

Doktori (Ph.D.) értekezés

Jausz Béla a pedagógus professzor
Az 1919–1959 közötti szakmai életút elemzése

Vargáné Nagy Anikó

Debreceni Egyetem

BTK

Humán Tudományok Doktori Iskola
Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Program

2013

Jausz Béla a pedagógus professzor

Az 1919–1959 közötti szakmai életút elemzése

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Neveléstudományok tudományágban

Írta: Vargáné Nagy Anikó okleveles pedagógia szakos tanár

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
Neveléstudományok programja keretében

Témavezető: Dr.....
(Dr. habil. Brezsnýánszky László)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200...

Az értekezés bírálói:

Dr.

Dr.

Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.

tagok: Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200...

Én Vargáné Nagy Anikó teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.

.....
Vargáné Nagy Anikó

Tartalomjegyzék

1. Kutatói kérdések, problémafelvetés.....	6
2. Módszertani megfontolások – A felhasznált források ismertetése.....	13
2.1. Levéltári források, dokumentumok	13
2.2. Emlékezeti források, interjúk	15
2.3. A szóbeli visszaemlékezések a neveléstörténeti kutatásunkban	20
2.3.1. Az emlékezet működésének személyes és társas sajátosságai	21
2.3.2. Az oral history kutatási módszer bemutatása.....	24
2.4. Szakirodalmi előzmények: Jausz Béla portréja a korábbi kutatások tükrében.....	31
3. Jausz Béla pedagógiai tevékenységének bemutatása.....	35
3.1. Kisújszállási évek.....	35
3.1.1. Kisújszállási kapcsolatok	35
3.1.2. Jausz Béla gimnáziumi tanári tevékenysége	38
3.1.3. A cserkészlet.....	41
3.1.4. Az internátusokról szerzett tapasztalatok a Collegium Hungaricumban	44
3.1.5. A gimnáziumi tanári gyakorlat tapasztalatai	47
3.2. Jausz Béla igazgatói tevékenysége a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában	51
3.2.1. Előzmények.....	51
3.2.2. Az igazgatói kinevezés körülményei	55
3.2.3. Az iskola épülete.....	66
3.2.4. Az iskola működésének megszervezése.....	77
3.2.5. Az iskola tanári kara	84
3.2.6. A gyakorlóiskola arculatának meghatározása, az iskola vállalt ars poeticája	103
3.2.7. A gimnázium külső, szakmai kapcsolatai	107
3.2.8. „Kirakat iskola”	112
3.2.9. A pedagógus kollégákkal szembeni elvárások	118
3.2.10. A gyakorló tanárjelölttel szembeni elvárások	120
3.2.11. A gimnázium eredményessége a tanítványok szemszögéből.....	125
3.3. A két világháború közötti pedagóguskép	134
3.3.1. Adalékok a két világháború közötti hazai pedagógusképhez	134
3.3.2. Új elvárás-rendszer megjelenése	139
3.4. Jausz Béla 1944 utáni pályája	146
3.4.1. Jausz Béla tevékenysége Budapesten	146
3.4.2. Visszatérés Debrecenbe	148
3.4.3. Tanszékvezetői pályázat	159
3.4.4. Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése körüli viták.....	171
3.4.5. A fizetés körüli viták.....	175
3.4.6. Jausz Béla a minisztériumban.....	178
3.4.7. Jausz Béla rektori évei	182
3.5. A visszaemlékezések tartalmi elemzése.....	223
3.6. Epilógus.....	238
3.6.1. Tanszékvezetői tevékenységek	238

3.6.2. Jausz Béla publikációs tevékenysége és kvalifikációs munkája	240
3.6.3. A Magyar Pedagógiai Társaság élén.....	244
4. A kutatási eredmények összegzése	246
4.1. Kutatási célok összefoglalása. A kiegészített Jausz kép	246
4.2. Kapcsolat az Eötvös Collegium tagjaival.....	256
5. Felhasznált irodalom	262
5.1. Egyéb iratok, levéltári dokumentumok	277
Absztrakt	278
Summary.....	280
Köszönetnyilvánítás	283
Képmelléletek.....	284
5.2. Melléklet I. Dokumentumok	284
5.3. Melléklet II. Fényképek	296

1. Kutatói kérdések, problémafelvetés

Az elmúlt évtizedekben ismét lendületet kaptak a felsőoktatás történetét feltárni és újraértelmezni hivatott kutatások a neveléstudomány területén. Egykor neves, ám feledésbe merült intézmények, hagyományok, életművek kerülnek újra a kutatók figyelmének látókörébe. A magyarországi egyetemek neveléstudományát reprezentáló iskolateremtő személyiségekről és tevékenységükről készülnek újraértelmező tanulmányok. Az 1990-es években indult műhelykutatások a budapesti, a kolozsvárszegedi, a pozsony-pécsi egyetem 20. századi alakjait új megközelítésben vizsgálva igyekeznek a pedagógiai tankönyvek kánonjába beilleszteni.¹ Az 1912-ben alapított debreceni egyetem első közel hatvan évének átfogó neveléstudomány-történeti kutatására az egyetem szaktanszékének munkatársai és doktori hallgatói a „Debreceni Iskola” projekt keretében vállalkoztak. Az OTKA által támogatott kutatás² a Debreceni Református Kollégium pedagógiai hagyományainak és az alapítást követő időszak első négy professzorának (Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Jausz Béla és Kelemen László) műhelyteremtő munkásságát tekintette kutatása tárgyának.

Jelen disszertáció ennek a kutatásnak a keretében készült, azzal a céllal, hogy Jausz Béla (1895-1974) szakmai életútjának keretében illesztve tárja fel a négy évtizednek a személyes történetét, mivel a vizsgált időszakban Jausz Béla különböző szerepekben és élethelyzetekben jelentős tényezője volt a debreceni egyetem tanárképzésének és szaktudományos életének.

Az utókor kötelessége egy adott intézmény hagyományait, műhelyteremtő munkáját és az általa képviselt szellemiséget kutatni. Ezek azok az alkotóhelyek, amelyek meghatározzák az utat a következő nemzedék számára. A pedagógiai műhelyek képviselői tudományos szellemisége túlmutat szorosán vett egyetemi munkájukon. Az általuk képviselt tanári példa bemutatása értékteremtő munkájuk továbbélését példázza. Az oktatói portrék megrajzolása hozzájárul az egyetem történelmének megismeréséhez és értelmezéséhez, valamint útmutatóul szolgálhat az új generációk számára. Témánk

¹ Szögi László – Varga Júlia (2011): A szegedi tudományegyetem és elődei története I. rész. A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872. Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó.

Szabolcs Éva (2010): Az újrafelfedezett Prohászka Lajos. In Brezsnaynszky László (szerk.): *Kutatás és képzés. In honorem Orosz Gábor*. Debrecen, Nyíregyháza. 107-112.

Fedele Tamás (2012): *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.

² „A ’debreceni iskola.’ Pedagógiai-tanárképzési irányzatok és képviselőik történeti regionális összefüggésben” OTKA Nyilvántartási szám K62593. A kutatás vezetője Brezsnaynszky László.

aktualitását adta, hogy az egyetem centenáriumi történetében helye van az egyetem életében jelentős szerepet játszó professzori portrék bemutatásának.³

Kutatási témánk indoklásaként megfogalmazhatjuk, hogy az említett professzorok sorában Jausz Béla az, aki a szakirodalomban a legkevésbé feldolgozott életpályával rendelkezik. Ennek okait abban is látjuk, hogy kortársaihoz, más egyetemek pedagógiai professzoraihoz képest kevésbé állt reflektorfényben. A professzorok tudományos pályafutásának, iskolateremtő hatásának vizsgálata során a neveléstudomány debreceni képviselői különböző megítélés alá estek. Jausz Béla szakmai életútja, pedagógiai munkássága csak vázlatosan került feldolgozásra, homályban maradtak életpályájának olyan eseményei, helyei, tevékenységei, amelyek pontos részleteit érdemes feltárni ahhoz, hogy megismerjük és megértsük személyiségét és pályájának fordulatait. Az 1945 utáni korszak nem kedvezett a részletezett személyes múlt nyilvánosságának. Jausz Béla esetében a származás, a vallásosság, az I. világháborús katonai múlt, a külföldi, a társadalmi és társasági kapcsolatok jelentenek ilyen életrajzi elemeket. Életútja több városhoz, helyszínhez, intézményhez kötődik. Életében gyakoriak a párhuzamosságok, több szakmai szerep egymásmellettisége és egymásra épülése, amit a szakirodalom korábban kevésbé vett figyelembe. Mindezeket túl a kutatásnak foglalkoznia kell a Jausz-pálya nagy paradoxonával, a politikai fordulatokban és kurzusváltásokban bővelkedő, tragikus időszakokat át- és túlélő oktatói karrier fordulataival, s azzal, hogy Jausz Béla, aki a polgári világban nevelkedett, hogyan találta meg a helyét a háború előtti és az azt követő világban is úgy, hogy mindvégig megőrizze a neveltetéséből adódó tartását és alapvető életelveit.

Dolgozatunk nem korlátozódik pusztán biográfiai bemutatásra. Jausz Béla munkássága az eddig publikáltaknál jóval színesebb és szélesebb horizonttal rendelkezik. A Jausz méltatásokból, személyével foglalkozó publikációkból nem derült ki szakmai életútjának számos részlete, pályájának egyes állomásai, elért pozíciói és a hozzájuk fűződő viták, szakmai tevékenységének párhuzamai és kapcsolati rendszere. Értekezésünkben igyekeztünk ezeket az elemeket kiemelni.

Az értekezésben Jausz Béla 1919–1959 közötti pedagógiai munkássága során betöltött középiskolai tanári, iskolaszervezői, igazgatói, minisztériumi tisztviselői, professzori, rektori szerepköröket és a vállalt szerepekhez kötött tevékenységeket kívántuk több szempontból megvizsgálni. A pályáját, életútját meghatározó

³ Orosz István, ifj. Barta János (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912-2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó-Debrecen University Press.

állomáshelyek mindegyike sajátos szint vitt az életébe, gazdagította szakmai tapasztalatait és formálta egyéniségét. A kutatás időbeli keretétül választott időszak Jausz Béla életében a pályakezdéstől az egyetemi karrier csúcspontját jelentő rektori megbízás végéig tartó 40 év. Ezt az időszakot, azért választottuk a dolgozat tárgyául, mert erre az időszakra esik a legtöbb Debrecenhez kötődő tevékenysége és ez a korszak az, amelyre nézve az életút kutatásában, az idevonatkozó források részletes feltárásában a legtöbb hézagot tapasztaltunk.

Ezek közé tartozik szakmai életútjának kezdeti szakasza, a Kisújszállási Református Gimnáziumban eltöltött évek, az egyetem első gyakorló gimnáziumának megteremtése és valódi iskolai, tanárképzési műhellyé alakítása, továbbá a tanszékvezetői és rektori időszaka. Jausz Béla iskolateremtő munkája, a tanítványokkal szemben tanúsított emberi magatartása, pedagógiai szemlélete, a tanárképzés iránti elkötelezettsége, vezetői magatartása, oktatásirányítási tevékenysége állította alakját érdeklődésünk és kutatásunk középpontjába. Szakmai életútjának egészét tekintve – úgy ítéljük meg – mindvégig a tanári hivatás motivációi a legerősebbek. Pályaívén nem a tudós, hanem a pedagógiai gyakorlattal rendelkező, nagytudású tanár szerepvállalása volt – tapasztalataink szerint – a leginkább meghatározó. Középiskolában szerzett jelentős gyakorlata, rálátása révén a középiskolát értő szakember maradt egész pályája során, akkor is, amikor iskolát, tanszéket vagy egyetemet irányított. Dolgozatunk középpontjában Jausz Béla a tanár, a pedagógus professzor áll.

Dolgozatunk célja, hogy a kutatás tárgyául választott Jausz Béla életpálya 1919–1959 közötti szakaszát a szakmai, pedagógiai tevékenységek és szerepvállalások elemzését az elérhető írott dokumentumok tanulmányozásával és a szóbeli narratívák feldolgozásával végezzük el.

A kutatás forrásbázisát az életpálya egyes állomásainak megfelelő iratanyagok és levéltári dokumentumok képezték: ügyviteli iratok, jegyzőkönyvek, gimnáziumi értesítők. Forrásul szolgáltak továbbá azok a gondolatgazdag szóbeli visszaemlékezések (24 interjú), amelyekben pályatársak és tanítványok emlékeztek Jausz Bélára. A kvalitatív kutatásban résztvevő interjúalanyokat szóbeli ajánlás alapján kerestük fel a „hólabda” módszer segítségével. Kiválasztásuknál arra törekedtünk, hogy a visszaemlékezők Jausz Béla pályájának egy-egy állomásán kapcsolatban álltak a professzorral. Az írott és szóbeli források elemzése alapján egészítettük ki és tettük árnyaltabbá a szakirodalomban korábban kialakult tanári, professzori portrét. Igazolni kívánjuk, hogy a még elérhető emlékezeti narratívák újszerű kihívást biztosítottak a

kutatásnak, árnyaltabb megértési lehetőséget kínáltak a pedagógiai történetírásban a téma kifejtésének, és alkalmas kontextust nyújtottak az összefüggések mélyebb megértéséhez. A neveléstörténeti kutatások hagyományos forrásait primernek tekintett megközelítés mellett az oral history módszer alkalmazásával, a visszaemlékezőktől kapott információk felhasználásával megfelelően értékelhető eredményeket kaptunk. A kvalitatív kutatási módszerek alkalmazása képes a történések és a szövegek különböző jelentésrétegeit lebontva lehetőséget biztosítani a téma értelmezésének.

Értekezésünkben öt átfogó témakörben számos kérdésre kerestük a választ:

1. Milyen szocializációs környezet milyen személyes hatások vették körül a tanulmányai és a tanári pályára felkészülés, illetve a pályakezdés időszakában?

A fenti kérdéssel összefüggésben a kutatásunk során részletes feltárássra került Jausz Béla Eötvös Collegiumban kialakult kapcsolatrendszere. Dolgozatunkban hangsúlyos szerepet kaptak Jausz Béla pedagógiai tevékenységének kevésbé ismert területei, így például a kisújszállási gimnáziumban eltöltött időszak, amelyek a később sokat emlegetett középiskolás gyakorlati tapasztalatait megalapozták. Vizsgáltuk, hogyan, mi módon került a soproni születésű Jausz Béla Kisújszállásra gimnáziumi tanárnak. Milyen szakmai légkört biztosított számára az iskola? Milyen szerepet töltött be életében, pedagógiai oktató tevékenységében az a város és a középiskola? Később az egyetemen eltöltött évek alatt tanítványai, majd visszaemlékezésében ő maga is, de oktatói tevékenységének vizsgálatokor kollégái, pályatársai is elismerték, hangsúlyozták azt a pedagógiai gyakorlatot, amellyel oly sokszor jellemezték Jausz Bélát. Az itt szerzett ismertsége, ismeretsége hogyan alakította későbbi pályafutását? Milyen szakmai kapcsolatokat épített ki középiskolai tanárként? Milyen szakmai tapasztalatokkal gyarapította tudását a Collegium Hungaricum ösztöndíjasaként Bécsben, Berlinben, Hamburgban eltöltött időszak, és hogyan kamatoztatta az itt szerzett ismereteit a kisújszállási gimnáziumban? Hogyan őrzi a gimnázium Jausz Béla emlékét? 1925-től a középiskolai tanársággal párhuzamosan feladatot vállalt az egyetemen is, nyelvi lektorként, később Tanárképző Intézeti tanárként, előadóként járt Debrecenbe. Hogyan alakult ki ez a kapcsolata, milyen hatással volt a pályájára ez a párhuzamos szerepvállalás?

Milyen kihívást jelentett Jausz Béla számára az egyetem gyakorló gimnáziumának vezetői megbízatása? Ennek a kérdéskörnek a részletei a róla korábban megjelent publikációkban szintén feltáratlanul maradtak. Kutatásunkban ezért kapott hangsúlyt az

a kérdés, hogy miért ő lett az egyetem Tanárképző Intézetének fennhatósága alatt megalakult, és egyben a város, a térség első gyakorló gimnáziumának – a vidéki ismeretlenségből kiválasztott, vezetői tapasztalatokkal nem rendelkező – igazgatója. Hogyan, milyen kapcsolatok révén kerülhetett Jausz Béla egy újonnan megalakuló intézmény élére? Kutatásunk számos részletét feltárta a kiválasztás körülményeinek, de ezt a kérdést továbbra sem tudtuk maradéktalanul tisztázni.

2. Kevésbé feltárt terület továbbá Jausz Bélának a debreceni gyakorló gimnáziumban végzett oktatásirányítási, iskolavezetői működése. Milyen feladatai voltak az intézmény igazgatójának, mennyire volt független a fenntartó Tanárképző Intézettől? Milyen körülmények között működött az egyetem első gyakorló gimnáziuma? Hogyan történt ennek a rövid idő alatt kiváló iskolává fejlődött gimnázium életének, szellemiségének, neves tanári karának a megszervezése? Az iskola épületének a kibővítése, az iskola kiteljesedése, az intézmény tanárképzésben betöltött szerepe milyen feladatokkal látták el az igazgatót? Vezetésével a gimnázium, rövid idő alatt sikeres, elismert intézménnyé vált. Hogyan emlékeznek az egykori diákok Alma Materükre? Milyen emlékeket őriznek iskolájukról? Minek tulajdonítják az iskola sikerességét?

3. Hol és milyen tevékenységekkel telt Jausz Béla pályájának budapesti szakasza? A háború befejeződésével miért nem maradt Debrecenben, hogyan került Budapestre? Saját visszaemlékezéseiben, de a róla szóló írásokban sem olvashatunk részleteket a minisztériumban végzett munkájáról. Milyen szerepet töltött be, milyen jellegű feladatokat látott el minisztériumi tisztviselőként? Milyen kapcsolatokat épített ki budapesti tevékenysége idején? Hogyan, milyen körülmények között került Jausz Béla vissza Debrecenbe? Hogyan látták őt előadóként, tanárként egykori egyetemi hallgatói? A tanári szerep mellett, milyen más emlékeket őriznek Jauszról a hallgatók? Mit vettek át és vittek tovább a tanítványok Jausz Béla tanári szerepfelfogásából?

4. Jausz Béla pályájának újabb debreceni szakasza, tanszékvezetői, rektori működése milyen körülmények között folyt, milyen viták zajlottak kinevezéseivel kapcsolatban. Milyen bírálat alá esett tanszékvezetői pályázata? Milyen akadálya volt az egyetemi tanári fokozat megszerzésének? Jausz Béla szakmai szerepvállalásainak sorában találhatunk visszatérő motívumokat. Ahogyan ismeretlenek a gimnáziumi igazgatóvá választásának pontos körülményei, éppen olyan homály fedi rektori kinevezésének, a személyét érintő választásnak a körülményeit is. 1957. augusztusától 1959. szeptemberéig, politikailag válságos időszakban, és azt követően töltötte be a rektori tisztet a Kossuth Lajos Tudományegyetemen. Miért őt választotta a pártállami vezetés

rektornak? Hogyan fogadta Jausz a rektori kinevezést, és hogyan tekintettek a hamarjában kinevezett egyetemi tanárra a professzor kollégái? Miért hosszabbították meg 1958-ban egy újabb évvel a rektori kinevezését? Milyen intézkedések fűződnek a nevéhez, milyen légkör uralkodott akkoriban az egyetemen? Egy politikailag terhelt időszakban milyen vezető volt Jausz? Hogyan felelt meg Jausz az elvárásoknak, mennyi kompromisszumot jelentett ez a számára? Milyennek látták őt rektorként a kortársak, pályatársak? Mit gondoltak Jausz tudományos tevékenységéről az őt ismerők?

5. Összességében milyen kapcsolati erők azok, amelyek a szakmai karrier végigvitelében Jausz Béla segítségére voltak abban, hogy lényeges önfeladás nélkül teljesíthesse vállalásait és megőrizhesse habitusát és környezete, tanítványai megbecsülését?

A dolgozat tématervének logikáját követve az első fejezetekben *A dolgozat tárgyának vizsgálatakor alkalmazott megközelítési módok* címmel az írott dokumentumok jellemzőit, a felhasznált forrásokat ismertetjük. A témát írásbeli és szóbeli emlékek alapján feldolgozó kutatás értelmében foglalkozunk a felhasznált források sajátosságaival. A *Módszertani megfontolások* alcím alatt vázoljuk a szóbeli emlékek feldolgozásához, elemzéséhez szükséges módszertani alaptételeket. Ezzel összefüggésben utalunk az oral history felhasználásának sajátosságaira.

Jausz Béla 1919–1959 közötti pedagógiai tevékenységének bemutatása a kronológiai rend logikáját követi. Az adott korszakon belül, eseménytörténeti sorrendben kerül elemző feltárássra Jausz Béla pedagógiai tevékenysége: a Kisújszálláson eltöltött gimnáziumi tanári évek, majd a debreceni gyakorló gimnázium iskolateremtő, iskolaszervezői munkája, Jausz Béla 1944 utáni tevékenysége Budapesten, a minisztériumban eltöltött időszak, a debreceni Pedagógiai Intézet vezetése és a rektori korszak. Ebben a fejezetben kerül sor *A két világháború közötti pedagóguskép* bemutatására. 1919 és 1945 között Jausz Béla középiskolai tanárként tevékenykedett. Pedagógiai portréjának hiteles megrajzolásához elengedhetetlenül fontos tudnunk, hogy a pedagógusok munkájának megítéléséről, a tanárképről hogyan vélekedett a pedagógiai szaksajtó. A szakirodalom és a korabeli szaklapok publikációi alapján ismertetjük azokat az elvárásokat, kihívásokat, amelyekkel a kor pedagógusainak szembe kellett nézniük.

A gazdagított Jausz portré. Jausz Béla a tanítványok emlékezetében alcím alatt mutatjuk be azokat a szóbeli visszaemlékezéseket, amelyeket a tanítványok, pályatársak, ismerősök, kollégák interjúiból gyűjtöttünk egybe. Az emlékek

strukturálása, értelmezése során vállalkoztunk azok elemző feltárására. A visszaemlékezések tartalmi elemzése alfejezet során igyekeztünk a kapott szóbeli narratívákat a szakirodalomban olvasottakkal egybevetve értelmezni.

Az *Epilógus* fejezetben, a disszertáció által vállalt időhatárokon túl, röviden bemutatjuk Jausz Béla 1959 utáni tevékenységét. Ismertetjük a rektori korszak utáni tanszékvezetői munkáját, publikációs és kvalifikációs munkásságát, elnöki feladatait a Magyar Pedagógiai Társaság élén.

Dolgozatunk *Összegző* fejezetében elemezzük Jausz Béla Eötvös collegiumi kiterjedt kapcsolatait, összefoglaljuk és ismertetjük a kutatás során újonnan feltárt ismereteinket.

A *Melléklet* részben dokumentumokat és fényképeket mutatunk be, melyek értékes adalékként szolgálnak dolgozatunk tárgya számára. Az értekezésünk témájával kapcsolatos korabeli dokumentumanyagok Jausz Béla megbízatásait, kinevezéseit, felmentéseit tartalmazzák.

2. Módszertani megfontolások – A felhasznált források ismertetése

2.1. Levéltári források, dokumentumok

A kutatás során írásos dokumentumokat tekintettünk át azokhoz a helyszínekhez kapcsolódva, ahol Jausz Béla gimnáziumi tanárként, igazgatóként, előadóként, egyetemi oktatóként, minisztériumi képviselőként, tanszékvezetőként, rektorként pályája során megfordult.

Jausz Béla személyi anyaga értékes adalékokat tartalmaz tevékenységeinek főbb állomásairól.⁴ A dokumentumok között megtalálható Jausz Béla törzslapja, a személyi, iskolai valamint korábbi tanulmányainak, munkahelyeinek adataival. Ez tartalmazza a Jausz Béláról egyes munkahelyein kitöltött nyilvántartásokat, önéletrajzát, tanszékvezetői pályázatát, káderlapokat, javaslatokat, külföldi kiküldetéseinek listáját és a róla készített minősítéseket. A dokumentumok között megtalálhatók továbbá átsorolások, tanszékvezetői megbízatásai, a rektori kinevezéséről szóló határozat, a rektori tisztség alóli felmentése, a nyugdíjazásáról szóló értesítése.

A Kisújszállási Református Gimnáziumban eltöltött 16 év felkutatásához a gimnázium által kiadott évkönyvek, tanárkari feljegyzések, az iskola jubileumi emlékkönyve és a helyi visszaemlékezők szolgáltak forrásul. A gimnázium könyvtárában őrzött, az iskolai tanévek történéseiről szóló értesítők alapján kutatható ottani tevékenysége.⁵

Jausz Béla Debrecenhez kötődő munkássága többoldalú. 1925-től német nyelvi lektorként tanított az egyetem Középiskolai Tanárképző Intézetében. A gimnáziumi tanársága emellett folyamatos, 1936 szeptemberétől a debreceni gyakorló gimnáziumban volt középiskolai tanár és igazgató miközben az egyetem Tanárképző Intézetében is oktatott.

A Hajdú Bihar Megyei Levéltárban találhatóak a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának iratai.⁶ A gazdag levéltári

⁴ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Tudományegyetem Rektori Hivatal Irattár.

⁵ A Kisújszállási Református Gimnázium Értesítői 1920-1936-ig. Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás. Az iskoláról további írott dokumentumok nem maradtak fenn, az épületet korábban ért tűz miatt számos anyag elpusztult.

⁶ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár VIII. 5. A Debreceni magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Iratai 1935-1944. Az intézmény hivatalos neve: Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma. Dolgozatunkban a gyakorlóiskola, debreceni gyakorló gimnázium, gyakorló gimnázium vagy gyakorló kifejezéseket használjuk. A lábjegyzetben a levéltári források feltüntetésénél az iraton talált nevet alkalmazzuk.

anyag az iskola indulásától kezdődően tartalmazza az intézmény tantestületi iratait, tanárkari jegyzőkönyveket, a gyakorló tanárjelöltekre vonatkozó kimutatásokat. Továbbá igazgatósági ügyviteli iratokat, a tanulók nyilvántartási iratait, anyakönyvi naplókat, érettségi törzskönyveket. A tanárkari ülésekről, értekezletekről, gyakorló tanárjelöltek próbatanításáról készült jegyzőkönyvek több oldalas, gondosan kezelt gépelt írások, alkalmanként kézzel írott jól kutatható feljegyzések. A gyakorló gimnázium működéséről fennmaradt anyagokat egészítik ki a Magyar Országos Levéltárban fellelhető iratok.⁷ A dokumentumok között található az intézet alapításához kapcsolódó iratok, a Tanárképző Intézet⁸ minisztériumhoz küldött jelentései, a gimnázium és a minisztérium közötti levelezések iratai, a gimnázium Tanárképző Intézethez írott kérései, az épület átalakításával kapcsolatos műszaki följegyzések, a tanári kar kialakításával kapcsolatos iratok, az iskola felterjesztései, a minisztériumból érkezett válaszok. A dokumentumok gépelt írások, amelyek a minisztériumban kézzel készült megjegyzésekkel egészülnek ki. A debreceni gyakorló gimnázium történetének hiteles dokumentálásához járul hozzá a Jausz Béla által kézzel írott Napló az iskola életében történt hivatalos, kronologikus sorrendben történt bejegyzéseivel.⁹ Az említetteken kívül forrásként használtuk az iskola 1936-1944 között kiadott értesítőit.¹⁰ A Hajdú Bihar Megyei Levéltárban találhatóak az egyetem Tanárképző Intézetének iratai is, a tanári képesítő vizsgákkal kapcsolatos dokumentumok, kézzel írott feljegyzések, hivatalos bejegyzések, levelek. A gimnáziumra vonatkozó dokumentumok a Polgári Kori Kormányservek (1867-1944) főosztályán érhetők el.

1945 szeptemberétől Budapesten folytatta pedagógiai tevékenységét, és ekkortól kezdve csak egyetemen tanított. 1951-től került újra Debrecenbe.

Jausz Béla tanári munkája mellett újabb szerepekben is megjelent. Budapesten a BTK tanulmányi osztály előadója, minisztériumi tisztviselő, majd Debrecenben rektor. A Budapesten eltöltött évek mintegy keretbe foglalták a pályáját. 1913-ban itt kezdte el

⁷ Magyar Országos Levéltár Polgári Kori Kormányhatósági Levéltárak Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár - Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium – Középiskolák – Debreceni Gyakorló Gimnázium 1935-1937-3. tétel

⁸ A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképzőintézet neve az eredeti helyesírás szabályai szerint egybeírandó. A dolgozatban, a Levéltárban is használatos, mai helyesírási szabályok szerint külön írva tüntetjük fel a Tanárképző Intézet nevét.

⁹ Jausz Béla: Az iskola történetének adatai 1936-1944 Debreceni Egyetemi Könyvtár Ms 9 24/1959.

¹⁰ A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképzőintézet Gyakorló Gimnáziumának Évkönyvei. 1936-1945. Közzétette: Dr. Jausz Béla igazgató, Debrecen, Kiadta az intézet igazgatósága.

egyetemi diákéveit, debreceni nyugdíjazása után budapesti lakosként ide tért vissza, és vállalta el a Magyar Pedagógiai Társaság elnöki tisztségét.

Jausz Béla oktatásügyi minisztériumi tevékenységével kapcsolatban a Felsőoktatási Módszertani Főosztály Általános Módszertani Osztályán keletkezett hivatalos iratok a Magyar Országos Levéltárban találhatók meg.¹¹

A levéltárban, a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának a személyi anyagokat is tartalmazó Jausz Bélára vonatkozó részeit is megtekintettük.¹²

Jausz Béla rektori időszakában az Egyetemi Tanács üléseiről készült feljegyzéseket a jegyzőkönyvvezető végezte. Az üléseken közvetlenül elhangzottakat gyorsírással jegyzetelte le és az ülés után pár nappal utólag, jegyzetei alapján gépelte le jegyzőkönyv formában a szöveget, amelyeket az ülésen résztvevők, a dékánhelyettesek, rektorhelyettesek és a jegyzőkönyvvezető aláírásukkal hitelesítettek. A gyorsírással lejegyzéseket megsemmisítették. A jegyzőkönyveket két tanév elteltével bekötötték, és a gerincen tüntették fel, mely időszakra vonatkoznak. A bekötött tanácsülési jegyzőkönyvek elé, a jegyzőkönyvvezető az ülések időpontja szerinti tartalmi mutatót készített. A jegyzőkönyvek hiteles, elsődleges, írott források, amelyek gazdag kutatási anyagot biztosítanak.¹³ A Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának tanácsüléseiről készült jegyzőkönyvek hasonló módon készültek, mint az Egyetemi Tanácsülés jegyzőkönyvei.¹⁴

2.2. Emlékezeti források, interjúk

Dolgozatunk kiemelt témája Jausz Béla pedagógiai tevékenységének bemutatása, amihez a tanítványok emlékezetében őrzött forrásanyagot is felhasználtunk.

Jausz Béla tevékenységét írásos dokumentumok alapján vizsgáló kutatás során fontosnak tartottuk bemutatni azokat az emlékeket, amelyeket az őt közvetlenül ismerők megőriztek róla. Felkerestük azokat az általunk elérhető személyeket, akik visszaemlékezéseikkel adalékokkal szolgáltak számunkra a professzor életútjáról. Az érzelmi telítettségtől sem mentes, azonosságélményekről tanúbizonyságot tevő visszaemlékezések Jausz Béla teljes pedagógiai életútját felölelik. Az élményközösséget

¹¹ Magyar Országos Levéltár Oktatásügyi Minisztérium iratai (XIX-I-2-f) 1953-1959.

¹² MOL-M-KS-288. f. 5./90. ö. e.; MOL-M-KS-288. f. 7./33. ö. e. A személyi adatvédelem miatt nyilvánosan csak külön engedéllyel kutatható dokumentumok.

¹³ A Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsának Jegyzőkönyvei 1957-1960.

¹⁴ A Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tanácsának jegyzőkönyvei 1941. 1951-1960. Dolgozatunkban az egyetemtörténeti munkáknál szokásos helyesírási módot követjük.

alkotó interjúalanyok Jausz Béla pedagógiai tevékenységének különböző korszakait elevenítették fel.

1. táblázat: A visszaemlékezők jegyzéke

VISSZAEMLEKEZŐK	FOGLALKOZÁS	KAPCSOLAT	AZ INTERJÚ KÉSZÜLT
<i>Bodnár Pálné</i>	Gimnáziumi tanár, Hajdúböszörmény	Karácsony Sándor és Jausz Béla tanítványa az egyetemen 1948-1952	2008
<i>Csiha László</i>	Gimnáziumi tanár, Hajdúböszörmény	Jausz Béla tanítványa az egyetemen 1957-1962	2009, 2010
<i>Hankiss Elemér</i>	Szociológus, Budapest	a gyakorló gimnázium diákja 1938-1946	2010
<i>Hankiss János</i>	Belgyógyász professzor, Budapest	a gyakorló gimnázium diákja 1936-1944	2010, 2011, 2012
<i>Herdliczka Gusztáv</i>	Elektromérnök, Debrecen	a gyakorló gimnázium diákja 1937-1945	2009, 2010
<i>Károlyi György</i>	Egyetemi tanár, Budapest	a gyakorló gimnázium diákja 1940-1948	2009
<i>Kiss Kálmánné</i>	Gimnáziumi tanár, igazgató 1973-1987, Kisújszállás	Jausz Béla emlékét ápolja Kisújszálláson, 1952-1957 Jausz egyetemi tanítványa	2009, 2010, 2011
<i>Kornya László</i>	Nyelvtanár, Debrecen	Édesapja kapcsolatai révén Jausz Béla jó ismerője	2010
<i>Kovács György</i>	Főiskolai tanár, főigazgató, Hajdúböszörmény	Jausz Béla tanítványa az egyetemen, demonstrátor, tanársegéd 1949-1958	2007
<i>Ladányi Andor</i>	Oktatáskutató, minisztériumi tisztviselő, Budapest	Jausz Béla kollégája az Oktatásügyi Minisztériumban 1953-1954, 1957-1959	2009, 2012
<i>Lázár Imre</i>	Könyvtárvezető, Hajdúböszörmény	Jausz Béla tanítványa az egyetemen 1953-1956	2009
<i>Orosz Gábor</i>	Egyetemi docens, Debrecen	Jausz Béla tanítványa az egyetemen, demonstrátora 1960-1964	2009
<i>Szabó Lajosné</i>	Gimnáziumi tanár, Kisújszállás	Édesanyja osztálytársa, és barátnője volt Jausz Béla feleségének. A Török és a Jausz család kisújszállási ismerője, 1952-1957 Jausz egyetemi tanítványa	2009
<i>Szász Lajosné</i>	KLTE Gyakorló Gimnázium igazgatója 1963-1980, Debrecen	A gyakorló tanárjelöltek képzésében dolgozik együtt Jausszal 1963-1966	2008
<i>Szathmári István</i>	Nyelvész professzor, akadémikus, Budapest	Jausz Béla ismerője, Kisújszálláson érettségizett 1944-ben,	2011 levelezés útján

VISSZAEMLEKEZŐK	FOGLALKOZÁS	KAPCSOLAT	AZ INTERJÚ KÉSZÜLT
<i>Székelyhidi Ágoston</i>	Gimnáziumi tanár, közíró, Hajdúböszörmény	Jausz Béla tanítványa az egyetemen 1953-1959	2009
<i>Szigeti József</i>	Filozófus, akadémikus, miniszterhelyettes, Budapest	Jausz Béla kollégája az Oktatásügyi Minisztériumban 1953-1954, 1957-1959	2010 levelezés útján
<i>Szitovszky Józsefné</i>	Gimnáziumi tanár, Hajdúböszörmény	Jausz Béla tanítványa az egyetemen 1959-1964	2008
<i>Tallós Gyuláné</i> (szül: Jausz Judit)	Közalkalmazott, Kisújszállás, Debrecen, Budapest	Jausz Béla leánya	2010
<i>Varga Gábor</i>	Főiskolai tanár, Hajdúböszörmény	Jausz Béla tanítványa az egyetemen, 1961-1966 utolsó demonstrátora	2008, 2009
<i>Varga Gáborné</i>	Általános iskolai tanítónő, Hajdúböszörmény	Jausz Béla ismerője, 1961-1966	2008, 2009
<i>Vásáry István</i>	Turkológus, egyetemi tanár, Budapest	Jausz Béla unokája	2010
<i>Veress Géza</i>	Egyetemi docens, Debrecen	Jausz Béla ismerője	2009, 2010
<i>Vincze László</i>	Rektori titkár, Debrecen	Jausz Béla munkatársa a rektori hivatalban 1957-1959	2010

Készítette: szerző

A táblázat összefoglalóan mutatja be azokat a visszaemlékezőket, interjúalanyokat, akik Jausz Béla pályájának egy-egy állomásán valamilyen kapcsolatban álltak a professzorral. Az ismertségi kapcsolat megjelenítésében világosan látszik, hogy a megkérdezettek milyen közel álltak Jausz Bélához. Interjúkat készítettünk Jausz Béla professzor egykori tanítványaival, ismerőivel, kollégáival. A megkérdezettek egy részét személyesen is ismertük, az ő segítségével szóbeli ajánlás alapján, a „hólabda” módszer segítségével kerestünk fel további egykori diákokat, a jauszi szellemiséget őrző tanítványokat, az emléket ápoló pedagógusokat értünk el. Az interjúalanyok köre a beszélgetések folyamán egyre bővült.

Az interjúalanyok széles spektrumát tekintve megjelennek közöttük az öt gimnáziumi tanárként, igazgatóként ismerő egykori középiskolás diákok, akik Jausz Bélával középiskolai tanári, gyakorló gimnáziumi igazgatói szerepében találkoztak. Ekkor elsősorban iskolavezetői, iskolaszervezői tevékenysége került előtérbe. Tanítványai is ekként emlékeznek rá.

Jelen vannak azok az egykori egyetemi tanítványok, demonstrátorok, akik Jausz Bélával, a tanszékvezető egyetemi oktatóval voltak kapcsolatban. Ők Jauszra mint oktatóra, előadóra tudnak visszaemlékezni. Az interjúalanyok között vannak azok az egykori kollégák és minisztériumi alkalmazottak, akik Jauszsal kollégaként, később rektorként egyaránt találkoztak. A visszaemlékezők között vannak azok a személyek is, akik családi kapcsolataik révén kerültek közelebbi ismeretségbe Jauszsal. Az ismeretség fokától függetlenül az interjúalanyok visszaemlékezéseiket tekintve élményközösséget alkotnak. Élményeik forrása ugyanazzal a személlyel kapcsolatos, tartalmában számos megegyezést mutat a hasonló élményeket átélő személyek emlékeivel.

Az interjúalanyok más-más életkorukban álltak kapcsolatban Jauszsal. Az egykori gimnáziumi diákok tizenéves koruk emlékeit elevenítik fel. Az egyetemi hallgatók húszas éveikre emlékeznek vissza. A kollégák, ismerősök harmincas-negyvenes éveikben ismerték Jausz Bélát. Nemcsak az interjúalanyok életkorának összetétele mutat változatosságot. Érdekesesek azok a történeti korszakok is, amelyek az interjúk hátterét jelentik. A harmincas évek közepétől az ötvenes évek végéig Jausz Béla pedagógusi szerepei is változtak.

A visszaemlékezők Jausz Béla szakmai életútjának jelentősebb állomásain találkoztak a professzorral. Az interjúk földrajzi csomópontok mentén is átfogják Jausz Béla életútját. Jelen vizsgálat témájának szempontjából pályájának nincs olyan szakasza, amely interjúval ne lenne lefedve.

Az emlékek irányított felelevenítése során a beszélgetések központi témája a visszaemlékezőknek feltett kérdések arra vonatkoztak, ki hogyan emlékszik Jausz Bélára abban a szerepben, amikor ismerte. *Hogyan látták professzorukat, mint előadót, és mint magánembert? Milyen szerepekben találkoztak vele a visszaemlékezők? Az egyetem professzorai által képviselt szellemi hagyatékot, szellemi útmutatót hogyan próbálták megőrizni és továbbvinni, folytatni pályájuk során? Hogyan tekintenek az egyetem, mint szellemi „műhely” iránymutató, meghatározó kisugárzására? A kor politikai viszonyai között milyen volt az egyetem légköre? Mi jellemezte akkoriban az egyetemet, mit tartottak követendő példának a professzor életében? Vannak-e olyan elhallgatott történetek, amelyek a Jausz Bélával kapcsolatos eddigi visszaemlékezésekben nem kaptak hangsúlyos szerepet?*

Az interjúalanyok visszaemlékezései, a téma iránti elhivatottságuk, az emlékező kötelesség sajátos módon gazdagította és mélyítette el az adott időszakról meglévő ismereteinket, és járult hozzá a kor történeteinek jobb megértéséhez. Olyan, más

módszerekkel szinte feltárhatatlan részleteket is sikerült több oldalról megközelítve feltérképezni, mint Jausz Béla pedagógiai kultúrája, amiben az őt ismerő egykori tanítványok, kollégák narratíváit tekintjük elsődleges információhordozóknak.

Nem volt célunk az, hogy átfogó, minden részletre kiterjedő képet fessünk a professzorról, vagy „megszűrjük” az emlékeket. Kiemelt szempontunk az, hogy a kapott narratívák, az elsődleges információk mennyiben képesek szemléltetni egy adott kort és annak szereplőit.

Célunk az egymás mellé állított narratívák elemzése: megkeresni ugyanazt a történetet, ugyanarra a korra, tanárra, előadóra emlékezve az érintettek elbeszélésében. Arra kerestük a választ, melyek a visszatérő motívumok és mi az, ami egészen más.

Jausz Béla egyéniségét egykori egyetemi tanítványai, ismerői a velük készített beszélgetések során elevenítették fel. Az emlékek előhívásának körülményeit szem előtt tartva az interjúalanyok Jausz Béla pedagógiai tevékenységének vezérfonalát felölelő kérdéscsoportokra válaszoltak. A kvalitatív kutatási módszer, a félig strukturált interjúk alkalmazása során a megkérdezettek számos alkalommal szabadon engedve gondolataikat elevenítették fel az emlékeket. Az interjúkérdések csak a téma irányultságát jelölték ki, de nem határolták be az interjúalanyok véleményalkotási szabadságát, saját gondolataik kifejtését, emlékeik felidézését. Az interjúk 2-3 óra időtartamban, kötetlen légkörben, néha több alkalommal is visszatérve készültek. Célunk a minél szélesebb körű, még elérhető információk összegyűjtése volt. Ezek segítségével új szempontokkal és adatokkal kívántuk gazdagítani a Jausz-portrét, különösen az emlékekben megőrzött külső és belső tulajdonságokat. Az interjúk technikai rögzítése az interjúalanyok hozzájárulásával történt. Amennyiben a visszaemlékezők nem járultak hozzá a hangfelvétel készítéséhez, az elhangzottakról beszélgetés közben jegyzetek készültek. Némely esetben levelezés útján is kaptunk visszaemlékezéseket. Az interjúalanyok szóban vagy írásban elhangzott emlékei CD-n, illetve írott jegyzetben jelen dolgozat szerzőjének magánarchívumát képezik.

A kapott válaszokat változatlan formában szerepeltetjük úgy, hogy az olvasó a visszaemlékezések mögé képes legyen elképzelni a megszólalók eredeti hangját. A visszaemlékezéseket eredeti formában közöljük, nem szerkesztettük, néhol az érthetőség kedvéért kiegészítettük.

A visszaemlékezők gazdag élményanyagát eredeti dokumentumokkal alátámasztva a kutatás során választ keresünk arra is, hogy a tanári magatartás mely jellemző

vonásait, milyen azonos pontokat emeltek ki a tanítványok, kortársak a professzorral való visszaemlékezés során.

2.3. A szóbeli visszaemlékezések a neveléstörténeti kutatásunkban

Kutatásunkban a visszaemlékezők a bennük élő emlékek hálóján keresztül tárják fel élményeiket a professzorról, s ez által ismerünk meg újabb jelentésrétegeket Jausz pedagógiai kultúrájáról. Németh András és Szabolcs Éva szerint „... egy adott generáció ’pedagógiai emlékezetének’ vizsgálata elvezet bennünket azokhoz a mentális struktúrákhoz, amelyek egy adott csoport tagjainak gondolkodását és cselekvését erőteljes mértékben meghatározzák.”¹⁵

Értekezésünk elkészítésekor félig strukturált interjúkkal egészítettük ki az írott források tartalmi elemzése során kapott tényadatokat.

A tanítványok visszaemlékezésein keresztül olyan rejtett területek nyílnak meg számunkra, amelyek során megismerjük Jausz emberi és tanári viselkedésének sajátos jegyeit, kapcsolatrendszerének jellegzetességeit, kora pedagógiai kultúrájának jellemzőit. A Jausz Béla személye köré összpontosuló kutatás a tanítványok visszaemlékezésein keresztül jeleníti meg alakját, amelynek során lehetőségünk nyílik bemutatni Jausz Béla pedagógusi munkásságát. Annak a pedagógusnak a portréját, aki más-más kor oktatási rendszerének különböző területein töltött be szerepeket.

A kutatás során az írott források és a felkutatható tanítványok, ismerősök és pályatársak által felidézett emlékekben kirajzolódó Jausz-portré pedagógusi arculata tárul elénk. A kutatás elszemélytelenedő világunkban mutatja be, ahogy a diákok reprodukálják a kapott tanári példát, így a mintaadásnak, a tanári humán magatartáskészlet átörökítésének fontos szerepe van a tanár-diák kapcsolatban. Ez az a pedagógiai értéktöbblet, ami emelheti a szakma értékét.

A retrospektív jellegű kutatás során a visszaemlékezők narratívái segítségével rekonstruáljuk és elemezzük Jausz Béla tanári magatartását. A kutatás során a dokumentumok, naplók, feljegyzések, levéltárban fellelhető írásos anyagok, évkönyvek és jegyzőkönyvek forrásanyagát színesítjük a személyes visszaemlékezésekkel.

A kvalitatív személtű kutatás validitását és reliabilitását az adott probléma minél sokoldalúbb megközelítésében látjuk. Az elérhető források sokszínűségére alapozó

¹⁵ Németh András-Szabolcs Éva (2001): A neveléstörténeti kutatások főbb nemzetközi tendenciái, új kutatási módszerei és eredményei. In Báthory Zoltán – Falus Iván (szerk.): *Tanulmányok a neveléstudomány köréből*. Budapest, 46-76.

adatgyűjtés gazdagítja a kutatást. A feltáró és értelmező munkának köszönhetően lehetővé vált a korszakra vonatkozóan releváns írott dokumentumok és szóbeli narratívák tanulmányozása. Kéri Katalin a szóbeli források kutatói alkalmazása előnyének véli, hogy azokkal kiegészíthető az írott források elemzése, és használatuk által segítséget kap a kutató az adott neveléstörténeti esemény feltérképezésében.¹⁶ Ugyanakkor úgy gondolja, a módszer egyoldalú alkalmazásával „nem festhető hiteles történeti kép.”¹⁷

A szóbeli visszaemlékezés segít feltárni Jausz Béla megítélését a vizsgált korban. Az írott dokumentumok a kutatás háttérét biztosítják, a visszaemlékezések által pedig közelebb juthatunk annak megítéléséhez, milyen képet alkottak magukban az egykori tanítványok professzorukról. A szóbeli narratívák a megélt történelem adalékait szolgáltatják a kutatónak, és kiegészítik az írott történelem tényeit. A papír alapú dokumentumokban olvasottakat vagy megerősítik, vagy cáfolják a visszaemlékezők vallomásai. Az oral history kvalitatív kutatási módszer alkalmazása rejtett jelentéseket is feltár, más módszerekkel megközelíthetetlen mélységig enged betekintést a vizsgált személy életébe. Esetünkben a különböző jelentésrétegeket értelmezve kapunk teljes képet Jausz Béláról. A visszaemlékezők narratívái személyes megközelítést nyújtanak, és az így kapott információk egyedi forrásértéket képviselnek Jausz életútjának feldolgozásában. A kutató számára értékes az az emlék, ahogyan az események szereplői megélték a történeteket.

2.3.1. Az emlékezet működésének személyes és társas sajátosságai

A visszaemlékezőktől kapott gazdag ismeretanyag felhasználásakor fontos tisztáznunk, milyen megfontolások figyelembevételével hasznosíthatjuk adatközlőink szóban előadott emlékeit. Az emlékezeti források felhasználása érdekében pontosítani kell a szakirodalom alapján, hogy az emlékezet útján keletkezett dokumentumok hogyan használhatók, mennyire megbízhatók a kutatás számára. Az emlékezésre vonatkozó koncepciókra azért érdemes figyelni, hogy megismerjük az emlékek személyes és társas meghatározottságát. A közelmúltra vonatkozó emlékek és visszaemlékezések igen fontos forrásává lettek a huszadik század történetírásának.

Az emlékezés az ember szubjektív tapasztalata, az a folyamat, amely során az agy számos területéről törnek elő a korábban elraktározott szunnyadó emlékek. Az

¹⁶ Kéri Katalin (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó. 102.

¹⁷ Uo. 101.

emlékezet jellegéből adódik, hogy a bennünk felhalmozódott emlékeinket az újabb tapasztalatok átalakítják, átírják, és a háttérismeretek beleolvadnak történeteink kódolásába.

Bartlett az emberi emlékezésről szóló szociálpszichológiai tanulmányában kifejti, hogy az emlékezés az emlékező személytől nem független folyamat. Értelmezésében, ahogyan a felidézést tevő személy rendelkezik valamely karakterrel vagy temperamentummal, így a memóriának is „személyes íze” van.¹⁸ Bartlett elmélete szerint az emlékezet azért is személyes, mert a működését meghatározó sémák az egyén saját életére jellemző megtörtént eseményeket tartalmazzák, az ezekhez kapcsolódó érdeklődéseket, vágyakat és feltevéseket foglalják magukba. Ez egyénenként különbözik. Amit Bartlett az emlékezet személyes ízének nevez, arról Gyáni Gábor azt fogalmazza meg, hogy „a személyes érintettség döntő módon hat arra, mit észlelünk és arra is, hogyan emlékezünk.”¹⁹ Vértési Lázár értelmezése szerint attól függ az emlék megtapadása, hogy az emlékező személyesen mennyire érintett az eseményekben.²⁰ A különböző emberek az érintettség folytán másként emlékeznek egyazon történésre. A visszaemlékezés során kialakult kép annál élesebb és tisztább, minél inkább érintett a visszaemlékező az átélt eseményekben.

Az emlék felidézése során az emlékezeti készítés folyamatában megjelenő eseményt úgy rekonstruáljuk, hogy arra az eseményre, történésre milyen múltbeli egyéni tapasztalataink rakódtak rá, milyen életbölcsségek épültek be. Bartlett szerint az emlékezés nem pusztán múltbeli események felidézése. A visszaemlékezés során az emlék úgy módosul, ahogyan azt a jelen eseményei és a megélt emlék óta felhalmozódott tapasztalatok, azaz sémák befolyásolják, alakítják a pillanatnyi érdeknek megfelelően. Bartlett valójában az emlékezet rekonstrukciós jellegét emeli ki.

A felejtés, az eltelt idő, a rálátás a történetekre befolyásolja, hogy ki milyen képet alakít ki és őriz magában egy múltbeli eseménnyel, személlyel kapcsolatban. Lényeges szempont továbbá, hogy a jelen hogyan vélekedik a múltból, mennyire szépíti meg annak eseményeit, mit értékel át. Mennyire más a kortárs vélemény, mennyiben változtatta meg, alakította át az eltelt idő a múltból és annak képviselőiről alkotott képet. Az a tény, hogy emlékezünk-e egy korábbi eseményre. A bartletti rekonstrukció

¹⁸ F. C. Bartlett (1985): *Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*. Budapest, Gondolat Kiadó. 307.

¹⁹ Gyáni Gábor (2000a): Emlékezés és Oral history. In Gyáni Gábor (szerk.): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó. 131.

²⁰ Vértési Lázár (2004): Oral history. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei. *Aetas*, 1. 170.

értelmében az emlékezés csak a jelen részeként kapja meg a jelentését. Pászka Imréné az emlékezeti rekonstrukciós elmélete szerint azért is kell megértenünk az emlékezési folyamatok működését, mert „a megélt élet eseményeinek felidézése rekonstrukció, s egyben konstrukció is, vagyis reflexív folyamat.”²¹ A visszaemlékezők élettapasztalataik birtokában tárják fel megélt élményeiket. Ez a bartletti értelemben vett személyes emlékezet.

Az emlékezet értékátadási funkciója

Az emlékezet célját az értékmegőrzésben látja Nora.²² Az emlékezést kötelességnek nevezi, amely kötelességből alakul át az emlékezés történelemmé. Nora szerint az emlékezet értékátadás. Az emlékezetet olyan kulturális mezőként értelmezi, amelyhez a közösség tagjai hozzátehetik, de el is vehetik saját emlékezeteiket. K. Horváth Zsolt értelmezésében ez a közös kulturális tőke biztosítja a közösség tagjainak együvé tartozását, s ez belső erőforrásnak tekinthető.²³ Úgy véli, a történelem a múltat jeleníti meg, míg az emlékezet, amely „... maga az élet, melyet élő csoportok hordoznak”, a jelenhez köthető.

Nora *lieu de mémoire*-oknak nevezi azokat az emlékezetes eseményeket, amelyek a történelem egyedi pillanataihoz köthetők.²⁴ A rekonstruáló történelemben továbbélő *lieu de mémoire*-ok olyan maradványok (tárgyak, helyek, események), amelyeket már nem ismerünk.

László János szerint „képszerű mag”²⁵ az a centrális kép, amely jelentős történelmi eseményekhez kötődve marad meg emlékezetünkben (például Árpád vezér fehér lovon vagy a szavaló Petőfi). Amennyiben valamely történelmi eseménynek nem alakulnak ki Nora szavaival az „emlékezeti helyei”, vagy László Jánossal élve nem alakul ki „képszerű mag”, akkor az adott események narratíváinak sincs mire támaszkodniuk, azaz a narratív séma nem tud mi köré szerveződni. Ezeknek az ikonoknak a hiánya a közösség történelmi tudatát befolyásolhatja, identitásának megformálását nehezíti.

²¹ Pászka Imre (2007): *Narratív történetformák*. Szeged, Belvedere. 272.

²² Nora, Pierre (1999): Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 3. 142-157.

²³ K. Horváth Zsolt (2000): Elképzelt múlt, felidézett jövő. Három séta az 'örökség' jegyében. *Múltunk*, 3. 178-200.

²⁴ Nora, Pierre (1999): i.m.

²⁵ László János (2003a): Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, 1. 156-172.

Assmann megkülönbözteti a kommunikatív és kulturális emlékezetet.²⁶ Kommunikatív emlékezet alatt a közeli múltra visszatekintő emlékeket érti, az ember saját nemzedékével kapcsolatos kortárs emlékezetet. A kommunikatív emlékezet addig él, amíg nemzedéki hordozói azt fenntartják – véli Assmann. Ezt az időt, 3-4 nemzedéket felölelő, 80-100 évre terjeszti ki, amelynek a felét az emlékek feltolulása szempontjából jelentős időszaknak ítéli meg. Az egyazon csoporthoz tartozó fiatalok negyven év távlatából kezdik értékelni ifjú koruk eseményeit, és ekkor éreznek késztetést arra, hogy megörökítsék élményeiket.

Assmann az oral history típusú történeti jellegű kutatások tárgyának nevezi a kommunikatív emlékezetet. A kommunikatív emlékezet formái a kevésbé formális köznapi, személyközi érintkezésben vannak jelen. Közvetítő közege a szájhagyományon alapuló személyes tapasztalatok összessége. A kommunikatív emlékezet mellett Assmann megkülönbözteti a kulturális emlékezetet is, amely szerinte tartalmát tekintve nem a tényleges történelmi eseményeket tartalmazza, hanem azokat az ősi eredetmítoszokat, amelyekre a jelen kor ünnepek alkalmával tekint.

2.3.2. Az oral history kutatási módszer bemutatása

Az oral history a szóban elbeszélte történelem, a történelem dokumentálásának olyan módszere, amely a vizsgálandó történelmi korszak élő szemtanúival készített interjúkon alapszik. Egy személlyel vagy csoporttal készített interjú során alkothatunk képet egy adott időszak történéseiről. Információt kaphatunk, milyen a társadalom egy adott csoportjának a tagjaként élni. Ez a fajta tapasztalatszerzés segítheti a történelem egy szeletének a megőrzését. Az interjúk során olyan ismeretek birtokába juthatunk, amelyek egyéni tapasztalatokra támaszkodva jellemezhetik az adott korszak kultúráját, megmutatják, melyek lehettek annak jellegzetes vagy kevésbé tipikus jegyei. Közvetlen autentikussága által vélik egyedivé a forrás.

Assmann a szóbeli megkérdezés emlékképeit és az általa kirajzolódott múlt képeit a „történelem alulnézetének”, „a mindennapok történelmének” nevezi.²⁷ Thompson ebben látja az oral history módszer alkalmazásának a lényegét. A hétköznapi emberek történelme rajzolódik ki általa. A múlt realisabb rekonstruálása, amely során a valóságról komplexebb képet tudunk kialakítani.²⁸ Assmannal és Thompsonnal

²⁶ Assmann, Jan (2004): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

²⁷ Assmann, Jan (2004): i.m., 52.

²⁸ Thompson, Paul (1977): *The Voice of the Past. Oral History*. New York, Oxford University Press.

egybehangzóan Kanyó Tamás is úgy véli, hogy a szóban elbeszélrt történelem módszere egy demokratikus állam demokratikus történetírásában olyan lehetőséget biztosít, ahol „nemcsak a hatalmasok jutnak szóhoz”.²⁹ „Voice to the voiceless, a némaságra ítétek megszólaltatásáról van itt szó”.³⁰ Amerikában Paul Thompson, Németországban Lutz Niethammer az oral history módszer első felvetői. Álláspontjuk megegyezik a módszer által fókuszba állított csoportokról.³¹ Úgy vélik, az oral history módszert alkalmazó kutatások teret engednek a hétköznapi történelem hétköznapi szereplőinek. Szerintük a módszer lehetővé teszi, hogy általa olyan társadalmi csoportok szóbeli visszaemlékezése kerüljön a történelmi visszaemlékezés előterébe, amelyre ennek a módszernek a felhasználása az egyetlen mód. Niethammer megfogalmazásában a demokratikus jövőnek olyan múltra van szüksége, ahol nemcsak a magas társadalmi pozíciót elérték szavát lehet hallani.³² Niethammer és Thompson is nagy hangsúlyt helyeztek a módszer alkalmazásának gyakorlati lehetőségeire. A hétköznapi demokratikus történetírás megjelenését látják megvalósulni a módszer alkalmazásában. Ily módon az oral history kvalitatív kutatási módszer válasz a történelmi események hétköznapi szereplőinek a történelem középpontjába kerülésére.

Thompson szerint a cél az, hogy maga az ember, a történelmi események résztvevője álljon a kutatások, valamint az alkalmazott módszerek fókuszpontjában.³³ Az oral history módszer által kialakult történelmi kép tehát mindenki történelme. Az oral history az a terület, amely mindenki jogát hirdeti, amely szerint mi is részesei lehetünk fontos történeteknek. A visszaemlékezések folyamán jelentőséget kap maga az egyén, aki így szereplője lett az eseményeknek.

Az oral history kutatási módszer alkalmazása viszonylag új keletű, hazánkban a rendszerváltás körüli időszakra tehető az ezt a módszert alkalmazó kutatások fellendülése.

Magyarországon 1985-ben a Soros Alapítvány támogatásával az Országos Közművelődési Központ Művelődéskutató Intézetének keretében jött létre az Oral History Archívuma. Az archívum megalapításának célja, hogy összegyűjtse és archiválja az 1945 utáni történelmi események résztvevőikhez fűződő szóbeli emlékeket.

²⁹ Kanyó Tamás (2002): Beszámoló a XII. Nemzetközi Oral History Konferenciáról. *Világtörténet*, 24. 3-4. 105-106.

³⁰ Uo.

³¹ Niethammer, Lutz (1980): *Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der „Oral History“*. Frankfurt am Main.

³² Uo.

³³ Thompson, Paul (1977): i.m., 88.

1989-ben megalakult az 1956-os Intézet. Célja az volt, hogy az 1956-os forradalmi események után érdeklődő kutatóknak lehetőséget biztosítson a történesek feltárására. Az intézet felhasználhatta az OHA által 1956-tal kapcsolatban már korábban készített életútinterjúkat. Ennek jelentőségét abban látjuk, hogy az írásos dokumentumokhoz való hozzáférés még erősen korlátozott volt, és a hivatalos pártállami narratíváktól eltérő alternatíváknak tekintették az 1956-ról oral history kutatási módszer alkalmazásával gyűjtött visszaemlékezéseket.

Az oral history módszer széleskörű alkalmazása, a módszer gyakorlati kipróbálása adta lehetőségeknek kiemelkedő példája az emlékpontok.hu honlap létrejötte.³⁴ A projekt célja a közös társadalmi emlékezet részeként, hogy az 1945 utáni történelmi korszak eseményeit a kor tanúinak a segítségével dokumentálja. További cél volt, az elkészült interjúk tananyagként való alkalmazása, a legújabb kori történelem feltárása a diákok aktív részvételével.

Az oral history verbalizálhatóvá teszi a múlt történéseit, s a köztük lévő összefüggések felismerését. A visszaemlékező szereplők saját hangja és személye elevenedik meg a lejegyzetelt szövegben, így a verbális reprezentáció meghatározó szerepet kap a módszer alkalmazása során. A Jausz Bélára emlékezők saját narratív szemlélete, önmeghatározása jelenik meg a visszaemlékezésekben. A Jausz Béláról elmondottakat az emlékezők self-reprezentációjának tekintjük. Az oral history a szóbeliség szférája. Autentikus volta révén bepillantást nyerünk a vizsgálandó kor kultúrájába, gondolkodásmódjába, kulturális hagyományaiba és szemléletmódjába. Az oral history típusú elbeszélések gyűjtése kutatói igényünk nyitottságát is tükrözi, amely során a történelmi események más oldalról való megközelítésével gazdagíthatjuk ismereteinket. Az oral history technikát kiegészítő módszerként alkalmazzuk.

Az oral history módszer alkalmazási lehetőségei

A történetírásban fordulatot jelentett Leopold von Ranke német történész forráskritikai módszere.³⁵ Ranke megfogalmazta az „ahogyan valóban megtörtént” elvét, amely a tényfeltáró történetírásban elfogadott módszerré emelte az elbeszélt történelmet, mint

³⁴ www.emlekpontok.hu (letöltés ideje: 2013. 02. 12. 10. 31.) A webcímen középiskolás diákok által 2011-ben készített gazdag interjúgyűjtemény található. Az „Audiovizuális emlékgyűjtés” európai uniós pályázat keretében valósult meg, amely során az ország különböző részein középiskolás diákok több ezer félig strukturált interjút készítettek az elmúlt évtizedek szemtanúival.

³⁵ Németh András (2002): Hazai és nemzetközi neveléstörténeti és pedagógia tudomány-történeti kutatások újabb irányzatai és eredményei. In Németh András: *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Budapest, Osiris Kiadó.

forrást. A történészek számára az oral history módszere felbecsülhetetlen értékű forrás lehet arra, hogy egy adott történelmi periódusban jobban megértsék az egyes emberek által megtapasztalt eseményeket. Nem hivatott helyettesíteni az írott dokumentumok által kutatott történelmet, de használata gazdag és sokszínű forrásként egészíti ki azokat. A történettudományi kutatás, amely felhasználja az oral history módszer révén összegyűjtött visszaemlékezéseket, kritikusan megvizsgálja és értékeli az elbeszélések révén felhalmozódott személyes történelmi emlékeket, majd ezek segítségével alakít ki véleményt az adott eseményről. A hivatalos írott forrásokat kiegészítve segít megvilágítani és megmagyarázni a történelmi korszak eseményeit az egyén életére gyakorolt hatás szempontjából. Gyáni az emlékezet kultuszának elterjedésével magyarázza, hogy a személyes emlékezés és a kollektív emlékezet a figyelem középpontjába került.³⁶ Úgy véli, a lezáratlan, vagy éppen lezárt múlt eseményei körüli problémák szolgáltatnak aktualitást az oral historynak. Az oral history alapja a személyes emlékezet, s ennek révén összefügg a kollektív emlékezettel is. Gyáni a személyes visszaemlékezők és a történetírói szemlélet közti alapvető különbségnek azt látja, hogy ugyanarra emlékeznek, de merőben másként. Gyáni szerint, ezért a történésznek ahhoz, hogy racionálisan legyen képes közvetíteni emlékezet és felejtés között, megfelelő távolságot kell tartania a személyes emlékezet szubjektivitásától és a kollektív emlékezet teremtette mítoszoktól.³⁷

Nora korunk „archiválási rögeszméjének” nevezi, hogy a ma embere a regisztráló emlékezet nevében kötelességének érzi a múlt emlékeinek őrzését.³⁸ Nemcsak azért teszi ezt, mert meg kívánja őrizni a múlt emlékeit, hanem „... a gyors és végleges eltűnés érzése összekapcsolódik a jelen pontos jelentésének nyughatatlanságával, valamint a jövő bizonytalanságával.”³⁹ Úgy gondolja, a hagyományos emlékezet eltűnésével párhuzamosan nőtt meg a felhalmozási vágy, és ezzel együtt „a nyom tisztelete és az abban való hit.”⁴⁰ Korunkat mint megrögzött irattermelőt jellemzi, ahol kötelesség az emlékezés. Assmann szerint bizonyos traumát okozó történelmi események után megfigyelhető az érintettek emlékeinek megnövekedett írásos rögzítése, és az archívumok fokozott gyűjtőmunkája.⁴¹

³⁶ Gyáni Gábor (2000b): Mire ne emlékezzünk – mit ne feledjünk! Az emlékezet mint történelemformáló erő. In Boros Géza (szerk.): *Az emlékezésről*. Budapest, MAOE. 71-81.

³⁷ Gyáni Gábor: (2000b) i.m.

³⁸ Nora, Pierre (1999): Emlékezet és történelem között. 147. *Aetas*, 3. 142-157.

³⁹ Uo. 147.

⁴⁰ Uo. 148.

⁴¹ Assmann, Jan (2004): i.m.

Gyáni Gábor az oral history, mint történeti forrás bemutatása során megemlíti, hogy „a személyes érintettség döntő módon hat arra, mit észlelünk és arra is, hogyan emlékezünk”.⁴² Vértesi „az emlék megtapadásáról” beszél, amely szerint attól függ, hogy az emlékező személyesen mennyire érintett az eseményekben.⁴³ Hanák Gábor–Kövér György megfogalmazásában „az interjúknál persze legfontosabb, hogy ki mondja a történetet”.⁴⁴

Az oral history elbeszélése során kialakult kép annál „élesebb” és „tisztább”, minél inkább érintett a visszaemlékező az átélt eseményekben. A Jausz-tanítványok visszaemlékezéseiben, elbeszéléseiben az emlékek felelevenítésének ez a dimenziója világosan látszik. Az életükben kiemelkedő, modell értékű, sőt mintaadó szerepet betöltött személlyel való közvetlen kapcsolat befolyásolja az emlékek természetét. Emlékeiket meghatározza az, hogy az interjúalanyok hogyan észlelték és értelmezik a kort, amelyben éltek. Visszaemlékezéseik, amely egy adott személyre, jelen esetben Jausz Béla pedagógiai tevékenységére vonatkoznak, hogyan, hányféle emlékezetben rekonstruálódnak. Az emlékezők narratívájának hányféle visszatükröződését kapjuk tőlük.

Gyarmati Gyöngyi az oral history interjút interaktív folyamatnak képzei el.⁴⁵ Értelmezésében az emlékezés felidézésében segítő kérdező és az interjúalany között aktív kapcsolat jön létre, mely során mindketten formálják a másik véleményét. A kutató az interjú során a hallott narratíva és a kapott új információ birtokában alakítja a kérdéseket, így közösen irányítják az emlékezést. Thompson szerint maga a történész kutató tárja fel a kutatandó forrást, teszi fel kérdéseit, irányítja a tanúvallomásokot, értelmezi, formálja és publikálja a kapott anyagot.⁴⁶ Vértesi Lázár „megosztott szerzőségről” beszél.⁴⁷

Szabolcs Éva a kvalitatív kutatást a kutatásban résztvevő személyek közötti kommunikációs folyamatként értelmezi, melyben a kutató és a visszaemlékezők egy közös cél érdekében dolgoznak együtt, így „nem is cél a kutatói függetlenség

⁴² Gyáni Gábor (2000a): Emlékezés és Oral history. In Gyáni Gábor: *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Budapest, Napvilág Kiadó. 131.

⁴³ Vértesi Lázár (2004): Oral history. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei. *Aetas*, 19. 1. 170.

⁴⁴ Hanák Gábor–Kövér György (1995): Biográfia és Oral history. In Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, Osiris 1956-os intézet. 93.

⁴⁵ Gyarmati Gyöngyi (2004): i.m., 197.

⁴⁶ Thompson, Paul (1977): i.m., 178.

⁴⁷ Vértesi Lázár (2004) i.m., 165.

biztosítása”.⁴⁸ Szabolcs a kvantitatív és kvalitatív metodológia összehasonlítása során úgy véli, hogy a kvalitatív kutatásban a kutató aktív szereplő, aki a kutatás folyamán elválaszthatatlan magától a kutatott témától vagy személytől.⁴⁹ Gyáni szerint az interaktív folyamat során maga a kérdező szövegszerkesztőként „irányítja az interjút.”⁵⁰ Sharan úgy véli, a kutató, mint „adatgyűjtő eszköz” felelős a kutatási folyamat pontos feltárásáért, személyes érzékenységén is múlik a hiteles dokumentálás.⁵¹

Az oral history interjú során az eseményekhez kötődő emlékezet teljességgel szubjektív, érzelmektől sem mentes visszaemlékezést eredményez. A visszaemlékező értékrendszerén, felfogásán keresztül szűri meg az átélt történetet. Olyan információkhoz juthatunk hozzá, amelyek értékesek lehetnek a kutatás szempontjából. Az elbeszélések során keletkezett személyes emléktanyag bár egyfelől elfogult és szubjektív képet ad, másfelől viszont szemléletes, ahogyan Vértesi írja „... gazdagabb is a kép, melyet a múltból közvetít”.⁵²

Az oral history akkor is alkalmazható kiegészítő módszer, amikor valamilyen okból éppen az elhallgatott történetekből kell olvasni. Az interjúk így a társadalmi hallgatás által övezett események feltárásához, személyes, traumatikus események felszínre hozásához járulhatnak hozzá. Hanák Gábor–Kövéry György írják: „De a források, (és hiányaik) összességében a tények legfeljebb csak latensen rejteznek. [...] a résztvevő szereplők elbeszélése, valamint a meglévő írott dokumentumok tanulmányozása mellett „maga a forrás hiánya is lehet dokumentum.”⁵³

Niedermüller Péter az élettörténeti elbeszélésekkel kapcsolatban úgy véli, hogy ezeknek nem a múlt tényyszerű, pontos leírása a célja „ahogyan az volt.”⁵⁴ Niedermüller megfogalmazásában a jelennek van nagyobb szerepe abban, hogy a múltbeli események, felhalmozott tapasztalatok általa nyernek értelmet. Az élettörténet „a múltbeli jelentést a jelen szempontjából rekonstruálja” – mondja Niedermüller.⁵⁵ Gyáni Gábor úgy fogalmaz, hogy „az emlékezés [...] mindig a jelenből íródik.”⁵⁶ Gyáni ezt azzal egészíti ki, hogy, amikor a történész a múlt eseményeit kívánja megrajzolni „... a

⁴⁸ Szabolcs Éva (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó. 46.

⁴⁹ Uo. 24.

⁵⁰ Gyáni Gábor (2000a): i.m., 143.

⁵¹ Meriam, Sharan B. (1998): *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco, Jossey – Bass. 7.

⁵² Vértesi László (2004): i.m., 165.

⁵³ Hanák Gábor–Kövéry György (1995): i.m., 100.

⁵⁴ Niedermüller Péter (1988): i.m., 386.

⁵⁵ Uo. 386.

⁵⁶ Gyáni Gábor (2000a): i.m., 131.

jelen perspektívájából tekint vissza a múltba, amely innen megpillantva másnak mutatja magát, mint amilyennek valamikori tevőleges részesei előtt mutatkozott.”⁵⁷ Gyáni Bartlett elméletére hivatkozva állítja, hogy az emlékezés „mindig a jelenből íródik.”⁵⁸

Gyáni értelmezésében, a történész a több nézőpontúság érdekében alakítja ki saját személelmódját, amelyre azért is van szükség, hogy képes legyen biztosítani a választás szabadságát. Gyáni azt mondja, hogy a történész múltból készült beszámolójának az ismerve a narratív igazság kell, hogy legyen. Narratív igazságnak tekinti azt, amikor az elbeszélte történet ismeretében az olvasó képes eldönteni, „hogy valóban az igazságnak megfelelően kelt-e életre az átélt élmény, vagy hitelt érdemlő képét és magyarázatát kaptuk-e valamely múltbeli eseménynek.”⁵⁹ Halbwachs, szerint az emlékezetben nem a múlt történéseit őrizzük meg, csak azt, amit az emlékezet a jelenben belőle rekonstruálni tud.⁶⁰ A Jausz Bélára emlékezők között is találunk olyan véleményt, amikor a visszavetítés kimondatlan célja az, hogy a múlt felidézésén keresztül adjon értelmet a jelen történéseinek. Nora szerint, amíg emlékezünk, a hagyományainkat ápoljuk és a tradíciók nem vesztek a múltba, az emlékezet nem hagyatkozik a történelemre, addig beszélhetünk a jelenről. Ha a hagyomány megszakad, az emlékezet a múltból fog táplálkozni.

Az oral history módszer alkalmazásának hátrányai

Az oral history alapú forrásoknak vannak kutatásbeli problémái és megvannak a saját korlátai. Támpontokat ad, de a kapott információkat tényanyaggal és elsődleges forrásokkal kell összevetni. A visszaemlékezéseket az idő távlatából aszerint is kell néznünk, hogy kinek milyen volt a viszonya a korral és annak szereplőivel, amelyről beszél. Ez befolyásolja emlékeinek jellemzőit. A személyes visszaemlékezések döntő helyet foglalnak el az egyén történelmi eseményekben betöltött szerepe szempontjából.

Az oral history-forrásokat a személyes érintettség kapcsán azonban mértéktartóan, kritikával kell kezelni. Autentikus voltak vitathatatlan, a dokumentumforrások mellett olyan rejtett tartalékot jelentenek, amelyek képesek megszólaltatni az egyént, de különböző emberek az érintettség folytán másként emlékeznek, így felmerül a hitelesség kérdése. Vértesi Lázár véleménye hogy az oral history interjúk és az írott

⁵⁷ Gyáni Gábor (2003): Történetírói nézőpont és narratív igazság. *Magyar Tudomány*, 1. 16.

⁵⁸ Gyáni Gábor (2000a): i.m.

⁵⁹ Gyáni Gábor (2003): i.m., 24.

⁶⁰ Halbwachs, Maurice (1971): Az emlékezet társadalmi keretei. In: Ferge Zsuzsa (szerk.): *A francia szociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 124-131.

források összevetése, valamint a kettő közti esetleges eltérések vizsgálata csak gazdagítja a múltról szerzett információinkat. Úgy véli „A közvetlen résztvevők emlékei túlságosan értékesek [...] semhogy figyelmen kívül hagyhatnák őket.”⁶¹

Ormos Mária értelmezésében a tudományosság szempontjait szem előtt tartva a különböző jellegű forráscsoportokat össze kell vetni egymással. Kutatóként a történész legyen nyitott mindenféle forrás iránt, de a források értékrendjére azok megbízhatósága szerint tekintsen.⁶²

A szóbeli forrásokat sajátos forrásértéknek tekintjük, melyek egyedi szerepet töltenek be a kutatásban. A mítoszgyártás, az eszményítés elkerülése érdekében elsősorban írott dokumentumok forrásanyagának elemzésével vetjük egybe a kapott narratívákat. Egyedi forrásértékének megőrzése mellett hangsúlyozzuk és elismerjük e források szubjektivitását. Kutatásmódszertani szempontból a közlések és visszaemlékezések nem töltenek be önálló szerepet, kiegészítő módszerként alkalmazhatók.

Dolgozatunk nem redukálódik csupán a visszaemlékezők szubjektív narratívájának megjelenítésére. Az írott forráscsoportokat elsődlegesnek tekintett kutatásunkban a visszaemlékezők emlékanyaga a tudományosság igényeinek a szem előtt tartásával egészíti ki Jausz Béla pedagógiai életútját.

2.4. Szakirodalmi előzmények: Jausz Béla portréja a korábbi kutatások tükrében

Jausz Béla 1895. február 16-án született Sopronban német származású családban. A család tartotta a kapcsolatot a németországi rokonokkal. Anyja, Wulsten Emmy háztartásbeli, apja Jausz Vilmos evangélikus teológiai akadémiai tanár. A Jausz család kétnyelvű volt, a nagyszülők csak németül beszéltek, Jausz Béla édesanyja akcentussal beszélt a magyar nyelvet. Jausz Béla a soproni evangélikus Tanítóképző Intézet Gyakorló Iskolájában végezte az elemi iskoláit, majd a soproni Evangélikus Líceumban folytatta tanulmányait. Nyugalmas családi életről, kultúrával és művészettel teli valódi városi hangulatról, kirándulásokkal, sporttal gazdag ifjúsági élményekről írt visszaemlékezésében. Jausz kiemelte, hogy gimnáziumi éve alatt számos alkalommal nyert versenyt gyorsírásból, felsőbb évesként tanította is ezeket a tárgyakat. Tanári pályája folyamán előadásait is gyorsírással jegyzetelte. A gyorsírás iránti

⁶¹ Vértési Lázár (2004): i.m., 171.

⁶² Ormos Mária (1995): A történettudomány forrásairól a XX. században. In Valuch Tibor (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben* Budapest, Osiris Kiadó. 28-29.

elkötelezettségét jelzi, hogy gimnáziumi igazgatóként kötelezővé tette a tantárgy oktatását. Érettségi után magyar-német szakos egyetemistaként az Eötvös Collegiumba került, amelynek közösségéről csak a legjobbakat tudta mondani. Családi elkötelezettség, apai, rokon példakép vezette a tanári pályára. Tanulmányait az I. világháború szakította meg. 1914. szeptember 26-tól 1918. december 10-ig több mint négy évet töltött katonai szolgálatban, jórészt a fronton. A háborús évek nem csupán egyetemi tanulmányait, hanem németországi tanulmányi útját is félbeszakították.

A háború befejeztével nem tért vissza az egyetemre, hanem a Kisújszállási Református Gimnázium helyettes tanáraként fejezte be tanulmányait. 1919–1936 között tizenhat évet töltött el helyettes, majd rendes tanárként a gimnáziumban, és az itt szerzett tanári élményekre, gyakorlati tapasztalatokra mindig szívesen támaszkodott. Saját bevallása szerint ezek a tapasztalatok nevelési rendszerének kialakításában is segítettek.

1925-ben doktorált Debrecenben, és ettől kezdve német nyelvi lektorként is dolgozott az egyetemen. Az 1928/1929-es tanévet ösztöndíjasként a bécsi Collegium Hungaricumban töltötte. 1935-től tanárképző intézeti előadóként tanított a Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézetben. 1936. szeptember 9-től a VKM megbízatásából lett a minisztérium által felállított Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának megbízott igazgatója Debrecenben. A gimnázium működése a háború után megszűnt. Jausz Béla a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnek lett előadó tanára, majd a Bölcsészettudományi Kar esti egyetemén neveléstudomány és neveléstörténet tárgyakat tanított. 1951. október 1-jén került vissza Debrecenbe, a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetének tanszékvezetőjeként. Ez idő alatt átalakult a középiskolai tanárképzés, a minisztérium visszaállította a szakmai gyakorlati időt és a gyakorló gimnáziumokat. 1957. augusztus 1-jétől 1959. augusztus 31-ig a KLTE rektora volt.

1967-ben nyugdíjba vonult. 1974-ben bekövetkezett haláláig az újjáalakult Magyar Pedagógiai Társaság elnöke volt.

Kutatásunk kezdete előtt a szakirodalom áttekintésében Jausz Béla életéről a fentebb összefoglalt főbb ismereteket tudhattuk meg. A korábbi Jausz kép elemei és az eddigi közlések, a halála után mindössze két évvel megjelenő emlékkötet kötelező tisztelgő írásai voltak.

A kötet előszavában Szendrey István röviden vázolta Jausz Béla életét, majd méltatta a pedagógust.⁶³ Az emlékkötetben Bajkó Mátyás írásában került részletesebb bemutatásra Jausz Béla élete és pedagógiai munkássága.⁶⁴ Bajkó felelevenítette Jausz életpályájának egyes elemeit. Az emlékkötetben ismertette Jausz Béla tudományos tevékenységét, neveléstörténeti munkásságát, elméleti és gyakorlati tevékenységét. Vaskó László Jausz Béla egyetemi közéleti tevékenységéről írt,⁶⁵ továbbá szólt Jausz tanszékvezetői tevékenységéről, a tanszék működésének megszervezéséről, röviden ismertette rektorságát és egyéb egyetemi funkcióit. Vaskó egy későbbi tanulmányában a Neveléstudományi Tanszék 1944-1970 közötti tevékenységét mutatta be, melyben részletesen szólt Jausz Béla tanszékvezetői tevékenységéről.⁶⁶ Simon Gyula írásából Jausz Bélának a Magyar Pedagógiai Társaság megszervezésében és vezetésében betöltött szerepét ismerhetjük meg.⁶⁷ Simon Gyula Jausz Béláról írt monográfiája röviden foglalkozik az életúttal, Jausz tudományos tevékenységével és a Magyar Pedagógiai Társaság élén betöltött szerepével.⁶⁸ Az emlékkötetben „Tanárom Jausz Béla” címmel olvasható Orosz Gábor tanulmánya, amelyben professzorára emlékszik vissza az egykori egyetemi diák.⁶⁹

Az emlékkötetben Jausz életútjáról, pályájáról, ismertetett adatok elsősorban nem írott dokumentumokból nyert információk, hanem az őt közvetlenül ismerők személyes visszaemlékezéseiből, a Jausz által elbeszélteken és leírtakon alapuló adatok. Az emlékkötetből kikerekedett Jausz portré a személyes ismertség alapján közli azokat az adatokat, amelyeket a megjelenéskor fontosnak tartottak ismertetni egy pedagógiai pályáról. Jausz Béla szakmai életútjának ábrázolása így hiányos, mozaikszerű. Az írások érintőlegesen ismertetik az életpálya azon elemeit, amelyek írott dokumentumok, emlékek híján kevesebb figyelmet kaptak. Az elnagyolt, emelt stílusban leírt portréban szerepet játszik, hogy számos részletet nem ismertek az életrajzból, illetve a 70-es évek korszellemére jellemző elhallgatás miatt néhány dologra (vallásosság, katonai múlt,

⁶³ Szendrey István (1976): Előszó In Bajkó Mátyás (szerk.): *Jausz Béla Emlékkötet*. Debrecen, Magyar Pedagógiai Társaság. 3-4.

⁶⁴ Bajkó Mátyás (1976): Jausz Béla élete és pedagógiai munkássága. In Bajkó Mátyás (szerk.): i.m., 7-29.

⁶⁵ Vaskó László (1976): Jausz Béla egyetemi közéleti tevékenysége. In Bajkó Mátyás (szerk.): i.m., 31-41.

⁶⁶ Vaskó László (1981): Adalékok a tanszék fejlődéstörténetéhez (1944-1970). In Bajkó Mátyás-Vaskó László-Petrikás Árpád (szerk.): *Vázlatok és tapasztalatok a pedagógiaoktatás és a Neveléstudományi tanszék történetéből (1825-1980)*. Debrecen. Acta Pedagogica Debrecina, 81. szám. 18-47.

⁶⁷ Simon Gyula (1976): A Magyar Pedagógiai Társaság élén. In Bajkó Mátyás (szerk.): i.m., 43-53.

⁶⁸ Simon Gyula (1991): *Jausz Béla*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

⁶⁹ Orosz Gábor (1976): Tanárom Jausz Béla. In Bajkó Mátyás (szerk.): i.m., 55-59.

származás, kapcsolatok) nem lehetett hivatkozni. A kötet célja nem is a teljes életpálya maradéktalan bemutatása volt, hanem tisztelgés az egykori professzor pályája előtt.

Jausz Béla pedagógiai, vezetői, tudományos tevékenységéről, szóló közlések a halála után mindössze két évvel megjelent kötet kötelező, tisztelgő emlékirásai. Jausz tudományos munkásságát bemutató elemzés nem szólt, mert nem lehetett szólni, már a korban is kevés reflektorfényt kapott tudományos munkáról, annak hiányosságairól.

A dolgozat az adott témában széleskörben végzett kiegészítő kutatásokkal kívánja pótolni az említett hiányosságokat.

3. Jausz Béla pedagógiai tevékenységének bemutatása

3.1. Kisújszállási évek

3.1.1. Kisújszállási kapcsolatok

Előzmények

A soproni⁷⁰ születésű Jausz Béla a helyi evangélikus Tanítóképző Intézet Gyakorló Iskolájában végezte el az elemi iskolát, majd a Soproni Evangélikus Líceumban folytatta középiskolai tanulmányait. Édesapja, Jausz Vilmos evangélikus teológiai, akadémiai tanár, a Soproni Evangélikus Theológia tanára, aki maga is publikált.⁷¹ Életemről, munkámról című önéletrajzi visszaemlékezésében Jausz így írt középiskolai tanulmányairól: „... és már gyermekkoromban hozzászoktam a hospitáló padban ülő vagy minket tényleg oktató 'kis' tanítókhoz.”⁷² Érettségi után magyar-német szakos egyetemistaként Budapestre, az Eötvös Collegiumba került.⁷³

Eötvös Loránd javaslatára alapult meg 1895-ben a Báró Eötvös József Collegium.⁷⁴ Garai Imre értékelése szerint a bentlakásos internátus rendszer segítette a hallgatók egyetemi tanulmányait, az intézet pedig megalapozta az új középiskolai tanári ideált: a tudós tanár kialakítását.⁷⁵ A tanárképzés intézményrendszerének részeként működő intézet az itt végzett kiemelkedő munkának köszönhetően a tanári elitképzés műhelye

⁷⁰ A Jausz családról Jausz Judit és Vásáry István visszaemlékezéseiből tudtuk meg, hogy porosz ősök leszármazottai. Jausz Béla nagymamája német származású volt, aki nem beszélt magyarul, csak németül, édesanyja akcentussal beszélt a magyar nyelvet. Édesanyja Wulsten Emmy, háztartásbeli, szerény nyugdíjjal, négy kiskorú gyermekkel maradt özvegy, amikor Jausz apja váratlanul 1913-ban elhunyt. A családtagok tökéletesen kényelvűek voltak. Jausz Béla az elsőszülött fiúgyermek volt a családban.

A család és Jausz Béla kettős identitását jelzi az 1933-ban készült ex libris, amelyet a debreceni születésű Haranghy Jenő, a kor neves grafikusművésze készített. Az 80x86 mm-es vonalas klisé technikával készült ex libris-en ösgermán és ösmagyar férfi között középen híd látható. A híd szimbólum jelentése: a különböző kultúrák, két világ közötti összekötő kapocs, a két különböző származás összekötése.

⁷¹ Jausz Vilmos Héber-magyar szójegyzéket jelentetett meg, írt „Augustinus életéről, tanairól”, a Protestáns szemlében „Comenius a felsőoktatásról” címmel publikált tanulmányt.

⁷² Jausz Béla (1963): Életemről, munkámról ... *Pedagógiai szemle*, XIII. évfolyam. 6. sz. 546.

⁷³ Az Eötvös Collegium elnevezése az 1950-es évektől Eötvös Kollégiumra változott. Dolgozatunkban az eredeti névváltozatot, a diákokra utalva a mai helyesírási szabályoknak megfelelően a kollégista kifejezést használjuk.

⁷⁴ A középiskolai tanárok tudományos képzésének, nevelésének szolgálatába állott intézményt a francia École Normale Supérieure mintájára alapították. A budapesti Tudományegyetem tanár szakos hallgatói felsőbb éves diákok segítségével részesültek itt tudományos képzésben. Az egyetemi kurzusok mellett szemináriumi keretben vettek részt kiegészítő képzésekben, előadásokon, szakmai műhelymunkákon. A collegium létrejöttének eredeti célja az volt, hogy a szerény körülmények között élő, de jó képességű diákokat felkészítsék a középiskolai tanári pályára, akik később vidéken elhelyezkedve lesznek szakmájuk kiváló képviselői, a kultúra, a tudomány közvetítői.

⁷⁵ Garai Imre (2011): A magyar középiskolai tanári szakma kialakulása. 176-202. In Horváth László at all. (szerk.): *Lustrum. Ménesi út 11-13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*. Budapest, Typotex kiadó – Eötvös Collegium.

volt. Kucsman Árpád és Liptay György szerint az Eötvös Collegiumból kikerültek jelentős részt vállaltak a tudományos és irodalmi életben, így vált az intézet elitképzővé.⁷⁶

Vásáry István visszaemlékezése szerint Jausz Béla az Eötvös Collegiumra egész életében büszke volt, eszményképe volt a Collegium. Nagyon tisztelte, fogalom volt számára. „*Humán elitképző volt, familiáris.*”-vélte Jausz.⁷⁷

Jausz Bélát családi elkötelezettség vezette a tanári pályára. „*Nem emlékszem gimnazista koromból egyetlen esetre sem, hogy a tanári hivatásról gondolkoztam volna, s hogy mégis erre a pályára léptem, annak részben apám irányítása volt az oka, részben pedig az a körülmény, hogy egy unokafivérem, aki nekem, mint serdülőnek mintaképem volt kitűnő képzettségével, tudásával, széleskörű irodalmi és művészeti műveltségével, Eötvös kollégista volt, s éppen akkor tett kiváló eredménnyel doktori szigorlatot esztétikából a budapesti egyetemen. Így kerültem magyar-német szakos tanárjelöltként a pesti egyetemre és az Eötvös kollégiumba.*”⁷⁸ Jausz Béla az Eötvös Collegiumban ismerkedett meg a kisújszállási származású Török Tiborral, akivel szoros barátságot ápolt.⁷⁹ Tanulmányait az I. világháború szakította meg. (Lásd 1. számú fénykép, Melléklet II.) „*1914-ben németországi nyári tanulmányutamon ért utól az első világháború, amely egyetemi tanulmányom négy évre szóló félbeszakítását hozta magával.*”⁸⁰ Több mint három évet töltött szolgálatban a fronton.⁸¹ Az első világháború⁸² harctéri szolgálatainak szüneteiben számos ízben látogatta meg Kisújszálláson Török Tibort. Itt ismerkedett meg majdani feleségével is, Török Ilonával, Török Tibor húgával, aki tanítónőként később a helyi református népiskolában tanított. Az egyetemi és Eötvös collegiumi tanulmányait - az alapvizsga letétele után - nehéz

⁷⁶ Kucsman Árpád - Liptay György (2011): Eötvös – kollégisták a Fasori Gimnázium tanári karában. 348-364. In Horváth László at all. (szerk.) i.m.

⁷⁷ Vásáry István személyes közlése.

⁷⁸ Jausz Béla (1963): i.m., 547.

⁷⁹ Jausz Béla a Budapesti Bölcsészettudományi Karon magyar-német szakos tanárjelöltként, mint az Eötvös Collegium tagja 1913-ban kezdte meg egyetemi tanulmányait. A Collegiumba a szintén soproni születésű Gombocz Zoltán, az Eötvös Collegium oktatója, későbbi igazgatója hívta meg. Itt Jausz Béla szobatársa 1914-től Török Tibor, az irodalmat, zenét kedvelő, és művelő kisújszállási református esperes, Török Imre fia volt. Török Tibor később a debreceni Tanítóképző tanára, majd igazgatója lett.

⁸⁰ Jausz Béla (1963): i.m., 547.

⁸¹ „*A frontra I. éves egyetemistaként önkéntesnek jelentkezett, Eötvös Collegiumi szobatársával Török Tiborral. Hazafias kötelességének tartotta rögtön önkéntesnek jelentkezni, nagyon elítélte azokat a civileket, akik nem jelentkeztek.*” Vásáry István személyes közlése.

⁸² Jausz Béla Eötvös collegiumi egyetemi társaival együtt önként jelentkezett harctéri szolgálatra. 1914. szeptember 26-tól 1918. december 10-ig töltött katonai szolgálatot a 24. Tábori Tüzérezrednél. 1915 októberétől 1918 októberéig orosz, és olasz harctéren szolgált. Katonai rendfokozata 1918. február 1-jétől főhadnagy, 1935-től tartalékos százados volt. Jausz Béla öccse, Jausz Dezső 1914 szeptemberében fiatal egyetemista önkéntesként halt meg a fronton.

anyagi körülményei miatt nem folytatta. A Pedagógiai Szemlében írt visszaemlékezése szerint: „Az alapvizsga után – anyagi okokból – kénytelen voltam állást vállalni Kisújszálláson, és már mint helyettes tanár kellett szakdolgozatot készítenem, szakvizsgára és pedagógiai vizsgára készülnöm. De 18 hónap alatt letettem összes vizsgáimat.”⁸³ Jausz Béla személyi anyagában lévő önéletrajzában így emlékszik vissza az elhelyezkedés körülményeire: „Alapvizsgáim letétele után 1919. szeptember 1-ével a kisújszállási református gimnáziumhoz hívtak meg helyettes tanárnak, amely állást anyagi okokból kellett elvállalnom.”⁸⁴

A két visszaemlékezésben a jelentkezés vagy meghívás bizonytalansága mögött az állhat, hogy a kor sajátos eljárása szerint a végzett középiskolai tanárokat sokszor lakóhelyüktől távol, vidékre osztották be tanári feladatokra. Úgy véljük, Jausz Béla esetleg kérhette, hogy újonnan alakuló családi kapcsolatait vegyék figyelembe. Ezért jelentkezett a háború után 1919 őszén, miután alapvizsgáit letette a Kisújszállási Református Főgimnáziumba magyar-német szakos helyettes tanári állásra.⁸⁵

A meghívás hátterében állhatott a helyi református esperes, presbitériumi tanácsstag, későbbi apósa, Török Imre azon szándéka, hogy fiatal, nyugati műveltséggel rendelkező, ambíciózus, német szakos nyelvtanárt vegyenek fel az intézménybe.⁸⁶ Több évtizede dolgozó korosabb pedagógusok között, ekkor Jausz volt az egyetlen kezdő

⁸³ Jausz Béla (1963): i.m., 547.

⁸⁴ Dr. Jausz Béla Önéletrajza. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. A szövegű közlés érdekében, a szó szerinti idézések alkalmával szövegközlésünk a korabeli helyesírás szabályait követi. Az eredeti szóhasználatot, a korabeli nyelvi jellegzetességeket igyekeztünk megtartani. A 3. fejezettől kezdve az idézetek Jausz Bélára vonatkozó részeit dőlt betűvel szedtem, a szakirodalmat feldolgozó fejezetekkel szemben.

⁸⁵ Katonai szolgálata közben, három hónapos tanulmányi szabadságon Jausz Béla egy szemesztert hallgatott az egyetemen.

⁸⁶ Török Imre debreceni iparos családból származó, elsőgenerációs értelmiségi, református lelkész. Aktív társasági életet élt, kulturális életet teremtett a református közösségben, hatásos prédikátor, kiváló irodalmár volt. Ifjúsági színműveket írt, mutatott be, kalendáriumot szerkesztett. Nagyon sok szál fűzte a Horthy-családhoz, bejáratos volt a kenderesi Horthy-birtokra. (Jausz Judit személyes közlése.) Ez a jó kapcsolat mindvégig megmaradt, a Horthy család támogatta a Török családot, és a Református Egyházközséghez tartozó iskolákat. Török Imre Horthy Szabolcs magánnevelője volt annak kisiskolás korában. Dr. Horthy Szabolcs (1873-1914), 1910-1914 között Jász-Nagykún-Szolnok vármegye főispánja volt. Jausz Béla ebbe a pezsgő kulturális közegbe könnyen be tudott illeszkedni. Jausz Béla 1920-ban feleségül vette Török Imre lányát, Török Ilona elemi iskolai tanítónőt. (Akkor házasodtak össze, amikor Jausz befejezte az egyetemet, ehhez a Török család ragaszkodott. Vásáry István személyes közlése.) Kisújszálláson a Török szülőkhöz költöztek, akik nagy házban laktak a paplak mellett, és jelentős háztartást tartottak fenn a városban. Egy gyermekük született 1921 áprilisában, Jausz Judit néven. Jausz Juditnak kisgyermekkorától kezdve voltak fiatal, csak német nyelven beszélő nevelőnői (Frauline), akik mindenhova kísérték a családot. Jausz Béla lánya, Jausz Judit személyes közlése.

fiatal tanár. A gimnázium 1920/1921-es évkönyve szerint az intézmény Jausz Bélát okleveles helyettes tanárként alkalmazta.⁸⁷ (Lásd 1. számú dokumentum, Melléklet I.).

Egyházi iskoláknál három év helyettes tanári gyakorlat után véglegesítették a pedagógusokat. Az 1921/22-es értesítő bejegyzése szerint Jausz Béla - aki közben letette még hiányzó vizsgáit - a tantestület egyetlen fiatal tagjaként mint kinevezett okleveles tanár szerepel a gimnázium tanári karában.⁸⁸ A középiskolai tanári oklevelet, a szaktárgyakból és pedagógiából kitűnő eredménnyel, a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen szerezte meg 1920-ban.⁸⁹

3.1.2. Jausz Béla gimnáziumi tanári tevékenysége

A Kunság vidékén működő kisújszállási gimnázium története 1717-re vezethető vissza.⁹⁰ Az intézmény több mint egy évszázadig volt a debreceni Református Kollégium partikulája. 1894-ben vált nyolcosztályos Főgimnáziummá a helyi Református Egyházközség fenntartása alatt az intézmény, ebben a tanévben új épületben kezdte meg működését. Az egyházközség áldozatkészen gondoskodott a folyamatosan bővülő, egyre benépesülő iskola gyarapodásáról. Az intézmény nevezetes diákja volt Móricz Zsigmond (1896-1899 között), aki későbbi regényében állított emléket a gimnázium egykori tanárainak, és diákjainak.⁹¹

Jausz Béla érkezésekor Soós József igazgatta a gimnáziumot. Az I. világháború befejeződésével hanyatlott az iskola korábbi fejlődése. Csökkent a tanulók létszáma, változó az érettségire jelentkezők száma, és a tanári kar elszenvedte az 1919-es

⁸⁷ Az I. világháború miatt az 1919/1920-as tanévben az Értesítő nem jelent meg. Jausz Béláról az első bejegyzés az 1920/1921-es Évkönyvben szerepel. A Kisújszállási Református Főgymnasium Értesítője az 1920/1921-ik iskolai évről. Közzéteszi Soós József igazgató. Kisújszállás, 1921. Csapp János Könyvnyomdája. Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás.

⁸⁸ Pedagógiából Török Tiborral együtt jelentkezett „*alapvizsgálatra*”. 1920. december 7-én a debreceni országos középiskolai tanárvizsgáló bizottság tagjai előtt vizsgáztak Láng Nándor elnöklete alatt. 1920. december 11-én, Jausz Béla magyar és német nyelv-és irodalomból kitűnőre szakvizsgázott a tanárvizsgáló bizottság, Pap Károly, Pápay József, Tankó Béla, Huss Richard tagjai előtt. HBML VIII. 4. e. 1. doboz. 284/1920.

⁸⁹ Oklevél kelte: 1920. december 11. Oklevél száma: 25-284/1920. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁹⁰ A gimnázium történetének rövid ismertetéséhez Dr. Kiss Kálmánné nyugalmazott gimnáziumi igazgató iskolatörténeti tanulmányát használtuk fel. Dr. Kiss Kálmánné (1994/95): Iskolánk múltjából-100 éves a nyolcosztályos főgimnázium. In Fülöp Gábor et al (szerk.): A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium, Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője. 4-9.

⁹¹ Móricz Zsigmond (1956): *Forr a bor*. Szépirodalmi Könyvkiadó. Jausz Béla visszaemlékezésében utal Móricz világára: „Mert ha nem is kísértett már a Móricz-i 'Forr a bor' világa a maga éktelenségében, voltak azért a vidéki életnek még akkor is buktatói.” Jausz Béla (1963): i.m., 548.

forradalom következtében állásukból felfüggesztett, nagy tapasztalattal rendelkező tanárkollegák hiányát.⁹²

Az iskolai értesítők szemléletes képet nyújtanak Jausz Béla iskolai és iskolán kívüli megbízatásairól, vállalt tevékenységeiről, publikációiról, előadásairól

Kisújszállási évei alatt két szaktárgyat tanított, magyar valamint német nyelv-és irodalmat tanított heti 17-18 órában. Nagyobb óraszámban német nyelvet oktatott, délutánonként szakköri jelleggel tartott német társalgást is. A gimnáziumban kezdettől fogva folyamatosan látott el osztályfőnöki teendőket. Az első évtől kezdve vezette a Tanárkari jegyzőkönyveket, a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE) sportegyletének és a Szabadoktatási (iskolán kívüli népművelési bizottság) helyi bizottságnak volt a titkára. Az 1921/22-es tanévtől az Arany János Önképzőkör vezetője. Ennek keretében évente számos ülést tartottak (az értesítők bejegyzése szerint évi 24-28 ülést). Írásbeli műveket, szavakat bíráltak el, Madách Emlékünnepséget rendeztek, nemzeti ünnepekről emlékeztek meg.

Kezdetől fogva helyi és országos kiterjedésű szervezetekben is tevékenykedett. Az 1921/1922-es tanévtől a Református Nőegylet titkára volt.⁹³ 1922-től a Községi Iskolánkívüli Népművelési Bizottság titkára. Az 1923-as tanévtől az Iskolán Kívüli Oktatási Tanács helyi bizottságának főtíkára. 1929-től az Igazgatótanács tagja. 1931-től a Budapesti Philológiai Társaság tagja, 1933-tól az Országos Református Tanáregyesület választmányának tagja. Ezen egyesületek munkájában aktívan részt vett az egyesületek összejövetelein előadásokat tartott.

1925-ben bölcsészdoktori címet szerzett a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemen. Doktori disszertációjának címe „A drámai cselekmény Schiller Tell Vilmosában.” Értekezése 1927-ben jelent meg nyomtatásban a Debreceni Szemlében.⁹⁴ Ettől az évtől kezdve német nyelvi lektor volt az egyetem Bölcsészettudományi Karán.⁹⁵ Jausz Béla tevékeny szerepet töltött be a gimnázium életében. Az értesítők részletes beszámolóval szolgálnak iskolai és az intézményen kívüli tevékenységeiről. Fiatal tanárként kezdettől fogva tartott iskolai ünnepi megemlékezéseket, szépirodalmi előadásokat, ismeretterjesztő felolvasásokat a

⁹² Az érettségi elnököket református iskolák esetében, a kor szokásának megfelelően a helyi református lelkészek látták a vizsga után vendégül. Jausz Béla gimnáziumi tanársága idején rendszeresen volt érettségi elnök a hajdúböszörményi születésű Baltazár Dezső Református püspök, aki ilyen alkalmakkor Török Imre, és Jausz Béla társaságában vendégeskedett a Török családnál. Jausz Judit személyes közlése.

⁹³ A kor szokásainak megfelelően a Nőegylet Elnök Asszonya mellé kellett egy agilis, alkalmas férfi a tényleges munkára (szervezés, adminisztráció).

⁹⁴ Jausz Béla (1927): A drámai cselekmény Schiller „Tell Vilmosában”. *Debreceni Szemle*, 303-307.

⁹⁵ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

diákoknak Petőfiről, Madáchról, Jókairól, Vasváriról. Előadásainak témái változatosak. Német irodalmi tanulmányok, a külföldi tanulmányúton tapasztalt megfigyelések a német nyelvoktatás modernizálásáról, magyar irodalmárokról való megemlékezések, módszertani írások, nevelésügyi eszmefuttatások és a cserkészlet előnyeit taglaló írások egyaránt megtalálhatóak. 1925-ben felolvasásokat, ismeretterjesztő előadásokat tartott az iskolán kívül is. Gerhart Hauptmannról értekezett a népszerű debreceni népművelési főiskolai tanfolyamon. 1927-ben „Ízlés, irodalmi ízlés és olvasmányaink” címmel adott elő a gimnáziumban. Az 1929/ 1930-as Értésítő szerint az Országos Református Tanáregyesület csurgói gyűlésének nyelvi szakosztályában „A németnyelvi oktatás és a legújabb reform” címmel olvasott fel. Ismeretterjesztő előadásokkal szolgálta a város felnőtt lakosságának a művelődését. Hat alkalommal tartott az Iskolánkívüli Népoktatásügyi Bizottságban előadást az „Érzetekről, képzetekről, és az akaratról.” Az 1931/1932-es tanévben módszeres tanári értekezleten számolt be „A német nyelvtanítás reformjáról.” 1932-ben jelent meg a Protestáns Tanügyi Szemlében „Goethe”-tanulmánya,⁹⁶ valamint „A középfokú német nyelvoktatás két kérdéséhez” című cikke.⁹⁷ Serlegavató beszédet mondott a Bécsi Collegium Hungaricum Volt Tagjai Szövetségének Serlegavató estéjén, Budapesten 1932-ben.

Az 1929/1930-as tanévben szülői értekezleten tartott előadást „A cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról.” A népművelési bizottsági tagjaként beszédet mondott Kisújszálláson és Fegyverneken 1932-ben. (Az Értésítő nem tesz említést a beszéd témáját illetően.) 1933-ban tanárkari módszeres értekezleten olvasott fel „A grammofoon az élő nyelv tanításában” címmel. 1935-ben a Protestáns Tanügyi Szemlében jelent meg egy újabb írása „Az új középiskolai reform és a német nyelvoktatás” címmel.⁹⁸

Jausz publikációinak témái többnyire szakmódszertani irányultságúak. Módszertani újításai a nyelvtanításban a pedagógiai kísérletezés szabadságát biztosítják a középiskolai tanár számára. Próbálkozásai, írásainak témái jól illeszkednek a kor pedagógiai periodikaiban megjelenő korszellemhez, a didaktikai igényesség, a folyamatosan fejlesztett módszertani kultúra iránti elvárások fokozódásához.

Jausz Béla kisújszállási évei az aktívan tevékenykedő gimnáziumi tanár képét vetítik elénk. Az értesítők személyével kapcsolatos gazdag bejegyzéseiből kitűnik, hogy

⁹⁶ Jausz Béla (1932a): Goethe. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 5.

⁹⁷ Jausz Béla (1932b): A középfokú német nyelvoktatás két kérdéséhez. *Protestáns tanügyi Szemle*, 6.

⁹⁸ Jausz Béla (1935): Az új középiskolai reform és a német nyelvoktatás. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 9. 18.

tevékeny szerepet vállalt a diákok, a szülők, a kollegák, a város, és a szakmai szervezetek körében egyaránt. Pedagógiai tevékenysége, későbbi gazdag gyakorlati példatára az itt megalapozott tapasztalatain alapszik. A diákokkal való kapcsolata széleskörű. Osztályfőnöki, tanórai tevékenysége mellett kiterjed a délutáni, szabadidős elfoglaltságokra is. Iskolán belüli és kívüli tevékenysége számos csomópont köré koncentrálódik. Elsőként említhetjük a szépirodalom oktatását és terjesztését, önképzőkör vezetését, irodalmi témájú előadásait, és a német irodalomtörténeti kutatásait. A másik érdeklődési terület Jausz számára a német nyelv korszerű oktatása, a nyelvoktatás reformja az új középiskolai törvény szemszögéből. Bizottsági szerepvállalásai sokrétűek, kiterjedtek korábbi Eötvös collegiumi kapcsolataira is. Aktív iskolán kívüli szereplései kínáltak újabb lehetőségeket a számára, ahol közéleti tevékenységet végezhetett, ismertséget szerezhett.

3.1.3. A cserkészlet

Jausz Béla iskolai pedagógiai tevékenysége fontos állomásának tekinthető a diákok nevelése. A kor népszerű ifjúsági mozgalmában, a cserkészletben rejlő nevelési lehetőségeket ragadta meg, amikor elsőként szervezett cserkészcsapatot a Kisújszállási Református Gimnáziumban az 1921/1922-es tanévben.⁹⁹ Az ifjúság szervezett keretek közti nevelési lehetőségét látta megvalósulni a cserkészmozgalomban, olyan közösségformáló tevékenységnek tekintette, amely a sokoldalú, harmonikus jellem nevelésének az eszköze.

A gimnázium cserkészszervezete a 203. Bocskay cserkészcsapat nevet vette fel, és hasznos elfoglaltságot igyekezett biztosítani a diákok számára. Az újonc vizsgát Karácsony Sándor (az Értesítő bejegyzése szerint „budapesti főgymnáziumi tanár, a cserkészegylet kiküldöttje”) előtt teszik le.¹⁰⁰ Az előtt a Karácsony előtt, akivel később Debrecenben a tanárképzés és a gyakorló gimnázium kapcsán szorosabb szakmai munkakapcsolat alakult ki, akit, bizonyos értelemben Jausz követett az egyetemen a pedagógiai katedrán. A cserkészcsapat taglétszáma az évkönyvek adatai szerint évről évre nőtt, 1933-ban már 80 tagot számlált, ekkor az iskola diákjainak összlétszáma közel 300 fő volt. Az iskola életében nem tömegszervezetként volt jelen a mozgalom.

⁹⁹ „Jausz Béla hitt a cserkészletben, annak nevelő erejében, és dicsérte a mozgalmat.” Vásáry István személyes közlése.

¹⁰⁰ A Kisújszállási Református Reálgimnázium Értesítője az 1921/1922-ik iskolai évről. Közzéteszi Soós József igazgató. Kisújszállás, 1921. Csapp János Könyvnyomdája. Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás. Továbbiakban: Értesítő (Kisújszállás) Később Debrecenben a tanárképzés és a gyakorló gimnázium kapcsán szakmai kapcsolat alakult ki köztük, és őt követte Jausz a pedagógiai katedrán, amikor 1951-ben megbízták a Neveléstudományi Tanszék vezetésével.

Dr. Szabó Lajosné, a gimnázium nyugalmazott történelem tanára, a Jausz-család egykori jó ismerőse így vélekedik erről: „Tudatos, rendszeres, de óvatos gyarapító munkát végzett (Jausz), a követelmények állítása, a jellembeli feltételek, túl az anyagi lehetőségek követelte határokon azt eredményezték, hogy rangot jelent a szervezet tagjává lenni”.¹⁰¹ Azt azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy a szegényebb családból származó gyerekek nem vehettek részt a cserkészcsapatban, mert nem tudták megfizetni a drága ruhákat, felszereléseket.¹⁰² A cserkészlet leginkább a középosztálybeli szülők gyermekeinek jelentett szabadidős elfoglaltságot. A szervezeti életben fontos szerepet kapott az ígérlet, a fogadalomtétel, a játékoskodás és a segítézés, a nyári táborozások. Az iskolai foglalkozások a jellem- és egyéniségformálást szolgálták. A szervezett együttlétek kiváló alkalmat biztosítottak a közösségi nevelés számára. Az iskola életében, különösen az iskolai ünnepélyeken tevékenyen vett részt a csapat, így például az ünnepségek rendjének biztosításában. A város társadalmi és hazafias egyesületeinek ünnepélyein is szerepelt a csapat, rendezői és rendfenntartási munkát láttak el. Az érzelmi nevelést szolgálta az évente megrendezett karácsonyi ünnepség, amely alkalmakkor szegény családokat ruházattal és élelmiszerrel segítettek, és a hagyományos, évenkénti játékoskodás, amikor pénzadományt osztottak szét különböző célokra.

Jausz Béla cserkészvezető minőségében rendszeresen tartott foglalkozásokat, elméleti és gyakorlati ismereteket követelő próbákra készítette fel a tagokat. A nyári nagy programokat a városi erdőben egy-két napos próbatáborokkal készítette elő. Saját bevallása szerint Jausz Béla szívesen sportolt, kirándult ifjúkorában Sopronban. Így írt erről, „Életemről, munkámról” című a Pedagógiai Szemlében megjelent önéletrajzi visszaemlékezésében. *„Nem volna teljes a kép ifjúságom folyásáról, ha nem említeném meg a hegyekben tett hatalmas sétákat, kirándulásokat, a májustól szeptemberig tartó úszó edzéseket, vizilabda mérkőzéseket, vagy a nagy vakációkban tett apróbb-nagyobb utazásokat.”*¹⁰³ Nem állt tőle távol a cserkészmozgalomnak ez a területe sem. A választott cserkészvezetővel szembeni fő követelmény az volt, hogy rátermett szervező legyen. Jausz személyében ezt megtalálták. Csapatvezetői irányításával a diákok 2-3 hetes nyári táborozásokon vettek részt az ország különböző területein: Bükk, Gödöllő, Tiszaroff, Abádszalók, Dunavecse, Törökszentmiklós, Balatonalmádi, Parád, Tiszalök.

¹⁰¹ Dr. Szabó Lajosné (1975): *Jausz Béla Kisújszálláson*. In A Kisújszállási Móróc Zsigmond Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi Évkönyve. 311.

¹⁰² Szathmári István személyes közlése.

¹⁰³ Jausz Béla (1963): i.m., 546.

1923-ban 11 taggal németországi erőtáborba utaztak. 1928-ban a cserkészcsapat két tagja az Angliában rendezett dzsemborin (cserkésztalálkozón) vett részt. A kiadásokat a családok fizették, egy részét a csapat rendezvényeinek bevételéből igyekeztek fedezni.

Az 1925-ös tanévben a cserkészcsapat munkáját Ady Lajos tankerületi királyi főigazgató is megtekintette. Az 1929/1930-as tanévben szülői értekezleten Jausz Béla előadást tartott a szülőknek a cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról. Rendszeresen tartott beszédeket a cserkészcsapat ünnepélyein. Az 1931/1932-es tanévben a IX. Cserkészkerület ellenőrző megbízottja lett. 1933-ban 36 főnyi kisújszállási cserkessel részt vett a Gödöllői Kastélyparkban megrendezett 4. Világdzsemborin, ahol ő volt a IX. altábor parancsnokhelyettese.¹⁰⁴ (Lásd 5. számú fénykép, Melléklet II.) A rendezvényen 46 ország 26. 000 cserkésze vett részt, amelynek fele Magyarországról érkezett. A magyarországi Világdzsembori programját maga a mozgalmat alapító, egykori búr háborús hős, Lord Robert Baden-Powell nyitotta meg.¹⁰⁵ A Táborparancsnok gróf Teleki Pál volt, az amerikai cserkészek beszámolójából tudjuk, hogy a táborot Horthy Miklós kormányzó is meglátogatta. A tábor programjaként számos kirándulást szerveztek az ország különböző településeire.

A kisújszállási cserkészcsapat vagyona folyamatosan nőtt. A cserkészcsapatot alapító Jausz Béla távozásakor jelentős összeget hagyott a csapat pénztárában. Az 1934/1935-ös tanév végén, Jausz távozásakor a csapat vagyona 3714 pengő 12 fillér volt.¹⁰⁶ A csapat irányítását egykori tanítványaira, későbbi kollégáira Horváth Albertre, Borbély Andrásra¹⁰⁷, Kenneyi Zoltánra bízta. Amikor Jausz elment, némi hanyatlás állt be a csapat aktivitásában - véli Szabó Lajosné, - noha Jausz igyekezett kinevelni a megfelelő

¹⁰⁴ A Gödöllői dzsemborira Jausz Bélát elkísérte a felesége, leánya, és annak német anyanyelvű nevelőnője is. Jausz Béla a cserkészeketől külön lakott a táborban, tiszti sátorban, a családtagok és a nevelőnő a városban bérelt lakásban, onnan jártak be minden nap a táborba. Jausz Béla lánya, Jausz Judit személyes közlése. Lásd 5. számú fénykép, Melléklet II.

¹⁰⁵ A 4. magyarországi Világdzsembori programjáról részletes leírást az amerikai résztvevők által kiadott visszaemlékezésben olvashatunk. James E. West: The Scout Jamboree Book. American Scouts at the 4th World Jamboree. <http://pinetreeweb.com/1933-wj4-sjb-introduction>. (Letöltés dátuma: 2010. november 26. 10. 53.)

¹⁰⁶ Értesítő (Kisújszállás) 1934/1935. 28.

¹⁰⁷ Jausz Béla és Borbély András pályájuk során számos esetben találkoztak. Borbély András pályáját többször Jausz mozdította előre. Borbély András a kisújszállási gimnáziumban érettségizett 1924-ben, ahol Jausz-tanítvány volt. 1925-től volt az Eötvös Collegium tagja. Matematika-fizika szakos tanárként, a kisújszállási gimnáziumban kezdett tanítani 1929-ben, 1931/32-es tanévtől Jausz Béla mellett a 203. Bocskay Cserkészcsapat helyettes cserkész tanára lett, Jausztól 1936-ban vette át a csapat irányítását. Jausz javaslatára az 1929-ben induló kisújszállási internátusban fiatal kezdő tanárokat alkalmaznak nevelőtanárként, köztük volt Borbély András is. Borbély András az 1943-as tanévtől, Jausz Béla meghívására került a debreceni gyakorló gimnáziumba, majd az iskola megszüntetése után a helyi építőipari gimnáziumban tanított. 1954-től, Jausz Béla tanszékvezetősége idején, az egyetem Neveléstudományi Intézetéhez nevezték ki, mint adjunktust.

utódokat, akik diákként, majd egyetemistaként és tanárként jártak a nyomában.¹⁰⁸ Az Értesítő bejegyzése szerint a cserkészcsapat parancsnokságát Borbély András cserkészisztnek adta át Jausz, aki az iskola egykori növendéke, Jausz-tanítvány volt, fiatal tanár, akit az 1931/1932-es tanévben a cserkészcsapat helyettes tanárának neveztek ki. Az évkönyv a következőképpen emlékszik meg Jausz cserkésztevékenységéről: „Dr. Jausz Béla, ki a csapatot megalakulásától kezdve nagy agilitással, lelkes buzgalommal, páratlan hozzáértéssel vezette. Cserkészeinek, nagyoknak és kicsiknek ragaszkodó szeretete és a szép cserkészmult nem engedik, hogy a parancsnok visszavonuljon a cserkészmunkától. Mint a csapat tiszteletbeli parancsnoka, mint vármegyei ellenőrző tiszt és régi tapasztalt vezető, továbbra is a helybeli cserkészlet legfőbb vezetőjeként a cserkészmunka irányítója marad.”¹⁰⁹

Jausz Béla későbbi tanulmányaiban is hangot ad annak a véleményének, hogy a cserkészletet kiváló személyiségformáló eszköznek tekintette: „... a cserkészlet az a keret, amelyen belül egyfelől a vezetőnek, tanárnak a legtöbb módja nyílik az ifjúság érzés- és gondolatvilágához való férkőzésre, másfelől a vele szemben felmerülő követelmények kitűnő előmozdítói az igazi nevelői személyiség kialakulásának.”¹¹⁰

3.1.4. Az internátusokról szerzett tapasztalatok a Collegium Hungaricumban

Jausz nem csak a cserkészlet területén végzett aktív munkát. 1928. november 1-jétől 1929. május 15-ig tanulmányi szabadságúton volt Bécsben és Németországban. Megpályázta és elnyerte a VKM által kiírt bécsi Collegium Hungaricum állami pályázatát és tanulmányozta az osztrák, valamint a német iskolarendszert. Bécsi, berlini, hamburgi iskolákat, internátusokat látogatott meg. Órai, iskolai és intézményi látogatásai alkalmával a német irodalomtörténet elméleti és gyakorlati pedagógiai kérdéseivel, a modern nyelvoktatás módszertanával foglalkozott. A tanulmányútról visszatérve írta meg „Állami internátusok Ausztriában és Németországban” című esszéjét, amely az 1928/1929-es évkönyvben jelent meg.¹¹¹ Tanulmányában részletesen beszámolt a német nyelvterület iskoláinak internátussal rendelkező szervezetéről, felépítéséről, működéséről, életéről és munkájáról továbbá a nevelésben betöltött szerepéről. Írásával, a látottak részletes elemzésével maradandó érdemet szerzett a helyi

¹⁰⁸ Szabó Lajosné (1975) i.m., 312.

¹⁰⁹ Értesítő (Kisújszállás) 1935/1936. 28.

¹¹⁰ Jausz Béla (1939): Tanárképzés – nemzetvédelem. In Péterffy László (szerk.): *Emlékönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Debrecen, 141.

¹¹¹ Jausz Béla: *Állami internátusok Ausztriában és Németországban*. In *Értesítő* (Kisújszállás) 1928/1929. 3-21.

gimnázium internátusi nevelésének kialakításában. A Kisújszállási Református Gimnázium régóta tervezte internátus megnyitását a távolabbról érkező diákok számára. Jausz tanulmányának célja és aktualitása az volt, hogy a gimnázium történetében régóta tervezett internátus megnyitása előtt tapasztalatait elmondhassa, a látottakat megoszthassa kollegáival. A következő tanévben (1929/1930) került sor az internátusi nevelés elindítására az intézményben, amelynek gyakorlati megvalósulásában a Jausz által megfogalmazott gondolatok jelentős szerepet játszottak. Jausz tanulmányában óva int a külföldi példa helyi szokásokat figyelmen kívül hagyó, kritika nélküli másolásától. Így fogalmazza ezt meg: „... ha az itt tapasztaltakat a legapróbb részletekig utánózni vagy átvenni nem is lehet, (különben is veszedelmes dolog idegen intézmények kritikátlan átültetése), mégis csak [...] adódnak olyan általános alapelvek, amelyek hasznára válhatnak részint azoknak, akik ez internátusban az ifjúság nevelésével foglalkozni fognak, részint magának az intézmény szervezetének.”¹¹²

A tanulmányban röviden áttekintette az internátusi nevelés történetét. Példákat sorakoztat fel az internátusok német neveléstörténetben betöltött szerepéről. Igyekezett reális képet festeni az internátusi nevelés lehetőségeiről, felsorakoztatta annak előnyeit és hátrányait. „Tagadhatatlan azonban, hogy éppen a régebbi rendszerű internátusokban gyakoriak és megokoltak voltak a panaszok. A nagy tömeg, amelyet nem mindig ellenőriztek megfelelő számban és megfelelő szeretettel, (Nem hangsúlyozható eléggé, hogy éppen az internátusi nevelésnél játszik legnagyobb szerepet a nevelő szeretete az ifjúság iránt, hiszen a szülői szeretet és annak mindenre kiterjedő gyengéd figyelmét kell a nevelőnek pótolnia. Jausz Béla lábjegyzetben jelölt megjegyzése.) oka annak, hogy oly hibák kaptak lábra, amelyek komolyan veszélyeztették a nevelés eredményeit...”¹¹³

Írásában ismerteti az ausztriai és németországi internátusok típusait. Jausz kiemeli, hogy a múlt tapasztalataiból okulva a mai osztrák, német internátusok már nem nagy létszámúak, inkább a családias jelleg az elterjedt.

„Manapság még a nagy internátusokban is inkább a családi rendszerű beosztásra térnek át, hogy egyesítsék a közös nevelési forma előnyeit a családi nevelés előnyeivel.”¹¹⁴ Jausz, aki gyakorló pedagógusként maga is sokat foglalkozott a diákokkal tanórán kívül, tanulmányában szólt az ifjúság szabad idejének eltöltési módjairól, sportolási lehetőségekről, műhelymunkákról, önképzőkörökről színi

¹¹² Uo. 3.

¹¹³ Uo. 7.

¹¹⁴ Uo. 7-8.

előadásokról. „... s általában véve az ifjúság nemes és célszerű foglalkoztatása a jelszó”¹¹⁵ Szólt az intézetek nevelői ellátottságáról, az itt dolgozó fiatal tanárok, tanárjelöltek nevelési elveiről. A tapasztaltakkal való egyetértés, a nevelői humánus tükröződik soraiban. „... Ezek a fiatal tanárok, [...] tanárjelöltek, akiket egyrészt igyekeznek is megválogatni, másrészt meg közelebb állván a növendékekhez korban, jobban megértik lelki életüket, esetleges vívódásaikat. Szabad idejüket, délutánjaikat – a nekik is kijáró szabad időn kívül – kötelesek a reájuk bízott gyermekekkel tölteni, nekik tanulmányi ügyekben segítségükre lenni, őket iskolán kívüli foglalkozásukban józanul irányítani. A legtöbbje szeretettel végzi ezt a munkát, igazán szoros kontaktusban áll növendékeivel, akik nemcsak ügyes-bajos dolgaikat, hanem nem egyszer komoly lelki problémáikat is (pedig aki az ifjú lelket ismeri, tudja, hogy ez nagy szó!) nyugodtan tárgyalják meg az ilyen megértő nevelővel. Amelyik nem válik be, hiszen nem mindenkinek adatott paedagógiai érzék, hamarosan megérzi e hiányt és elhagyja ezt a nagy türelmet, nagy megértést és főleg ifjúság iránti szeretetet követelő állást.”¹¹⁶

A Kisújszálláson induló internátus is alkalmazta ezt a Jausz Béla által megfigyelt és bemutatott gyakorlatot. Az új intézményben az iskola egykori Jausz-tanítványai, fiatal, egyetemet végzett kezdő tanárkollegái vállalták a nevelői megbízást Borbély András, Juhász Imre és Kenyey Zoltán személyében.

Jausz írásában említést tesz továbbá az internátusi intézmények belső felszereltségéről, sportolási lehetőségeiről, kötött napirendjéről, a nevelők juttatásairól, a diákok által fizetendő díjakról. Tapasztalatainak értékelésével tudatosan szolgálja az újonnan szerveződő kisújszállási internátus indulását, a közösségi nevelési elvek alkalmazását.

„Fenti tapasztalataim megerősítettek abbéli felfogásomban, hogy az internátusi nevelés nemcsak, hogy nem áll ellentétben a modern paedagógia elveivel, hanem azok megvalósítására sok tekintetben épen jó lehetőségeket nyújt. Tagadhatatlan hogy a szigorú napi rend a munkaidő helyes beosztására és alapos kihasználására, szorgalomra és gyorsaságra szoktatja a gyermeket. A közösség élete, amely nem tűr egyéni tulkapásokat, egyszerűsége nevel, megtanít a közösség törvényeinek tiszteletére és a szociális érzéket fejleszti. Az a kényszerűség, hogy a közösség rendjének fenntartásán az egyesnek is munkálkodnia kell, a felelősség érzetét, az önállóságot és az

¹¹⁵ Uo. 8.

¹¹⁶ Uo. 9-10.

akaraterőt növeli, nem is szólva arról, hogy a társas élet folytán már itt kitűnnek azok, akikben vezetői hajlam van.”¹¹⁷

Írása józanul értékeli a látott példákat. Józanul értékeli az intézmények gazdag felszereltségét, de felhívja a figyelmet a hiányosságokra is. Különösen érzékenyen érinti, és kellő kritikával bírálja a könyvtár hiányos ellátottságát: „Azonban [...] hiába kerestem a mi iskolánkban olyan szépen fejlett ifjúsági könyvtár intézményét: van ugyan itt is ilyenforma könyvtár, de a tanárral együtt és bizony elég szegényes állapotban.”¹¹⁸

3.1.5. A gimnáziumi tanári gyakorlat tapasztalatai

Jausz Béla 1919. szeptember 1-jétől 1935. június 30-ig volt alkalmazásban a kisújszállási Református Egyház fennhatósága alá tartozó gimnáziumban mint gimnáziumi tanár.¹¹⁹ 1935. július 1-jétől a VKM fennhatósága alá eső debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet alkalmazásában állt tanári minőségben.¹²⁰ Jausz Béla visszaemlékezésében úgy vallott erről, hogy a VKM nevezte ki előadó tanárnak az intézethez. A kisújszállási évkönyv mértéktartással, szűkszavúan tesz említést Jausz Béla távozásáról. „Dr. Jausz Béla kartársunk 16 évi itteni működése után lemondott, mert az állami tanárok státuszába neveztetett ki. A magyar és német nyelvet tanította a modern pedagógia minden eszközének felhasználásával. Mint tanár a szülők és tanítványok háláját, mint kolléga mindannyiónk megbecsülését érdemelte ki. Rendes munkáján kívül 15 éven át vezette a cserkészetet, ezen a téren is értékes munkát végzett.”¹²¹

Jausz Béla pályájának ismerői pedagógiájának gyakorlatias jellegét, a tanítványok feltétlen tiszteletét, a diákok szeretetét emelik ki. Jausz visszaemlékezéseiben is találunk példát az általa fontosnak tartott tanár-diák viszony megemlézésére. „... amint vallottam és tanítottam is mindig, hogy a pedagógus csak akkor kerülhet közel a gyermekhez, ifjúhoz, ha a várt bizalom fejében emberi magamagát is megláttatja velük, s a tanár-tanítvány viszonyon túl legbensőbb gondolatait, érzéseit is feltárja a rája bízottak előtt, és így könnyíti meg nekik, hogy kinyúljanak segítségre kész keze felé.”¹²² Későbbi egyetemi tanítványai hangsúlyozzák, hogy a nevelésméleti problémákat és

¹¹⁷ Uo. 20-21.

¹¹⁸ Uo. 14.

¹¹⁹ Jausz Béla személyi anyaga Törzslap Ny. sz. B/9. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

¹²⁰ Uo. Alkalmazó okmányának száma: 37. 514/1935.

¹²¹ A Kisújszállási Református Horthy-Reálgimnázium Értesítője az 1931-32-ik iskolai évről. LVI. Évfolyam Közzéteszi: Vadai Ferenc igazgató. Kisújszállás, 1932. Csapp János Könyvnyomdája. 23. Mórincz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás.

¹²² Jausz Béla (1963): i.m., 545-546.

felvetéseket számtalan gyakorlati példával támasztotta alá és a vizsgák alkalmával is ezt a gondolkodást várta el a hallgatóktól.¹²³ Ezek a valós gyakorlati példák tették hitelessé mondanivalóját. A rá visszaemlékezők szerint Jausz a Kisújszálláson töltött 16 év tevékeny, alkotó gyakorlati munkája során fogalmazta meg pedagógiai elveit, szerzett életreszóló tapasztalatokat a nevelésről. Egyetemi hallgatói visszaemlékezése szerint többször utalt gimnáziumi tanári múltjára, ez sok diáknak szimpatikus volt. Előadásain, a szituációk megértésénél a középiskolai gyakorlatára hivatkozott. Természetesen élte meg, hogy az ő példatárára, pedagógiai tapasztalatára lehessen építeni. Gyakorlatiasság és elmélet szoros kapcsolata jellemezte. Az emlékezők szerint óramozzanatokat emelt be az előadásába. Segédanyagként adott ki óravázlatokat.

Így vélekedik erről dr. Szabó Lajosné az egykori kisújszállási tanítványok és kollegák visszaemlékezései alapján: *„Hitt a példa nevelőhatásában, mert megbizonyosodott róla. Önállóságot, kezdeményezést kell várni a tanítványoktól, fontos helyre tenni a testi nevelést, hangoztatta, gyakoroltatta ezt is. Mindig minden körülmények között megőrizte tiszteletet követelő tanáregyéniségét, jellemes volt és jellemességet követelt. Pedagógiai elveinek alfája omegája, amit többször több helyen is megfogalmazott kisújszállási éveiben: csak az lehet jó nevelő, aki szereti a gyermeket. Ez volt az ő vonzó egyéniségének a „titka”, magas színvonalú követelményrendszere, távolságtartásra készítető mértéktartása mögött érezték tanítványai a belőle sugárzó szeretet.”*¹²⁴ Jausz sokat hivatkozott a kisújszállási középiskolai tanárként szerzett pedagógiai helyzetekben kipróbált gyakorlati tapasztalataira. Azt egykori tanítványai, rokonai és ő maga többször is megemlítette, hogy a pedagógia elméleti kérdései mellett fontosabbnak tartotta az életszerű helyzetekben megtapasztalt eseményeket. A Pedagógiai Szemle szerkesztőbizottságának felkérésére 1963-ban Jausz Béla így összegezte kisújszállási tevékenységét. *„Aki ezt nem élte végig – nem egy-két éves vagy még annyi ideig sem tartó ’látogatással’ az iskolában, amiként Bolond Istók kukkantott be Debrecenbe, - hanem hosszú-hosszú évek folyamatos tapasztalatával, az szerintem nem is tudja igazán, mi a tanári nevelői munka szépsége. Egy, kettő, tíz, ötven gyereken nem lehet alapos pedagógiai tapasztalatokat gyűjteni, sem egy, sem 2-3 év alatt. Lehet*

¹²³ A debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar által a Neveléstudományi Tanszék betöltésére kiírt pályázat esetében a Kari Tanács az állás elbírálásánál előnynek tekintette a pedagógiai gyakorlatot. Így indokolt Dr. Barta János egyetemi tanár: *„A Jausz Béla előadásai [...] világos tagoltságúak, rendszeres felépítésűek, s az előadó azzal teszi őket szemléletessé, hogy állandóan konkrét példákat sző be a maga nagy pedagógiai gyakorlatából.”* Dr. Jausz Béla személyi anyaga. 811/12. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

¹²⁴ Szabó Lajosné (1975): i.m., 316.

egyes eseteket megismerni, de nem lehet nevelői rendszert önmagukban kialakítani, hisz még így is – öreg fejjel is, - hányszor jön rá az ember arra, hogy ezen a pályán sohasem lehet a mesterséget teljesen és tökéletesen kitanulni.”¹²⁵ A gimnázium diákjaival való kapcsolatáról is említést tett. „Életemnek örökké szép emlékei maradnak azok az órák, amelyeket a pályakezdés ez első nehéz évei alatt és később is, tanárkari jegyzőség, osztályfőnöki munkák, állandó anyagtanulás, készülés közepette, később egyetemi munkám mellett is, a ’kunfajta, nagy szemű legény’-kék között töltöttem, a nyelvtani fogalmak nem könnyű rejtélyeit bogozva a 11 évesekkel, vagy a Toldi szépségét élvezve a IV. osztályban, Ady rebellis verseit ízlelgetve a nyitott eszű öregebbekkel, vagy halomra döntögetve az alföldi parasztyerekek bikkfa nyelvéről költött tanári meséket fonetikai oktatásra, sokszor hanglemezre támaszkodó kiejtés tanítással, következetes módszeres munkával, amikor másfél évi német tanulás során például öt órai munka után oldalhosszú nehéz Lessing mese már feldolgozott szövegét mondták el kifogástalan intonációval és mondatmelódiával elejétől végig, könyv nélkül kórusban. Vagy sorolhatnám még a tanári munka sok-sok örömét: az egymáson segítség remekbe szabott példáit, az ifjú feltárulkozás szép perceit, egy-egy iskolai ünnepély, ifjúsági színelőadás megrendezésének izgalmas napjait, nyári tiszai vagy balatoni táborozások életerőt pezsdítő heteit, vagy idézhetném egy-egy érettségi szép feleleteit, érettségi bankettek vidám hangulatú fogadkozásait, érettségi találkozók szemérmes vallomásait diákkori emlékekről.”¹²⁶

A gimnázium tanári kollektívája mai napig ápolja Jausz Béla emlékét. Az intézmény 1975-ben megjelent Jubileumi Évkönyvében¹²⁷, és az 1994/95-ös Értesítőben¹²⁸ egy-egy tanulmány állít emléket Jausz Bélának. Az egykori tanítványok, kollegák, ismerősök visszaemlékezéseire, korabeli értesítőkre támaszkodva emlékeznek meg róla. Jausz születésének 100. évfordulója alkalmából tanári értekezleten tartottak felolvasóülést gimnáziumi tevékenységének, emlékének tisztelegve. A közeljövőben emléktáblát kívánnak állítani a gimnázium épületében Jausz személye valamint az intézményben végzett pedagógiai tevékenysége tiszteletére.

Az intézmény nyugdíjas pedagógusai, a gimnáziumi Öregdiákok köre, Jausz egykori tanítványai egyöntetűen úgy vélik, hogy Jausz személyében egy ambíciózus, a

¹²⁵ Jausz Béla (1963): i.m., 548.

¹²⁶ Uo. 548.

¹²⁷ Szabó Lajosné (1975): i.m., 308-317.

¹²⁸ Kiss Kálmánné (1994/95): *Emlékezés a nevelés ügyének elkötelezett Jausz Bélára*. In A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője. 38-44.

pedagógiai, módszertani, nevelési problémák, nevelési helyzetek iránt nyitott fiatal kolléga érkezett 1919-ben a Kisújszállási Református Gimnázium tantestületébe.¹²⁹ Jausz Béla kivételes intellektusú személyében, nyugatias gondolkodásában, megjelenésével, az általa képviselt klasszikus műveltséggel kitűnt kollégái közül a vidéki gimnáziumban. Indíttatásában közrejátszott német származása, világlátása, nyelvtudása, a családtól kapott szellemi örökség, a soproni urbánus életmód, (az ősi város patinás, nyugatias kultúrája, irodalmi körök, koncertek, aktív kulturális és sport élet), a nagyhírű Eötvös collegiumi műveltség.

Az 1918-19-es forradalom után a kaotikus állapotba került gimnáziumba (szétzilált, koros tantestület, szakos pedagógusok hiánya, nyomasztó légkör) érkezett a kiemelkedő tehetségű és műveltségű, fiatal Jausz Béla. (Lásd 3. 4. 6. fénykép, Melléklet II.) Későbbi külföldi útjai, tanulmányai, kezdeményezései, nyitottsága bizonyítják, hogy személye jó választásnak bizonyult a Református egyházközség számára. A visszaemlékező pedagógusok, tanítványok véleményét összegyűjtve, a Török, és a Jausz család kisújszállási ismerőjeként, barátjaként így vélekedik erről tanulmányában dr. Szabó Lajosné: *„Szellemében, módszerében, megjelenésében más, mint az itt megszokott, Akik valaha is ismerték, nem csodálkoznak azon, hogy az ifjúság körében rövid idő alatt követendő példakép lett. Varázsa alól nem tudtak szabadulni a kisdíákok sem. Igényes volt önmaga iránt, igényes volt tanítványai iránt, s azok igényes szigora, kiegyensúlyozott komolysága mögött érezték, szereti bennük a ma gyermekét, tiszteli bennük a holnap emberét. Legnagyobb nevelőereje a példának van, ezzel a nagy lehetőséggel élt és hatott [...]. Rajongó diákjai még mozdulatait, mértéktartó eleganciáját is igyekeztek utánózni, amint azt öregedő korukban a gimnáziumi évek kedves emlékeit idézve ma már szégyenkezés nélkül bevallják.”*¹³⁰ Az egykori tanítványok visszaemlékezését támasztják alá Jausz későbbi gondolatai. *„A pályakezdés nehézségeit nagyon is éreztem. Gyakorlat nélkül, mindenfajta pedagógia és pszichológiai elmélet ismerete nélkül cseppentem bele a tanításba, pusztán azokra az emlékekre támaszkodva, amelyeket saját diák-és és egyetemi éveim nyújtottak. Egy esztendő után már annyival volt könnyebb a helyzetem, hogy a pedagógiai vizsga anyagának megtanulása mégis csak nyújtott bizonyos elméleti alapokat. Ezek tudatosítottak bennem sok olyan eljárást, amelyet részint ösztönösen, részint pedig –*

¹²⁹ „Rendkívül emberséges tanár volt, nem bántotta a gyerekeket, nem kiabált, csak ritkán. Kisújszálláson kitűnt az akkori tanári karból, fiatal volt, jól képzett, elegáns, precíz, intelligens.” Jausz Judit személyes közlése. Jausz Béla a kisújszállási gimnáziumban tanította a lányát.

¹³⁰ Szabó Lajosné (1975): i.m., 309-310.

*kissé tán furcsán hangzik - katonaéveim tapasztalatai alapján alkalmaztam. [...] hiszen kiskoromtól kezdve érdekelt mindig az emberek sorsa. Így aztán nem volt nehéz átállni az ifjakkal és gyermekekkel való bánásmód fogásaira, hiszen ők is megérezték a feljűk fordulás őszinteségét.*¹³¹

3.2. Jausz Béla igazgatói tevékenysége a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában¹³²

3.2.1. Előzmények

A tanárképzés céljait szolgáló törvény 1924. évi XXVII. törvénycikk szolt a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről. Ez a törvény módosította az 1883. évi XXX. törvénycikk 61.§ 2. és 3. pontját, hogy a tanárjelölteknek egy év tanítási gyakorlati időt írt elő, és a tudományegyetemek bölcsészettudományi karának feladatává tette a tanárképző intézetek megszervezését, a tanítási gyakorlatok céljára gyakorló középiskolák felállítását rendelte el.¹³³ A törvény a vidéki tanárképző intézetekben is gyakorlóiskolák felállítását írta elő: „A tanárképző-intézetek székhelyén gyakorlóiskolák állítandók fel. Addig is, míg ilyenek fel nem állíthatók, a helyibeli középiskolák fenntartói tartoznak megengedni, hogy középiskoláik gyakorlati tanárképzés céljaira igénybevehetők legyenek.”¹³⁴ A törvénynek ez az egyik fő célkitűzése nem teljesült maradéktalanul, hiszen Ladányi Andor szerint „... a vidéki egyetemi városokban a gyakorlógimnázium szervezésére többnyire csak jelentős késedelemmel került sor.”¹³⁵ Debrecenben a m. kir. Tisza István Tudományegyetem Tanárképző Intézetének¹³⁶ tanárjelölt hallgatói, a törvény rendelkezése ellenére, a városban akkoriban működő középiskolákban teljesítették gyakorlati képzésüket: a Református Főgimnáziumban, a Dóczy Leánygimnáziumban, a Kegyestanítórendi Római Katolikus Calasanzi Szent József Reálgyimnáziumban, és az Állami Fazekas

¹³¹ Uo. 547.

¹³² A gimnázium történetét feltáró kutatás a Dr. Brezsnýánszky László vezette kutatócsoport tagjaival „A Debreceni iskola” című OTKA K 62593 kutatás keretein belül zajlott. Értekezésünkben az 1936-1948 között működött gimnázium Jausz Béla által igazgatott (1936-1944) időszakát vizsgáltuk.

¹³³ Az 1924. évi XXVII. Tc. 1. fej. 1. §-a a középiskolai elméleti tanárképzést a tudományegyetemek bölcsészeti karának feladatává tette, 4. §-a a középiskolai tanárok képzéséről és képesítéséről, a 6. §-a a gyakorlógimnáziumok létesítéséről szolt. Pintér Jenő (szerk.) (1928): *A Magyar Középiskolák Igazgatásának Kézikönyve*. Budapest.

¹³⁴ Uo. 66.

¹³⁵ Ladányi Andor (2008): *A középiskolai tanárképzés története*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 60.

¹³⁶ A Tanárképző Intézet működéséről részletesebben olvashatunk: Orosz Gábor (2012): Tanárvizsgáló Bizottság, Tanárképző Intézet. In Orosz István, ifj. Barta János (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912-2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó-Debrecen University Press. 230-244.

Mihály Reáliskolában. Ladányi Andor írja, hogy „*Debrecenben [...] a gyakorlóiskola létesítéséig az összes tanárjelölt a gyakorlásra kijelölt helyi középiskolákban végezte az iskolai gyakorlatot.*”¹³⁷ A nevezett intézményekben a tanárjelöltek képzéséért az igazgató volt a felelős, az ő vezetése és felügyelete alatt álltak a tanárjelöltek, de a hospitálást és a gyakorló tanítást a vezetőtanárok irányításával végezték, akik a legkiválóbb, arra leginkább alkalmas pedagógusok közül kerültek ki. Annak ellenére, hogy Debrecenben az összes tanárjelölt teljesítette a szükséges gyakorlati időt, a tanárjelöltek gyakorlati képzésére vonatkozó egységes pedagógiai módszertani irányítást ilyen körülmények között nem lehetett biztosítani. Ladányi Andor kutatása szerint „*A debreceni tanárképző intézet 1930/1931. tanévi jelentése szerint a gyakorlati képzés a gyakorlóiskola hiányában nem kielégítő, ilyen körülmények között a tanárjelöltek gyakorlati kiképzése ’nem történhetett egységes szempont szerint, s [...] nem mindig és nem minden tárgyra sikerült ezekben az iskolákban olyan vezető tanárokat találnunk, akik a rájuk rótt feladatot magasabb szempontok figyelembevételével is sikeresen tudták volna megoldani.*”¹³⁸

A törvény nyomatékosító ereje, a tanárjelöltek számára előírt egyéves iskolai gyakorlat egységes elvárásai, a hatékonyabb és eredményesebb gyakorlati képzés iránti igény kényszere tette szükségessé a gyakorló középiskola létesítését. Az igény önálló gyakorlóhely létesítésére a Debreceni m. kir. Középiskolai Tanárképző Intézet részéről a törvény megjelenésétől kezdve jelen volt. Mitrovics Gyula pedagógia professzor, a Tanárképző Intézet Igazgatótanácsának tagja véleménye szerint a gyakorló középiskola nem a közönség szükségleteit volna hivatott szolgálni, hanem elsőrendű célja a tanárképzés szolgálata lenne, s így „*tanárképző intézetünk nélkülözhetetlen része.*”¹³⁹ A város több intézményében jelen lévő, és ebből kifolyólag nem egységes pedagógiai és módszertani koncepcióval, nem egységes felügyelet és befolyás alatt működő tanárjelölt képzés alapján úgy vélekedett Mitrovics, hogy a „*gyakorló középiskola céljait csak egy teljesen újból és ennek a célnak szemmeltartásával létesített intézet képes szolgálni.*”¹⁴⁰ Ennek a közös koncepciónak a hiányára utal Pap Károly, a Tanárképző Intézet elnöke a később megvalósult gyakorló gimnázium évnyitóján elmondott ünnepi beszédében. „... *a helybeli középiskolák [...] jelesebb tanárai mellé osztottuk be évről évre egyre*

¹³⁷ Uo. 60.

¹³⁸ Uo. 60-61.

¹³⁹ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (továbbiakban HBML) VIII. 5/1. A Tanárképző Intézet jegyzőkönyve 1928. március 15.

¹⁴⁰ Uo.

nagyobbszámú gyakorló jelöltjeinket. [...] de mégis éreznünk kellett egyre jobban, hogy ez a tagolt, más-más arculatú tanítás igazában nem volt, mert nem is lehetett egységes értékű didaktikai munka. (kiemelés a szerzőtől) [...] Arról meg nem is szólva, hogy mennyire más meg más volt a jelölteket magábafooglaló iskolák benső élete: sajátos hivatásuk és hagyományaik szerint!”¹⁴¹ Az egyetem Bölcsészettudományi Kara és a Tanárképző Intézet igényei szerint megvalósult gyakorló középiskola a gazdasági válság, és folyamatos anyagi nehézségek miatt, hosszabb előkészületek után csak 1936-ban volt képes megvalósítani a törvényi előírásokat. Az egyetem és a tanárképzésért felelős intézet az 1924-es törvény követelésére a gyakorlólhely felállításával csak 1936-ban tudott választ adni. A lány-tanárjelöltek a gyakorló gimnázium megalakulása után is a Dóczi leánygimnáziumban teljesítették gyakorló idejüket.¹⁴² Ezért is képviseltette magát a városnak is oly fontos intézmény megnyitó ünnepségén Debrecen város vezetősége, a tankerületi igazgató, a megyei főispán.

Pap Károly a gimnázium évnyitó beszédén arra utalt, hogy Debrecenben a gyakorló gimnázium létesítését maga Klebelsberg Kunó vallás-és közoktatásügyi miniszter, a tanárképzési törvény megalkotója ígérte meg. „... ha a sors Klebelsberg Kunó szervező géniusának hosszabb időt enged, a tanárképzés átformálása után a vidéki egyetemek mellett is megalkotja a várvavárt gyakorló gimnáziumot, amelyet nekünk, debrecenieknek többször megígért, de kora áldatlan pénzügyi viszonyai miatt, - levelei a bizonyosságom – megvalósítani nem tudott.”¹⁴³ A gyakorló gimnáziumok létesítése más vidéki városokban is késedelemmel történt. Ladányi kutatása szerint Pécsen, 1928-ban merült fel új gyakorlóiskola létesítése, Szegeden 1941-ben jött létre gyakorló gimnázium. Budapesten, ahol a tanárjelölt nők száma növekedett külön gyakorló leánygimnáziumot kívántak szervezni.¹⁴⁴

A gimnázium létrejöttéhez a feltételeket a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium (továbbiakban VKM) részéről Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter, Szily Kálmán¹⁴⁵ államtitkár és Körösy László minisztériumi tanácsos teremtték meg. A

¹⁴¹ A debreceni M. Kir. Középiskolai Tanárképzőintézet Gyakorló Gimnáziumának Értesítője az 1937-37. iskolai évről. Közzétette: Dr. Jausz Béla mb. igazgató. Kiadta a Gimnázium Igazgatósága. Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemi Nyomda. (Továbbiakban Értesítő) 7.

¹⁴² Orosz Gábor (2012): i.m., 239.

¹⁴³ Értesítő 1936/37. 7.

¹⁴⁴ Ladányi Andor (2008): i.m., 60.

¹⁴⁵ Szily Kálmán, műegyetemi tanár, m. kir. titkos tanácsos, államtitkár az iskola induló évében a VKM-nél a középiskolai csoport főnöke volt, aki tanév közben került új beosztásába, az egyetemi ügyek felülvizsgálatához. Helyét báró Wlassics Gyula helyettes államtitkár vette át. Értesítő 1936/37. 5. Az írott dokumentumok szerint Szily Kálmán beosztásától függetlenül, később is nagy figyelmet szentelt az iskolának. Bassola Zoltán emlékirataiban olvashatjuk: „A gimnáziumi ügyosztály nem tartozott az ő

Jausz-napló¹⁴⁶ idevonatkozó bejegyzése szerint az iskola „a debreceni m. kir. Tanárképzőintézet Elnökségének részéről dr. Pap Károly elnök egyet. ny. r. tanár, és dr. Szabó Dezső elnökhelyettes egyet. ny. r. tanár kezdeményezésére és évek óta folytatott előkészítő munkájának eredményeképpen 1936 nyarán Szily Kálmán vallás-és közoktatásügyi államtitkár úr személyes közbenjöttével valósult meg. A felállítási munkájában részt vett még dr. Kőrösy László min. Tanácsos úr is.” Az új intézmény az első tanévtől kezdve a tanév eseményeit dokumentáló Értesítőket adott ki. A nyilvánosságnak is szánt Értesítőben az iskola létrejöttével kapcsolatban így egészül ki a Napló bejegyzésével szinte szó szerint megegyező írás: „... Dr. Szily Kálmán vallás-és közoktatásügyi államtitkár úr ő nagyméltósága nagyhorderejű elgondolásai alapján [...] alakult meg, amelynek felállítását ezen előkészületek alapján Dr. Hóman Bálint vallás-és közoktatásügyi miniszter úr ő excellenciája 1936. szeptember 10-én kelt 36. 565/1936. V. 1. ü. o. számú leíratával rendelte el.”¹⁴⁷

A VKM. 36. 565/1936. V. 1. ü. o. sz. rendelettel a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet felterjesztése alapján alapította meg a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumát.¹⁴⁸

Az iskola tanárkari jegyzőkönyveinek tanúsága szerint a megbízott igazgató az első tanévnyitó értekezlet alkalmából utalt az intézmény létrejöttének elsődleges céljára: „Szeretettel, mélyen elfogódva köszönti a testületet ezen első értekezlet alkalmából. Átérezve a magyar középiskolai tanárnevelés nemes, de egyúttal felelősségteljes feladatának súlyosságát, buzgó együttműködésre kéri a testületet, hogy ezen intézet különleges célkitűzéseit megfelelően valósíthassa meg.”¹⁴⁹ Az iskola vezetése részéről a

(Szily Kálmán) hatáskörébe, mégis mindig akadt valamilyen személy, vagy valamilyen intézmény pártfogoltja, s ez elég ok volt rá, hogy piros színű, un. „figyelmeztető lapjain” ellentmondást nem tűrő hangon adja ki érdekükben utasításait”. Jáki László, Kardos József (szerk.) (1998): Bassola Zoltán: Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomásai. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 222.

¹⁴⁶ Jausz Béla: Az iskola történetének adatai 1936-1944 Debreceni Egyetemi Könyvtár Ms 9 24/1959.

Jausz Béla a gimnázium megbízott igazgatója az intézmény indulásától kezdve naplót vezetett. Jausz Béla kézzel írott feljegyzései kronologikus időrendben tartalmaznak fontosabb eseményeket az iskola életéből, iskolai ünnepekről, intézményi látogatásokról. Az iskola indulásának első négy évében Jausz egyszemélyben vezette az iskola dokumentációit. Úgy véljük, a Napló időrendben egymás után következő, aprólékos gondval elkészített hivatalos, tárgyyszerű bejegyzései ezt a munkát, és az intézmény tanévi eseményeit bemutató, év végi Értesítők hiteles elkészítését segítették. Jausz Béla kézzel írott feljegyzései gondosan formázott, jellegzetes betűkapcsolattal készültek, írásképe rendezett, esztétikus. Fogalmazására a körmondatok használata, a gondosan megfogalmazott mondanivaló volt a jellemző. Továbbiakban Jausz-napló.

¹⁴⁷ Értesítő. 1936/37 3.

¹⁴⁸ Magyar Országos Levéltár Polgári Kori Kormányhatósági Levéltárak. Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár–Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium–Középiskolák (továbbiakban: MOL–K592)–Debreceni Gyakorló Gimnázium–Tanárok kinevezése (36.565/1936.)

¹⁴⁹ HBML. VIII. /53./ a. 1. kötet. 1936. szeptember 19. Tanévnyitó értekezlet jegyzőkönyve.

későbbi tanári értekezletek alkalmával, több alkalommal, visszatérően elhangzott az iskola létesítésének célja: „... a magyar középiskolai tanárnevelés ügyét teljes erejével és odaadásával, és ha kell alávetéssel kívánván szolgálni.”¹⁵⁰ Továbbá „cél a magyar tanárnevelés tisztaságának szem előtt tartása.”¹⁵¹

3.2.2. Az igazgatói kinevezés körülményei

A gimnázium létrejöttének igénye az 1924. évi törvény intenciói alapján a Tisza István Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara és a Tanárképző Intézet alulról jövő kezdeményezésének tekinthető. Ez megnyilvánul a Jausz-napló idevonatkozó feljegyzésében is. A VKM a törvényi előírásnak megfelelően, a debreceni felterjesztés alapján rendelettel hozta létre a gimnáziumot. A levéltári dokumentumok szerint a Tanárképző Intézet igazgatótanácsa a gimnázium megnyitása, a gimnázium igazgatójának kinevezése, a gimnázium tanárainak kijelölése, az induló osztályok, a tanterv tárgyában tartott rendkívüli üléseik jegyzőkönyveit, és az ülésekről készített elnöki összegzőt terjesztették fel a VKM-hez.

A dokumentumok arról is tanúskodnak, hogy a végső döntéseket a felterjesztésekre a VKM maga hozta meg. A minisztériumon belül Szily Kálmán és Körösy László személyesen intézték az iskola ügyeit. Ezt a tényt támasztja alá az igazgatói kinevezés, a tanárok kijelölésének módja, az iskola költségvetésének jóváhagyása is. A Tanárképző Intézet igazgatótanácsa a meghívandó tanárok kiválasztásában - jegyzőkönyvi bejegyzésük szerint - Bessenyei Lajos tankerületi igazgató előterjesztésére támaszkodott. „... Vitéz Dr. Bessenyei Lajos a debreceni tankerület iskoláit tekintetbe véve, kimerítő előterjesztést tett arra nézve, hogy a kijelölendő tanárok személyét illetőleg milyen lehetőségek állanak az igazgatótanács rendelkezésére.”¹⁵² A gimnázium igazgatójául Kun Sándort, a debreceni Református Kollégium gimnáziumának igazgatóját terjesztette fel. „Az intézet igazgatójául Dr. Kun Sándort, a debreceni református Kollégium Gimnáziumának igazgatóját (szaktárgyai: magyar-latin) hozza javaslatba azzal, hogy mint a budapesti gyakorló gimnázium igazgatója, úgy ő is az V. fizetési osztályba neveztesse ki.”¹⁵³ A felterjesztés ezen pontjára szeptember 10-én kelt válaszában Szily Kálmán azt írja: „A gimnázium igazgatói teendőinek ellátásával való

¹⁵⁰ Uo. 1936. október 1. Tanárkari módszeres értekezlet jegyzőkönyve.

¹⁵¹ Uo. 1936. november 19. Módszeres értekezlet jegyzőkönyve.

¹⁵² MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló iskola 1936. augusztus 29.

¹⁵³ MOL-K592-1935-1937-1-Jausz Béla (36. 565/1936.). A debreceni m. kir. Tanárképzőintézet igazgatótanácsa 1936. évi augusztus hó 28-án tartott IV. rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből. 459/1935-36.

megbízás, [...] iránt külön intézkedem.”¹⁵⁴ A felterjesztett iraton Kun Sándor neve mellett ceruzával, kézzel van odaírva, és kék ceruzával aláhúzva Jausz Béla neve. (Lásd az 5. számú dokumentumot. Melléklet I.) Tette ezt úgy Szily Kálmán, hogy a szeptember 2-án kelt minisztériumi jegyzőkönyv tárgya: Dr Jausz Béla gimnáziumi tanár igazgatói megbízása volt.¹⁵⁵ (Lásd 6. 7. számú dokumentumot. Melléklet I.) A dokumentumon Kőrösy László miniszteri tanácsos címmel osztályfőnök helyettes aláírása olvasható, aki a következő megjegyzést teszi. „Szily Őex. döntése értelmében: Vay főispán f. é. szept. hó 2.-án távbeszélőn értesítette az ügyosztályfőnököt, hogy dr. Jausz Béla igazgatói megbízása ellen saját szempontjából kifogása nincs.”¹⁵⁶ Az említett telefonbeszélgetés szereplője báró Vay László nagybirtokos, politikus, miniszterelnökségi államtitkár, 1932-37-ben Hajdú vármegye és Debrecen főispánja volt, aki részt vett a gimnázium megnyitó ünnepségén is. Timár Lajos szerint a felső államhatalmat képviselő főispánok jelentős társadalmi pozíciókkal rendelkeztek, és a kor szokásainak megfelelően kérték ki a véleményüket hivatalos posztok betöltésénél.¹⁵⁷ Hasonló eljárást mutat a következő levéltári bejegyzés is az egyik tanári kinevezés ügyében: „Érdemleges intézkedés előtt kikérendő lenne az egyházi főhatóság hozzájárulása.”¹⁵⁸

Jausz Béla neve az igazgatói poszt várományosaként nem a debreceni körökben merült fel. Személye másképpen, más oldalról kerülhetett reflektorfénybe, személyére máshol hívhatták fel a figyelmet, melynek forrásai Kisújszálláshoz köthetőek, ahol Jausz Béla pályája kezdetétől fogva tevékenykedett. Pedagógusi munkássága nemcsak a gimnáziumhoz kötötte, 1925-től német nyelvi lektorként tanított az egyetemen.¹⁵⁹

Személyére felfigyelt a minisztérium, és a Tanárképző Intézet igazgatótanácsa által előterjesztett Kun Sándor helyett, indítványuk ellenére, Jausz Bélát nevezték ki az újonnan induló intézmény élére. Annak az intézménynek az élére, amely vezetőjének szorosan együtt kellett működnie a gyakorlati tanárképzés érdekében az anyaintézménnyel. Számos ok állhatott annak hátterében, hogy egy vidéki gimnázium tanárának a neve merült fel Debrecenben, az egyetem mellett, a tanárképzés szolgálatában, az országban másodikként újonnan szerveződő gimnázium élére. Az

¹⁵⁴ Uo. 460/1935-36.

¹⁵⁵ Uo. 36580/1936. V. 1. ü. o.

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ Timár Lajos (1993): *Vidéki városlakók. Debrecen társadalma 1920-1944.* Budapest, Magvető Könyvkiadó.

¹⁵⁸ MOL-K592-763.-1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium.

¹⁵⁹ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

okok között említhetjük Jausz Béla apósának, Török Imrének személyes kapcsolatait. Szintén Kisújszálláshoz és a család ismertségéhez köthető a Baltazár Dezsővel való kapcsolat. További ok lehetett a kor oktatáspolitikai elképzelése szerint előnynek tekintett Collegium Hungaricum ösztöndíj. Az okok közé sorolhatjuk Jausz Béla Eötvös collegiumi ismertségét is. A továbbiakban ezt a négy feltételezésünket vizsgáljuk meg részletesebben.

Személyének kiválasztását igazolhatja, hogy Jausz Béla apósa, Török Imre Kisújszálláson és környékén ismert, zenét, irodalmat, kultúrát kedvelő református lelkész volt, aki nagy tisztelője volt a Horthy családnak, jó barátságot és kapcsolatot ápolt velük.¹⁶⁰ Ő maga Horthy Szabolcs házitanítója volt.

Feltételezésünk alapja egy 1925-ben kelt dokumentum, amelyben Török Imre, Jausz Béla apósa, Horthy Miklós kormányzóhoz címzett magánlevelében kér segítséget fia, és veje ügyében. (Lásd 2. 3. 4. számú dokumentum. Melléklet I.) A levélben Török Imre utal a kormányzóval való személyes találkozására, amikor *„alázatos tisztelettel voltam bátor Főméltóságod figyelmébe kérni két fiam / egyik vőm /um. 1./ Török Tibor és 2./ Dr Jausz Béla sorsát.”*¹⁶¹ Jauszról a továbbiakban azt írta Török Imre, hogy a debreceni gróf Tisza István egyetemhez szeretne kerülni, mint tanárképző intézeti tanár. A levél szerint kapcsolati tőke útján származó információból jutott tudomásukra, hogy az említett intézményben lesz üres állás: *„Ugy értesültünk ugyanis, hogy három ilyen állás szerveztetik majd ott, ha a tanévben nem is, de a jövő tanév / 1926/2./ elejére bizonyval.”*¹⁶²

Török Imre megemlítette, hogy Jausz jelenleg magyar-német szakos tanárként dolgozik a kisújszállási református gimnáziumban, megbízott egyetemi lektor német nyelvből, ezért fogalmaz úgy, hogy: *„A debreceni egyetem tanári kara sem kifogásolná tervünket, hiszen a jelen tanévre német lektori órák tartásával van megbízva, sőt a jövő félévben valószínűleg tanárképző intézeti órák is bizatnak rá.”*¹⁶³ Jausz esetében Török Imre azt kérte: *„Alázatossággal kérem, hogy nevét előjegyzésbe kegyeskedjék vétetni ugyancsak a kultuszminiszter úr Őnagyméltósága után, mint tanárképző intézeti tanárt a német nyelv és irodalom számára.”*¹⁶⁴ Török Imre levelében említést tett Jausz és

¹⁶⁰ Vitéz nagybányai Horthy Miklós 1920-1944 között a Magyar Királyság kormányzója volt. Rendszeresen járt a Kisújszálláshoz közel eső, a Horthy család tulajdonában lévő kenderesi birtokra. Török Imre a családdal jó barátságot ápolt és a birtokra bejáratos volt.

¹⁶¹ HBML VIII. 4. e. 1. doboz. 135/1925.

¹⁶² Uo.

¹⁶³ Uo.

¹⁶⁴ Uo.

Török Tibor jeles képzettségéről, valamint arról, hogy mindketten katonatiszti rangban küzdötték végig a világháborút. A jeles katonai múltra való utalás előnynek számíthatott. Levelét hódoló tisztelettel zárta. A levélben található „tervünket” kifejezés utal arra, hogy maga Jausz Béla is fontolgatta, hogy a kisújszállási tanári állás helyett, Debrecenben, az egyetemen igyekszik a már 1925-től meglévő nyelvi lektori óraadói állását bővíteni, vagy a Tanárképző Intézetben főállást kapni. A levelet a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztériumhoz irányították, feltehetőleg felsőbb utasításra, ahol Fehmann Károly, a miniszteri hivatal igazgatója hitelesítette a levél hivatalos másolatát, és rendelkezett a levél tartalmát illetően. A következőket írta a Középiskolai Tanárképző Intézet elnökségének: „A beadvány dr. Jausz Bélára vonatkozó részét illetőleg teendő véleményes jelentés végett másolatban megküldöm.”¹⁶⁵ A levél végén található megjegyzés érdekessége, hogy a minisztérium csak Jausz Bélával kapcsolatban intézkedett.

Az elnökség a Tanárvizsgáló bizottságnak továbbította a levelet, amely levélre helyi részről reagálást nem találtunk. Jausz Béla, a levél keltezésekor, az 1925-ös tanévtől már német nyelvi lektorként dolgozott az egyetemen. A tanárképző intézeti tanári állást ugyan, a levél ellenére sem kapta meg ekkor még Jausz, de személyére, és nevére ráirányult a figyelem, amely pályájának későbbi szakaszában is segíthette. Az említett levél hatására vagy sem, a debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet Jausz Bélát, mint tanárképző intézeti tanárt, a minisztérium kinevezésével (!), az 1935/36-os tanévtől alkalmazta, ekkor jött el véglegesen Kisújszállásról.¹⁶⁶

Másik ok lehet, hogy a helyi Református Egyházközség gondnoksága alatt álló gimnáziumban érettségi vizsgák után a református paplakban vendégelték meg az itt gyakran elnöklő Baltazár Dezsőt, a Tiszántúli Egyházkerület református püspökét, aki felsőházi tag volt a parlamentben, akivel Jausz Béla is rendszeresen találkozott az érettségi vizsgák és e meghívások alkalmával. Vélekedésünk szerint ezek az ismertségek is jelenthették azt, hogy Jausz neve ismertté vált a minisztériumban.

Jausz Béla kinevezése mögötti további oknak tekintjük a Collegium Hungaricum keretében végzett tanulmányát. Nagy Péter Tibor szerint a kor oktatáspolitikai koncepciója volt, hogy az igazgatói posztokra való kinevezéskor Klebelsberg Kunó elképzelése szerint a Collegium Hungaricum végzettjeit részesítették előnyben, akik élő

¹⁶⁵ Uo.

¹⁶⁶ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Alkalmazási okmány száma: 37. 514/1935. munkáltató hatóság: VKM.

idegen nyelvi beszédkészséggel rendelkeztek, ezért követelték meg az élő nyelvek ismeretét az igazgatóktól, szemben a hagyományos, klasszikus műveltséggel rendelkező tanárelittel.¹⁶⁷ A magyar-latin szakos, egykori Eötvös collegiumi diák Kun Sándor személye a Debrecenből érkező javaslat ellenére ezért is kerülhetett háttérbe. Jausz Béla 1928/1929-ben, kisújszállási tanárkodása idején, mint állami Collegium Hungaricum ösztöndíjas tanulmányúton volt Bécsben, Berlinben, Hamburgban.

A további okok között említhetjük meg Jausz Béla Eötvös collegiumi kapcsolatait. A későbbiekben látni fogjuk, hogy Jausz Béla pályája során számos esetben jelen van a Collegiumhoz köthető kapcsolatrendszere. Jausz tagja volt az Eötvös Collegium Volt Tagjai Szövetségének, számon tartotta, hogy az egykori kollégisták hol helyezkedtek el, milyen munkakörben dolgoztak. (Lásd 721. hivatkozás) A szövetség tagjai, az egykori kollégisták összetartó közösségként segítették egymást. Eyssen Tibor, aki 1911-től volt az Eötvös Collegium tagja, Jausz kinevezésekor a VKM gimnáziumi ügyekért felelős osztálytanácsosa, ismerhette Jauszt. Eyssen a gimnázium fennállása idején többször tett látogatást az intézményben. A VKM-nél Eyssen Tiboron kívül Bassola Zoltán, aki szintén tagja volt a Collegiumnak, rendszeresen látogatta a gimnáziumot és szoros kapcsolatot ápolott Jaussszal.

Jausz Béla későbbi önéletrajzában így írt a kinevezési időszakról: „1935-ben a Debreceni Középiskolai Tanárképzőintézethez nevezett ki a minisztérium előadó tanárként. 1936 szeptemberében pedig az akkor megnyílt Debreceni Középiskolai Tanárképzőintézeti Gyakorló Gimnázium igazgatására nyertem megbízást, egyben mint tanárképzőintézeti előadó működtem tovább a debreceni egyetemen.”¹⁶⁸ Úgy véljük, családi okok is hozzájárultak ahhoz, hogy Jausz Béla el tudott jönni Kisújszállásról, hiszen feleségét, aki elemi iskolai tanítónő volt, 1935-ben, fiatalon nyugdíjazták gégebántalmai miatt.¹⁶⁹ Egyetlen gyermekük befejezte elemi iskolai tanulmányait, így a család, Jausz Béla szakmai előrelépése érdekében, könnyebben elköltözhetett Kisújszállásról.

Kőrösy László szeptember 1-jén (!) kelt levelében, amikor 2-án egyeztetett Vay főispánnal, ezt írja Jausz Bélának. „Tekintetes Dr.Jausz Béla urnak, állami gyakorló gimnáziumi tanár (!) Debrecen Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet. Tanár urat jelenlegi állományszeről a szolgálat érdekében a debreceni állami gyakorló

¹⁶⁷ Nagy Péter Tibor (2005): Az állami befolyás növekedése a magyarországi oktatásban 1867-1945. *Iskolakultúra*, 6-7. 3-229.

¹⁶⁸ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

¹⁶⁹ Uo.

*gimnáziumhoz helyezem át, s megbízom egyben az iskola igazgatói teendőinek végzésével. Amidőn erről tudomás végett értesítem, felhívom, hogy új szolgálati helyének elfoglalása végett a debreceni m. kir. Középiskolai Tanárképzőintézet elnökénél jelentkezzenek.*¹⁷⁰ A m. kir. Központi Illetményhivatal, a budapesti Középiskolai Tanáregyesület, az Országos Középiskolai Tanáregyesület, a Közlöny, a Magyar Középiskola lapja a következő levelet kapta ugyanazon a napon Kőrösy Miniszteri tanácsostól: „A m. kir. VKM dr. Jausz Béla, debreceni m. kir. Áll. Középiskolai Tanárképzőintézethez szolgálattételre beosztott gyakorló gimnáziumi tanárt a szolgálat érdekében a debreceni állami gyakorló gimnáziumhoz áthelyezte és megbízta az iskola igazgatói teendőinek végzésével.”¹⁷¹

Jausz Béla személyi anyagában, a következőképpen van feltüntetve a munkáltató: Hatóság: VKM. Munkaadó: Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma. Alkalmazásának minősége: megbízott igazgató 1936. szeptember 9-től 1939. június 30-ig. 1939. július 1-jétől 1945. augusztus 10-ig igazgató.¹⁷²

Az Értesítőben *Iskolánk Felügyeleti Hatóságai* címmel ekként közli az intézmény helyzetét meghatározó hatóságokat: „... fenntartója a magyar állam, s az iskola közvetlenül a M. Kir. Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alatt áll.”¹⁷³ Az Értesítő a minisztérium részéről név szerint Hóman Bálint minisztert, Wlassics Gyula helyettes államtitkárt, Kőrösy László miniszteri tanácsost említi meg. Közvetlen felettes hatóságként Pap Károly egyetemi nyugalmazott rendes tanárt, a debreceni magyar királyi Középiskolai Tanárképző Intézet elnökét, Szabó Dezső¹⁷⁴ elnökhelyettest, az igazgatótanács hat tagját, mindannyian egyetemi tanárok, valamint Bessenyei Lajos tankerületi királyi főigazgatót nevezi meg. Az igazgatótanácsi tagok közül érdemes megemlíteni Mitrovics Gyula pedagógia professzor nevét, aki későbbi módszeres tanári értekezletek alkalmával, elméleti előadásaival segítette az iskola tanári karának pedagógiai tevékenységét.¹⁷⁵

A Tanárképző Intézet igazgatótanácsa Szabó Dezső elnökhelyettes, és Pap Károly elnök vezetésével a gimnáziumi osztályok beindítására a következő javaslatot tette a minisztérium felé 1936. augusztus 29-én. „... jelenti, hogy a gyakorló gimnázium I.

¹⁷⁰ MOL-K592-1935-1937-1-Jausz Béla (36. 580/1936.)

¹⁷¹ Uo.

¹⁷² Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Alkalmazási okmányszáma: 48. 145/1939.

¹⁷³ Értesítő 1936/37. 27.

¹⁷⁴ Szabó Dezső 1900-tól volt tagja az Eötvös Collegiumnak.

¹⁷⁵ Értesítő 1936/37. 27.

osztályába ezideig 23, V. osztályába pedig 10 tanuló jelentkezett.[...] Ezenkívül tudomása szerint a reáliskola IV. osztályát végzettek közül 2-en fognak jelentkezni, s a többi iskolák tanulói közül is néhánynak szülei már érdeklődtek nála gyermekük felvétele iránt, úgy, hogy az V. osztály létszáma 15 körül fog mozogni. Erre való tekintettel javasolja, hogy az igazgatótanács kérje a VKM-től az osztály megnyitását, mivel bizonyos, hogy annak elegendő számú növendéke lesz, és ami még ennél is fontosabb, csak akkor lehet biztosítani gyakorló tanárjelöltjeinknek a gyakorló gimnázium által való gyors átvételét, ha az I. és V. osztály egyszerre nyílik meg. Ez esetben ugyanis két év múlva át tudjuk venni összes tanárjelöltjeinket, míg ha csak az I. osztály nyílik meg, háromszor annyi idő, vagyis hat év elteltével jutnánk ebbe a helyzetbe. [...] az V. osztály reálgimnázium legyen, amely esetben a reáliskolából átlépő tanulóknak az ásványtanból és latinból különbözeti vizsgát kellene tenniük. Az első nem okoz nagyobb nehézséget, a latinból való felvételi vizsga nehézségeit, pedig úgy kellene megkönnyíteni, hogy a reáliskolából átjövők számára ugyanakkor midőn a többieknek latin óráik lesznek, külön latin órákat tartsanak olyképpen, hogy azok ezen órák segítségével letehessék a latinból a különbözeti vizsgálatot. Javasolja tehát, hogy a fentemlített nehézségek áthidalására ilyen értelmű helyi tanterv engedélyezését kérjük a VKM-től. [...] az igazgatótanács egyhangúlag elhatározza, hogy második élő idegen nyelvül a franciát választja.”¹⁷⁶ A felterjesztésre, szeptember 10-i válaszában Szily Kálmán az említett okoknál fogva hozzájárult az I. és V. osztály elindításához. Az új gyakorló gimnázium működésének zavartalan biztosítása érdekében átmenetileg nem zárkózott el az elől, hogy az V. osztályba a régi reálgimnázium tanterve vezettetsek be, és a tanulóknak ebbe az osztályba másfajta iskolából való átlépése a javasolt módzatok szerint valósuljon meg. Hozzájárult ahhoz is, hogy a második idegen nyelv a francia legyen.¹⁷⁷ Így az iskola I. és V. osztállyal indult, felmenő rendszerben. Az I. osztály az új középiskolai törvény alapján, mint gimnáziumi osztály, 24 tanulóval, akik közül év közben egy tanuló maradt ki. Az V. osztály, reálgimnáziumi osztály, ahol a második idegen nyelv a francia volt, 17 beiratkozott tanulóval indult, közülük év közben két tanuló maradt ki.¹⁷⁸ A következő tanévekben már nem küzdöttek létszámbeli problémákkal, az 1937-es tanévben Jausz férőhelyek hiányában összesen 16 tanulót

¹⁷⁶ MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló Gimnázium

¹⁷⁷ Uo. 1936. IX. 10.

¹⁷⁸ Értesítő 1936/37. 3. 35.

utasított vissza.¹⁷⁹ Egy 1944-ben, a minisztériumhoz írt épületbővítési kérelmében Jausz a következő indokot tárta a minisztérium elé, amikor egy újabb tanterem építése mellett érvelt: „Az első osztályt sem kezdhethük 10 tanulóval, mert így lejárátjuk az iskola hírnevét a városban, ahol pedig két nagy felekezeti iskola mellett nem volt könnyű a szükséges tanuló-létszám biztosítása.”¹⁸⁰

Az említett nehézségek, és a tanulók létszámát, és az osztályokat tekintve kialakult bizonytalanság, a kezdeti problémák miatt húzódott el a gimnázium hivatalos megnyitása. Az országos levéltárban talált iratokból kiderül, hogy a késői kezdés miatt az első beiratkozást 1936 őszén még nem a megbízott igazgató Jausz Béla, hanem a Tanárképző Intézet végezte. Az Értesítő szerint a tanévet a tanári kar szeptember 18-án évnnyitó értekezlettel kezdte, a hivatalos évnnyitó ünnepély szeptember 22-én volt, a tanulók vallási felekezete szerinti istentisztelet, majd az iskola udvarán történő zászlófelvonás után. A tanév szeptember 23-án kezdődött.¹⁸¹

Érdemes az időpontokat áttekintenünk. A dokumentumok, feljegyzések szerint régóta tervezett a debreceni gyakorló gimnázium létrejötte körüli körülmények nem egy jó előre előkészített, és átgondolt, valamint a tanárképzési funkciókat felvállaló iskolalétesítésre utalnak. A megnyitás inkább utolsó perces kapkodásnak tűnik. Szily Kálmán 1936. augusztus 3-án (!) írja a következő levelet Szabó Dezsőnek: „Értesítem Címedet, hogy a tervbe vett debreceni gyakorló gimnáziumot folyó évi szeptember haváig felállítani szándékozom. [...] tegyen ide sürgősen jelentést, illetőleg javaslatot arra nézve, hogy a felállítandó iskola igazgatóján kívül [...] az iskolának hány tanárra lesz szüksége és, hogy [...] személyileg kiket tart alkalmasnak.”¹⁸² Körösy László szeptember 1-jei keltezésű levélben értesítette Jauszt az igazgatói kinevezéséről, arról a kinevezésről, amelynek jóváhagyásáról szeptember 2-án telefonon egyeztetett Vay főispánnal. Szeptember 10-én a VKM-ből érkező levél szerint a minisztérium azt írja a debreceni Tanárképző Intézet elnökének, hogy az igazgató személyéről később intézkedik, arról a személyről, akiről szeptember 2-án Vay főispánnal már egyeztetett, sőt Jauszt is értesíti erről. Szeptember 18-án, pedig az újonnan megbízott igazgató tanári kari évnnyitó értekezletet tart, 22-én ünnepi beszédet mond.

¹⁷⁹ MOL-K592-559-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. Jausz Béla jelentése 1937. szeptember 14.

¹⁸⁰ MOL-K592-VKM Középiskolák 763-1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1944. február 10.

¹⁸¹ Értesítő 1936/37. 3.

¹⁸² MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló Gimnázium. 1936. augusztus 3.

Úgy véljük, az intézmény létrehozására 1936-ban, a törvény életbelépése után 12 évvel, a Tanárképző Intézet a maga részéről alulról jövő kezdeményezésként mindent megtett. Az intézmény megalakulásának valódi körülményei azonban a minisztériumban dőltek el. Az iskola fennállása alatt a minisztériummal folytatott levelezések, kérvények, jegyzőkönyvek, írott anyagok tanúsága szerint a VKM részéről Szily Kálmán, vallás-és közoktatásügyi államtitkár, a Tanárképző Intézet részéről elsősorban Pap Károly elnök és Szabó Dezső elnökhelyettes voltak a meghatározó személyiségek, akik a gimnázium ügyeiben eljárak. A VKM részéről a kérvényeket Szily hagyta jóvá és írta alá. Több esetben is a kérvények széljegyzésében látható kézzel írva az a megjegyzés, hogy „*távbeszélőn felhívni Szabó Dezsőt*”, valamint számos személyes, tegeződő levélváltásra került sor kettőjük között, ami egyértelműen arra utal, hogy személyesen igyekezett tájékozódni, és dönteni az intézmény ügyeiben, és amely döntések meghozatalában a helyiek részéről Szabó Dezső véleményét kérte ki. Nem véletlen az a tény, hogy erről Jausz Béla külön is megemlékszik az általa vezetett Naplóban, és az induló tanév Értesítőjében. „... *dr. Pap Károly elnök és [...] dr. Szabó Dezső elnökhelyettes [...] kezdeményezésére és évek óta folytatott előkészítő munkájának eredményeképpen [...] Szily Kálmán vallás-és közoktatásügyi államtitkár úr személyes közbenjöttével valósult meg*”.¹⁸³

Jausz még augusztusban Kisújszálláson volt, kinevezése kézhezvétele után szeptember elején Debrecenben a Kossuth utca 7. szám alatt lakást bérelt a családjával, ahol üdvözlő látogatásokon fogadta a Tanárképző Intézet és az egyetem neves képviselőit, ismerkedett a tanári karral, és a rá háruló új szereppel. Jausz Béla nagy megtiszteltetésnek vette a gimnázium igazgatói megbízatását, s ennek megfelelő elszántsággal vetette bele magát a munkába.¹⁸⁴

¹⁸³ Jausz napló.

¹⁸⁴ A Jausz család 1936 őszén, a gyakorló gimnázium indulásakor költözött Debrecenbe, ahol a Kossuth u. 7. szám alatt laktak. A lakásban volt fogadószoba, gyerekszoba, háló, Jausz Bélának külön dolgozószoba. A lakást Jausz Béla felesége Török Ilona jó ízléssel rendezte be a családi hagyatékból, és a közösen vásárolt bútorokkal, értékes porcelánokkal, vázákkal, tükörökkel díszítette. Így például a Jausz Béla és felesége által az 1933-as gödöllői jamboree alkalmával a gödöllői kastély hagyatékából vásárolt, majd felújított ülgarnitúrával. Az igazgatói kinevezés után a város vezetői, a tanárképző testület tagjai, az egyetemi tanárok szigorú időrendet tartva rövid, tisztelgő látogatást tettek a Jausz családnál, amit ők később, hasonló pontossággal viszonztak. A látogatók megdöbbentek a Jausz-ház előkelőségén, eleganciáján. Jausz Béla lánya, Jausz Judit személyes közlése.

A visszaemlékezők között többen is közelebbről ismerték a professzort, jártak nála, tudták milyen környezetben lakik. A Jausz család debreceni Kossuth utcai lakása, vagy a későbbi budapesti Márvány utcai lakás polgári külsőségekkel rendelkező, elegáns bútorokkal berendezett otthon volt, mindkét helyen Jausznak külön dolgozószobája volt, plafonig érő könyvespolcokkal, íróasztallal. A visszaemlékezők narratíváiban a polgári életmód és értékrend jellemzői, az ódontság tisztelete, az igényesség, a precízesség több alkalommal visszatértek.

Az iskola udvarán tartandó évnyitó ünnepélyen az új intézmény létrejöttének fontosságát hangsúlyozva képviseltette magát a kor oktatáspolitikai elitje. A minisztérium részéről jelen volt az intézmény megvalósításán bábáskodó Körösy László, aki beszédet is mondott. Az egyetem részéről Tankó Béla rektor, a Tanárképző Intézet részéről Pap Károly elnök, aki szintén beszédet mondott, Szabó Dezső elnökhelyettes, és az igazgatótanácsi tagok. A városi elitet Vay László főispán, Kölcsey Sándor polgármester képviselte, az állami tanfelügyelet részéről Bessenyei Lajos, tankerületi királyi főigazgató, Balogh Sándor városi kultúrtanácsnok volt jelen. A város társintézményeinek igazgatói is képviseltették magukat, köztük Kun Sándor református gimnáziumi igazgató, a Tanárképző Intézet Elnöksége korábbi igazgatójelöltje is.

A megnyitón nagy számban vettek részt a helyi és minisztériumi képviselők. A felügyeleti hatóságok minisztériumi, és egyetemi, tanárképzési szintű jelenléte, a helyi oktatáspolitikai képviselők, a testvérintézmények vezetői azt igazolják, hogy a város, és a tanárképzés életében fontos lépés volt - a nehézségek ellenére is - a gyakorló gimnázium megnyitása. Ezt emelik ki a tanévnyitó ünnepélyen elhangzott beszédek képviselői is.

Ünnepi beszédében az elsőként felszólaló Pap Károly utalt a Kármán Mór kezdeményezte első gyakorlóiskolára.¹⁸⁵ Pap Károly elismeréssel szólt a tanárképzés megvalósításának mintagimnáziumáról, és megemlítette, hogy *„Ílynemű iskola lebegett, mélyen tisztelt Közönség, a mi szemünk előtt is.”*¹⁸⁶ Elismerve ezzel azt a tényt, amelyre a Tanárképző Intézet igazgatótanácsa rendszeresen hivatkozott a VKM-hez felterjesztett kérvényeikben, hogy a debreceni gyakorló gimnázium, mint a budapesti testvérintézete, azzal egyenrangú. Pap Károly a magyar művelődés, és tanárképzés nemes ügyének szolgálatába kívánja állítani az országban másodikként (!) megvalósuló önálló gyakorló intézményt, *„... a mi gyakorló iskolánkat.”*¹⁸⁷ Elsőként fogalmazza meg azt a később sokszor emlegetett tényt, hogy mi az iskola alapításának valódi célja: *„E gyakorló iskola célját, mélyen tisztelt Közönség, e pillanatban talán nem kell bővebben magyaráznom, mert voltaképp benne van már a nevében, hogy módot nyújtson a tanárjelölteknek arra hogy a napi munkájukban a nevelés és oktatás elveit gyakorlatilag megvalósítva szemlélhessék és hogy a tanításban és a fegyelmezésben maguk is önálló kísérleteket*

¹⁸⁵ Kármán Mór elképzelései alapján 1872-ben, az országban elsőként alakult meg a tanárképzős egyetemi hallgatók gyakorlati pedagógiai képzésére alkalmas mintagimnázium: a Magyar Királyi Tanárképző Intézet Gyakorló Főgymnasiuma. Az intézet neve többször változott, 1936-tól 1946-ig a Budapesti Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma nevet viselte.

¹⁸⁶ Értesítő 1936/37. 7.

¹⁸⁷ Uo. 8.

tehessenek.”¹⁸⁸ A nagy jelentőségű iskola alapításáért és megvalósításáért kötelező köszönetet mond Hóman Bálint vallás-és közoktatásügyi miniszternek, az iskola ügyében közbenjáró államtitkároknak (Szily Kálmán, Kőrösy László), munkatársának Szabó Dezsőnek a Tanárképző Intézet elnökhelyettesének. Köszönti a tanári kart „... *kitűnő professzori kar*”,¹⁸⁹ és üdvözli a tanulónemzedéket. Külön köszönti a város megjelent vezetőit, tanügyi irányítóit, a szülőket. Beszédének érdekessége, hogy nagyívű, terjengős felszólalásában, amelyben megjelenik a nemzeti szellem, honszeretet, amely nem nélkülözi a kor retorikai fogásait sem, nem köszönti az újonnan induló gimnázium igazgatóját. Úgy véljük, nem véletlen, hogy szépen felépített beszédében elfelejtette megemlíteni az igazgató személyét. A Tanárképző Intézet elnöksége, és igazgatótanácsa által hosszas előkészületek, és várakozás után megnyitott, sajátjuknak tekintett iskola élére a VKM egy általuk kevésbé ismert, és nem az általuk javasolt személyt nevezte ki.

Az iskolát hivatalosan Kőrösy László miniszteri tanácsos nyitotta meg, mely feladatra Szily Kálmán utasította: „*Méltóságodat a [...] gimnázium megnyitására kiküldöm.[...] a gyakorló gimnázium megnyitásával kapcsolatban szükséges utasításokat a helyszínen adja meg, s eljárásának eredményéről a szükséghez képest tegyen hozzám jelentést.[...] Általános tanügyi szempontból feltétlenül kívánatos és szükséges a megnyitáson való részvétel.*”¹⁹⁰ A VKM részéről tehát Szily, az iskola megalapításában alapvető szerepet játszó miniszteri tisztviselő, fontosnak tartotta, hogy a minisztérium képviselőjében jelen legyen egy miniszteri tanácsos az iskola megnyitásakor, személyesen képviselje és közvetítse a minisztériumi érdekeket az iskola elsődleges céljának meghatározásával. Utasításából kiderül az is, hogy saját beosztottjától akart hallani az indulás körülményeiről. Szily Kálmán személyesen, az induló tanévben, 1936. október 30-án tett hivatalos látogatást az intézményben. Kőrösy rövid beszédében, a felülről érkezett utasítás alapján utalt a gyakorló gimnázium létrejöttének legfőbb céljára, a tanárképzésben betöltött szerepére: „... *mert hiszen ez a középiskola nemcsak ifjúságot nevel, de neveli a nemzet virágának kertészeit: a jövő tanárgenerációt.*”¹⁹¹

¹⁸⁸ Uo. 5.

¹⁸⁹ Uo. 8.

¹⁹⁰ MOL-K592-VKM Középiskolák 559.-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1936. szeptember 19.

¹⁹¹ Uo. 10.

A gyakorló gimnázium megálmodói nagyreményű elvárásokat és célokat megfogalmazva indították útjára azt a gimnáziumot, amelynek munkáját folyamatosan szemmel tartották.

Jausz Béla megbízott igazgató, beszédében „*legközvetlenebb felügyeleti hatóságunknak*”¹⁹² nevezte a Középiskolai Tanárképző Intézet Elnökségét és Igazgatótanácsát az egyetem Bölcsészettudományi Karának professzoraival együtt. Az előtte szólókat alátámasztva kiemeli az intézmény rendeltetésének legfőbb célját, amely a magyar tanárnevelés szolgálata. Megfogalmazta az iskola vállalt ars poeticáját. A tanítást és nevelést egységként kezelve kívánta használni a modern pedagógiai módszereket, pszichológiai eredményeket. Így írt erről: „*A gyakorlóiskola nem reklámiskola. Nem tehet magáévá kritika nélkül hangzatos pedagógiai jelszavakat. Ez nem zárja ki természetesen, hogy ne újítson, épen egyik hivatott szerve arra, hogy igenis állandóan javíttassanak, tökéletesíttessenek azok az elgondolások és módszerek, amelyek a tanítás és nevelés leglényegesebb tényezőit alkotják. De mindezt természetesen a modern pedagógia és gyermek-pszichológia szigorúan tudományos alapján.*”¹⁹³ Jausz megfogalmazta az általa elképzelt nevelési ideált, a pozitív, alkotó, egész ember nevelését tartja követendőnek, amelyet új típusú embernevelésnek tekint. „*Ez a típus (kiemelés Jausztól) viszi előbbre az egyesek és a közösség sorsát.[...] Ezt a tehetséget keressük mi a gyermekben, az ifjúságban, ezeket a hajlamokat szeretnők ébresztgetni lelket kutató szeretettel. Így akarunk egyéniségeket faragni a ránbízottakból.*”¹⁹⁴

3.2.3. Az iskola épülete

Az iskola megnyitásának évében számos nehézséggel nézett szembe. Megvalósításának lehetősége az 1924-es tanárképzési törvény óta meglévő szándéka volt az egyetemnek. A Tanárképző Intézet hosszas előkészületeket tett, és lobbizott a VKM-nél a gyakorlóhely indításáért. A konkrét megvalósulás és indulási nehézségek ezzel ellentétben utolsó perces kapkodásra utalnak. Nehézségekbe ütközött az induló osztályok feltöltése, a tanári kar kiválasztása, továbbá az igazgató személye két héttel a tanévnyitó előtt dőlt el, és nem volt az iskola céljaira alkalmas épület sem.

Az iskola „ideiglenesen” a Simonyi út 12. szám alatti épületben kapott otthont. A VKM nevében Szily Kálmán így rendelkezett Szabó Dezsőnek, a Tanárképző Intézet

¹⁹² Uo. 10.

¹⁹³ Uo. 11.

¹⁹⁴ Uo. 13.

elnökhelyettesének: „Értesítem címedet, hogy [...] az iskola elhelyezésére a Stégmüller villát bérelje ki, azonban egyelőre csak egy évre.”¹⁹⁵ Számos dokumentumban megtalálható, hogy az épületet az iskola számára ideiglenesnek tekintették, valójában fennállása során végig ebben az épületben működött. Pap Károly ünnepi beszédében a következőképpen jellemezte az épületet: „És most itt áll ez a Simonyi-úti kis villa, városunk egyik legszebb és legegészségesebb helyén.”¹⁹⁶ Kétségtárgyaló a Nagyerdő egyik szép részén, gyümölcsös, kerttel ellátott épületben kezdődött meg a tanítás, de maga az épület semmilyen szempontból nem felelt meg egy a középiskolai tanárképzés céljait szolgáló gyakorlónak, amely a budapestit tekintette mintának és testvérintézetének.

Az épületet Stégmüller Árpád¹⁹⁷ debreceni építész saját családja számára nyári lakként építette 1912-ben, és a kor színvonalának megfelelően minden komforttal fel volt szerelve.¹⁹⁸ Az épületet az építész halála után 1934-ben három család vette bérbe az özvegytől, majd 1936 szeptemberétől a VKM bérelte az iskola számára. A villa éves bérletének költsége 2800.-pengő volt.¹⁹⁹ Az épület és a hely megválasztásakor több szempont jöhetett számításba. Az intézmény folyamatosan kapcsolatban állt a Tanárképző Intézettel és az egyetemmel, a két épület közelsége kiemelendő szempont volt. Iskolai célra fontos lehetett az is, hogy az épület kerttel, udvarral rendelkezzen. Pap Károly szavaiból kiderül, hogy a Nagyerdő egészséges levegőjű szép környezete is elsődleges lehetett számukra az arra alkalmas épület kiválasztásakor. A gyakorló működéséről kiadott Évkönyv tanúsága szerint az iskolavezetés előnynek tekintette az iskolaépület elhelyezkedését, annak egészséges környezete miatt. Az iskolaépület későbbi szűkössége, és gyakorló gimnáziumi alkalmatlansága ellenére, az épületet körülvevő környezetet ideálisnak tartották. „Egészséges tantermek, egészséges környezetben. Ez a jellemzője ideiglenes (!) iskolánknak. A nagyerdei villanegyed legszebb, leglegegészségesebb útján sikerült berendezni ideiglenes otthonunkat [...] Mostani

¹⁹⁵ MOL–K592–VKM Középiskolák 559.-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1936. augusztus 03. Szily Kálmán levele a Tanárképzőintézet elnökhelyetteséhez, Szabó Dezsőhöz.

¹⁹⁶ Értesítő 1936/37. 8.

¹⁹⁷ Stégmüller Árpád, Debrecen város egyik neves építésze, kivitelező-fővállalkozó, téglagyáros, a XX. század első harmadában tevékenykedett. Nevéhez Debrecen belvárosában számos szecessziós épület tervezése, építése fűződik például az egyetem főépületének, és a püspöki palotának az építése. Tímár Lajos (1993): *Vidéki városalakók. Debrecen társadalmá 1920-1944.* Budapest, Magvető Könyvkiadó.

¹⁹⁸ A Stégmüller villával kapcsolatos adatok közléséhez a következő forrásokat használtuk fel: MOL-iratok; Károlyi György, Hankiss János, Herdliczka Gusztáv személyes anyaga, személyes közlése. Károlyi Györggyel Bicsák Zsanett Ágnes készített interjút a gyakorló gimnázium kutatása témában 2009-ben. DE Neveléstudományi Intézet a „Debreceni Iskola” kutatás. Gyenes Tünde (2009): A Stégmüller-villa In Breznay László, Fenyő Imre (szerk.): *Gyakorló gimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936-1949.* Debrecen, 23-35.

¹⁹⁹ MOL–K592–VKM Középiskolák 559.-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1937. május 28.

iskolaépületünk már helyénél fogva is biztosítja tanulóink számára minden időszakban a friss, egészséges levegőt. Az országos hírű kertvárosrész virágos és falombos környezetébe az ifjúság eleven életét, vidám kedvét hozta iskolánk. Amilyen egészséges iskolánk helye, éppolyan tiszták, levegősek, jól fűthetők tantermeink is.”²⁰⁰

Az induló tanév őszén vett részt hivatalos látogatáson az intézményben Szily Kálmán államtitkár is, „... aki kitüntető tanujelét adván ezzel is jóakarátú és mindig segítő támogatásának, behatóan és hosszasan érdeklődött az iskola megindult munkájának minden részlete iránt, és egy tanítási órán is résztvett.”²⁰¹ A fennmaradt dokumentumok szerint volt olyan hivatalos látogatásra érkező személy, aki éppen az iskolaépület sajátos, bensőséges, családi hangulatát emelte ki. Az Évkönyvek kronologikusan felsorolják a hivatalos látogatáson résztvevő vendégek neveit. Az 1936/37-es Évkönyv nemcsak a látogatásokról tesz említést, de Pintér Jenő budapesti tankerületi királyi főigazgató esetében megemlíti az iskola épületére vonatkozó megjegyzését is. „Dr. Pintér Jenő pedig külön is megjegyezte, hogy majd ha - remélhetőleg rövidesen - végleges, új épületébe költözik az iskola, sajnálattal fogjuk nélkülözni azt a meleg, otthonias légkört, amelyet a jelenlegi elhelyezés családi volta biztosít.”²⁰²

Azt láthatjuk, hogy már az induláskor a VKM – Egyetem – Tanárképző Intézet jeles szereplői hangsúlyozták az iskola épületének ideiglenes voltát. Működésbeli anomáliákhoz vezetett, hogy az épületet magánszemélytől bérelték, nem volt az államkincstár tulajdona. Bérleti szerződését éppen azért újígtatták meg évről évre, hogy később valamilyen más megoldás keresnek egy új iskolaépület építésére. Ez az áldatlan állapot viszont azt eredményezte, hogy a minden évben elvégzett épület-átalakításokról újabb jogi szerződéseket kellett írni, megegyezve arról a bérlővel, hogy az átalakításokat ugyan nem ő finanszírozza, de tudomásul veszi, és elfogadja, ha az épület újra a tulajdonos használatába kerül, az átalakítás utáni helyreállítási munkálatok költségeit ő fedezi. Jausz Béla igazgatói időszaka alatt rendszeresen írt kérvényeket a minisztériumba az átalakítási munkálatok kérésére. „Bár Nagyméltóságodnak 39.491/1936. V. 1. sz. fokozott takarékoszágra intő rendeletét szem előtt tartottam, és tartom, s bár az épület, amelyben a vezetésemre bízott intézet ideiglenes elhelyezést nyert, nem az államkincstár tulajdona, mégis tisztelettel bátorkodom javasolni, hogy a

²⁰⁰ Értésítő 1941/42. 28.

²⁰¹ Értésítő 1936/37. 19.

²⁰² Értésítő 1936/37. 19.

mellékelt véleményben ajánlott tatarozások a nyár folyamán elvégeztessenek, és az ehhez szükséges összeg kiutaltassék.”²⁰³ A VKM számos alkalommal „nem teljesíthető fedezet hiányában” címmel elutasította az igazgató kérését az épület átalakítására. Az 1937-es tanév elején így válaszoltak egy újabb átalakítási, felújítási kérésre: „1937/38. tanévre megállapított költségvetés keretén belül, a tanév folyamán elérhető megtakarítás terhére elszámoltassék.”²⁰⁴

Az iskolában nem volt a testnevelés órák tartására alkalmas tornaterem. Amíg az időjárás engedte az udvaron, majd az egyetem tornacsarnokában, és a Debreceni Torna Egyesület sporttelepén tartották az órákat. Az utóbbi helyen az iskola vezetése tornacsarnokot, öltözőt bérelt a tornaórák számára.²⁰⁵ „Minthogy intézetünknek tornaterme nincsen, a testnevelési órákat Somorjay László testnevelési tanár az őszi és tavaszi időben az intézet udvarán tartotta, télen és rossz időben pedig a Tisza István Tudományegyetem tornacsarnokában, amelyet Dr. Milleker Rezső egyetemi ny. r. tanár úr öméltósága díjtanul bocsátott az iskola rendelkezésére.”²⁰⁶ Az újonnan szerveződött iskolában a testnevelés órák tartása sokáig mostoha körülmények között zajlott, és nemcsak a tornaterem hiánya miatt. Erről tanúskodik Jausz Béla tanári értekezleten elhangzott jegyzőkönyvi megjegyzése is. „Jausz Béla 1938. március 30-án kéri a VKM Elnökségét, hogy az 1938/39-es tanévre az iskola helyes irányú fejlesztésének lehetővé tétele szempontjából rendes testnevelési tanárt állíthasson be. Indok: eddig óraadó tanárral és leventeoktatóval oldották meg az órákat kötött időben összevontan, de ezt 'a pedagógiai és egészségi szempontok sokszor figyelmen kívül hagyásával lehetett elhelyezni' ... iskolafegyelmi okokból felette aggályos, másrészt az órarend helyes összeállítását tenné lehetetlenné, nem szólva arról, hogy az egészséges iskolai szellem megteremtését is akadályozza. Iskolánk helyes irányú fejlesztésének lehetővé tétele szempontjából tehát elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozik rendes testnevelési tanár beállítása.”²⁰⁷ Az egyetem további segítséget is nyújtott: „az egyetemi fizikai intézet igazgató professzorai szívességből megengedték időnként fizikai óráinknak intézetükben való tartását” derül ki Jausznak egy minisztériumhoz írott

²⁰³ MOL-K592-VKM Középiskolák 559-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1937. május 20.

²⁰⁴ Uo. 1937. szeptember 17.

²⁰⁵ HBML VIII./53./a. 4. kötet

²⁰⁶ Értesítő 1936/37. 25.

²⁰⁷ HBML VIII./53./a. 2. kötet 1938. március 30.

jelentéséből, amikor vegytani munkaterem, fizikaszertár felszerelésére kért „13. 693 p. kiutalást kieszközölni.”²⁰⁸ A minisztérium a kérést elutasította.

Az épületen már az iskola indulásának évében végeztek változtatásokat az anyagi nehézségek, a VKM által többször elutasított kérvények ellenére is, évről-évre igyekeztek folyamatosan azt az iskola céljainak megfelelően átalakítani. A diákok visszaemlékezései szerint ebből adódott, hogy az új tanévek kezdetén az előző évben megszokott termek, könyvtár helyén számukra meglepő módon teljesen más funkciójú új helyiségeket találtak.²⁰⁹ Így emlékszik vissza az épületre az egyik diák: „Kicsi épület volt, és nem óriási gyár. Derűs, békés csend volt. Egyfajta béke szigete. Kis létszámú osztályok voltak, családias, meghitt hangulat jellemezte az iskolát.”²¹⁰

A Stégmüller villa épületének bővítése, az iskola nyolcosztályos gimnáziummá bővülésével állandó napirendi téma volt. A létszámában folyamatosan gyarapodó intézmény számára az átalakított épület hamar szűkösnek bizonyult, és nem felelt meg az iskola vállalt céljainak sem. A VKM-ból, az egyetemről, a Tanárképző Intézetből, a városi vezetéstől több alkalommal érkező hivatalos látogatók az iskola indulásakor megtekintették az épületet és ígéretet tettek annak bővítésére. 1938-ban már felmerült egy teljesen új, a kor követelményeinek minden tekintetben megfelelő épület létesítése helyi vállalkozók közreműködésével. Jausz Béla vezetésével a tanári kar közösen tervezte el, hogyan képzelte a gimnázium számára alkalmas új épületet.²¹¹ Látni fogjuk, hogy az iskolában a tanárok rendszeresen tartottak bemutató tanításokat tanárjelöltek, partner iskolák tanárai, egyetemi tanárok, a Tanárképző Intézet tanárai, minisztériumi képviselők számára. Az új tervezet készítésekor így szem előtt tartották a gyakorló gimnázium létrejöttének legfőbb funkcióját, valamint a korábbi két tanév tanításának tapasztalatait.²¹²

²⁰⁸ MOL-K592-VKM Középiskolák 763-1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1944. február 15.

²⁰⁹ „A Stégmüller villa épületét folyamatosan építették, teremről teremre bővítették, és csak a termeken keresztül lehetett megközelíteni például a könyvtárat. Egyik évnnyitón kétségbeesve kerestük a WC-t. Szép szertárat találtunk a helyén”. Herdliczka Gusztáv személyes közlése.

„Stílusosnak nem lehetett nevezni (az épületet), de osztályoknak szellős és világos volt”. Hankiss János személyes közlése.

²¹⁰ Hankiss Elemér személyes közlése.

²¹¹ MOL-K592-VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1940. április 26.

²¹² A tervezetnél figyeltek arra, hogy az osztálytermekben a padosorok mögött legyen elegendő hely a tanárjelölteknek az óra megfigyelésére. Bemutató tanításokra alkalmas termet képzeltek el, a padosorok mögött 40 szék számára szabad helyel. Félkörös emelkedővel fizikai előadót terveztek, téli kertre alkalmas helyet, a gyakorló tanárjelöltek számára szobát, tanári és igazgatói tanácskozót. Külön helyiséget biztosítottak volna szóbeli érettségi vizsgák, szülői értekezletek számára is. Bejáró tanulók szobáját, külön tanári és ifjúsági könyvtár és olvasó számára alkalmas helyiséget, szülők várakozó

Az intézmény működését vizsgáló Kiss József tankerületi királyi főigazgató minisztériumhoz küldött jelentésében a következőket fogalmazta meg az iskola elhelyezéséről 1939-ben. „... Az épület magánvilla jellegű, 1 szűk bejárattal, az emeletre felvezető falépcsővel, alig számbavehető szabad folyosórészlettel. Ez utóbbi rendkívül szűk. [...] Nincs egyetlen-egy szertár sem, nincs tornaterem, nincs rajzterem [...]. Az intézet elhelyezése még szükségből sem elfogadható, tanárjelöltek e tekintetben nemcsak mintaszerűt nem látnak, hanem olyan helyzetet és állapotot, amelyhez hasonló tudtommal – az egész ország területén nincs. Ez az elhelyezés szükségből sem megfelelő állapota tovább nem tartható fenn, illetőleg a fenntartása nem kívánatos.”²¹³ Az intézet felszereltségére, a tanári testületre, az osztályok számára, a tanulók jellemzésére, tanszerekre, az oktatott rendkívüli tárgyakra vonatkozó meglátásai a tankerületi főigazgatónak pozitívak. Úgy véli: „Az igazgató az intézetet – megállapításaim szerint – jól vezeti. A tanártestület munkáját irányítja. Kötelességtudó és igen szorgalmas. Az összes meglátogatott órák tárgyi és módszertani szempontokat tekintve kifogástalanok és tanulságosak voltak.”²¹⁴

1939-ben a minisztérium részéről Bassola Zoltán miniszteri titkár részletesen tájékozódott az iskola általános munkájáról, elhelyezéséről, tanórákat látogatott és jelentést tett a minisztériumnak debreceni kiküldetéséről.²¹⁵ Véleménye megegyezik a tankerületi főigazgató álláspontjával. Az épületre vonatkozóan a helyszínen szerzett tapasztalatairól ugyanazokat a megjegyzéseket tette: kisméretű tantermek, keskeny folyosók, tornaterem, szertárak hiánya. Mindezek ellenére elismerte: „... a kertben elhelyezett épület külsőleg is, de belül is rendkívül kellemes, szinte családias benyomást kelt. A tanárképző intézet vezetősége és az igazgató leleményessége módot talált arra, hogy faliképek, és virágok segítségével kedvező, napsugaras külsőt kölcsönözzön az intézetnek. A tantermek berendezése nagyon modern és higiénikus. Mind ezek a külső, járulékos körülmények azonban nem képesek pótolni [...] a hiányokat. [...] Az intézet

szobáját, önképzőköri termet beépített színpaddal stb. alakítottak volna ki. Az épülethez - a kor szokásainak megfelelően - külön bejáratú igazgatói lakást, altiszti lakásokat terveztek. Lett volna benne felvonó, belső telefon összeköttetés, széles folyosók stb. Az épület megvalósítására a háború kitörése és ebből adódó anyagi, gazdasági nehézségek miatt nem volt lehetőség. Maga a tervezet azonban jól példázza azt, hogy a gimnáziumot hosszú távon működő intézményként képzelték el. Gyakorlólhelyként az iskola minden érintett szereplőjének a diákság-tanárok-tanárjelöltek-szülők-látogató vendégek érdekeinek szem előtt tartásával, minden igényt kielégítő ideális intézményként terveztek el. MOL-K592-VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1940. április 26.

²¹³ Uo. 1939. január 31.

²¹⁴ Uo.

²¹⁵ Jáki László, Kardos József szerk. (1998): i.m.

mai formájában nemhogy mint ' mintagimnázium', de általában mint gimnázium sem állhatja meg a helyét. [...] Ha a VKM. megtűr egy ilyen, minimális követelményekkel sem rendelkező iskolát állami iskolaként, akkor nincs meg az erkölcsi jogosultsága arra, hogy hasonló, sőt kisebb hiányok miatt magán-, vagy autonomiskolák fenntartóit az iskola bezárásával fenyegettesse meg.”²¹⁶ A minisztériumi megbízott úgy véli, hogy hasonló feltételekkel rendelkező magángimnázium a VKM-től nem kapna engedélyt a működésre, az intézet jelenlegi formájában nem maradhat, a fennálló helyzeten változtatni kell. Bassola, mint a gimnáziumi ügyosztály helyettes vezetője a VKM-ben, a gyakorló gimnázium telephelye körüli áldatlan állapotok megoldására háromféle megoldást javasolt. Az első szerint a jelenlegi helyén maradhatna az intézmény úgy, hogy két újabb tanterem építésével kell az épületet kibővíteni. A VKM elé terjesztett második megoldási javaslat arra vonatkozott, ami mindig is az intézmény ideiglenes elhelyezkedéséből indult ki, hogy a gyakorló gimnázium külön erre a célra felépített épületben nyerjen elhelyezést. Bassola utal Szabó Dezső, a Tanárképző Intézet ügyvezető alelnökének szóbeli tájékoztatására, mely szerint Debrecen városa erre a célra ajánlott fel egy hatalmas telket, és ha a város építőanyagot is a nemes cél rendelkezésére bocsátana, „akkor érdemes lenne ezzel a gondolattal is foglalkozni. [...] azonban nem kívánatos, hogy teljesen az állam viselje egy ilyen nagy modern épület felépítésének költségeit”. A harmadik, és Bassola szerint leghelyesebb megoldásnak látszik, ha a gyakorló gimnázium az akkori állami Fazekas Mihály Gimnázium épületében nyerne elhelyezést.

Egy a minisztériumi levéltárban talált magánlevél tanúsága szerint Jausz Béla baráti kapcsolatot ápolt Bassola Zoltánnal, aki minisztériumi főtitkárviseelő, a gimnáziumi ügyosztály referense volt a VKM-nél 1938-1945-ben. Bassola Zoltán 1922-től volt az Eötvös Collegium tagja. Jausz Béla kapcsolatot tartott az egykori collegiumi társakkal. Jausz tegező, közvetlen stílusban fogalmazott levelében így írt: „Ma végre sikerült leiratnom azt a tanárképző számára készült érvsorozatot, amelyet Te is fel akarsz használni. Hangsúlyozom azonban, hogy ez nem hivatalos irat, és csak Neked (kiemelés Jausz Bélától) szól.”²¹⁷ A rövid levél leginkább azt bizonyítja, hogy Jausznak személyes ismerősei voltak a minisztériumban. A levélben említett érvsorozatról egy másik iratból értesülhetünk.

²¹⁶ MOL-K592-VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1939. január 31.

²¹⁷ Uo. 1939. március 31.

Szabó Dezső, a Tanárképző Intézet részéről, Hóman Bálinthoz írott levelében, a gyakorló gimnázium végleges épületének felépítésében látta a megoldást. Indoklása szerint ez „iskolapolitikai szempontból is megokolt”. [...] a gyakorlógimnázium rövid fennállása dacára oly népszerű lett, hogy férőhely hiányában az I. osztályba jelentkezőknek átlag 50%-át el kellett utasítani.”²¹⁸ A felterjesztésre a minisztérium részéről Bassola Zoltán válaszolt, aki „... a gyakorló gimnázium új épületének emelésére szükséges összeget . az államháztartás nehéz helyzetére való tekintettel – nem áll módomban az 1941. évi költségvetésbe felvenni.”²¹⁹

A gyakorló gimnázium épülete körüli áldatlan állapotot jellemzi, hogy a témához az érintett felek közül többen hozzászóltak, így például a szülők is. A gyakorló szülői értekezletén tartott megbeszélés szerint a szülők képviselője a főispánhoz és az egyetem rektorához intézett levelében hosszasan érvelt az iskola új épületének felállítása mellett. A levelekben a szülők értékelik a gimnázium munkáját, elemzik helyzetét, és aggodalmukat fejezik ki az iskola jövője felől. „... városunk e legfiatalabb gimnáziuma a hozzáfűzött reményeket 5 éves működése alatt minden tekintetben várakozáson felül beváltotta. A tanári kar e kiváló eredménye annál nagyobb méltánylást érdemel, mert az intézet jelenlegi elhelyezéséből természetesen adódó szükségmegoldások nem egy vonatkozásban inkább hátráltatták mintaszerű nevelő munkáját.”²²⁰ A főispánhoz címzett levelükben a szülők megjegyzik, hogy az iskola hézagpótló hivatást tölt be a városban, kérésük az lenne, hogy az itt iskolát kezdő diákok az érettségi vizsgáikat is itt tehessék le. Mint írják: „Közösségünkben képviselve van a város társadalmának minden számottevő rétege, s a gondolat, mely minket összehozott, éppen az, hogy az elitképzés szolgálatában álló, ily kitűnően bevált intézmény sorsának alakulásánál a mi óhajunk is meghallgatásra találjon. Új és korszerű iskolaépületet kívánunk ennek az új és korszerű nevelőintézménynek.”²²¹ Érveik között szerepel, hogy az iskola a gyakorló tanárjelöltek képzésének is helyet ad, és ez alapján felszereltségének is mintaértékűnek kell lennie. Továbbiakban hivatkoznak arra, hogy az egyetem rektora, a Tanárképző Intézet elnöksége, a tankerületi királyi főigazgató és a pedagógiai fórumok is az új épület felállítását tartják szükségesnek. Hivatkoznak a polgármester szavaira, aki ígérete szerint a város anyagi támogatásaként megfelelő telekkel és építőanyaggal járul hozzá

²¹⁸ MOL–K592–VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1940. április 29.

²¹⁹ Uo.

²²⁰ MOL–K592–VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1941. június 11.

²²¹ Uo. 1941. június 15.

az új épület létesítéséhez. „Hozzátehetjük ezekhez, hogy a debreceni Tanárképzőintézetet törvényes rendelkezés alapján megilleti az ország harmadik, teljes gyakorló gimnáziuma /Budapest és Kolozsvár mellett/, amely nélkül fentebb vázolt fontos hivatását, a Tiszántulnak tanári utánpótlással való ellátását, nem is teljesítheti.”²²² A rektornak és az egyetemi tanácsnak címzett levélben további érveket is felsorakoztattak: „... a középiskolai tanárképzést csak a gyakorló gimnázium végleges kifejlesztésével érheti el és emelheti arra a színvonalra, melyet a pesti és kolozsvári egyetem számára a már meglévő gyakorló gimnáziumok biztosítanak. [...] Ez, azt hisszük, annál is inkább kívánatos, mert a debreceni egyetem nemcsak a fajmagyarság nevelőit, hanem kivételes helyzeténél fogva a környező nemzetiségek/russzinok, szlovákok és románok/ leendő tanárait is városunk tősgyökeres magyar környezetében képezheti ki, és ily módon a gyakorló gimnázium korszerű elhelyezésével e nagyfontosságú nemzeti misszió teljesítését is hathatósabban szolgálhatja.”²²³

Jausz Béla szintén felterjesztette a gyakorló gimnázium új épület emelésére vonatkozó kérvényét. A Tanárképző Intézet elnökségéhez írott felterjesztésében kéri az elnökséget, hogy a VKM figyelmét hívja fel arra, hogy az intézet a szűkös, kis épületébe nem tud további osztályokat befogadni, érdemi oktatói munkát nem tud végezni. Megemlíti, hogy a debreceni két felekezeti gimnázium (a református és a piarista), nagy létszámú fiúiskolaként, túlszűfolt osztályokkal dolgozik. „Nemzetnevelési szempontból is fontos lenne, hogy ezen az állapoton egy normális felvevőképességű és jó hírnevű iskola segítsen.”²²⁴ Utalt a bérelt villaépület folyamatos átalakítására, az elmúlt években kifizetett és emelkedő lakbérre, ami az államkincstárt terheli. Legfőbb érvként a korban aktuális nemzetnevelési oktatáspolitikára is hivatkozott: „Debrecen, mint a színmagyar Alföld legjelentősebb tudományos központja már eddig is fontos szerepet játszott a magyar tanárképzésben. Sok éves tapasztalat bizonyítja, hogy az eredeti magyar tehetségeknek tekintélyes százalékát neveli ép a debreceni egyetem. A megnagyobbodott országnak ép a nemzeti érdekek szemmeltartásával lényegbevágóan fontos, hogy ez a magyar tanárképzés itt Debrecenben még erőteljesebb fejlődésnek indulhasson.”²²⁵ Ő is említést tett a nemzetiségi tanárjelöltek Debrecenben végezhető képzéséről, amit hazai szempontból a legelőnyösebbnek tartott. Jausz hangsúlyozta, hogy olyan épületre gondoltak (véltetően

²²² Uo.

²²³ Uo. 1941. június 11.

²²⁴ Uo. 1941. április 10.

²²⁵ Uo.

az iskola tanári karával együtt), amely lehetővé teszi a korszerű pedagógiai elvek megvalósítását, „nem reprezentatív és díszes épületre gondolunk”.

Az épület körüli, hírnevéhez és az ott folyó munkához méltatlan állapotot jellemzi, hogy „Egy iskolabarát” aláírással névtelen levél is érkezett a főispánhoz a gyakorló ügyében. A levélíró felhívja a főispán figyelmét: *„Napirendre kerülén a gyakorló gimnáziumnak, mint erdei iskolának elhelyezési ügye, tisztelettel felhívjuk Méltóságod becses figyelmét [...] szép, nagy telekre, amely hagyaték folytán az egyetem tulajdonát képezi s ahhoz igen közel van. Ennél megfelelőbb terület e célra nem igen kínálkozik.”*²²⁶

A gyakorló gimnáziumok országos helyzetéről szóló összefoglalójában, az iskola lehetetlen helyzetéről így írt Ladányi Andor: *„E gyakorló iskola meglehetősen szűkös körülmények között működött; a tanárképző intézet 1942 novemberében javasolta az iskola új épülete számára telek kijelölését, érdemi intézkedés azonban ez ügyben nem történt.”*²²⁷

Az ügyben történt levélváltások, dokumentumok jól példázzák, hogy az alapítási szándék nemes gondolata, a gyakorló gimnáziumban végzett kiemelkedő színvonalú munka, az ország súlyos anyagi helyzete miatt, milyen áldozatvállalásokat kívánt a gimnázium tanári kara és vezetősége részéről. Az egykori tanítványok visszaemlékezéseiben ezek a háttérben játszódó események egyáltalán nem jelentek meg.

Az iskolaépületen nagyobb átalakítást az 1939-es évben végeztek Paczó Márton építésszámológ, műszaki tanácsos tervei alapján, a VKM anyagi támogatásával.²²⁸ A Tanárképző Intézet elnöksége részéről Szabó Dezső hirdette meg az átalakítást és kérte a helyi vállalkozók előzetes árajánlattételeit, azok költségvetését intézte, és az arra alkalmas mestert a munkára kiválasztotta. Az építkezés Jausz Béla gyakorlati irányításával zajlott. Jausz Béla egyenként, külön-külön naplót vezetett a különféle alvállalkozói munkák menetéről, amelyekben feljegyezte az alvállalkozó nevét, a munkálatokra vonatkozó, dátummal ellátott naponkénti bejegyzésekkel (hány segéd, hány tanonc, stb. jelent meg), feltüntetve a vasárnapi szünnapokat is, alkalmanként az

²²⁶ Uo. 1941. július 2.

²²⁷ Ladányi Andor (2008): i.m., 60.

²²⁸ Értesítő 1939/40. 11. Két szoba, két konyha, két tanterem, egy szertár, egy folyosó, mellékhelyiség, igazgatói iroda, irattár, tanári szoba, fogadószoba, mosdóhelyiség, külön szoba a gyakorló tanárok számára, olvasóhelyiség, tanári-és ifjúsági könyvtár, szertár, raktár került kialakításra a pincében és a földszinten.

időjárásra utaló megjegyzésekkel.²²⁹ Az építési naplót naponta aláírta a mester, és a segédje, utólag ellenőrizte a Magyar kir. Államépítészeti Hivatal részéről az építési ellenőr. A naplók első oldalán a következő bejegyzés olvasható: „*Dr. Szabó Dezső egyetemi ny. r. tanár úr Óméltósága által rövid uton kiadott utasítás alapján felhívtam vállalkozót a munkák megkezdéséhez szükséges intézkedések megtételére.*”²³⁰ A bejegyzés arra utal, hogy az épületen végzett építési, átalakítási munkálatokat a Tanárképző Intézet rendelte meg mint az iskola első számú tulajdonosa, Jausz mint igazgató felügyelte azokat, de nem volt döntési jogköre, legfeljebb javaslatot tehetett. Az épület folyamatos javíttatására, bővítésére tekintettel új szerződést készített a tulajdonos, amelyet a minisztérium is elfogadott.²³¹

1944-ben Jausz emeletráépítési engedélyt kért a minisztériumtól. Ebben a tanévben vált nyolcosztályossá az iskola. Így írt erről a minisztériumhoz írt levelében Jausz Béla: „...*a különleges rendeltetésű gyakorló gimnázium mint teljes és egységes iskola végezheti feladatát. Még egy hivatalos felterjesztés száraz adatai közé is ide kívánczok egyfelől annak az örömnak kifejezése, amelyet a fejlődés legnehezebb korszakának leírása jelent mindazok számára, akik ennek a munkának részesei voltak, másfelől annak a hálának kinyilvánítása, amelyet az iskola munkásai éreznek a teljessé fejlődés támogatói és elrendelői iránt.*”²³² Jausz a következőképpen indokolta az iskolabővítés szükségességét: „*Az iskolát sohasem azok a falak teszik, amelyek között az oktatás-nevelés folyik, hanem az a szellem, amely az iskola munkásait – tanárokat és tanulókat – áthatja. Hogy e tekintetben igyekezetünk a legjobb szándékú volt, azt nyugodt lelkiismerettel állíthatjuk, de ugyanakkor tisztelettel rá kell mutatnunk azokra a nehézségekre is, amelyek munkánkat sokszor súlyosbították: az ideiglenes és szűkös elhelyezés gyakran kellemetlen következményeire. [...] Mindezekben egy új és végleges épület segíthet, amelynek a megvalósítása lesz az iskola fejlődésének teljes befejezése.*”²³³ A Jausz által megfogalmazottakból kiderül, hogy a minisztériumhoz

²²⁹ MOL–K592–VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. A ceruzával, kézzel írt naplókat Jausz egyenként, naponkénti bejegyzéssel vezette a bádigos, a fapadozati, a vízvezeték, csatornázási és gáz berendezési, a villamos világítási, a szobafestői és fal olajmázolói, a fabútor, és építési munkákról.

²³⁰ Uo.

²³¹ „*A toldaléképület, amelyet a kir. Kincstár ezután fog építeni térítés nélkül megy át a bérbeadó tulajdonába, s ezen toldalék épületen eszközölt változtatások és átalakítások visszaállítását vagy annak pénzbeli térítményét bérbeadó a kir. Kincstártól nem igényelheti.*” MOL–K592–VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1938. december 28.

²³² MOL–K592–VKM Középiskolák 763-1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1944. február 10.

²³³ Uo.

intézett sokadik kérdésének, indoklásának egyik, és legfőbb oka oktatáspolitikai szempontú: a különleges rendeltetésű gimnázium minél tökéletesebb, az alapító szándék szerint elképzelt működése.

A VKM-től érkezett válaszból kiderül, hogy a minisztérium a helyszínen, személyesen (!) kívánt meggyőződni arról, hogy az emeletráépítés lehetséges-e. Válaszukban ezt írják: „... *kényszermegoldás addig az időpontig, amíg a gyakorló gimnázium az egyetem mellett végleges elhelyezést nem nyer.*”²³⁴ Jelen esetünkben a minisztérium válaszából számos dolog derült ki. Elsősorban az, hogy még ekkor is csak ideiglenes megoldásnak tekintették az iskola számára kijelölt épületet. Másodsorban kiderül az is, hogy hosszabb távon az intézményt közvetlenül működtető felettes hatóság, az egyetem, és a Tanárképző Intézet közelében látták. Ezzel alátámasztották azt a szándékot, hogy a valódi gyakorlóműhely sem ideológiájában, sem fizikailag ne essék távol az anyaintézménytől, amely a gyakorló tanárjelöltek munkáját is megkönnyítené, és az ott folyó munkát is könnyebb lenne ellenőrizni.

3.2.4. Az iskola működésének megszervezése

Jausz az induló tanévben, igazgatói teendői mellett kevés óraszámban, heti két órában német nyelvet, heti három órában magyart tanított az V. osztályban, heti egy órában vezető tanár volt és alkalmanként helyettesített.²³⁵ Az iskolán belüli feladata nem a tanításban merült ki, a gyakorló középiskola igazgatójának heti hat óra kötelező tanítási idő volt előírva. Az iskola megalapításától és kinevezésétől kezdődően látta el az adminisztratív és vezetői feladatokat. Kinevezésekor ugyan nem rendelkezett vezetői tapasztalatokkal, de kellő odaadással látott hozzá a gimnázium életének megszervezéséhez. Ez az odaadás azonban nem minden esetben volt elegendő. Jausz Bélának komoly nehézséget jelentett az iskola beindítása, a tanítási feltételek, a gyakorló tanárjelöltek hospitálásának megszervezése mellett az intézmény pénzügyi, leltározási ügyeivel való foglalkozás. A minisztérium megbízásából a Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Gazdasági Hivatala intézte az iskola pénzügyeit.

Az intézmény számára, a pénzügyek kezelésére a VKM a debreceni Városi Takarékos- és Hitelintézetnél folyószámlát különített el, és ide utalta az egyes tanévekre megállapított keretösszeget, amelyből a gyakorlónak gazdálkodnia kellett. Ezt a költségvetési keretet az iskola minden évben túllépte, és különféle indoklással

²³⁴ Uo. 1944. február 15.

²³⁵ Értesítő 1936/37.

kiegészítést kért, számos esetben találunk példát arra, hogy a VKM az iskolából érkező kéréseket „*a tanév folyamán elérhető megtakarítás terhére elszámoltassék*” címen a következő éves költségvetésből kívánta kigazdálkodtatni az intézménnyel. Amennyiben az iskola nem használta volna fel a számára kiutalt összeget, a fennmaradt pénzt vissza kellett volna fizetnie a minisztériumnak az adott naptári év december 31-éig. Az újonnan létrehozott iskola az indulási nehézségek mellett a háború okozta pénzügyi megszorításokkal is folyamatosan küzdött. Jausz Béla az 1937/38-as tanévre előirányozott költségvetési tervében is említést tett erről, amellet, hogy a budapesti testvérintézet költségvetési keretét ismerve és arra utalva, nagyobb összeget szeretett volna kérni a gimnázium számára. „*Általánosságban legyen szabad megjegyeznem, hogy a költségvetést idei első évi munkánk tapasztalatai alapján és Nagyméltóságod 39. 491/1936. V. 1 sz., takarékoszágra intéző rendelete szemmel tartásával állítottam össze. [...] Szerény tudomásom szerint azonban az általam előirányzott összeg még ez új beszerzések beállítása ellenére- a lakbér levonásával-sem haladja meg a teljesen felszerelt budapesti gyakorló középiskola költségvetési kereteit, ép azért, mert viszont egyes tételeknél (fűtés, világítás stb.) lényegesen kisebb tételekkel dolgozhatunk még most.*”²³⁶

Egy minisztériumi jelentés szerint az iskola pénzügyeinek intézése jelentős gondot okozott az igazgatónak. „*A debreceni gyakorló gimnázium a minisztériumnak 1936/37. tanévtől szervezett új középiskolája. Az iskola megbízott igazgatója minden előzetes gyakorlat és a munkálatokba való bevezetés nélkül kezdte meg az új iskola nyitásával, berendezésével és felszerelésével járó anyagi ügyek intézését. A megbízott igazgató és a Középiskolai Tanárképzőintézet Elnöksége több ízben szóval és írásban is [...] kérte a minisztériumot egy számvevőiségi tisztviselő kiküldésére, hogy az igazgató bevezetessék a számadási ügyekbe, de ez mindeddig nem történt meg. Az iskola 1936/37. tanévvégi számadásának felülvizsgálata során a számadás összeállításánál és a leltár elkészítésénél a számvevőség olyan elszámolási és leltári összeállítási hiányokat észlelt, melyek most már feltétlenül szükségessé teszik a számvevőiségi tisztviselő kiküldését.*”²³⁷

Azon túl, hogy az iskola nehéz körülmények között jött létre, elhelyezését ideiglenesnek tekintették, pénzügyi problémákkal küzdött, az igazgató további nehézségekkel nézett szembe. A gyakorló gimnázium adminisztratív feladatait az első években Jausz Béla egy személyben látta el, az első tanévben minden jelentést kézzel

²³⁶ MOL-K592-VKM Középiskolák 559-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1937. május 28.

²³⁷ Uo. 1937. október 5.

írva készített el, mert az iskola nem rendelkezett írógéppel. Ez a tény azért is érdekes, mert az 1924-es tanárképzési törvény létrejötte óta tervezett középiskoláról van szó. Az iskola alapítási célját tekintve egy a tanárképzésben felmerült űrt hivatott betölteni a városban, az országban másodikként. Amely iskola az Egyetem, és a Tanárképző Intézet közvetlen fennhatósága alá tartozott, az induláskor mégsem rendelkezett az alapító szándék szerinti színvonalához képest hivatalos adminisztrációjának elvégzéséhez szükséges alapvető technikai és személyi feltételekkel. Az első tanév végén, Szabó Dezső, a Tanárképző Intézet elnökének egy a VKM-hez intézett jelentéséből a következőket olvashatjuk. „... a gyakorló gimnáziumi igazgatónak sem irodai alkalmazottja, sem írógépe nincs, a Tanárképzőintézet irodai kezelőjére hármlott a gimnázium adminisztrációjával járó valamennyi gépmunka.”²³⁸ Jausz az 1937/38. tanévre előirányzott, a minisztériumhoz benyújtott költségvetési tervezetében a következőket írta az irodai munkával kapcsolatban. „Az írógép hiányát egész esztendőben súlyosan éreztem, mert minden legkisebb ügyirat másolatban és tisztességes formában való elkészítése egyrészt fáradtságos és körülményes munkát jelentett a külön megfogalmazás, a Tanárképzőintézet irodájába való kiküldés és onnan visszaszármaztatás miatt, másrészt gyakran kellemetlen idővesztést okozott, nem is szólva arról, hogy a Tanárképzőintézet irodáját terheltük ezzel a másolói munkával.”²³⁹ A levélben megfogalmazott problémák is magyarázattal szolgálnak a Jausz által kézzel írott Napló vezetésének szükségességére. 1937. november 22-én, (a második tanév őszén!), Jausz Béla nevében, Szabó Dezső jóváhagyásával, újabb kérés érkezett a témában a minisztériumhoz. „Az igazgató iroda számára egy írógép beszerzését kieszközölni, [...] a felszaporodott irodai munkát ma már írógép nélkül elintézni nem lehet, s a kézzel való másolásra sem idő, sem megfelelő tanárjelölt nem áll mindig rendelkezésre, minek folytán az előírt határidőket betartani nem tudnám.”²⁴⁰

A Magyar Országos Levéltárban talált források egyértelműen bizonyítják, hogy Jausz Béla minden egyes, a minisztériumhoz intézett felterjesztését Szabó Dezső a Tanárképző Intézet elnökhelyettese személyesen ellenőrizte, aláírásával és az intézet pecsétjével hitelesítette. A felterjesztéseket valamint az iskola működését és az igazgató tevékenységét is így közvetlenül ellenőrizte a Tanárképző Intézet. Jausz Béla tehát az iskolát érintő ügyek döntő többségében nem egy személyben döntött. Közvetlen

²³⁸ Uo. 1937. június 16.

²³⁹ Uo. 1937. május 28.

²⁴⁰ Uo. 1937. november 22.

felettesei, az intézmény megálmodói, a gyakorló tanárjelöltek képzését ellenőrző Tanárképző Intézet gyakorolta a felügyeletet. Önálló döntési jogköre lehetett a tanárkollegák személyének jelölésében, az arra alkalmas tanerők felkutatásában. Kiválasztásukban, az előzetes felterjesztések alapján, a végső döntés a minisztériumban született. Jausz döntött az iskola belső ügyeinek intézésében: idetartoztak a tanulók fegyelmi vétségei, a tantestületi kollektíva kialakítása, a gyakorló tanárjelöltek iskolai feladatainak beosztása, ellenőrzése. Jausz Béla készítette el a gimnázium éves tantárgyfelosztását, a Tanárképző Intézet elnöksége hagyta jóvá, s került a minisztériumhoz felterjesztésre. A gimnázium nevében Jausz számos kérése, javaslata a Tanárképző Intézet vezetőségének előzetes szűrőjén keresztül futott be a VKM-hez, amely az anyagi háttérrel biztosította. Amint láttuk anyagi fedezet hiányára hivatkozva azt többször elutasították.

A gimnázium újonnan létrehozott intézmény volt, így a működéséhez szükséges feltételeket meg kellett teremtenie. Jausz igazgatói teendői ebből adódóan is sokrétűek voltak. 1943-ban kelt, a minisztériumhoz írt levelében Jausz a legnehezebb viszonyok között kifejlődött iskolaként jellemezte a gimnáziumot.

Az iskola épületét fokozatosan átalakították, bővítették, és folyamatosan biztosították az oktatáshoz szükséges eszközöket. Ki kellett alakítani az új iskola működését, életrendjét. Az intézmény működése alappilléreinek tekintették egy megbízható, a gyakorlóban tanításra érdemes tanári testület kialakítását. Így a tantestület felállítása, a tanári testület bővítése az arra kiválasztott alkalmas tanerőkkel, a tantestület munkájának összekovácsolása is az igazgatói feladatok közé tartozott. Emellett az iskola programjának, arculatának, szabályzatainak, tantervének a kialakítása úgy, hogy az intézmény a klasszikus gyakorló gimnáziumi hármaskörű működéséből adódó sajátos feladatokat is képes legyen ellátni.²⁴¹ Ez a nevelő-oktató intézmény, amely gyakorlati színhelyet biztosított a tanárképzésnek, a gimnaziális pedagógia műhelye volt, különböző igények és feladatok összehangolását jelentette az iskolavezetés számára. Folyamatos tárgyalásokat az oktatási hatóságokkal, az egyetem képviselőivel, a tanárképzés tisztségviselőivel, az intézményt felügyelő bizottság tagjaival. Mindezek az összetett feladatok sokrétű, szerteágazó munkát kívántak meg, így Jausz az iskola életének szervezésével és irányításával foglalkozott. Erre az időszakra visszaemlékezve fogalmazta meg a következőket: „... az első négy évben

²⁴¹ Waldapfel János (1899): A gyakorlógymnasium feladatai. *Magyar Paedagogia*, 577-604.

teljesen magam intéztem – minden segítség nélkül – az iskola összes gazdasági, pénzügyi és adminisztratív ügyeit, ami nem volt könnyű feladat a minden évben végbemenő épület-átalakítási munkák és beszerzések könyvelési és leltározási teendői miatt.”²⁴²

A forrásokból egyértelműen látható, és az intézmény működése során tapasztalható volt, hogy mindenben élvezte a megálmodó és létrehozó hatóságok teljes támogatását. Jausz Béla a Tanárképző Intézet elnökségéhez írott kérvényében, 1936 őszén, így érvel az iskolai munka megindulásával kapcsolatban szükségessé vált könyvtárak, szertárak berendezésének beszerzésére vonatkozóan. „... Az alábbiakban vagyok bátor közölni azokat a szükségleteinket, amelyeknek hiánya az iskolai oktatás komoly menetét károsan befolyásolja. [...] A tanári könyvtárba a legszükségesebb szakkönyvek, methodikai és didaktikai, valamint általános pedagógiai munkák szerény véleményem szerint feltétlenül beszerezendők, mert egyik szaktanárnak sincs olyan magánkönyvtára, amely ezt a meglévő hiányt pótolhatná. Áll ez a folyóiratokra ugyanígy; ezek gondoskodnak arról, hogy a tanár saját szakjának aktuális kérdéseit állandóan szem előtt tarthassa. - Az ifjúsági könyvtár elengedhetetlen kelléke részint az iskolai oktatásnak, másrészt a nevelésnek és az ifjúság szellemi irányításának.”²⁴³

Az induló tanévben már történelmi, földrajzi, természetrajzi és geometriai szertárakat létesítettek. Ifjúsági és tanári könyvtárat alakítottak ki, amelynek könyvállományát a tanári kar állandó tagjai, az intézményből eltávozó tanárok, valamint más közéleti személyiségek által följánlott könyvekkel folyamatosan bővítették. Számos jó nevű országos folyóiratot járattak, amelyek témáikban a természet- és társadalomtudományok, a művészetek és az egészségnevelés területeit ölelik fel. A folyóiratokat csak részben fizette elő az iskola. A tanárok önképzéséhez, a tanárjelöltek tanulmányaihoz szükséges országos lapok a VKM előfizetésében gyarapították a tanári könyvtárat, amely folyóiratokat az iskola vezetése és a Tanárképző Intézet a következő indokkal kérte a minisztériumtól: „... mindazon folyóiratokat, amelyek az állami gimnáziumok részére hivatalból járnak.”²⁴⁴ A kor legfontosabb pedagógiai tárgyú folyóiratait, minden tantárgyra kiterjedő szakfolyóiratait, szakmai szemléit járatták.²⁴⁵ A

²⁴² Jausz Béla (1963): i.m., 549.

²⁴³ MOL-K592-VKM Középiskolák-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1936. október 3.

²⁴⁴ MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló iskola. 1936 december

²⁴⁵ Atheneum, Állattani Közlemények, Botanika, Családi Kör, Egészség, Egyetemes Philológiai Közlöny, Egység, Ethnográfia, Forrás, Földrajzi közlemények, Hitel, Irodalomtörténet, Külügyi Szemle, Láthatár, Magyar Kémiai Folyóirat, Magyar Nyelv, Magyarosan, Magyar Pedagógia, Magyar Pszichológiai Szemle, Magyar Zenei Szemle, Matematikai és Fizikai Lapok, Nevelésügyi Szemle, Nép és Nyelv,

VKM 23 folyóíratra fizetett elő, hat folyóíratot az iskola saját előfizetéséből fedezett.²⁴⁶ A gimnázium által előfizetett szaklapok mennyisége figyelemreméltó volt. Szombatfalvy György tanügyi főtanácsos véleménye szerint nem megnyugtató a középiskolai tanárok társadalomtudományok iránti érdeklődése. Úgy vélte, a középiskolák „hathetedrésze egyáltalán nem járát semmiféle társadalomtudományi folyóíratot”, és az iskolai könyvtárakból is hiányoznak az ilyen tárgyú könyvek.²⁴⁷ Jáki László szerint a két világháború között hosszabb-rövidebb ideig megjelenő pedagógiai periodikák száma 35-40-re volt tehető.²⁴⁸ Ezeknek az adatoknak a tükrében úgy ítéljük, hogy a gimnázium által járatott szaklapok széles érdeklődési kör kielégítésére voltak alkalmasak.

Folyamatosan bővítették az iskola oktatási tevékenységéhez elengedhetetlenül szükséges technikai segédeszközöket, tanszereket, szemléltető eszközöket, bútorokat, irodai felszereléseket, amelyek beszerzésében a korabeli partneriskolák és az iskola alapítójaként, és fenntartójaként a VKM, és a Tanárképző Intézet is kiemelkedő szerepet vállaltak. *„Újonnan indult iskolánkat a nagyméltóságú VKM. és a Tanárképzőintézet elnökségének bölcs gondoskodása idejében és kellő mértékben látta el azokkal a bútorokkal és tanszerekkel, amelyek nélkülözhetetlenek. [...] A tanszerek és könyvtárak állományában nagy szerepet játszanak egyrészt a nagyméltóságú VKM. ajándékai könyvekben és folyóiratokban (23 folyóíratra fizet elő a VKM.), valamint a Tanárképzőintézet elnöksége által nekünk használatra átadott és nálunk letétbe helyezett pedagógiai szakkönyvtár.”*²⁴⁹ Az induló évben a Tanárképző Intézet 830 kötet irodalmi művet adott át használatra a tanári könyvtár számára. Az induló tanév őszén Jausz részletes költségvetéssel, a kért tételek felsorolásával, indoklásával ellátva nyújtotta be az iskola eszközigényét a minisztériumhoz. Szükségletként sorolta fel a tanári és az ifjúsági könyvtár létrehozását, a történelmi-, földrajzi-, természetrajzi-, geometriai-, torna-, rajzszeretár létrehozását, felszerelését, vetítógép, gramofon, gramofonlemez, írógép beszerzését. A következőképpen indokolta a gramofon szükségességét: *„A grammofon és a hozzávaló német és francia lemezek ma már lényeges segédeszközei a nyelvoktatásnak éppúgy, mint a reáliáknak a szemléltető*

Néptanítók Lapja, Országos Középiskolai Tanáregyesületi közlöny, Századok, Szellem és Élet, Társadalomtudomány, Természettudományi Közlöny, Testnevelés, Új Magyar Múzeum, Vigília.

HBML VIII./53./b. 1. kötet 123/1944-45.

²⁴⁶ Értesítő 1936/37. 34.

²⁴⁷ Szombatfalvy György (1936): Középiskoláink reformja. *Társadalomtudomány*, 1-2. sz. 87-90. 89.

²⁴⁸ Jáki László (1962): *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1937-1958*. Budapest, Tankönyvkiadó, OPK.

²⁴⁹ Értesítő 1936/37. 34.

eszközök. *Nem a tanár kényelmi szempontjait szolgálják, hanem komoly segítői a modern oktatásnak.*²⁵⁰ A VKM a gimnáziumok ügyigazgatására vonatkozóan 1938-ban rendeletgyűjteményt adott ki az új gimnáziumi rendtartás életbeléptetése alkalmával.²⁵¹ A rendtartást megküldték valamennyi tankerület főigazgatójának, és a középiskolai Tanárképző Intézetek elnökségének is, akik a felügyeletük alá tartozó gimnáziumokhoz juttatták el azt. Az ügyigazgatási gyűjtemény részletesen szabályozta a gimnáziumok belső rendjét, a nevelési és tanulmányi ügyeket, a tanulókat, a tanári testület és egyéb alkalmazottakkal kapcsolatos elvárásokat, kötelelességeket. A gyűjtemény szólt az iskola épületéről, a felszereltségről, a tanterv előírásairól, követelményéről, iskolán kívüli foglalkozásokról, tanulói nyilvántartások ügykezeléséről. A rendkívül részletes szabályzatgyűjtemény előírta a kötelező iskolai ünnepélyeket, a nevelési tárgyú értekezleteket és azok tartalmát. A 92. rendelet például, a vetítógéppel rendelkező iskolák számára előírta, hogy *„A vetítógéppel ellátott iskolák igazgatói az 1941-42., vagy az 1942-43. iskolai év egyik nevelési tárgyú értekezletének anyagául tűzzék ki az oktatófilmek módszeres felhasználásának kérdését.*”²⁵² A szakmai értekezlethez irodalmi anyagot is biztosítottak „Oktatófilm Közlemények” címmel. Jausz Béla, az egyik nevelési értekezlet alkalmával napirendre is tűzte a témát. Az Évkönyvekben pedig évről-évre megemlítette, hogy az iskola vezető tanárai a reáltárgyak tanítása alkalmával rendszeresen használták a VKM által biztosított oktatófilm - anyagot. Az Évkönyvek tanúsága szerint évről-évre egyre több alkalommal használták tanórákon a filmet segédanyagként, az 1941/42-es Évkönyv szerint abban a tanévben *„113 film került vetítésre.”*²⁵³

A szülők, társintézmények, kollégák, könyvkiadók, egyetemi professzorok, ismeretlen adakozók adományaiból évről-évre gyarapodtak a szertárak és a könyvtárak. A Tanárképző Intézet elnöksége által a gyakorló gimnáziumnak használatra átadott, és letétbe helyezett pedagógiai szakkönyvtára is gyarapította a könyvállományt.²⁵⁴ Ezért mond köszönetet az Értesítőben a gimnázium vezetősége: *„Újonnan indult iskolánkat a nagyméltóságú VKM és a Tanárképzőintézet elnökségének bölcs gondoskodása idejében és kellő mértékben látta el azokkal a bútorokkal és tanszerekkel, ajándék könyvekkel,*

²⁵⁰ MOL-K592-VKM Középiskolák-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1936. október 3.

²⁵¹ Dr. Jámbor György (szerk.) (1942): *A gimnáziumok ügyigazgatására vonatkozó rendeletek gyűjteménye. I. II. kötet.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

²⁵² Uo. 146.

²⁵³ Értesítő 1941/42. 29.

²⁵⁴ Értesítő 1936/37. 34.

amelyek nélkülözhetetlenek.”²⁵⁵ Az iskolában, feltehetőleg a budapesti testvérintézmény mintájára, külön Tanári, és külön Ifjúsági könyvtár működött.²⁵⁶ A Tanári könyvtár őre előbb Zágoni Barra György, majd Kiss Árpád, az Ifjúsági könyvtár őre Kovács Máté volt.

A háborús években is folyamatosan bővültek a könyvtárak és a szertárak. Az 1943/44-ben kiadott Értesítő szerint, Jausz Béla utolsó igazgatói tevékenységének évében, az iskola Tanári könyvtára 2305 darab könyvvel rendelkezett 13,200.09 Pengő értékben. Az Ifjúsági könyvtár 1144 darab könyvvel, 3593,68 Pengő értékben.²⁵⁷ A tárgyi eszközök, mint az intézmény működésének előfeltételei adottak voltak az iskola számára.

3.2.5. Az iskola tanári kara

Az iskola indulása körüli előkészületek része volt a tanári kar tagjainak összeválogatása is.²⁵⁸ A Tanárképző Intézet Elnöksége és Igazgatótanácsa erre vonatkozólag is felterjesztést készített a minisztérium számára. Első indítványukban ajánlatot tettek az általuk javasolt tanerők személyére.²⁵⁹ A latin nyelv tanárának első helyen Szathmáry Lajost a hódmezővásárhelyi református Bethlen Gábor Gimnázium tanárát ajánlották, aki latin-görög szakos volt. Második helyen Szabó Kálmánt a nyíregyházi Királyi Katholikus Gimnázium igazgatóját, magyar-latin szakos tanárt. Korábban láthattuk, hogy a Debrecenből, a Tanárképző Intézettől érkező javaslatokat a VKM felülbírált. Így történt ez a latin szakos kolléga személyének kérdésében is. A kérvényen a minisztériumban a két javasolt tanár neve mellé ceruzával került oda vitéz Fehérváry Dezső, magyar-latin szakos tanár neve, aki a ceglédi állami Kossuth Gimnázium rendes tanára volt.²⁶⁰

A Tanárképző Intézet további javaslatait a tanerők kinevezésére a minisztérium elfogadta, így történelem tanárnak dr. Madai Pált, a debreceni állami Fazekas Mihály Gimnázium rendes tanárát választották. Természettan-földrajz tanárnak dr. Szondy Györgyöt jelölték. A matematika tanári állásra két javaslat érkezett, Barra György a

²⁵⁵ Uo. 33.

²⁵⁶ Értesítők

²⁵⁷ Értesítő 1943/44. 31.

²⁵⁸ A gyakorló gimnázium tanári karáról részletesebben olvashatunk Fenyő Imre (2009): A Debreceni Magyar Királyi Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának Tanári Kara. In Brezsnyánszky László, Fenyő Imre (szerk.): i.m., 23-35.

²⁵⁹ MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló Gimnázium-Tanárok kinevezése. A debreceni m. kir. Középiskolai Tanárképzőintézet Igazgatótanácsának 1936. évi augusztus 28-án tartott IV. rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből.

²⁶⁰ Uo. és Értesítő 1936/37. 15.

debreceni állami Fazekas Mihály Gimnázium rendes tanára, és dr. Pintér Mihály a debreceni Kegyestanítórendi római katolikus Gimnázium tanára személyében. A két javaslat közül a minisztérium Barra Györgyöt fogadta el. Az induló évben Ercsey Jakab, a kaposvári állami Somssich Pál Gimnázium rendes tanára látta el a mennyiségtan tanításának teendőit. Barra György Ercsey távozása után, az 1937-es tanévtől került a gimnáziumba. Az első tanévben az I. és V. osztály tanítását és a tanárjelöltek gyakorlati képzését öt kinevezett és öt óraadó hittantanár látta el. A gimnázium felmenő rendszerben, évről évre további osztályokkal és tanerőkkel bővült. Azt eddig is láthattuk, hogy az arra alkalmas, megfelelő pedagógusok személyének kiválasztása odafigyeléssel történt, amelyben a végső döntést a VKM hozta meg. A gimnázium tanárainak kiválasztásakor számos szempontot vettek figyelembe. Az Értesítőkből jól nyomon követhető, hogy az alkalmazott tanerők jelentős tanítási gyakorlattal rendelkező, nem kezdő tanárok voltak. Sokan közülük már korábban vezetőtanárként előző iskolájukban részt vettek a tanárképzésben, vagy tanítottak a Tanárképző Intézetben. A gyakorló fennállása alatt a gimnáziumban tanító tanárok közül hat fő végzett az Eötvös Collegiumban: Jausz Béla, Borbély András, Ercsey Jakab, Gyarmathi László, Tóth Lajos, és a rövid ideig óraadó tanárként működő Török Tibor. Három fő volt Collegium Hungaricum ösztöndíjas: Jausz Béla, Ember Ernő, Molnár József. Jelentős részük doktori fokozattal rendelkezett, publikációik, szakkönyveik, módszertani jegyzeteik jelentek meg²⁶¹

Az iskola működésének további időszakában a pedagógusok kiválasztása Jausz igazgató személyéhez kötődött. Ennek bizonyítéka az a jegyzőkönyvi bejegyzés, amely a gyakorló vezetőtanárainak megbeszélésén keletkezett. *„Új tanárkollega felvételénél Jausz Béla fontosnak tartotta, hogy a jelöltről milyen információkat tudtak beszerezni, hogy a jelölt fiatal, kezdő ember, az intézet szelleméhez könnyen tud-e alkalmazkodni.”*²⁶² A levéltári források tanúsága szerint a gyakorló gimnáziumi beosztásnál figyelembe vették az életkort és a szolgálati időt is, amikor két, az állásra felterjesztett tanárkollega között döntöttek. Jausz egyik a minisztériumhoz küldött indoklásában utal erre: *„... mint idős és arra érdemes tanár méltán kerülhetne a gyakorló gimnáziumhoz.”*²⁶³ Jausz igyekezett a tanári kart úgy kialakítani, hogy minden tárgyat a gimnázium tanárai tartsanak, és minél kevesebb óraadót kelljen alkalmaznia. A

²⁶¹ Az 1942/43-as tanévben a gimnázium 15 fős tanári karából 9 fő rendelkezett doktori fokozattal. Értesítő 1942/43.

²⁶² HBML VIII./53./a. 1. kötet. Vezető tanárok értekezletének jegyzőkönyve. 1937. december 3.

²⁶³ MOL-K592-VKM Középiskolák-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola

pedagógiai szempontok figyelembevételével összeállított órarend indokolta ezt. Így érvelt a VKM-hez írott kérésében: „7-8 olyan órának órarendi beosztása, melyet idegen intézeti tanár tart, szinte leküzdhetetlen akadályokba ütközik, s legfeljebb a pedagógiai szempontok teljes figyelmen kívül hagyásával valósítható meg.”²⁶⁴

A tanári kar is elsődleges szempontnak tekintette a megfelelő tanerők kiválogatását, Erről tanúskodik az a jegyzőkönyv, amely a gimnázium tanári testületének rendkívüli értekezletén készült, és a Tanárképző Intézet közbenjárásával jutott el a minisztériumhoz. „...az intézet érdekében elnök eszközölje ki, a Tanárképzőintézet Elnöksége révén, annak lehetőségét, hogy a jövőben rendszeresen álljon módjában az intézethez kinevezésre szóba hozható tanárok munkájának személyes látogatás útján való megvizsgálása. Ezzel kapcsolatban javasolja, hogy a jövőben a testület első helyen ne is ajánlja olyan személy kinevezését, akinek tanári munkáját legalább az igazgató személyesen nem látta. [...] mert egy gyakorló gimnáziumban, ahol a tanári kar teljes összhangja elengedhetetlen előfeltétele az elmélyedő rendszeres munkának, nem lehet az új munkaerők beállítását csak külső ajánlásokra alapítani.”²⁶⁵

A gyakorló gimnázium igazgatója és tanári kara „utiátalány beállításának kérése” ügyében számos alkalommal fordult a Tanárképző Intézethez, és a minisztériumhoz.²⁶⁶ 1942-ben a tanári kar felkérésére Jausz évi 1000 pengőt kért a gyakorló tanárainak rövidebb tanulmányútjaira, és az igazgató hivatalos útjaira. Jausz elismerte, hogy ilyen jellegű átalányok állami iskolánál nem ismertek, de értesülései szerint felekezeti intézetnél van arra fedezet, hogy a tanárok közérdekű gyűlésekre, előadásokra utazhassanak, és az igazgató hivatalos útjainak költségeit megtérítsék. „... a gyakorló gimnázium igazgatója számára az iskola egészséges és fejlődés képes szellemének biztosíthatása szempontjából lényeges, hogy állandó és személyes érintkezésben állhasson az ország neves pedagógusaival [...], hogy amikor új tanárokat hoz iskolájához, ne csak a mások ajánlása, hanem személyes tapasztalatai alapján tehesse meg ajánlatát a tanári karnak a jelölés megejtésekor. Az ilyen tanár-kiválasztásnak haszna egészen nyilvánvaló, mert bár a gyakorló gimnáziumhoz került tanár a helyes gyakorlat szerint egy évi próbaszolgálat félét teljesít, az egyszer már áthelyezett tanár visszaküldése kellemetlen helyzetbe hozza mind az illetőt, mind a felettes hatóságokat. – Mivel az iskola fejlődése miatt az elkövetkező években fokozott mértékben lenne szükség

²⁶⁴ Uo. 1936. szeptember 6.

²⁶⁵ Uo. 1942. február 14.

²⁶⁶ MOL-K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium 101/1942.

az igazgató személyes tanár-kiválasztó munkájára, tanári karunk legutóbbi értekezletén foglalkozott az ügygel és kifejezte felkért a jelen felterjesztés megtételére.”²⁶⁷ A minisztérium elutasította a kérést. A témában íródott következő levelében Jausz az igazgató számára szükséges útiköltség meghatározását a következőképpen indokolta. „... úgyhogy összesen 5 állásra kell majd a tanári karnak legalább 10, esetleg 15 megfelelő tanerőt ajánlani. [...] elengedhetetlenül szükségesnek mutatkozik annak lehetővé tétele, hogy az igazgató részint a Minisztérium illetékes ügyosztályával, részint egyes tanügyi hatóságokkal, igazgatókkal való személyes érintkezés útján keresse ki az alkalmas tanárokat azért, mert [...] az eredményes tanárképző munka megkívánná azt, hogy az ország más vidékeiről is hozandó tanárok révén megőriztessék ennek az állami tantestületnek egészséges színeződése, minden beltenyészettől mentes sokrétűsége. [...] A köv. tanévben idekerülő 5 új és a jelen tanévben már idekerült 2, összesen 7 tanárnak a meglévő testületi szellembe, közös munkába való asszimilálása csak akkor történhetik meg minden zökkenő nélkül, ha az idekerülő új tanerők egyénisége bizonyos fókig előre biztosítja ennek lehetőségét. – Hangsúlyoznom kell, hogy nevelői munkánk eddigi eredményeit és iskolánk jó nevét elsősorban annak a kifogástalan tanári közszellemnek köszönhetjük, amelyet 6 év alatt sikerült a testületnek önmagában kialakítania, viszont súlyos következményekkel járna, ha a most szükségszerűen beálló számbeli gyarapodás megbontaná - ha csak átmenetileg is - a különleges hivatást teljesítő gyakorló gimnázium munkájának biztos alapját képező egészséges tanártestületi közszellemet.”²⁶⁸ Ebben a levelében Jausz 250-300 pengős hitelkeret biztosítását kérte 10 napos úthoz a minisztériumtól. Nincsenek arra vonatkozóan adataink, hogy milyen választ kapott Jausz a kérésre. A minisztérium, feltehetőleg anyagi hiányra hivatkozva, elutasította. Egy másik alkalommal Jausz Béla újból kért útiköltség elszámolást a minisztériumtól, azzal az indokkal, hogy a megfelelő pedagógus személyek kiválasztásához sokat kell utaznia. „... Mivel pedig a megfelelő személyek kiválasztásának mai nehézségei nemcsak általános tanárhiány, hanem kitűnőek hiánya és a helyváltoztatás előidézte anyagi nehézségek okulhozása miatt.”²⁶⁹

Az idézetekből kitűnik, hogy Jausz kiemelkedően fontosnak tartotta a gyakorló többretegű funkciójának is megfelelő, leginkább alkalmas személyek felkutatását és megnyerését az iskola részére. Jausz Béla aktív részese volt az iskola valódi gyakorló

²⁶⁷ Uo.

²⁶⁸ Uo. 207/1942. 1942. április 23.

²⁶⁹ MOL-K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium.

funkciója kialakításának. A tanári kar teljessé tételében tudatosan, szakmai szempontokat messzemenően figyelembe véve válogatta ki a gyakorló gimnázium szellemiségének megfelelő tanárszemélyiségeket. Feladatának tekintette, hogy mind szakmailag, mind metodikailag jól felkészült, széles látókörű pedagógusok tanítsanak a több funkciós gyakorló gimnáziumban. A minisztériumhoz írt felterjesztéseiben a legtöbbet hivatkozott szempontja a tanári testület egységes munkája, a különleges gyakorlóiskola munkájának biztosítása, a tanári testület közszelleme. A témában írt levelezések alapján úgy tűnik, hogy az igazgató egyik legfontosabb feladatának tekintette a gimnázium eredményes munkájához alapvetően szükséges megfelelő tanerők biztosítását, amelyért hajlandó volt utazni is. Jausz a város és az ország különböző részének középfokú intézményeit felkeresve, személyesen válogatta ki a jó hírű tanárokat. Erről tanúskodik az a levél is, amelyet Jausz Béla a tanárkiválasztás ügyében írt a minisztériumhoz. „... a nm. VKM-től távbeszélőn nyert felhatalmazás alapján f. évi február hó 21-én Budapestre utazott, hogy megfelelő, gyakorló gimnáziumi tanárságra alkalmas tanárokat keressen. Az illetékes miniszteri hatóságok és nem utolsósorban a budapesti főigazgató úr lekötő szivessége folytán megfelelő ajánlatokat kapott és 23-tól 25-ig 7 budapesti és pestkörnyéki gimnáziumban 9 tanárt látogatott meg.”²⁷⁰ Jausz elutazott az intézményekbe, óralátogatáson személyesen győződött meg az illető módszertani készségéről, beszéd és kérdezőskultúrájáról, nevelési elveiről, óravezetéséről, tájékozódott tudományos tevékenységéről. Így került a gyakorló gimnáziumba többek között Kiss Árpád.²⁷¹ (Lásd 8. számú fénykép, Melléklet II.) 1939-ben Jausz levélben kereste meg Kiss Árpádot, aki Balassagyarmaton a helyi gimnázium francia-német szakos tanáraként tanított. Jausz egy megüresedett helyet kínált fel számára az intézményben és az 1939/1940-es tanévet Kiss Árpád már a gyakorlóban kezdte. A gimnázium tanári kara rendkívüli értekezletének jegyzőkönyvében a következő feljegyzések olvashatók a témával kapcsolatban. „A szóba hozható tanárokat illetően információkat szerzett be, és ezeket a tájékoztatásokat a tanári karnak tudomására adja. Tanári kar igazgató előterjesztésének tudomásul vételével egyhangulag a következő határozatot hozza: [...] 1. első helyen ajánlja Kiss Árpád dr. jelenleg balassagyarmati áll. Balassi Bálint gimnáziumi rendes tanárt, mint

²⁷⁰ Uo.

²⁷¹ Vaskó László, Kornya László (2005): Kiss Árpád. In Ungvári János (szerk.): *Pedagógusok arcképcsarnoka*. Debrecen.

MOL-K592-VKM Középkiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium.

akiről minden tekintetben kifogástalan és megnyugtató tájékoztatást kapott, s aki a jelölést elfogadja.”²⁷²

Jausz elsősorban a kiszemelt tanerő pedagógiai kulturáltságát, óravezetését, gazdag módszertani tájékozottságát, nevelési elveit figyelte meg, így ítélte meg, hogy alkalmas lesz-e a gimnáziumban adódott feladatok ellátására.²⁷³ Tájékozódása után az arra alkalmasnak ítélt személyeket, a róluk szerzett kellő információ birtokában, felterjesztette a Tanárképző Intézet és a minisztérium elé. A felterjesztéseknél arra is ügyeltek a minisztériumban, hogy az egyházi fenntartású gimnáziumokban tanító pedagógusok mellett állami intézményben tanító tanárra is essen javaslat „*arra az esetre is számítván, ha [...] az elsőrenden jelölhető felekezeti tanárnak az állami státusba való átvétele nehézségekbe ütköznék.*”²⁷⁴ Több személy felterjesztése esetén Jausz mindig megindokolta saját véleményét, azt, hogy kit javasol első helyen az állásra. A végső döntést a tanárok kiválasztásában a minisztérium hozta meg. Jausz ezután hívta meg a pedagógust az iskola tantestületébe. A minisztérium döntési jogára utal a gimnáziummal kapcsolatos iratok között talált magánlevél is, amelyet a debreceni Fazekas Gimnázium egyik tanára írt abban az ügyben, hogy tudomása szerint a gyakorlóban egy magyar szakos állás fog megüresedni, és azt ő szeretné betölteni. A levélből nem derül ki a címzett személye, csak annyi bizonyos, hogy nem a Tanárképző Intézethez, és nem a minisztériumhoz címezték. „*Nos, azt is jól tudom, hogy végeredményben csak az futhat be, akit a minisztérium akar - -itt legalább folyton azon sopánkodik a tanárképző elnöksége, hogy kérem, nem mitőlünk függ az ilyesmi, hanem a minisztériumtól.*”²⁷⁵ A levél tegeződő viszonyban íródott, a válasz alapján feltételezhető, hogy a tanári karban tanító valamely olyan pedagógusnak szólt, aki a Fazekas Mihály gimnáziumban kollégája lehetett a levél írójának, bár aláírás nincs. „*A debreceni gyakorló gimnáziumban dr. Éber János áthelyezése folytán megürült tanszék betöltésével*

²⁷² MOL–K592–VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1939. október 14.

²⁷³ Vincze László visszaemlékezése: „*Tóth Lajos, a Fazekasban tanított annakidején, és szól az igazgató neki, hogy kolléga úr, nem zavarná, ha egy tisztelt látogatóval bemennénk az órára? Illett megkérdezni a tanártól. Nem, kérem szépen, legyen szerencsénk. Nem kell máshogyan felkészülnöm, csak, mert vendégek lesznek. Mondta, hogy megjelent az osztályban, egy aranykeretes pápaszemes, 40 körüli úr, az igazgatóval. Végighallgatták az órát, utána együtt vonultak fel a tanáriba, és Jausz Béla elmondta neki, hogy kérem, én ugyan magyar-német szakos vagyok, de azt meg tudtam állapítani, hogy a gyerekek mit tudnak, hogy önnek milyen az óravezetése, most létesítünk egy új gimnáziumot, felajánlom önnek a fizika vezetőtanári szerepet. Tóth Lajos későbbi fizikus professzor, így került oda az iskolába*”. Vincze Lászlóval Grunda János készített interjút a gyakorló gimnázium kutatása témában 2009-ben. DE Neveléstudományi Intézet a „Debreceni Iskola” kutatás.

²⁷⁴ MOL–K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 119/1943. 1943. március 23.

²⁷⁵ MOL–K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1942. február 19.

kapcsolatban hozzám intézett soraidra sajnálattal értesítelek, hogy a gyakorló gimnáziumhoz való kinevezésedet legnagyobb sajnálatomra nem lesz módomban elősegíteni, ugyanis az oda kinevezendő és beosztandó tanárok személyére nézve a tanárképző intézet elnöksége tesz javaslatot, s az így kandidáltak közül a választás a miniszter úr kizárólagos jogát képezi.”²⁷⁶

A megfelelő tanerő ajánlásakor Jausz Béla számára fontos volt a személyes ismertség is, ezt tanúsítja egy levéltári dokumentum. „... Ember Ernő [...] nevelői munkájának eredményességéről közös cserkészmunkánk alapján győződhettem meg”.

²⁷⁷ Az 1943-as tanév végén a tanári testület rendkívüli értekezletének jegyzőkönyve a latin tanszék betöltésére ajánlott tanárkolléga személyét így indokolta: „Első helyen Dr. Pőcze János hajdúnánási ref. gimnáziumi tanárt, [...] egyéniségét és munkásságát nemcsak az igazgató ismerte meg munkahelyén végzett látogatása alkalmával, hanem a tanári testület több tagja is az évek folyamán, úgyhogy minden remény megvan a kiválasztás helyességének biztonsága szempontjából. Második helyen ajánlja Dr. Szabó János ceglédi áll. gimn. tanárt, ezt azonban csak próbaidős beosztásra, mivel fiatalabb is (csak 3 éve tanít) és az igazgatónak nem volt alkalmja személyesen meggyőződni munkájáról.”²⁷⁸

Jausz Béla az óraadó tanárok személyének kiválasztásakor is a gyakorló sajátos helyzetéből fakadó feladatát tartotta szem előtt. Az 1936/37. Évkönyvben a tanári testület személyi ügyeinek tárgyalásakor Jausz megjegyzése szerint: „Az óraadók kiválasztása vitéz Dr. Bessenyei Lajos tanker. Kir. Főigazgató úr ő méltósága szíves tanácsa alapján történt: így sikerült a rendes tanárok által el nem látható tantárgyak tanítását is minden tekintetben kitűnő szakemberekre bízni, s így nemcsak a tanítás zavartalanságát, hanem, színvonalát is biztosítani.”²⁷⁹ Odafigyelt a hitoktató tanárok személyének kiválasztására is. „... nevezetteket az illetékes egyházi tényezőkkel való megbeszélés alapján kértem fel, vezető szempontul vévén, hogy a tanulókat a vallásoktatásba is mindenképen elsőrangú lelkes pedagógusok vezessék.”²⁸⁰

Azok az iskolák, amelyek püspöki, minisztériumi megkeresésre kénytelenek voltak megválni egy-egy kiváló kollégájuktól annak gyakorló gimnáziumhoz történő áthelyezése miatt, a maguk részéről sajnálattal ugyan, de hozzájárultak az

²⁷⁶ Uo.

²⁷⁷ Uo. 1943. november 10.

²⁷⁸ MOL-K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1943. július 31.

²⁷⁹ Értesítő 1936/37. 15.

²⁸⁰ MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1936. december 3.

áthelyezéshez. Így írt erről a hajdúnánási református gimnázium igazgatótanácsa: „Igazgatótanácsunk örömmel veszi tudomásul, hogy a Miniszter úr intézetünk egyik kiváló tanárát, Molnár Józsefet érdemesnek tartotta arra, hogy debreceni gyakorló gimnáziumi tanári kinevezésnél figyelembe vegye, Készséggel elismeri és igazolja, hogy Molnár József erre az előlegezett bizalomra valóban érdemes.”²⁸¹

Szisztematikus építő munkájának köszönhetően az egykori tanítványok, kollégák szerint is Jausz kora legkiválóbb tantestületét volt képes kialakítani. A tanárokat kiváló érzékkel választotta ki, odaadással végezte az újonnan megalakult gimnázium szervezését.

A tanári kar tudatos, szakmai szempontokat messze menően szem előtt tartó kiválogatásában Jausz Bélának az az elképzelése nyilvánult meg, hogy egy iskola elsődleges sikerességének zálogát az ott tanító pedagógusok munkájában látta. Az intézmény fennállása során számos nehézséggel küzdött. Az alapítók lelkesedése mellett az anyagi fedezetet is biztosítani kellett az iskola számára. Az induláskor a tanulói létszám hiánya jelentett gondot. Az iskola épületének alkalmatlansága a gyakorló gimnázium alapvető funkcióinak ellátására az induló évtől kezdve folyamatos gondokat okoztak. A háború terhelte ország takarékosági rendeletei komolyan éreztették hatásukat az oktatásban is. Az iskola felszereltsége, taneszköz ellátottsága, a tornaterem hiánya szintén állandó problémát jelentettek a vezetés számára. Azt mondhatjuk, nem az iskolaépület volt a siker biztosítója. Ennek ellenére lelkiismeretesen igyekeztek biztosítani a korszerű iskolai berendezéseket, szertári felszereléseket, könyvtári állományt. A szülőkkel való kapcsolatkeresést, az iskola arculatát, pedagógiai kultúráját, jó hírét meghatározó, elhivatott tanári kart, és az iskola vezetését tekinthetjük sikerük zálogának.

A Jausz vezette intézmény a Tanárképző Intézet által elképzelt, a gyakorlóiskola minőségi működéséhez szükséges követelményeknek szisztematikus pedagógiai munkája révén tudott megfelelni, s ebben a jól megválasztott tanári kar is segítségére volt. Az igazgató, a tanári testület valamint a Tanárképző Intézet vezetősége egyöntetűen a tanárkiválasztás során általuk fontosnak tartott szempontokat képviselték a minisztérium előtt. Ez a közös érdek az arra alkalmas gyakorló gimnáziumi tanár személyének felkutatása és megtalálása volt. Ezen a területen képviseli legsikeresebben az iskola a saját érdekeit, és az iskola sikeres tevékenységének is ez volt az alapja.

²⁸¹ MOL–K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1942. április 18.

Jausz Béla későbbi visszaemlékezésében így jellemezte a tantestületet: „Ez a testület nemcsak egyénenként volt kitűnő szakmai erőkből összeválogatva, hanem összeforrott egységet is alkotott.[...] azért érezhették eredményesnek, mert egy egészen kiemelkedő színvonalú tanári testület segített a feladatok ellátásában.”²⁸²

Az ismertetett idézetek is alátámasztják, hogy az iskola vezetése nemcsak a legkiválóbb, válogatott szakemberek összegyűjtésére törekedett, de hitték is, hogy az iskola eredményes működésének ez a tantestület lehet az egyik biztosítéka. Jausz Béla jól megválasztott munkatársaival a közös cél, az iskola ügyéért együttműködni képes, tevékeny tanári testületet hozott létre. Úgy próbált meg nevelési közösséget teremteni, hogy ne vesszen el a tanár saját személyisége. Ezt bizonyítja a következő idézet: „a kollektív iskolai munka (megteremtése érdekében) szükséges olyan munkaközösség megteremtése, melyen belül a tanár egyénisége még mindig érvényesülhet.”²⁸³

Kiss Árpád, aki 1939-1943 között tanított az intézményben így emlékszik a debreceni gyakorló gimnáziumban eltöltött éveiről.²⁸⁴ Szerinte a tanári kar: „az általam mindmáig ismert legjobb iskolának tanári személyzete.”²⁸⁵ Annak minden egyes tagjánál hangsúlyozta a szakmai felkészültséget és helytállást. Kiss Árpád kiemeli, hogy a tanárjelölteknek ösztönző lehetett „... az a lankadatlan érdeklődést mutató arc, amellyel a testület minden tagja működésének minden apró tevékenységét végezte.”²⁸⁶ Horváth Márton idézi Kiss Árpád visszaemlékezését a tanári közösségre: „Mi, akik akkor abban a gimnáziumban dolgoztunk, egy európai gyökerű humanisztikus műveltségben nőttünk fel, és az volt a meggyőződésünk, hogy ebbe a műveltségbe kell a tanítványainkat bevezetnünk.”²⁸⁷ Egy másik visszaemlékezésében Kiss Árpád úgy véli, hogy Jauszban a gyakorló gimnáziumi évek alatt állandósultak a pedagógus hivatásával kapcsolatos személyiségjegyek.²⁸⁸ Szerinte Jausz a pedagóguspályát befektetésnek tekintette, ahol a tanítványokba befektetett munka hosszú távon térül meg, amelyből a pedagógushoz ritkán ér vissza elismerés. Úgy gondolja, „a hivatásával azonosult igazgató” személyének, és vezetői képességeinek köszönhető elsősorban az iskola sikere, azáltal, hogy Jausz rövid idő alatt kiváló tantestületet gyűjtött maga köré. Kiss Árpád szerint Jausz Béla számos alkalmat felhasznált, amikor a pedagógussal, a tanári

²⁸² Jausz Béla (1963): i.m., 549.

²⁸³ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. XI. 19.

²⁸⁴ Kiss Árpád (1999): *Igazság költészet nélkül*. Kiss Endre (szerk.) Budapest, Teleki László Alapítvány.

²⁸⁵ Uo. 278.

²⁸⁶ Uo.

²⁸⁷ Horváth Márton (1995): *Kiss Árpád*. Budapest, OPKM. 12.

²⁸⁸ Kiss Árpád (1975): Jausz Béla. *Magyar Pedagógia*, 1. 81-83.

karral szemben támasztott igényeit, elvárásait megoszthatta kollégáival, és a tanárjelöltekkel.

Jausz egy teljesen új tanári testületet kovácsolt össze, ami képes volt hatékonyan működni. Remek érzékkel összeválogatott tanárkollegái *„egyenként is egyéniségek voltak, tanári tekintélyük saját példamutatásukból táplálkozott”*. Politikai, ideológiai, vallási befolyásoltsága a diákoknak a tanárok részéről nem volt. A tanárok küldetésnek tekintették a munkájukat.”²⁸⁹ *„Kellő szigorral és értelmes fegyelemmel teremtettek műhelyt.”*²⁹⁰ *„Egytől egyig kiváló tanáraink voltak, akik megtanítottak bennünket gondolkodni. A tanárok nem csak oktattak, neveltek, nemcsak megszokásból kellett tanulni.”*²⁹¹ *„A tanárok csupa kiválóságok voltak, válogatták őket. A Tanár beszélgetett, a párbeszéd gimnáziuma volt, ritkán volt előadás, a tanár együtt fejtette ki a gyerekekkel az anyagot, új módszert akart bevezetni, gyökeres változást. A kísérletezés fontos volt és kötelező. A Tanárok kiválósága, sugározták az emberséget, minőségi tanárok voltak, magas szintű tudás jellemezte őket. Úgy tettek, mintha partnerek lettünk volna. Megelőzték korukat, szerencsénk volt velük. Önálló gondolkodásra nevelt.”*²⁹² *A tantestületnek, nem volt olyan tagja, aki ne lett volna a szakmájának legjobbja. Én azt hiszem, hogy a tanári kar olyan volt, mint amilyen lehetett a fasori evangélikus gimnáziumban.”*²⁹³ *„Az iskola megtanított gondolkodni, segített megérteni a körülöttünk történeteket.”*²⁹⁴ *„Nem adathalmazt tömtek a fejekbe, a gondolkodást serkentették. Megtanítottak kételkedni, kérdezni. Természetessé vált, hogy valamiről több vélemény is lehet. Ritka volt a séma, a tanári kinyilatkoztatás. Ha valaki megpróbálta a tényeket másképp összerakni, nem gátolták, hanem segítettek. A viták tanár és diák között nem számítottak szentségtörésnek, [...] Azt viszont megkövetelték, hogy a vélemény [...] esetleg önállóan gyűjtött forrásokra alapozódjon. [...] kíváncsivá tettek bennünket. Megtanítottak bennünket hogyan lehet az ismeretekből tett, új gondolat. Talán ez volt a legtöbb, amit tanáraink adhattak.”*²⁹⁵

Fenyő Imre értékelése szerint a gimnázium *„... tanári karában dolgozni státuszt és rangot jelentett”*.²⁹⁶

²⁸⁹ Dr. Hankiss János személyes közlése.

²⁹⁰ Dr. Károlyi György személyes közlése.

²⁹¹ Herdliczka Gusztáv személyes közlése.

²⁹² Dr. Hankiss Elemér személyes közlése.

²⁹³ Vincze László személyes közlése.

²⁹⁴ Szalay Tibor személyes közlése a Gyakorlógimnázium a Simonyi úton című könyv bemutatóján. 2010. 05. 28. MTA DAB Székház Debrecen.

²⁹⁵ Némethy Gyula (1994): Nyitott szívet vár, gondolkodásra nevelt. *Hajdú-Bihari Napló*, 9. 24.

²⁹⁶ Fenyő Imre (2009): i.m., 45.

Az egyetem és a Tanárképző Intézet hatása is megnyilvánult a gimnázium működésében. A jó iskola lelke a jó tanár, a jó tanár pedig az egyetemről kerül ki.

Jausz Béla arra kérte a tanárokat, hogy törekedjenek a korban egyre inkább elterjedő gyermek-és tanulóközpontú szemlélet alkalmazására. A visszaemlékező diákok szavai megerősítik ezt. „A tanárok tegezzék a tanulókat, és szólítsák őket vezetéknevükön, mert ha nem mindegyikkel tesszük ezt meg, a megkülönböztetés érzése támad a tanulók lelkében.”²⁹⁷ Az egykori diákok emlékeit alátámasztja egy másik példa is. Jausz az 1937-es tanév II. félévi osztályozóértekezletén a tanárjelöltekhez intelmezte sorai: „... pályájukon majdan jusson eszükbe a tanári munka e két lényeges kelléke: szeretet és életközelség nélkül nincs tanítás és nevelés.”²⁹⁸ A visszaemlékező diákok elbeszéléseiben is az önálló, kísérletező tanári egyéniség jelenik meg. Ezt erősíti meg a gimnázium egyik tanárának, Madai Pál középiskolai rendes tanárnak egy tanári értekezleten tett felszólalása a tanár egyéniségéről: „... a tanár ne engedje magát tulzottan befolyásolni a tankönyvírók szempontjaitól, hanem a tanterv utasításaira támaszkodva érvényesítse a maga egyéniségét is.”²⁹⁹ Érdekesség, hogy Madai Pál maga is tankönyvíró volt. A gyakorló gimnázium VI., VII., VIII. osztályában az általa írt Világtörténet I.-II.-III. Újkor, valamint a szerzőtársaival szerkesztett Magyarország története című tankönyveket írták elő iskolai használatra.³⁰⁰

Egy intézmény pedagógiai kultúrájának letéteményesei elsősorban az iskolában tanító pedagógusok. A hatékony tanítás megvalósításához egy intézményben a legfontosabb tényező a pedagógiailag, módszertanilag, a kor és a gyakorló elvárásainak megfelelően a tudományosan is felkészült tanári kar. A VKM, az egyetem és a Tanárképző Intézet elnökségének védnöksége nyilvánvalóan emelte az iskola társadalmi rangját. Ehhez a ranghoz járultak hozzá az iskolával szemben támasztott elvárások is. A tanárok rendszeresen vettek részt szakmai továbbképzéseken, az Értesítők tanúsága szerint elsősorban a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézet által szervezett szakmai, módszertani tanfolyamokon, nyári tanfolyamokon, belföldi és külföldi tanulmányutakon, amelyekhez a VKM ösztöndíjat is biztosított.

Így érvelt Jausz Béla, amikor tanári karának rövidebb hospitálási utak, közérdekű gyűlések, előadások útiköltség tervezésére éves pénzügyi keretet kért a Tanárképző Intézettől és a minisztériumtól. „... annak a különleges helyzetnek a felismerése,

²⁹⁷ HBML VIII./53./a. 1. kötet. Tanári módszeres értekezlet jegyzőkönyve. 1936. november 19.

²⁹⁸ HBML VIII./53./a. 1. kötet. II. félévi osztályozó értekezlet jegyzőkönyve. 1937. június 7.

²⁹⁹ HBML VIII./53./a. 1. kötet. Tanári értekezlet jegyzőkönyve 1936. október 1.

³⁰⁰ Értesítők 1936 - 1944. Tankönyvjegyzék.

*amelyben egy gyakorló gimnázium tanári kara van ép a többi iskolákkal ellentétben.*³⁰¹ Hivatkozott a gimnázium különleges helyzetére, a pedagógusok szakmai kompetenciájának szélesítésére, pedagógiai módszereik fejlesztését célzó tanulmányutak biztosítására. *„Igaz ugyan, hogy iskolánkhoz csak érdemes, már kellő tanítási gyakorlattal rendelkező, a módszeres munkában alaposan képzett és eredményes oktató-nevelői évekre visszatekintő tanárok kerülnek s így az első pillanatra feleslegesnek látszik számukra a további, módszerük fejlesztését célzó tanulmányutak biztosítása. – Legyen szabad azonban itt két körülményre rámutatnom. Először is: a minden tanár számára szükséges szakműveltségi önképzésen kívül ép a gyakorló gimnázium tanárainál fontos az, hogy módszeres munkájukban állandóan tökéletesíthessék magukat. Ennek azonban a szakmunkák olvasásán kívül elengedhetetlen feltétele, hogy időnként más-más tanárokat is lássanak munka közben. [...] alapvető jelentősége volna, ha 4-5 évenként minden tanár 1-1 hetes hospitálási utra indulhatna a budapesti és vidéki gyakorló gimnáziumokba vagy más iskolákban működő jónevű tanárokhoz. Évi 600 P-ből minden évben 3-4 tanár volna így kiküldhető és egy 15-ös létszámu kar minden tagja 4-5 évenként újabb indítékokat nyerhetne munkájához. [...] a gyakorló gimnáziumban [...] szerintem ép a tanárok kiküldésével kellene harcolni a betokosodás esetleges veszélye ellen. A másik előnye ezeknek a kisebb tanulmányutaknak az lenne, hogy az ország gyakorló gimnáziumi is közelebb kerülnének egymáshoz, s országos viszonylatban is egységesebb színvonalat lehetne elérni a tanárképző munka felfogását, módszerét és kivitelét illetően.”*³⁰² A minisztérium elutasította a kérést.

Az induló tanévben Jausz Béla Budapesten a testvérintézetet, az első gyakorló gimnázium működésének *„tanulmányi, és ügy-rendjét tanulmányozta.”*³⁰³ A tanulmányutat az Értesítő szerint az iskola közvetlen felettes hatósága rendelte el az igazgató számára. *„Jausz Béla mb. igazgató a Tanárképzőintézet elnökségének intenciói alapján 1936. november 4-7-ig a budapesti m. kir. Középiskolai Tanárképzőintézet Gyakorló Gimnáziumát látogatta meg, s a nagymultú 'míntagimnázium' pedagógiai és adminisztrációs ügyrendjét, valamint a gyakorló tanárjelöltek képzését tanulmányozta.”*³⁰⁴ A budapesti gimnáziumban ekkor Dr. Staud János volt az igazgató, aki az Értesítő szerint tanácsokkal és irányelvekkel látta el Jauszt a gyakorlóiskola

³⁰¹ MOL–K592. 763. 1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 101/1942.

³⁰² Uo.

³⁰³ Jausz-napló 1936. november 4-7.

³⁰⁴ Uo. 16.

szellemének és munkarendjének kialakításához, és kollégáival együtt válaszolt a felvetődő kérdésekre. Vitéz Fehérváry Dezső tanár szintén az első tanévben látogatta meg a budapesti testvérintézetet, ahol a magyar és latin nyelvi oktatást, valamint a gyakorló tanárjelöltek képzését tanulmányozta. A forrásokból látható, hogy az iskola közvetlen felettes hatósága, a Tanárképző Intézet az indulástól kezdve folyamatosan hangoztatta a budapesti gyakorlóval való testvérkapcsolatot, amely jól bevált gyakorlatát követendő példának, mintának tekintették. A Tanárképző Intézet a VKM-hez írott előterjesztéseiben rendszeresen hivatkozik erre, azaz a budapesti intézményhez hasonló jogokkal igyekezett felruházni a debrecenit is. *„Megállapítja, hogy a debreceni gyakorlógimnázium egyenrangú lévén a budapestivel, annak igazgatója és tanárai ugyanazon fizetésben és jogokban részesülnek, mint a budapesti testvérintézet igazgatója és tanárai.”*³⁰⁵ Az 1937/38-as Értesítő szerint a budapesti „mintagimnázium” munkarendjének tanulmányozására *„Dr. Szabó Dezső egyetemi ny. r. tanár úr a Tanárképzőintézet elnökhelyettesének intenciója [...] alapján.”*³⁰⁶ az adott tanévben is sor került, három gyakorló gimnáziumi tanár részvételével. Jausz Béla egy a minisztériumhoz írt kérvényéből az derül ki, hogy szándékában állt a gyakorló gimnázium minden egyes beosztott tanárát a budapesti intézetbe tapasztalatszerzésre, tanulmányútra elküldeni. *„Annak ellenére, hogy a gimnáziumokhoz beosztott tanárok mind hasznos pedagógiai gyakorlattal rendelkező kitűnő minősítésű szakemberek [...] iskolánk speciális céljánál fogva célszerűnek mutatkozik, hogy sorjában mindnyájan láthassák és tanulmányozhassák azt a bevált módszert és nevelői és oktatói munkát, amellyel a budapesti gyakorló gimnázium – hosszú évtizedek tapasztalataira támaszkodva - elsősorban a gyakorló tanárjelöltek képzését végzi.”*³⁰⁷ Ezt a kérését először pénz hiányában elutasította a minisztérium.

A tanárok szakmai továbbképzése céljából további tanulmányi utakat szerveztek külföldre is, amelynek révén például Madai Pál Olaszországban, Némedi Lajos Münchenben járt.³⁰⁸ Ezek kiváló szakmai lehetőségeket biztosítottak, elősegítették a tanárok tudományos tevékenységét, és az ott megismert új gondolatok közvetlen formában jutottak el az iskolába. Kapu volt ez a világra. A klasszikus idegen nyelvek mellett a nyugati nyelvek tanításával nyitottak voltak új ismeretek szerzésére. A

³⁰⁵ MOL-K592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló Gimnázium

³⁰⁶ Értesítő 1937/38. 16.

³⁰⁷ MOL-K592-VKM Középiszkolák 559-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola. 1937. február 27.

³⁰⁸ *„A gyakorló gimnázium nyitott volt a világra. Tanáraink Nyugat-Európában tanultak, olvasták a külföldi folyóiratokat, könyveket, behozták Európából az új gondolatokat, eszméket, szellemiséget.”* Hankiss Elemér személyes közlése.

gyakorló gimnáziumi tanárok továbbképzéseken való részvételét maga az igazgató is ajánlotta. „a gyakorló iskolai tanároknál elengedhetetlen, állandó és elmélyülő a továbbképzés lehetőségeivel élni.”³⁰⁹

A kor elvárásainak megfelelően a középiskolai tanárok szakterületeiken kutatásokat végeztek, tudományos munkákat jelentettek meg, aktívan publikáltak, tankönyveket, módszertani jegyzeteket írtak. Fenyő Imre szerint tény, hogy az adott korszakban a középiskolai tanárok körében az ismeretterjesztés, publikációs aktivitás nem számított ritkaságnak.³¹⁰ Értékelése szerint figyelemreméltóak a gyakorló gimnázium tanárai kara által a pedagógia tudományterületén végzett megnyilvánulások. Szaktudományos érdeklődésük és kiemelkedő tudományos munkáikon túl, ők tanításról, módszerekről, fejlődésről is értekeztek és jelentettek meg pedagógiai témájú írásokat.

Az intézmény megszűnése után számos tanár jelentős karriert ért el szakmai pályáján. Kerültek ki közülük államtitkárok: Kovács Máté³¹¹ és Simon László; minisztériumi tanácsos: Barra György; Szondy György; egyetemi tanárok, professzorok: Borbély András, Tóth Lajos, Némedi Lajos, minisztériumi tisztviselők: Kiss Árpád, Molnár József.

A VKM tankönyvírásra, tankönyvbírálatra kérte fel a tanárokat. A gyakorló tanári kara különösen élen járt ezen a téren, bár erre felkérést is kaptak a fenntartó hatóságoktól, de magától az igazgatótól is. Pap Károly, a Tanárképző Intézet elnöke, a tanári kar első módszeres értekezlete alkalmával a következőkre hívta fel a figyelmet. „... hangsúlyozom a tankönyvek, és pedig jó tankönyvek jelentőségét. Szükségesnek tartanám, ha az új iskola tanárai megírnák a maguk szakjának új tanítási anyagát és feldolgoznák azt a módszert, amelyet munkájukban kialakítottak.”³¹² A több oldalról érkező felkérésekre a következőképpen reagált a tanári kar: „... a tanári karban az a vélemény alakult ki, hogy ilyen tartalmú felszólításra ép egy gyakorló gimnázium tanári karának hallatni kell véleményét [...], hogy a gyakorló gimnázium ilyen fontos ügyben ne tűnjék fel hallgatásával.”³¹³

A gyakorló gimnázium tanári tantestülete szakmai elismertségét jelzi, hogy számos esetben kaptak meghívást érettségi elnöknek a régió intézményeibe. Ezen kívül

³⁰⁹ HBML VIII./53./a. 3. kötet. Tanárkari értekezlet. 1940. június 13.

³¹⁰ Fenyő Imre (2009): i.m., 59.

³¹¹ Bassola Zoltán emlékirataiban említést tett arról, hogy 1943-ban „én hoztam fel Kovács Mátét Debrecenből az Országos Közoktatási Tanács titkári székébe”. Jáki László, Kardos József (1998): i.m., 381.

³¹² HBML VIII./53./a. 1. kötet. Tanári értekezlet jegyzőkönyve 1936. október 1.

³¹³ HBML VIII./53./a. 5. kötet

kormányképviselőként vagy tankerületi tanulmányi felügyelőként ellenőrizték a határon belüli és kívüli régió társintézményeiben a szakmai munka színvonalát.³¹⁴

Az Értesítőkben évről évre kimerítő részletességgel olvashatunk a tanárok irodalmi, társadalmi tevékenységéről, társadalmi funkciójukról, tudományos megnyilvánulásairól. A gyakorló tanárainak óraszámuk 12-15 körül mozgott hetente. Az előírás szerint a kötelező tanítási idő a középiskolai tanároknak heti 18 óra, a gyakorló iskolában heti 12 óra, a gyakorló igazgatójának heti hat óra volt.³¹⁵ A háború következtében a gyakorló gimnázium tanárainak óraszámuk rendszeresen meghaladta az előírtat. A kötelező órán felüli tiszteletdíjak elszámolásával kapcsolatban sorozatos levelezésben és perlekedésben álltak a minisztériummal. Ezeket az ügyeket debreceni részről Pap Károly vállalta fel, aki korábbi gyakorló tanári tapasztalatára hivatkozva: „a budapesti gyakorlónál töltött hosszú szolgálatom alatt” kérte a gyakorlóban tanító pedagógusokat megillető óradíjak kiutalását a minisztériumtól.³¹⁶ Pap Károly így érvelt: „... Mivel a budapesti gyakorló gimnázium tanárai a kötelező óraszámokon felül tartott óráikért a többi középiskoláknál helyettesítő tanárok tiszteletdíjának kétszeresét kapták, mély tisztelettel kérem, hogy a gyakorló gimnázium tanárainak ezt a kiváltságát a debreceni gyakorló gimnázium tanárai tiszteletdíjánál is tekintetbe venni méltóztassék.”³¹⁷ Ismét egy esemény, ahol Pap Károly a budapesti gyakorlóhoz méri a debreceni intézmény működését.

A gyakorló tanárainak heti tanóráik mellett az iskola alapvető funkciójából, a gyakorló tanárjelöltek képzéséből kifolyólag további feladataik voltak. Így foglalkoztak a vezetésükre bízott tanárjelöltekkel, mintatanításokat, bemutató órákat tartottak, hospitáltak a jelöltjeik, és kollégáik óráin, gyakorló tanításokon látogatták és elemezték a tanárjelölteket.

A városi intézmények kollégái számára rendszeresen tartottak bemutató foglalkozásokat. Az 1942/43-as értesítő bejegyzése szerint – vélhetően a Tanárképző Intézet és az egyetem irányából érkező felsőbb utasításra – a gyakorló gimnázium tanárai óralátogatásokat is tettek a helyi középiskolákban. „Abból a célból, hogy iskolánk állandó érintkezést tartson fenn e többi iskolákkal és az ott folyó pedagógiai élettel, tanáraink egyrésze az év végén – a testvériskolák igazgatóinak szíves

³¹⁴ Az Értesítők és a Jausz-napló tanúsága szerint elsősorban Debrecenben, Nagyváradon, Nyíregyházán, Miskolcon, Karcagon, Szolnokon, Kisújszálláson, Jászberényben, Hajdúböszörményben.

³¹⁵ Pintér Jenő (szerk.) (1928): *A Magyar Középiskolák Igazgatásának Kézikönyve*. Budapest.

³¹⁶ MOL–K592–VKM Középiskolák 559-1935-1937-3-Debreceni gyakorló iskola.1936. szeptember 15.

³¹⁷ Uo. 1936. szeptember 23.

*engedelmével – órákat látogattak a debreceni középiskolákban. Ezt a kezdeményezést a jövő esztendőben is folytatni szeretnők.*³¹⁸ A Református gimnáziumban, a Fazekas Mihály állami gimnáziumban, a Dóczi református leánygimnáziumban látogattak latin, természetrajz-és földrajz, magyar, mennyiségtan-és természettan órákat. Az Értesítő bejegyzése bizonyítja azt az alapítói szándékot, hogy a gyakorló gimnáziumot hosszú távon működő, egyfajta műhelynek kívánták tekinteni, amely pedagógiai, és módszertani munkáját tekintve a környék intézményei számára példaként szolgál. Az udvarias bejegyzés *„a testvériskolák igazgatóinak szíves engedelmével”* mögött nyilvánvalóan jelen van - a tanárképzési hely révén - az a szándék, hogy a gyakorló vezetésével az Egyetem és a Tanárképző Intézet közvetve ellenőrizze a város többi intézményében folyó pedagógiai munkát is. A következő tanévben ugyanazon a címszó alatt a következő bejegyzést lehet olvasni. *„A megrövidült szorgalmi idő miatt ebben az esztendőben nem nyílt alkalom arra, hogy tanáraink folytassák a helybeli iskolákban azokat a látogatásokat, amelyeket a múlt évben – a testvériskolák igazgatóinak szíves engedelmével – megkezdtek abból a célból, hogy iskolánk állandó érintkezést tartson fenn a többi iskolákkal és az ott folyó pedagógiai élettel. Reméljük, hogy e munkánkat a következő esztendőben folytathatjuk.*³¹⁹

A tanári személyzet rendszeresen tartott módszeres tanári értekezleteket, szakmai tantestületi értekezleteket, amelyekre vendég előadóként az egyetemről, a Tanárképző Intézetből érkeztek egyetemi professzorok. Az Értesítők pontos feljegyzései szerint a tantestület tagjai gondoskodtak a tanulóifjúság iskola utáni elfoglaltságairól is. Tanulmányi kirándulásokat szerveztek a számukra, önképzőkört tartottak, cserkészcsapatot, sportkört működtettek. A cserkészlet szellemében rejlő nevelői lehetőségeket, a kor elvárásainak megfelelően, a gyakorló gimnáziumban is igyekeztek kihasználni. Jausz Béla igazgató kezdeményezésére, aki kisújszállási éve alatt jelentős tapasztalatokat szerzett a cserkészmozgalom terén, hozták létre az intézet cserkészcsapatát. Az első tanév decemberében 631. sz. Tisza István cserkészcsapat néven igazolta a Magyar Cserkészszövetség Országos Intéző Bizottsága a csapatot. A csapat vezetője és szervezőtestületi elnöke Jausz Béla igazgató volt. Az 1937-es Értesítő bejegyzése szerint Jausz megfogalmazásában: *„A tanári testület nem akart lemondani arról a nevelési lehetőségről, amelyet a cserkészlet nyújt a pedagógusnak.*³²⁰ Az ifjúság

³¹⁸ Értesítő 1942/43. 18.

³¹⁹ Értesítő 1943/44. 16.

³²⁰ Értesítő 1936/1937. 26.

szervezett keretek közti nevelési lehetőségét látta Jausz megvalósulni a cserkészmozgalomban. Közösségformáló tevékenységnek tekintette, amely eszköz a sokoldalú, harmonikus személyiség nevelésére. „... a cserkészlet az a keret, amelyen belül egyfelől a vezetőknek, tanárnak a legtöbb módja nyílik az ifjúság érzés-és gondolatvilágához való férkőzésre, másfelől a vele szemben felmerülő követelmények kitűnő előmozdítói az igazi nevelői személyiség kialakulásának.”³²¹ A szegényebb csapattagok támogatására felajánlásokat, segélyeket fogadtak el, és a csapat maga is évente több alkalommal szervezett különféle célú jótékonyági gyűjtéseket. Az Értesítő 1941/1942-es bejegyzése szerint a csapat létszáma az intézet tanulóifjúságának több mint felét foglalta magában, és „... a kezdet sikerei, biztosítékai az egészségesen épülő és gyarapodó iskola nagyraíratott ifjúsági munkájának, annak, hogy a gimnázium teljessé tételével cserkészcsapata is elérheti a gyakorló gimnáziumhoz méltó színvonal nemes rangját.”³²²

Rendkívüli tárgyként gyorsírás, német, francia, olasz társalgási órákat tartottak, amelyeken a tanulók érdemjegyet kaptak, diákkaptárt vezettek, ifjúsági Segítő Egyesületet működtettek, tanulmányi versenyekre, irodalmi előadásokra készültek a magyar és a tanult nyelveken, osztályfőnöki teendőket láttak el. Az iskola falain belül és kívül pezsgő szellemi életet éltek. Jausz egy teljesen új tanári testületet kovácsolt össze, tagjai képesek voltak hatékonyan együttműködni. Közös céljuk volt a nevelni akarás. Jausz Béla a háttérben minden szakmai segítséget megadott az iskolában folyó nevelőmunkához. Tanárkollegái egyéniségek voltak, tanári tekintélyük saját példamutatásukból táplálkozott. Kellő szigorral és értelmes fegyelemmel teremtettek műhelyt. A diákok oktatása mellett fontos volt nevelésük, magyarságtudatok erősítése. A tanárjelöltek képzése valódi, gyakorlatias irányítás alatt zajlott.

Az Értesítőben a tanárok társadalmi, közéleti szereplései, publikációinak felsorolása előtt esetleges katonai szolgálatukról tettek említést. Jausz Béla az I.

³²¹ Jausz Béla (1939): Tanárképzés – nemzetvédelem. In Péterffy László (szerk.): *Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Debrecen. 141.

³²² Értesítő 1941/1942. 45.

világháborúban³²³ teljesített katonai szolgálatot, neve után, minden Értesítőben katonai érdemeinek a felsorolása következett.³²⁴

2. táblázat: Jausz Béla igazgató által tanított tantárgyak és óraszámok, Jausz Béla gyakorló gimnáziumi feladatai 1936-1944 között

TANÉV	TANTÁRGY	OSZTÁLY	HETI ÓRASZÁM	EGYEBEK
1936/37	Magyar Német	V. V.	3 2	Vezetőtanár (13 gyakorló tanárjelölt)
1937/38	Német	V. VI.	3 3	Vezetőtanár (11 gyakorló tanárjelölt)
1938/39	Német	VI. VII. 03. 4-től III.	3 2 4	Vezetőtanár (hat gyakorló tanárjelölt)
1939/40	Német	VIII.	2	Vezetőtanár (három gyakorló tanárjelölt)
1940/41	-	-	-	Gimnáziumi órái nem voltak, a Tanárképző Intézetben tartott előadásokat.
1941/42	-	-	-	Pedagógiai teoretikum vezetője
1942/43	-	-	-	Pedagógiai teoretikum vezetője
1943/44	-	-	-	Pedagógiai teoretikum vezetője

Készítette: szerző

A Pedagógiai teoretikumok (iskolaelméleti előadások) bevezetése a gyakorlati tanárképzésbe Kármán Mór nevéhez fűződik. A teoretikum alkalmával a gyakorlati tanítás során felmerülő problémahelyzeteket, tanítási technikákat elemezték a tanárjelöltekkel. A cél a pedagógiai elméletek ismertetése mellett a tanítás technikájának gyakorlati elsajátítása volt.³²⁵ A gyakorlat az volt, hogy a pedagógiai teoretikumot olyan személyek tartották, akik a középiskolai nevelési gyakorlatot

³²³ Jausz Béla 1914. szeptember 26-tól 1918. december 10-ig a 24. tábori tüzérezrednél teljesített katonai szolgálatot. Ebből harctéri szolgálata 1915. októbertől 1918 októberéig tartott az orosz, és olasz harctéren. Katonai rendfokozata 1918. februártól főhadnagy, majd 1935-től tartalékos c. százados. 1938 nyarán három hónapig a Debreceni honvéd kiegészítő parancsnokságon állt katonai szolgálatban. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

³²⁴ „Dr. Jausz Béla: Emléklapos tart. tüzérszázados. Katonai kitüntetései: ezüst katonai érdemérem a kardokkal a vitézségi érem szalagján,³²⁴ bronz katonai érdemérem a kardokkal a vitézségi érem szalagján, magyar bronz érdemérem a hadi ékítm. kardos III. o. katonai érdemkereszt kisebbített másával, II. o. ezüst vitézségi érem kétszer, Károly csapatkereszt, magyar hadi érdemérem, erdélyi emlékérem.”

Jausz Béla, a gimnáziumi Értesítők azon példányait, amely években ő igazgatta az iskolát, a saját maga számára bekötötte, és azt a lánya, Jausz Judit, majd unokája Dr. Vásáry István őrizte, aki azokat a kutatónak adományozta. Az 1936/37-es, az iskola történetében elsőként kiadott Értesítőben nyomdai hibából elütötték Jausz Béla katonai kitüntetését. Az Értesítő 29. oldalán Jausz Béla a saját példányában, fontosnak tartotta tollal kijavítani a kitüntetés helyes nevét. A gimnázium által megjelentetett Értesítőkben végig rosszul szerepel a kitüntetés neve, de kézzel javítva csak a 1936/37-esben van. Az elírt szöveg: „a vitézségi érem szalagján”, helyesen „a katonai érdemkereszt szalagján”. Értesítő 1936/37. 29. Varjas Pál könyvkötő bördízműves. Debrecen, Egyház tér 3.

³²⁵ Rakackziné Tóth Katalin (1996): A szervezett tanárképzés kialakulása a Budapesti Tudományegyetemen. *Magyar Pedagógia*, 96. 2.

ismerték, például tankerületi főigazgatók, így Jausz, mint a gyakorlóiskola igazgatója alkalmas volt a teoretikum vezetésére. Nem véletlen, hogy a Tanárképző intézet a jelentős pedagógiai gyakorlattal, ekkor már 23 év aktív tanítási tapasztalattal rendelkező Jausz Bélát bízta meg a teoretikum vezetésével. Az Értesítő szerint Jausz a Tanárképző Intézetben tartotta a tanárjelöltek számára előírt heti 2 órás teoretikumokat, melyeknek így fogalmazta meg a célját: *„A tanári munka gyakorlati és elméleti részének kérdéseit fejtegető előadások bő alkalmat nyújtottak arra, hogy a jelöltek átfogó képet nyerjenek hivatásuk legfontosabb problémáiról”*.³²⁶

A debreceni Tanárképző Intézet gyakorló tanárjelöltjeinek Jausz előtt Ady Lajos, tankerületi királyi főigazgató is tartott „paedagogiai theoreticumokat”.³²⁷

A 2. táblázatban világosan látszik, hogy az iskola indulásakor Jausz igazgatói teendői ellátása mellett tanított német nyelvet, valamint a gyakorló tanárjelöltek képzésében vállalt jelentős szerepet. Az intézmény létrejöttékor a tanítás mellett elsősorban szervezői és adminisztratív feladatokat kellett ellátnia. A későbbiekben a Tanárképző Intézetben vállalt feladatai növekedtek meg.³²⁸ Úgy véljük, Jausz Béla tervei között szerepelt, hogy a gimnáziumból a Tanárképző Intézetbe vagy az egyetemre menjen oktatni. A következő dokumentum tanúsága szerint a német tanszékre benyújtott professzori pályázattal Jausz Bélának továbbra is szándékában állt teljes állásban az egyetemi katedra elnyerése.

1941-ben Jausz Béla megpályázta a Huss Richard halálával megüresedett német nyelvi és irodalmi tanszék vezetését. Jausz Béla mellett pályázatot nyújtott be Némedi Lajos, vitéz Réz Henrik és Pukánszky Béla. A benyújtott pályázatokat Tankó Béla dékán, Fest Sándor, Pap Károly és Hankiss János a tanszék betöltése tárgyában kiküldött bizottság tagjai bírálták el. Jelentésükben úgy vélték, *„... Vannak ugyan, akik egyéni rátermettségük és tudományos működésük alapján szóbjöhethének a tanszék betöltésénél, így Dr. Jausz Béla, Dr. Némedi Lajos [...]. De mindnyájuk közül kimagaslik Dr. Pukánszky Béla munkássága [...] a tanszék betöltésénél számbajöhető germanisták közül. Az ő munkássága öleli át legnagyobb mértékben a tanszék egész tárgykörét.”*³²⁹ A jegyzőkönyv mellékletében ismertették a jelöltek publikációit.

³²⁶ Értesítő 1943/44. 29.

³²⁷ HBML VIII. 4.e.1. doboz. 255/1928.

³²⁸ Az 1936-os tanévtől kezdődően 1945-ig tanárképzőintézeti előadásokat tartott minden félévben „Német stílusgyakorlatok,” „Iskolai német nyelvtan,” „Praktikus fonétika” címmel az I-II. éves, „Irodalomtörténeti szakolvasmány” címmel a III-IV. éves német szakos és az I. félévben „A középiskolai modern nyelvi oktatás módszertana” címmel a német-és francia szakos egyetemi hallgatók számára.

³²⁹ DE BTK jkv. 1941. február 18. XI. rendkívüli ülés.

Jausznál doktori disszertációjának a Debreceni Szemlében 1927-ben megjelent részletét, valamint a német nyelv középiskolai tanításáról írt pedagógiai, módszertani cikkeit. Hasonlóan szerény számú publikációval rendelkezett Némedi Lajos is. A jelöltek közül kimagaslott Pukánszky Béla tudományos munkásságának súlyával, publikációinak jelentős számával. Hat oldalon keresztül sorolták fel tanulmányait, folyóiratban megjelent dolgozatait, bírálatait, fordításait.

3.2.6. A gyakorlóiskola arculatának meghatározása, az iskola vállalt ars poeticája

Jausz már tanévnyitó beszédében leszögezte, hogy ő és tanártársai a tények, ismeretek pusztá közvetítésén túl a nevelést tekintik az iskola tulajdonképpeni fő céljának. „*A nevelés a jellemalakítás munkájában pedig tudományos alapon nyugvó pedagógiai szemléletre, egységes pedagógiai irányelvek alakította pedagógiai felfogásra van [...] szükség.*”³³⁰ Meggyőződésük, és a tanári kar kiérlelt elgondolása szerint a pedagógia ismerete nélkül nem lehet tanítani, a módszertani ismereteken túl fontos, hogy ismerjék a tanítás pedagógiáját és pszichológiáját is. Pedagógiai kultúrájuk mutatkozik meg ebben az előremutató szellemben. Jausz a gyakorló gimnázium nevelői munkájában alapvetőnek tekintette a reformpedagógia gyermekközpontú szemléletét. Jausz Béla megfogalmazásában „*a humánus nevelői és tanulói közösség kialakítását.*”³³¹ A tanári kar tagjai mindannyian egyetértettek abban, hogy csak a pedagógia illetékes a nevelés céljainak kitűzésében. Jausz összefoglalásában „*az ismeretközlésen túl megvalósítani óhajtja maga is és tanártársai is azt a célt, amely minden iskola tulajdonképpeni fő célja, a nevelést. A nevelés, a jellemalakítás munkájában pedig tudományos alapon nyugvó, pedagógiai szemléletre, egységes pedagógiai irányelvek alakította pedagógiai felfogásra van mulhatatlanul szüksége egy olyan iskola tanári karának, amely nemcsak gyermekeket akar oktatni és nevelni, hanem a magyar tanárság egy tekintélyes kontingensét kell hogy képezze a tanári munkára.*”³³² Az iskola ars poeticája, a sokszor hangoztatott nevelés-oktatás-tanárképzés egységes felvállalása jelenik meg az idézetben. Horváth Márton Kiss Árpádot idézi, aki megerősíti a gimnázium tanári karának a nevelői munkáról vallott nézeteit: „*Egyfajta reformpedagógiát alakítottunk ki Debrecenben, a nevelés iskolaszerűségének megtartásával...*”³³³

³³⁰ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. X. 1.

³³¹ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. X. 1.

³³² Uo.

³³³ Horváth Márton (1995) i.m., 13.

Álláspontjuk szerint az ismeretközlésen túli céljuk megvalósítani azt, ami minden iskola tulajdonképpeni fő célja, és ez a nevelés. A nevelés és jellemalakítás az, amelyet tudományos alapokon nyugvó pedagógiai szemlélet, egységes pedagógiai irányelvek kialakításával valósítottak meg. A tanári testület véleménye a kor pedagógiai módszereiről, a tanár szerepéről megtalálható a módszeres tanárkari értekezletek alkalmával készült jegyzőkönyvekben. Úgy vélik, a modern pedagógiában sok szó esik a módszerről, amely egyrészt a tanár oktató és nevelő munkáját könnyíti meg, másrészt a tanulóét, akihez a módszer viszi közelebb az ismereteket és eszméket. Véleményük szerint a módszer nem lehet az egyéni törekvések szabad érvényesülése, mert az a kollektív iskolai munkát tenné lehetetlenné. Jausz Béla szerint: *„Ezért szükséges olyan munkaközösség megteremtése, melyen belül a tanár egyénisége még mindig érvényesülhet, nehogy a tanítás pusztá formalizmusba süllyedjen.”*³³⁴

Az iskola küldetéséből adódóan nemcsak a gyermekek oktatását és nevelését tekintették feladatuknak, hanem a magyar tanártársadalom következő nemzedékének képzését is. Ezt a célkitűzést a következőképpen fogalmazta meg Jausz Béla: *„... a gimnázium felállításának célja: a magyar középiskolai tanárnevelés ügyét teljes erejével és odaadásával és ha kell alávetéssel kívánván szolgálni.”*³³⁵

Számos módszeres tanári értekezlet alkalmával elmélkedtek nevelési kérdésekről. Rendszeresen felkérték előadásokra az egyetem pedagógiai professzorait (főként Mitrovics Gyulát) a Tanárképző Intézet tanárait (Madai Pált, Pap Károlyt), amikor a gimnázium tanáraival együtt tudományos értekezéseket tartottak.

Az iskola megalakulásának korai szakaszában, az induló tanév első tanárkari értekezletei alkalmával Jausz Béla felkérte a Tisza István Tudományegyetem akkori pedagógia professzorát, Mitrovics Gyulát, és a Tanárképző Intézet elnökét Pap Károlyt *„... azon vezérelve ismertetésére, amelyek szerint a gimnáziumnak, mint a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet iskolájának haladnia kell.”*³³⁶

Teszi ezt azzal a nem titkolt szándékkal, hogy a Tanárképző Intézet által létrehozott intézménynek – amelynek eredendő legfőbb célkitűzése a középiskolai tanárnevelés ügye – a közös cél, a hatékony munka érdekében együtt kell működnie az anyaintézménnyel *„az egységes pedagógiai szellemnek megalapozására.”*³³⁷ Jausz alapvető gondolata az volt, hogy a gimnázium minél tökéletesebben végezze a

³³⁴ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. XI. 19. Tanári módszeres értekezlet jegyzőkönyve.

³³⁵ Uo. Tanévnyitó értekezlet jegyzőkönyve.

³³⁶ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. X. 1.

³³⁷ Uo.

munkáját, amely szerinte „az új ösvényre lépésnél” valamennyi tanár számára akkor lesz a „legtermékenyítőbb és legproduktívabb” ha a vezérelveket a tanári karnál „tapasztaltabb, tudósabb, átfogóbb kapacitású vezetők világítják meg.”³³⁸

Jausz Béla felkérése mögött több (udvarias) szándék is volt. A felkérés szólt a törvényi rendelkezésnek eleget tevő, az intézményt megalapító Tanárképzőnek. Szólt a Tanárképző Intézet mellett működő Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának, amely a pedagógia tudományának elméleti művelésével foglalkozik, így a legkompetensebb szakértője a témának. Jó diplomáciai érzékkel szólt az iskola felügyeleti hatóságának, a minisztériumnak is, mely szerint az iskola a nevelési irányelvek tekintetében az arra legilletékesebb véleményét kéri ki. De szólhatott az induló tanári karnak, a kollégáinak is, akiket így kívánt egységes, azonos elveken működő közösségé kovácsolni az új igazgató. Igaz, az induló gimnáziumban tanító tanárok mögött jelentős gyakorlati tapasztalat állt.³³⁹

Mitrovics úgy fogalmazta meg ezt a közös feladatot, hogy: „... szükségesnek tartom egymás felfogásának ismeretét, [...] hogy a vélemények kölcsönös kicserélése alapján fellelhető legyen az az egységes útvonala, amelyen bizalommal és a siker jegyében indulhat el ez az intézmény.”³⁴⁰ Mondja ezt azért is, mivel az egyetem és a Tanárképző Intézet régi elképzelése valósult meg egy önálló gyakorló középiskola létesítésével, amelynek szükségességét már korábban is hangsúlyozták, és amelynek elsődleges célja a tanárképzés szolgálata volt. A tanári kar által képviselt korszerű pedagógiai irányvonalat támasztották alá Mitrovics gondolatai: „... Az elmélet és gyakorlat összefüggése sehol sem olyan kíváncsi, mint nevelésben. A methodikán túl igenis szükség van pedagógiai elméletre, mert nem elég a szaktudás, a methodikus munka, ezen felül áll a pedagógia, mint összesítő elméleti tudomány. A pedagógiai elmélkedésnek meg kell előznie a gyakorlati munkát... A középiskola nem szakembereket kíván nevelni, hanem egész embereket... A pedagógia köteles megmutatni, hogy mi legyen az emberi eszmény (valláserkölcsei személyiség, istenifjúság eszménye). [...] A pedagógia másik jelentős feladata a lélekfejlesztés.”³⁴¹ Mitrovics szólt az élményszerűség, a tanítási anyag érzelmi oldalának jelentőségéről, mint a tanítás gyakorlatában alkalmazott módszerről. Vincze Tamás szerint Mitrovics az

³³⁸ Uo.

³³⁹ Az újonnan induló iskolában öt kinevezett tanár kezdte meg munkáját. A legkevesebb gyakorlattal rendelkező is 10 év tanítást, míg a legtöbb tanítási gyakorlattal rendelkező 29 év tanítást tudhatott maga mögött, a többiek 18-25 éve dolgoztak a pályán. Értesítő 1936/37. 28.

³⁴⁰ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. X. 1.

³⁴¹ Uo.

érzelmi nevelést helyezte neveléstudományi rendszerének középpontjába.³⁴² Indoklása szerint a humánus ember legjellemzőbb vonása érzelmi életének gazdagsága, amely alapfeltétele a többi életértéknek.

Mitrovics fontosnak tartotta kiemelni, hogy ne a mechanikus memorizálás legyen az ismeretanyag átadásának a célja, hanem azt érzelmi megközelítéssel, okfejtéssel, logikai úton való megközelítéssel tegye a tanár maradandóvá. Véleménye szerint fontos az *„élményszerűség és a tanítási anyag érzelmi oldalának jelentősége. Az emlékezet munkáját könnyíti meg ha a tanítási anyagon úgy vezetjük keresztül a gyermeket, hogy logikailag és pszichikailag átélje az új anyag, az új ismeret megszületését, kialakítását. Enélkül a mechanikus memorizálás esete forog fenn. Az okfejtésen és logikai úton megszületett gyarapodás olyan érzelmi tónust is ad az ismeretanyagnak, amely azt maradandóvá teszi. [...] szükséges, hogy az új ismeretanyag érzelmi tónust is kapjon [...] új utakra kell térni, az emocionalizmusra. A finomabb érzelmiség korának kell elkövetkeznie a pedagógiában is. [...] csak az olyan ismeretanyag marad meg, amelynek ilyen erős érzelmi alapja volt, ezzel tesszük az ismeretanyagot maradandóvá. Ehhez szükség van a gyerek játékos ösztöneinek felhasználására, amely ösztön erősen emocionális. [...] A jellemnevelés [...] jórészt létszámkérdés [...] a tömegnevelés elsikkasztja a jellemnevelés magasabb szempontjait [...]. A gyakorló gimnázium a létszámkérdés okozta nehézségeket nem érzi. [...] Az iskola munkájában az alapvető szempontokat az elméleti pedagógiának kell megadnia, a megvalósítás a módszerek dolga.”*³⁴³ A Mitrovics által felvázolt irányelvekben megjelenik a gyakorlóiskola újszerű feladatainak megfogalmazása: a gyermeki jellem individuális, érzelmi alapon, a gyermeki sajátosságokat (játékosság, élményszerzés biztosítása) figyelembe vevő nevelése, a megfelelő módszerek alkalmazásával. Mitrovics szerint, a gyakorló gimnázium nem küzd a tömegesedés okozta nehézségekkel. Jausz Béla válaszában kifejtette: *„A jellemnevelés elől nem is akar kitérni ez az iskola, s igéri, hogy a kar valamennyi tagja minden erejével és igyekezetével azon lesz, hogy az itt kifejtett magasabb elvek és szempontok érvényesüljenek az iskola munkájában.”*³⁴⁴

A hosszasan kifejtett irányelvek felölelték, és az iskola működésében megfigyelhetően meg is határozták az intézmény által a nevelés terén vállalt feladatokat.

³⁴² Vincze Tamás (2004): Mitrovics Gyula. In Brezsnaynszky László, Fenyő Imre (szerk.): *A Debreceni Iskola*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 26-34.

³⁴³ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. X. 1.

³⁴⁴ Uo.

Ezeknek a magasabb elveknek és szempontoknak az érvényesülésével kezdte meg működését az iskola. Jausz Béla visszaemlékezésében „új pedagógiánk kialakításának”³⁴⁵ nevezte a gimnázium szellemében érvényesülő tudatos pedagógiai hitvallást, amely szellemiséget a tantestület minden egyes tagja egységesen képviselte.

Az Egyetemmel, a Tanárképző Intézettel, és a felsőbb szervekkel való hatékony együttműködés, a kialakított módszerek, és a tanárképzési koncepció megvalósulása, valamint az iskola eredményes munkája, gyors elismertsége is hozzájárulhatott a gyakorló gimnázium sikeréhez.

3.2.7. A gimnázium külső, szakmai kapcsolatai

A gimnázium kiterjedt kapcsolati hálóval rendelkezett. A következő dimenziók mentén vizsgálhatjuk az iskola kapcsolatrendszerét: a felsőbb szervek (ezen belül a VKM, a Középiskolai Tanárképző Intézet, a Tisza István Tudományegyetem, a Debreceni Tantestületi Királyi Főigazgatóság), a partner iskolákkal, és civil kapcsolatok révén a szülőkkel ápoltságok.

Az intézmény a VKM aktív közreműködésével alakult meg. Hosszas készülődés előzte meg az indulást, mivel a Tanárképző Intézet már tíz évvel korábban tervezte a tanárképzést szolgáló gyakorló középiskola megalapítását.

Az induló tanévet Körösy László tanácsos nyitotta meg. A minisztérium részéről Eyssen Tibor³⁴⁶ osztálytanácsos Szily Kálmán államtitkár és Körösy László tanácsos rendszeresen ellátogattak a gimnáziumba, megtekintették az iskola épületét, beszéltek annak ideiglenes voltáról, részt vettek a vezető tanárok által tartott bemutató tanításokon. Látogatásaik alkalmával a Tanárképző Intézet tanárai is kísérték őket.³⁴⁷

A VKM közvetlen odafigyelése a gimnáziumban folyó munkára más téren is megnyilvánult. A minisztérium folyamatosan gondoskodott a tanárok önképzéséhez szükséges folyóiratok előfizetéséről. Anyagilag is támogatta a Stégmüller villa átalakítását a Tanárképző Intézet elnökségével együtt. A minisztérium adományozta a gyakorló gimnáziumi címeket, s ez elismerést jelentett a pedagóguspályán.

1939-ben Jausz Bélát gyakorló gimnáziumi igazgatóvá nevezték ki, 1941-ben tanügyi főtanácsosi kitüntető címet kapott.³⁴⁸

³⁴⁵ Jausz Béla (1963): i.m., 549.

³⁴⁶ Eyssen Tibor 1911-től volt az Eötvös József Collegium tagja.

³⁴⁷ Az Értesítők és a Jausz napló tanúsága szerint

³⁴⁸ Értesítő 1939/1940. Értesítő 1940/1941.

A tanárok szakmai továbbképzése céljából tanulmányi utakat szerveztek külföldre is. A VKM tankönyvírásra és tankönyvbírálatra kérte fel a tanárokat.

A forrásokból világosan kitűnik, hogy - bár az intézmény létrejöttét, megalapítását és megvalósítását magas fokú szakmai elhivatottság, a tanárképzés valódi gyakorlati műhelye iránti igény jellemezte, - a megvalósítás során az ország gazdasági helyzete miatt az iskola számos nehézséggel küzdött. A levéltári források igazolják, hogy az intézmény tanévenként megújított költségvetésből gazdálkodott, állandó és folyamatos kérvényeket intézett a minisztériumhoz pénzügyi nehézségei miatt.

Jausz Béla egyaránt tartott fenn formális és informális kapcsolatot a minisztériummal. Rendszeresen tett látogatásokat, amikor beszámolt a gimnáziumban zajló munkákról, így például kérte a tanárok évközi áthelyezésének beszüntetését, a katonai behívások ellen tiltakozott, mert ezek megnehezítették az iskola működését. Szót emelt a tanárok magas óraszámá ellen, javaslatot tett a gyakorló gimnáziumi tanárok státusának tehermentesítésére, és előrehaladásuk biztosítására.³⁴⁹ Több alkalommal kérvényezte az iskolaépület átalakítását, a költségvetési keret megemelését, a megfelelő tanerő kiválasztásával, és a gyakorló gimnázium tanárainak továbbképzésével kapcsolatos utazásokhoz bérkeret megállapítását.

Az általa tett pár napos tisztelgő látogatások kiterjedt kapcsolatot, sőt egyes minisztériumi tisztviselőkkel közvetlen, baráti ismeretséget feltételeznek. Fő céljuk a kapcsolatépítés volt, a gimnázium eredményes működése céljából.

Jausz igazgatói tevékenységére vonatkozó hivatalos véleményekből nem sok maradt fenn. A VKM ügyiratai között, egy aláírással, dátummal nem rendelkező, de feltételezhetően egy minisztériumi tisztviselőnek a gimnáziumban tett látogatása után született feljegyzését találtuk. A feljegyzés, (távirati stílusban) a következőket tartalmazza: „1. Új épület egyetem körül. Igazgató kinevezése a VI. fizetési osztályba. /Feláldozta egyetemi karrierjét. Hívták, nem kereste. Három év óta: új iskola szervezése; igazgatói adminisztráció vezetése egyedül és pedig nemcsak a rendes adminisztrációé, hanem az új iskola beállításáé és az évenként történő nagy beszerzéseké és építkezéseké; az iskola jó neve városban; összes tanárjelöltek vezetése; Tanít és német szakos tanárjelöltek vezető tanára; Kinevezését már az első év végére ígérték./”³⁵⁰

³⁴⁹ Jausz-napló

³⁵⁰ MOL-K592-VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium.

Az olvasottakat megerősítik azokat a további jelentések, amelyek arra vonatkoztak, hogy egy esetleges gimnáziumi összevonás alkalmával, ha a gyakorlót az állami Fazekas gimnáziummal vonnák össze, továbbra is Jausz Béla lenne az igazgató.

A Középiskolai Tanárképző Intézet részéről Pap Károly elnök és Szabó Dezső elnökhelyettes segítettek megteremteni a feltételeket a gyakorló gimnázium létrejöttéhez. Rendszeresen látogatásokat tettek az intézményben, kísérték a minisztériumi tisztviselőket, az igazgatótanácsi tagokkal együtt részt vettek bemutató tanításokon, számos tantárgyból tanév végi összefoglaló órát tekintettek meg a gimnáziumban, előadást tartottak a tanári kar részére. Az induló tanévben, az első minisztériumi látogatás alkalmával „*az államtitkár urat (Szily Kálmán vallás-és közoktatásügyi államtitkár) Dr. Pap Károly egyet. ny. r. tanár úr, a Tanárképző Intézet elnöke üdvözölte, s kérte, hogy a bölcs intézkedésével létrehozott intézetet további fejlesztésében is támogatni kegyeskedjék.*”³⁵¹ Mindebből látszik, hogy a Tanárképző Intézet vezetése aktívan jelen volt az iskola életében, amely teljesítette a gyakorló funkciót és valódi képzőműhelyt biztosított a tanárjelöltek számára.

Jausz Béla szoros kapcsolatokat ápolt a felsőbb szervekkel. A Jausz-napló tanúsága szerint a Tisza István Tudományegyetem korabeli aktorai közül a következő személyek vettek részt valamilyen formában az iskola életében: Tankó Béla rektor, Berei Soó Rezső³⁵² dékán, Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Handel Vilmos, Hankiss János professzorok bemutató tanítási órákon vettek részt. Az 1943/44-es Értesítő bejegyzése szerint Karácsony Sándort a tanév folyamán nevezték ki a Tanárképző Intézet igazgatótanácsának tagjai sorába. Ebből az alkalomból köszöntötték „*... a pedagógia professzorát, aki eddig is mindig jóakarátú támogatásával segített munkánkban.*”³⁵³ Ugyanebben a tanévben Hankiss Jánost Pukánszky Béla egyetemi tanár váltotta a Tanárképző Intézet elnöki székében. „*akit hivatalba lépése alkalmából küldöttségileg köszöntöttünk s aki kitüntető érdeklődéssel kísérté egész éven át munkánkat.*”³⁵⁴ Mitrovics Gyula pedagógiai bevezetőket, előadásokat tartott tanári értekezletek alkalmával, például a következő témákban: *Pedagógiai irányelvek; Munkaiskola és élményszerűség; Tudomány-e a pedagógia?* - címmel.

³⁵¹ Jausz napló

³⁵² Berei Soó Rezső 1921-től volt tagja az Eötvös Collegiumnak.

³⁵³ Értesítő 1943/44. 15.

³⁵⁴ Uo. 15. Pukánszky Béla 1914-től, Jausz után egy évvel kezdte meg tanulmányait az Eötvös Collegiumban.

Ezeknek az átfogó, neveléstudományi kérdéseket ismertető előadásoknak a célja az egységes oktató-nevelői alapelvek kialakítását szolgáló irányelvek meghatározása volt abban az intézményben, amely az iskola klasszikus szerepe szerint, a tanárképzés gyakorlati színhelye, a gimnaziális pedagógia műhelye, nevelő-oktató intézmény, és a felsőbb szervekkel való szoros együttműködést állította működésének középpontjába. Az egyetem az iskola ideológiájának, arculatának meghatározásán túl kézzel fogható segítséget is nyújtott a gyakorló számára, amikor termet biztosított a szülői értekezletek helyének, a Fizikai intézet a fizika órák szakszerű megtartására adott lehetőséget, valamint az egyetem tornacsarnoka is a gimnázium rendelkezésére állt.

A Debreceni Tankerületi Királyi Főigazgatóság felügyelőségének részéről Debrecenből Bessenyei Lajos főigazgató rendszeresen meglátogatta a gimnáziumot, részt vett tanórán és bemutató tanításon, személyes tanácsa alapján válogatta ki Jausz az óraadó tanárok személyét az induló tanévben. Pintér Jenő budapesti tankerületi királyi főigazgató már az első tanévben ellátogatott az iskolába és részt vett szakmai továbbképzésen is.³⁵⁵

A Jausz-napló bejegyzése szerint Bárczi Gusztáv, az Állami Gyógypedagógiai Intézet igazgatója, az iskolában dolgozó iskolaorvos-egészségtanár munkáját ellenőrizte. A gimnázium tanárai közül Ercsey Jakab fizika szakos tanárt a minisztérium 1937-ben nevezte ki szakfelügyelőnek. „A VKM miniszter úr őexellenciája megbízta Ercsey Jakab r. tanárt a fizika oktatás szakfelügyeletével a debreceni tankerület területére.”³⁵⁶

A gimnázium nyitott volt a szakmai kapcsolatok ápolására és a véleménycserére a helybéli partneriskolákkal is, annak ellenére, hogy a helyi gimnáziumoknak kiváló tanáraiktól kellett megválniuk, lévén a tudományos munkát folytató, publikációs tevékenységet végző tanárok a gyakorló intézményben nyertek állást.

Szakmai kapcsolatokat ápoltak oly módon is, hogy a helyi gimnáziumok igazgatói és a gyakorló tanári kara bemutató tanításon, majd - azt egy-két napon követő - elemző órákon vettek részt. A gimnázium gyakran fogadott szakmai látogatás alkalmával kollegákat.³⁵⁷ A Jausz-napló és a gimnáziumi évkönyvek alapján tudjuk, hogy a gimnázium tanárai rendszeresen vettek részt érettségi vizsgákon elnökként vagy

³⁵⁵ Jausz-napló 1937. május 21.

³⁵⁶ Uo. 1937. február 6.

³⁵⁷ „A Református Bocskay Gimnázium Igazgatósága (Rác Jenő igazgató) Hajdúböszörményből kéri Jausz Béla igazgatót, hogy egy kollégája látogatást tehessen a Gyakorló Gimnáziumban.” HBML VIII./53/a. 1. kötet. 1938. március 7.

kormányképviselőként, főként Nyíregyházán, Kecskeméten, Jászberényben, Miskolcon, Karcagon, Szolnokon, Kisújszálláson. Máskor tankerületi tanulmányi felügyelőként ellenőrizték a szakmai munka színvonalát a középiskolákban.

Az iskola és a szülői ház kapcsolata is nagyban hozzájárult az iskola ismertté válásához és eredményességéhez. Az iskola nyitottá tette az ott folyó munkát nemcsak a szakma, a társintézmények, érdeklődők, de a diákok legközvetlenebb hozzátartozói, a szülők számára is. Az iskolai ünnepségekre, rendezvényekre, év végi összefoglaló órákra az értesítők szerint meghívták a szülőket is, ez segíthette számukra az iskolában folyó pedagógiai munka jobb megismerését. A tanári fogadóórákat – igazgatói kérésre az óraadó tanárokat is – egy adott napra tették, hogy a gyermekeik előmenetele, viselkedése iránt érdeklődő szülőknek egyszerre legyen alkalmuk a tanároktól tájékoztatást kapni.(!)

A gimnázium tanári kara és személyesen Jausz Béla is fontosnak tekintette a tanulók eredményes nevelése érdekében az iskola és a szülői ház kapcsolatát. *„Kezdetől fogva közvetlen összeköttetésre törekedtünk a szülőkkel. Ez részben a fogadóórák, részben a szülői értekezletek útján történt. [...] a szülők szívesen és gyakran kereste fel minket, és így tanulóinknak iskolánkívüli életkörülményeiről a tanárok értékes, a nevelésben felhasználható adatokat szereztek, másrészt a szülők értesültek gyermekeik oly szokásairól, melyek gondos figyelmük elől megbújtak. Így aztán a fogadó órák közvetlen és barátságos hangú megbeszélései nemcsak elméleti, de nem egy esetben valóban gyakorlati eredményekkel jártak. A szülői értekezletek teljes, sőt egyenesen meglepő érdeklődéssel folytak le. Ez az érdeklődés nemcsak a passzív megjelenésben nyilvánult meg, hanem sokszor talpraesett, az iskola érdekei iránt jóindulattal telt hozzászólásokban is.”*³⁵⁸ Ezzel a céllal rendszeresen hirdettek a szülők számára értekezleteket, amely alkalmakon egy-egy tanár tartott nevelési tárgyú előadást. Fenyő Imre tanulmányában részletesebben olvashatunk a gyakorló gimnázium tanárai által a szülőknek tartott pedagógiai tárgyú előadásokról.³⁵⁹ Ezek nem hasonlítottak a mai értelemben vett szülői értekezletekre, nevelési problémákról szóló tudományos igényű értekezések voltak. Az előadásokat, az iskolában arra alkalmas, megfelelő hely hiányában az egyetemen tartottak, ezzel is hangsúlyozva a téma fontosságát, emelve az esemény rangját. Az gimnázium részéről ez tudatos döntés volt. Közvetlen kapcsolatra

³⁵⁸ Értesítő 1936/37. 24.

³⁵⁹ Fenyő Imre (2009): i.m., 66-68.

törekedtek a szülőkkel, amit úgy valósítottak meg, hogy közben tanították, nevelték is őket.

A teljesség igénye nélkül a következő témákban tartottak ismertető előadásokat a szülők részére: Jausz Béla: *A könyv szeretete, A könyv, mint nevelő tényező* címekkel. Fehérváry Dezső: *Nemzetnevelés iskolában és otthon, A tanulók iskolán kívüli olvasmányairól*. Dr. Elekes György orvos: *A serdülőkorban lévő gyermek dietetikai problémái*. Dr. Sarkady László klinikai tanársegéd: *A sport túlhajtásairól*. Szondy György: *A tanuló munkája otthon, Az osztályozás*. Kovács Máté: *Nyelvvédelem*. Lesi Viktor: *A barátság szerepe a tanuló életében, Az ifjúság olvasmányairól, A tanári tekintély kérdése, Miben segíthet a szülő az iskolának?*

3.2.8. „Kirakat iskola”

A gimnáziumot számos alkalommal érte a „kirakat iskola”, „minta iskola.” bíráló. Különösen éles vita bontakozott ki ez ügyben akkor, amikor a tanári kar információs alapján a VKM által 1943-ban szervezett rendezvényen, Szegeden, melynek témája a falusi gyermekek „tehetségmentése” volt, a debreceni gyakorló gimnáziumot elmarasztaló megjegyzés érte.

A gimnázium tanári karának tudomására jutott, hogy az említett tanácskozáson egy, az iskolát csak felületesen ismerő tanár úgy nyilatkozott, hogy „... a debreceni gyakorló [...] kirakat iskola, ahol az egyetemi tanárok gyermekeit dédelgetik.”³⁶⁰ Más visszaemlékezés szerint „ahova csupa úrifíúk járnak.”³⁶¹ A tanácskozáson a gyakorlóból nem vett részt senki. Az ott elhangzott megjegyzésről egy ismerős pedagógus kollega útján értesültek.

A gimnázium tanári kara testületi értekezleten tanácskozott az őket ért rágalomról, és visszautasították az igaztalan vádakat. Az ügyben bensőséges, baráti hangvételű levélváltás is történt Jausz igazgató, és a minisztérium részéről Szombatfalvy György, tanügyi főtanácsos, miniszteri osztályfőnök között. Jausz Béla „Igen tisztelt barátom” megszólítással írott, közvetlen hangú levélben számolt be az eseményről és javaslatot kért az ügy kivizsgálására, „mivel felelősnek érzem magam elsőrenden annak az iskolának a jóhíréért, amely hét év óta a legnehezebb viszonyok között fejlődött azzá, ami [...]”.³⁶² A VKM részéről Szombatfalvy, szintén személyes hangvételű levélben, reagált a kérésre. Szombatfalvy válaszleveléből kiderült, hogy ő és négy minisztériumi

³⁶⁰ HBML VIII./53/a. 7. 1943. április 15.

³⁶¹ Uo.

³⁶² Uo.

munkatársa személyesen volt jelen az említett rendezvényen, ahol visszaemlékezése szerint nem rágalmazásról lehetett szó, csupán félreértésről, ezért sajnálatosnak tartotta volna, hogy a gyakorló gimnázium téves információ alapján eljárást indítson. Levelében igyekezett elsimítani a gimnázium tanári kara felől érkezett felháborodást. Véleménye szerint sajnálatos volna, ha nyilvánvaló félreértés lazítaná azt a lelki egységet, amelyre a magyarságnak az adott időben szüksége van. Jausz válaszából kiderül, hogy a gimnázium tanári kara kötelességének tartotta, hogy a magyar egységért való küzdelemben, amit ők „[...] becsületes és nem 'kirakat' munkával szolgáltak,”³⁶³ minden téren küzdjön a felelőtlenség ellen, amit az ilyen fecsegés nem szolgál. Jausz így érvelt „[...] egy különösen fontos rendeltetésű intézmény munkásaként ennek a legnehezebb viszonyok között kifejlődött iskolának védelmében mégis szót emel [...] Az ilyen magatartás a magyar nevelés ügyének, az egész magyar közoktatásügy egységes, együtt dolgozó és együtt gondolkozó szellemének sincs javára.”³⁶⁴

A tantestület emellett úgy döntött, hogy el kell tüntetni azoknak a benyomásoknak a maradványait is, amelyekkel az értekezletről azok a pedagógusok távoztak, akik az iskolát nem ismerik, ezért a legközelebbi hasonló témájú országos értekezleten kértek jogorvoslatot az őket ért sértő kijelentéssel szemben. „[...] megtaláltassék a módja annak, hogy intézetünk ugyanazon hallgatóság előtt kapja meg a jogos elégtételt, amely hallgatóság előtt a jelentés elhangzott.”³⁶⁵ A gimnázium részéről Jausz Béla igazgató kérte a közvetlen felettes hatóságot, a debreceni Tanárképző Intézet Elnökségét, hogy az iskola tiltakozását terjessze a VKM elé, és kérje, hogy indítsanak eljárást az illető ellen. A tantestület a kéréssel úgy vélte, az iskola a maga ügyén kívül a „közérdek” szempontjait is szem előtt tartotta. Az iskolavezetés és a tanári kar kérésére kedvező válasz érkezett a minisztériumból: „Az ügy kivizsgálása céljából hívja fel Főigazgató úr nevezett tanárt sürgős jelentéstételre, s a jelentést a tanár egyéniségének jellemzésével terjessze fel hozzám.”³⁶⁶

Az iskola heves tiltakozása nem csak azért érdemel figyelmet, mert valóban megalapozatlan vád érte őket és nem csak jó hírüket féltették. Reagálásukban jelen volt az általuk eddig az iskola érdemtelen tárgyi körülményei mellett végzett, és ekkor már országszerte elismert pedagógiai munka. Jausz a minisztériumhoz írt levelében indoklásként megemlítette, hogy személyesen felelősnek érzi magát azokért a

³⁶³ Uo.

³⁶⁴ Uo.

³⁶⁵ Uo.

³⁶⁶ MOL-K592. 763-1942-1944-3-Debreceni Gyakorló gimnázium. 1943. április 28.

kollégáiért, akik hét éve az iskolánál áldozatos tanári munkával végzik kötelességüket. Ezért sem hajlandó szó nélkül tudomásul venni, és nem tűrheti az iskolát érintő bírálatot, amely vádak igaztalanok, jogtalanok, és az intézetet, annak munkáját nem ismerő nagyközönség előtt hangzottak el. Jausz Béla a magánlevélben feltárta, hogy a becsmérő megjegyzést tevő Bakos József, érsekújvári állami tanárt szerinte személyes érdekek vezethették, mert korábban személye felmerült, mint az iskolához hozható tanár, de a tanári kar nem jelölte. Jausz leveléből valódi felháborodás, egész addigi befektetett pedagógiai munkájuk védelme olvasható ki: „*mert semmi esetre sem vagyok hajlandó eltűrni, hogy esztendők óta végzett becsületes munkánkat valaki bemocskolja.*”³⁶⁷ Hasonló hangvételű levélváltásra a minisztériummal a feltárt dokumentumok között nem találkoztunk. A vita azért is érdekes, mert az igazgató és a tantestület egyöntetűen tiltakozott a sértő kijelentés ellen. Jausz Béla úgy érezte, hogy mint a VKM által létrehozott különleges és fontos rendeltetésű intézmény vezetője nem engedheti meg, hogy az általuk végzett becsületes munkát valaki becsmérelje. Személyes felelősséget érzett az iskolában folyó munkáért, az iskola jó hírnevéért. Felelősséget érzett tanártársaival szemben is, akikre úgy tekintett, mint akik érdemes tanári múltjuk jutalmául kerültek ebbe az intézménybe. Jausz Béla úgy gondolta, hogy áldozattal végzett kötelesség teljesítésükért nem ezt érdemlik. Tiltakozott azért is, mert véleménye szerint a minisztérium által létrehozott intézmény nem mindegy hogyan teljesíti hivatását. A szakmai körben elhangzó, magukra nézve igaztalan, illetéktelen személytől érkezett vádak ellen azért is tiltakoztak, mert a felelőtlen fecsegéssel közérdeket is sérteni véltek „*az egész magyar közoktatásügy egységes, együtt dolgozó és együtt gondolkozó szellemének sincs javára.*”³⁶⁸ A tanárok hangsúlyozták, hogy azért is emelnek szót iskolájuk védelmében, mert az egy különösen fontos rendeltetésű intézmény. A legnehezebb viszonyok között fejlődött ki, és nem engedhetik meg, hogy egy szakmai fórumon egy gyakorló gimnáziumról ilyen benyomás maradjon meg a kollegákban. Legfőbb indokuk tehát szakmai önbecsülésük védelme, és eddigi munkájuk értelme, amivel az egész magyar közoktatásügyet szolgálják.

A falusi gyerekek tehetségkutatása ügyében rendezett szegedi konferencián a gimnázium részéről nem vett részt senki, a maguk részéről csatlakoztak a kezdeményezéshez. A nemzetnevelés, a falusi gyerekek kulturális felemelkedését segítő országos Magyar Falusi Tehetségmentés programjának felelőse a VKM részéről az a

³⁶⁷ HBML VIII./53/a. 7.

³⁶⁸ Uo.

Szombatfalvy György volt, akivel Jausz levelezést folytatott a „kirakat iskola” ügyében. A levélváltást felhasználva Jausz megírta, hogy nagyon érdeklik „azok az elméleti és lélektani alapvetések, amelyeket Ti a tehetségkutatás munkájában alkalmaztok, nagyon hálás lennék ha megkaphatnám azokat a mult évi és idei utasításokat ill. azok egy-egy úrlapját, amelyeknek alapján az 1942. és 43-as márc. - ápr.- felvételi vizsgák folytak. Továbbmenőleg pedig legközelebbi pesti tartozkodásom alatt leszek bátor Nálad jelentkezni, mert szeretnék – ha lehet – bepillantást nyerni a vizsgálatok tárgyi eredményeibe azért, hogy a magyar észjárásra vonatkozó esetleg leszűrhető tapasztalatokat regisztráljam egy készülő munkánk számára.”³⁶⁹

A gimnázium által kiadott évkönyvek számos statisztikai adalékkal is szolgálnak, így például adatokat találunk a tanulók szüleinek foglalkozására vonatkozólag is. Ezen belül található iparos, kereskedő, tisztviselő, katona, birtokos, pap, tanár és egyéb értelmiségi foglalkozás is a szülők között.³⁷⁰ A szülők foglalkozását szemügyre véve nem indokolt az a jelző, hogy a gimnázium „kirakat iskola” lett volna, „ahova csupa úri-fiúk járnak”. A gimnáziumba járó diákok származását illetően ezt a tényt az iskola által évről-évre kiadott évkönyvek is megerősítik. A gimnáziumba a város minden részéről jöttek tanulni diákok, a Nagyerdőről éppúgy, mint a Debrecen környező különböző szegényebb kertségekből, illetve vidékről. Nem a diákok összetétele miatt volt elitnek tekinthető az iskola.³⁷¹

Visszaemlékezéseikben ezt a véleményt támasztják alá az egykori tanítványok is. Úgy ítélik meg, mint ahogyan sohasem volt téma, hogy ki melyik vallásórára jár, az sem volt érdekes számukra, ki milyen családból származott. „Debrecen minden kertségéből jöttek diákok, ezek szegény kertségek voltak.”³⁷² „A diákok vegyes összetételűek voltak, nem is tudtuk kinek mi az apja.”³⁷³ „Nem annyira az úri osztály gimnáziuma volt ez, mint később kihangsúlyozták.”³⁷⁴

Igaz, hogy a diákok visszaemlékezéseiben megjelenik az ’elit’ kifejezés a gimnázium kapcsán, ők inkább annak szellemiségében, válogatott tanári karában, minőségi oktatásában látják annak elit jellegét. A szülők is használták az elit kifejezést

³⁶⁹ Uo.

³⁷⁰ A gimnázium tanulóinak összetételéről, a szülők foglalkozásáról olvashatunk: Mervó Zoltánné (1991): Adalékok a Debreceni Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának történetéhez 1936-1949. In Hajdú - Bihar Megyei Levéltár Évkönyve, 18. kötet. 123-137.

³⁷¹ A gimnázium tanítványi körének eredményességéről olvashatunk: Bicsák Zsanett Ágnes (2009): Eredményes diákok, sikeres tanítványok. In Brezsnayánszky László, Fenyő Imre (szerk.): i.m., 122-135.

³⁷² Hankiss Elemér személyes közlése.

³⁷³ Herdliczka Gusztáv személyes közlése.

³⁷⁴ Vincze László személyes közlése.

az iskolával kapcsolatban. Az iskola új épületének felállítása érdekében a szülők a gimnázium érdekében írtak levelet a főispánnak. Levelükben a következőképpen érvelnek: „Közösségünkben képviselve van a város társadalmának minden számottevő rétege, s a gondolat, mely minket összehozott, éppen az, hogy az elitképzés szolgálatában álló, ily kitűnően bevált intézmény sorsának alakulásánál a mi óhajunk is meghallgatásra találjon.”³⁷⁵ (kiemelés szerző) Időben a szülői levél korábbi keltezésű, a tanári kart érintő esemény előtt történt. Az idézetből kitűnik, hogy azok a szülők, akik a gimnáziumba járaták a gyermekeiket az intézményt az ott folyó nevelőmunka terén elitnek tekintették, képesek voltak összefogni érte. Kiderül az is, hogy a szülők számon tartották egymás társadalmi rangját, ez természetes volt a korban, és az általuk elitnek tartott intézménybe íraták gyermekeiket.

A mintagimnázium kifejezés először Pap Károly, Tanárképző Intézet elnöke részéről hangzott el. Ő már a tanévnyitó ünnepségen megfogalmazta, hogy „*olyan intézményt indítunk útnak [...] necsak gyakorló, hanem egyszersmind valódi 'mintagimnáziummá' is legyen.*”³⁷⁶ Felszólalásában hangsúlyozta, hogy a budapesti Trefort utcai mintagimnázium követőjének kívánja tekinteni a debreceni gyakorló gimnáziumot. Ő az, aki a gimnáziumban tartott első érettségi vizsga (Lásd 7. számú fénykép, Melléklet II.) alkalmával ismét hangsúlyozta az iskola 'minta' jellegét: „*A kezdő intézet vezetőszem pontja: a magasabb rendűt kereste és óhajtotta megvalósítani minden téren, ezen alapon történt a tanári testület tagjainak kiválasztása, ilyen alapon végzik a gyakorló gimnázium tanulóinak felvételét (!), nevelésüket, oktatásukat irányítani. Még nem vagyunk ott, ahol lenni kellene, de a kezdő évek nehézségeinek elmúltával könnyen lehet elterelni majd azokat, akik nem idevalók, idegyűjteni azokat, akik egy mintagimnázium növendékei lehetnek.*”³⁷⁷

Úgy véljük, a 'minta' kifejezés ténylegesen az első gyakorló gimnázium minta voltára, és annak követendő példájára utal, amely elképzelés leginkább a Tanárképző Intézet mint felettes hatóság, és azon belül is az intézményt legtöbbet látogató Pap Károly diskurzusában jelent meg. Ő az, aki a VKM-hez írott kérvényeiben is a debreceni gyakorlót a budapesti mintájára kívánta kezelni. A gimnázium a fellelhető források tanúsága szerint nem törekedett „kirakat” lenni, semmilyen fellelhető írott forrásban nem találtunk utalást arra, hogy a tanulókat válogatták volna. Érdekes

³⁷⁵ MOL–K592–VKM Középiskolák 664. csomó-1938-1941-3- Debreceni Gyakorló gimnázium. 1941. június 15.

³⁷⁶ Értesítő 1936/37. 8.

³⁷⁷ HBML VIII./53/a. 4 kötet 1940. június 13.

megfigyelni, hogy Jausz írásaiban, minisztériumi felterjesztéseiben sehol nem szerepelt a 'mintaiskola' elnevezés akkor, amikor a pesti gyakorlóról beszélt.

Érdekesen jelenik meg az iskola a helyi sajtó egyik olyan írásában, amely már egy másik politikai kort, más társadalmi berendezkedést képvisel. Nemes Nagy Ágnes, költőnő, a Köznevelés hasábján 1947-ben (!) „*A mintaiskola*” címmel jelentetett meg cikket.³⁷⁸ Az író a névén a Debreceni Állami Gyakorló Gimnázium igazgatójával Nánay Bélával készített interjút az iskolában bevezetett „*új iskolatípus társadalomalakító erejéről*”. A cikk semmilyen említést nem tesz az intézmény előéletéről, korábbi sikereiről, korábbi fenntartójáról, a város iskolái között betöltött szerepéről. Az író a cikkben a mintaiskola kifejezést arra használja, mely szerint a gyakorló gimnázium egyik célja, hogy „*ujjgyakorlatként kísérletezzék az értelmes újításokkal*”, azaz, értelmezése szerint az új iskolatípus bevezetésével mintát mutasson az osztálytagozódás megszüntetésére irányuló oktatáspolitikai törekvéseknek. Úgy véljük azonban, hogy a gyakorló gimnáziumra, a 'mintaiskola' kifejezés használatos volt a város oktatási intézményei között, az író is ezt a korábban elterjedt kifejezést kölcsönözte írása címének.

Az írás egyébként számos csúsztatást tartalmaz. „*Rendszerbeli újításnak*” tünteti fel a gyakorló gimnáziumban a reál tagozat felállítását, holott az iskola az induló 1936/37-es tanévben az V. osztályt reálgimnáziumi tantervvel indította el. A cikk megemlíti, hogy a gimnáziumban lehetőség van a francia nyelv tanulására is, amely „*az utóbbi időben valamiféle mérnöki világnyelvvé kezd fejlődni*”, ugyanakkor a francia mint második modern idegen nyelv tanulására éppen a reálgimnáziumi tanterv értelmében az első tanévtől kezdve lehetőség volt az iskolában. A cikk rokonszenves újításnak nevezi, hogy egy-egy órát az egyetemről, klinikáról érkező vendégelőadók „*ideg orvosok, lélek bűvárok*” tartanak. Az értesítők tanúsága szerint már az induló tanévben „*Az egyetemi pedagógiai szeminárium gyakornokai és tagjai több ízben végeztek [...] pszichológiai vizsgálatokat.*”³⁷⁹ Nemes Nagy Ágnes újító gondolatként említi meg, hogy az iskola „*a nyár folyamán, kisebbfajta műhelyt rendez be a diákok számára, s itt tanítja az eszközök nélkül nehezen érthető fizikát*”, pedig ez a gimnáziumban 1938-tól, annak megszűnéséig, 1949-ig tanító kiváló matematikus-fizikus Tóth Lajos nevéhez fűződött. A cikk alapján úgy gondoljuk, az író szerint nyilvánvalóvá, hogy az utód intézményben az új igazgató irányítása alatt megszakítás nélkül folytatódott a korábban

³⁷⁸ Nemes Nagy Ágnes (1947): A mintaiskola. *Köznevelés*, 7. III. évfolyam 14. szám. 308.

³⁷⁹ Értesítő 1936/37. 20.

elkezdett hatékony pedagógiai munka. Az intézményben ugyanakkor a korábban is ott tanító pedagógusok dolgoztak, akik a régi polgári értékrendet képviselő értelmiség tagjai voltak.

3.2.9. A pedagógus kollégákkal szembeni elvárások

Jausz Béla igazgatóként minden alkalmat felhasznált arra, hogy a tanárjelöltekkel, kollegáival, általában a pedagógusokkal kapcsolatos elvárásait megfogalmazza. Kiváló lehetőségek nyíltak erre a tanárkari értekezletek, bemutató órák után tartott elemző megbeszélések, módszeres értekezletek, év végi tanári értekezletek alkalmával, vagy amikor a gimnáziumban gyakorlatozó tanárjelölteket búcsúztattak. Alapot adtak erre az iskolában a tanári kar és a gyakorló tanárjelöltek részvételével rendszeresen zajlott megbeszélések, amely alkalmakat minden esetben a Jausz által tartott összefoglaló értékelések zártak. Jausz egy kézben tartotta a dolgokat, megvilágította, rendszerezte elveinek elméleti hátterét.

Jausz az intézmény működésének hármas céljából (nevelés-oktatás, tanárjelöltek képzése, gimnáziumi oktatás) adódó feladatokat fokozott felelősséggel teljesítette. Következetes szigor, ahogyan egy visszaemlékező jellemezte *„értelmes fegyelem”*³⁸⁰ jellemezte vezetési stílusát. Minden munkatársától, a tanárjelöltektől is elvárta, hogy kötelességeiket pontosan végezzék el: *„A rend az alapja minden közösségnek [...] ebbe mindenkinek bele kell illeszkednie”* – hangoztatta.³⁸¹

A pedagógus leglényegesebb vonásának saját, belső humanizmusából is fakadóan az emberséget tartotta. A nevelővel szembeni elvárásai ars poeticájának tekinthetők egy tanári módszeres értekezlet alkalmával megfogalmazott gondolatai. *„A nevelő nem mindenható teremtménye növendéke lelkének. De egyben feltétlenül vezére kell, hogy legyen az ifjúságnak: saját életével kell példázni a növendékei előtt az élet célját, amely nem más, mint a humánus kiteljesítése. És végül még egyre van szüksége a tanárnak: fanatizmusra a munkában.”*³⁸²

Így fogalmazta meg a tanári munka lényegét: *„... szeretet és életközelség nélkül nincs tanítás és nevelés.”*³⁸³ Számos alkalommal hangsúlyozta, hogy ezen a rögzös pályán „optimizmus” nélkül boldogulni lehetetlen: *„... kell a hit magunkban, a kezünkre*

³⁸⁰ Varga Gábor személyes közlése.

³⁸¹ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. XI. 19.

³⁸² HBML. VII./53./a. 1. kötet. 1937. IX. 19.

³⁸³ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. VI. 7.

bízottakban és a jövőben.”³⁸⁴ A nevelés hatékonysága érdekében fontosnak tartotta a nevelő személyiségét: „*A tanár egyénisége az, amely sok akadályon átsegít.*”³⁸⁵

Úgy vélte, hogy a tanár, aki a nemzet középosztályát neveli, lelki, szellemi, érzelmi, és értelmi felkészültségű kell, hogy legyen. A tanár kötelességének tartotta, hogy a tanulók stiláris készségét fejlessze, hogy a tanár maga is ép, kerek mondatokban, világosan és választékosan beszéljen, ehhez pedig „... *tessék sokat olvasni és pedig nemcsak szakirodalmat, hanem klasszikus széprózát.*”³⁸⁶ A pedagógus munkájában kiemelte a gyermeki psziché ismeretét. A tanári hivatást „átgondolt és lélektani alapokra fektetett munkának” tartotta. „... *aki a gyermekek közé lép, halálosan komoly munkát vállalt.*”³⁸⁷

A nevelésről szóló hitvallásából adódóan hangsúlyozta az érzelmi nevelés fontosságát az órákon, még a számtan, és a természettudományos tantárgyaknál is kérte a jelölteket a téma érzelmi aláfestésére. Ebben a Mitrovics professzor által közvetített nevelési elvek, pedagógiai felfogás tükröződnek: az emocionalizmus, az ismeretanyag érzelmi úton való maradandóvá tétele, az élményszerűség jelentősége. Az az „*egységes útvonal*”, amit a Tanárképző Intézet és az egyetem jelölt ki a gyakorlóiskola számára. Jausz Béla ezt szem előtt tartotta. Felhívta a gyakorló tanárjelöltek figyelmét arra is, hogy a tanulókat mindig lelkiismeretesen és megfontoltan bírálják el.

Jausz ismertette saját nevelési elveit, azt hogy mit vár el a tanároktól a tanulókkal való foglalkozások alkalmával. Hangsúlyozta a munkáltató tanítás fontosságát, véleménye szerint nagyobb szerepet kell biztosítani a szellemi aktivitásnak, foglalkoztatásnak, amellyel a nevelési célokat hatásosabban el tudják érni. Kérte a kollégákat, hogy problémák keresésére neveljék a tanulókat. Utalt Kerschensteiner munkáltató módszerére, amelynek lényege, hogy a tapasztalati gondolkodást logikaivá alakítja.³⁸⁸ Egy módszeres tanári értekezleten az igazgató felkérésére ismét Mitrovics Gyula, a pedagógia egyetemi professzora tartott előadást „*Munkaiskola és élményszerűség*” címmel, mely során az iskola eddigi eljárását tudatosította és erősítette meg. Jausz a téma kapcsán elmondta, hogy magyar irodalom tantárgyból a munkacsoportokban való foglalkoztatás, munkáltatás során még a nagyon gyenge tanulók is elsőrendű munkát végeztek.

³⁸⁴ Uo.

³⁸⁵ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. XI. 19.

³⁸⁶ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1937. 13. a.

³⁸⁷ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. XI. 19.

³⁸⁸ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1936. VI. 7.

Jausz kérte, hogy vegyék figyelembe az élményszerűséget az órákon, életközelséget a példákban. A tanárjelöltek figyelmét felhívta arra, hogy építsenek a tanulók öntevékenységre, aktivizálják őket az órán, fejlesszék a problémameglátást, ellenőrizék a megértést.

Véleménye szerint a tanárnak fanatizmusra van szüksége a munkában amellet, hogy „*A nevelő [...] feltétlenül vezére kell, hogy legyen az ifjúságnak: saját életével kell példáznia növendékei előtt az élet célját, amely nem más, mint a humánus kiteljesítése.*”³⁸⁹ Úgy gondolta, hogy az igazi minta a diák számára „*az egész ember-tanár*”³⁹⁰, mert példájával hat és tud nevelni.

Pedagógiai hitvallását a diákok szeretetéről, a tanítás melletti elkötelezettségről egy alkalommal így foglalta össze: „*A gyermekkel való bensőséges foglalkozás, a gyermekek társasága megőrzi a lelkes tanár fiatalságát, lelki üdeségét. Oly előny ez, amelyért sok bűt, bánatot érdemes elszenvedni. Ez ad erőt a pedagógusnak munkája végzésére, valamint az a megnyugtató érzés, amelyet a jól végzett munka tudata ébreszt.*”³⁹¹

Jausz Bélának a pedagógusokkal szemben megfogalmazott elvárásaiból a korabeli pedagóguspályával szembeni társadalmi és szakmabeli elvárásokat olvashatjuk ki. Nézeteiben megjelennek a tanári munka társadalmi fontosságát, az erkölcsi mintát, a tanárral szemben megnövekedett elvárás-rendszer tartalmi elemeit hangsúlyozó követelmények. Azok az elvárások, amelyek a korabeli pedagógiai szaksajtó írásaiban is kiemelt figyelmet kaptak. Jausz azokat a tartalmakat közvetítette, amelyek a kor politikai szellemének megfelelően megjelentek a pedagógus társadalomról a szakperiodikákban is a korban szokásos retorikai elemek gazdagságával

3.2.10. A gyakorló tanárjelölttel szembeni elvárások

A gyakorló tanárjelöltek képzése, ahogyan erre az értesítők is utalnak, VKM által kiadott szabályzat és utasítás előírása szerint történt. A jelöltek két héten keresztül naponta három órában saját szakjuk, és az igazgató felhívása szerint más szakok óráit is látogatták, majd vezető tanárok mellé kerültek, akikkel megkezdődött a tanítási gyakorlatra való előkészület, óra előtt és után részletesen megtárgyalták az új anyagot, a követendő módszert, és kivitelt. A több hetes tanítási gyakorlat után próbatanítást

³⁸⁹ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1937. XI. 19.

³⁹⁰ Uo.

³⁹¹ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1937. VI. 7.

tartottak a jelöltek az igazgató, és az egyetem bölcsészeti karának professzorai jelenlétében. A próbatanítás után megbeszéléseket tartottak, amelyek a jelöltek önbírálatával kezdődtek, ezt követte egy hivatalos és előre kijelölt bíráló a tanárjelöltek közül, majd a vezetőtanár, a jelenlévő szakprofesszor, és minden esetben az igazgató összegezte az elhangzottakat. Jausz tanárkari jegyzőkönyvekben fennmaradt felszólalásai megőrizték a gyakorló tanárjelölt növendékekhez címzett pedagógiai elvárásait. Ezekből kitűnik a kor nevelési szemlélete, az oktatáspolitikai tanárképzési koncepciója, a tanárképzési szakma elvárása a gyakorló tanárjelölttel szemben. A gyakorlólhelyen folytatott elméleti képzés mellett a jelölteket igyekeztek közelebből is megismertetni az iskola életével, az iskolai munka minden rétegével. Így például a dokumentációk vezetésével, óráközi felügyelettel bízták meg őket, istentiszteletekre kísérték a tanulókat, segédkeztek a szertárakban, könyvtárakban, az értekezletek jegyzőkönyveit vezették. A példaadás kedvéért az iskola tanárai és a vezetőtanárok is rendszeresen tartottak bemutató tanításokat. *„Céljuk a már fent említett egységes tanári munka és egységes intézeti szellem kialakítása volt, ép ezért ezeken az egész tanári testület és az összes gyakorló tanárjelöltek részt vettek.”*³⁹² A bemutató tanításokat kéthetente azonos napokon tartották, ez az induló évben a kedd volt. A megbeszéléseket pedig csütörtöki napon délutánonként módszeres értekezletek alkalmával *„amelyeken egyrészt az elhangzott tanítás vétetett bírálat alá, másrészt az illető szaktárgy általános módszertani elvei, sőt továbbmenőleg a felvetődött pedagógiai problémák is megbeszélés tárgyát képezték.”*³⁹³ *„A vezető-tanárok a bemutató tanításaikkal kapcsolatos módszeres értekezleteken nemcsak a bemutató órájuk munkája révén felvetődött módszertani kérdésekkel foglalkoztak, hanem ép a jelöltek okulása céljából tárgyuk methodikájának lényegét is felvázolták.”*³⁹⁴

A VKM által kiadott, és a középiskolák igazgatására szóló Középiskolai Rendtartás jogszabálygyűjteményében szabályozták a tanári testületek által tartandó értekezleteket.³⁹⁵ A következő értekezletek voltak előírva: alakuló, módszeres, ellenőrző, osztályozó, tandíjmentességi, tankönyvjavasoló, érettségi vizsgálati, és évváró értekezlet. A rendtartás szólt arról is, hogy az értekezletek időpontját úgy kell kijelölni, hogy az ne zavarja a tanórákat. A rendelet javasolta, hogy melyek azok a témák, amelyeknek meg

³⁹² Értesítő 1936/37. 17-18.

³⁹³ Uo. 18.

³⁹⁴ Uo. 19.

³⁹⁵ Pintér Jenő (1928): *A Magyar Középiskolák Igazgatásának Kézikönyve. A Középiskolákra vonatkozó törvények, rendeletek, szolgálati szabályzatok és ügykezelési utasítások szövegeinek magyarázatos gyűjteménye.* Budapest.

kell jelenniük a módszeres értekezletek alkalmával. Így például didaktikai kérdések, pedagógiai értekezések, egyes tárgyak módszertani eljárásai, hospitálás, szemléltetés, olvasmányok témái, írásbeli dolgozatok, memorandumok, rendeletek ismertetése, általános elvek stb. Jausz Béla igazgató módszeres értekezletek alkalmával tűzte napirendre a javasolt témákat.

Az induló tanévben 23 tanárkari gyűlést tartottak, amelyeken a tanárjelöltek is részt vettek. A tanári testületet érintő belső és személyes természetű ügyeket, az értekezletet követő zárt üléseken tárgyalták meg. Az elmondottak azt igazolják, hogy a gyakorló gimnázium széleskörű, nyilvános munkát végzett, amely valódi gyakorlati műhelyt biztosított a tanárképzés számára. A levéltárban fellelhető jegyzőkönyvi források szerint a tanárjelöltek által tartott bemutató tanítások alkalmával Jausz Béla fokozott figyelmet fordított arra, hogy a jelölt mennyire képes a tanulókat az órán aktivizálni, épít-e öntevékenységre: „*mutatós, elevenebb óra.*”³⁹⁶ Az új anyag elsajátításának a módja didaktikai szempontból mennyire logikus menetben történt: „*nemcsak logikus menetben történt, hanem heurisztikusan is kifogástalan eredménnyel.*”³⁹⁷

Jausz fontosnak tartotta a példák életszerűségét és a szemléltetést.³⁹⁸ Kiemelt figyelemmel kísérte a jelöltek kérdéskultúráját, előadói készségét. Odafigyelt a meghatározások precizítására, a tanórán a logikus gondolkodásra, a problémák meglatására nevelt-e, mert Jausz szerint cél „... *egy új, önállóan gondolkodó, gerinces generációnak a kitermelése.*”³⁹⁹ Lényegesnek tartotta, hogy a tanulók számára a táblakép tiszta, látható-e, a jelölt mennyire törekszik a teljes és alapos osztályfoglalkoztatásra. A jobb tanulóknak külön foglalkozásokat írtak elő, ugyanakkor, a tanárjelölteknek arra hívta fel a figyelmét, hogy „*Nem a mutatós tanítás a célunk, hanem hogy az anyagot megtanítsuk még a gyengébbeknek is.*”⁴⁰⁰ A tanárjelöltek által tartott próbatanítások alkalmával figyelte, hogy a jelölt tanulókkal való bánásmódja kiegyensúlyozott, nyugodt-e, milyen tempóban tartja az órát. „*A tanár ne gyors tempóban zavarja le az órát, hanem nyugodtan, lassan.*”⁴⁰¹ Óraterve logikus, egységes, és megfelelően tagolt-e. Életközelséget alkalmaz-e a példákban. Ellenőrizte-e az órai

³⁹⁶ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1937. XII. 03.

³⁹⁷ HBML VIII./53./a. 1. kötet. 129/1937. 13. a

³⁹⁸ Hankiss János visszaemlékezése szerint Jausz Béla nagyon fontosnak tartotta a szemléltetést. Minden osztályban volt diavetítő, a szemléltetés és magyarázat váltakozott nála.

³⁹⁹ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1937. XII. 03.

⁴⁰⁰ HBML VIII./53./a. 1. kötet 1937. 13. a.

⁴⁰¹ Uo.

anyag megértését, fellépése nem volt-e rideg. A tanárjelöltek figyelmébe ajánlotta, hogy a tanulókat mindig lelkiismeretesen és megfontoltan bírálják el.

Fontosnak tartotta a tanárjelöltek figyelmét felhívni a bemutató tanítások menetére, a bemutató tanítással kapcsolatos megbeszélésekre, a szerzett tapasztalatok felhasználására. Részletezte a tanítást végző és a bíráló tanárjelöltek kötelességeit, feladatát. A tanárjelöltek bemutató tanítással kapcsolatos önbírálatát, (mintaszerű önbírálatot várt el), a bemutató óra menetének pontos, rendkívül aprólékos, részletes elemzését a vezető tanár részéről, a többi tanár és az igazgató részvételével elsődlegesnek tartotta. Az ezen alkalmakról fennmaradt jegyzőkönyvek is azt igazolják, hogy a tanári kar komoly feladatának tekintette az óramegbeszéléseket, szükségesnek tartotta azok mindenirányú részletezését, amely kiterjedt a tantárgyi tartalomra, a tananyag ismertetésének módjára, módszertani szempontokra, a tanárjelölt viselkedésére.

Jausz Béla igyekezett útravaló javaslatokat megfogalmazni a végzős tanárjelöltek számára. Egy ilyen búcsúztató alkalommal hangoztak el a pedagóguspálya szépségeiről és nehézségeiről szóló, hitvallásának tekinthető gondolatok. *„A középkorban a babonás tudomány keresvén kereste az örök ifjúság elixírjét. A pedagógusnak ez az ifjúságot megőrző fluidum osztályrészül jutott – mintegy ellenszolgáltatásul a rögzös pálya fáradalmaiért – abban, hogy örökké a gyermekkel, az ifjúval foglalkozván, ez a környezet őrzi meg lélekben az öregedéstől. Azonban a gyermek ez adományért méltán kívánhat a tanártól is fizetséget. Fizethetünk neki szeretettel és azzal, hogy nem veszítvén el kapcsolatunkat a való élettel, a gyermeket is a reális életnek neveljük. A tanári pálya gyönyörűsége az ifjúsággal való foglalkozás, veszedelme pedig, hogy a szakkal való intenzív foglalkozás szüksége, a négy fal közé szorítottság, az ex-cathedra-munkálkodás elhomályosítja a való élettel a kapcsolatokat.”*⁴⁰²

Pap Károly⁴⁰³, a Tanárképző Intézet elnöke, főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára barátai és tanítványai emlékkönyvet jelentettek meg. Ahogyan a könyv belső borítóján olvasható „A baráti szeretet és tanítványi hála bensőséges érzelmeivel ajánljuk ezt a könyvet Pap Károlynak.”⁴⁰⁴

⁴⁰² Uo.

⁴⁰³ Pap Károly (Beregrákos 1872 - Debrecen 1954) irodalomtörténész, egyetemi tanár a debreceni Tudományegyetem tanára (1914-1942), közben az egyetem rektora (1924-25), a Tanárképző Intézet elnöke volt.

⁴⁰⁴ Péterffy László (szerk.) (1939): *Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára*. Debrecen.

Jausz Béla „Tanárképzés – nemzetvédelem” című írásával van jelen a kötetben. Jausz Béla tanárképzéssel kapcsolatos írása témáját tekintve egyedüli az írások között. Az a tény, hogy Jauszt írásával bevették országos hírű professzorok közé, aki maga ekkor csak gimnáziumi igazgató volt, és nem volt professzor, azt erősíti, hogy személye, tevékenysége elfogadott volt az emlékkönyvet szerkesztők körében. Eredményes tanügyi embernek tekintették. A gimnázium tanárai közül Kovács Máténak, aki magyart és bölcsészetet tanított a gimnáziumban, valamint osztályfőnök is volt, „Fazekas Mihály, a költő élményvilága” című tanulmányát publikálták. Vitéz Fehérváry Dezső, a gimnáziumban latin nyelvet oktató kolléga, „A fajtisztaság gondolata Kisfaludy Sándornál” című írásával jelent meg az emlékkönyvben.

A Jausz-tanulmány a középiskolai tanárképzés reformja kapcsán született, és a tanárképzés fontosságát hangsúlyozta. Jausz az új nemzeti középíráteg kitermeléséről értekezett, amely szerinte a középiskolák feladatához tartozik. Az I. világháború keserű tapasztalatai után nemzeti megújulást kívánt a középosztály újbóli megteremtésével, amely az új vezető értelmiségi réteg kialakítása révén vezetésre hivatott a tevékeny felelősség és a közösség megteremtésében. Jausz szerint ez az a réteg, amelyet a személyiségnevelést hangsúlyozva, a középiskoláknak kell megteremtenie. „A középiskola [...] eleven anyaggal, a gyermekkel, az emberi lélek formálásával foglalkozik. [...] A nemzet szellemi elitjét neveli.”⁴⁰⁵ Ehhez új tanárnemzedék kinevelésére, új nevelői személyiség kialakítására van szükség. Véleménye szerint ezt a tanárképzés keretében a férfivá nevelés (!) hivatott megoldani. (Az általánosan emlegetett tanárképzés alatt Jausz férfi tanárookra gondolt). Úgy vélte, ha volt is, van is ilyen személyiségjeggyel rendelkező nevelő, az inkább köszönhető a véletlennek, a cserkészletben rejlő nevelő erőnek, a katonaságnak, mint az intézményes nevelésnek. Jausz az oktatás-nevelés egységével magyarázta az ilyen jellegű tanáregyéniségek jelenlétének szükségességét az iskolákban, akik a kötelességszerű tanítás mellett nevelni is kívánnak. Úgy gondolta, a nevelő a saját személyisége által nyújtott példával nevel. Jausz Béla a megfelelő nevelő személyiségének válogatását az egyetemi felvételi szelekcióban képzelte el: szellemi képességek, testi alkat és arravalóság vizsgálatában, a tanári pályára jelentkezés előtti katonai szolgálat, cserkészlet nevelő ereje, munkatábori, internátusi, kollégiumi nevelés által. Tanárképző kollégiumok felállítását szorgalmazta a gyakorló gimnáziumok mellett, amelyek az Eötvös Collegium szabad egyéniségét

⁴⁰⁵ Jausz Béla: Tanárképzés – nemzetvédelem. In Péterffy László (1939): i.m., 139.

fejlesztő pedagógiai elgondolásait ötvöznék a Ludovika Akadémia katonai szellemű testi nevelésével. Jausz szerint a tanárképzés célja az oktató és nevelő tanáregyéniség kinevelésének a biztosítása.

Érdekesség, hogy ez a tanulmány hiányzik abból a felsorolásból, amely a Bajkó Mátyás által 1976-ban szerkesztett Jausz-émlékkönyvben összegzi Jausz Béla szakírói munkásságát.

Említésre méltó érdekesség, hogy a Protestáns Tanügyi Szemle 1940-es évfolyamában, az akkor magyar-latin szakon végzett és ugyanakkor doktorált Szabó Magda ismerteti a Pap Károly-émlékkönyvet.⁴⁰⁶ Ebben a cikkben Szabó Magda nagy tisztelettel méltatta Pap Károlyt. Tanulmánya bevezetőjében így fogalmazott: „... minden hivatás között talán az, mely legdúsabban meghozza az áldott aratást, aratását a legszebb vetésnek, eszmének és gondolatoknak, melyek egy tudós katedrájáról kerülnek a szívekbe. A professzor baráti körének tagjai és kiváló tanítványai versenyezve hordták össze tanulmányukat e terjedelmes emlékkönyvbe, melyet Péterffy László elmélyedt, szerető gonddal szerkesztett pompás egésszé, hogy e nagyértékű irodalmi alkotás méltó tanujele legyen annak: milyen termékenyítő hatással volt Pap Károly harminc évre terjedő, örök munkában töltött működése a magyar irodalom, a debreceni egyetem életére. [...] hiszen az emlékkönyv munkatársai valamennyien részesei Pap Károly szellemiségének.”⁴⁰⁷ A könyv ismertetése kapcsán Szabó Magda úgy vélte, hogy annak tartalma igen változatos. Publikációjában felsorolta a tanulmányok szerzőit az írások címeivel együtt. Cikkét így fejezte be: „A Pap Károly-émlékkönyv kettős értékű: Egyfelől az ünnepezt professzor egyéniségének hatalmas jelentőségét tárja az olvasók elé, másfelől a munkatársak gazdag tehetségét, sokrétű érdeklődését, tudós elmélyültségét csillogtatja meg ezer színben.”⁴⁰⁸

3.2.11. A gimnázium eredményessége a tanítványok szemszögéből

Az egykori középiskolás diákok véleményéből kiindulva elemezzük, ki hogyan emlékszik vissza a gimnázium légkörére, a tanárokra, ki mit gondol az iskola eredményességéről.

A tanítványok emlékeiben Jausz Béla igazgatói szerepében él. Szerepköréből adódóan ritkán, inkább hivatalos alkalmakkor, vagy fegyelmi vétségek alkalmával találkozott a diákokkal. Ilyenkor az igazgatói minőségéből adódó, az intézményt

⁴⁰⁶ Szabó Magda (1940): Pap Károly Emlékkönyv ismertetése. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 112-113.

⁴⁰⁷ Uo. 112.

⁴⁰⁸ Uo. 113.

sikeresen vezető, szigorú igazgatót látták a diákok.⁴⁰⁹ Ez a szerepe jelentősen eltér a rá később emlékező egykori egyetemi tanítványai emlékeiben megjelenő tanár alakjától.

A gimnáziumi diákok emlékei szerint minden hivatalos rendeletet az ő megfogalmazásában hirdettek ki az osztályfőnökök. Az egykori diákok hangsúlyozzák, hogy kellő fegyelem volt az iskolában, de ez nem járt szigorú fegyelmezéssel. A komolyabb magatartási vétségekért kerültek csak az igazgató elé, akivel – az ünnepségeket leszámítva – igyekeztek elkerülni ezeket a személyes találkozásokat.

Visszaemlékezéseikben így nyilatkoznak az egykori diákok:

„Tiszteletreméltó, feszes személyiségnek” ítélik meg, „Jausz előtt illett legalább lelkieken vigyázban állni.” „Merev viselkedése, hihetetlenül pedáns, dőlceg megjelenése miatt is nagy presztízse volt a diákok körében.”⁴¹⁰

„Jausz Béla Igazgató Úr szigorú, jutalmazó, igazságos ember volt.”⁴¹¹

Van, aki az „erélyességét” emeli ki. Szerinte Jausz „nagy rendet tartott”, és ha valamely diák megtörte a kis létszámú iskola meghitt, családias, csendes légkörét, akkor *„Jausz személyesen, az iskola emeleti lépcsőkorlátjánál állva, sztentori hangon üvöltve intette le a rendbontókat.”* Elmondása szerint *„értékes volt ez a fegyelem, amely sohasem torkollott testi fenytetésbe, és éreztük, hogy jogos a felháborodás.”⁴¹²*

Van olyan diák, aki úgy emlékszik Jauszra, mint akiből *„sugárzott a szigorúság.”* *„Nem volt vele kapcsolatunk, de Jausz maga volt a szigor”,* bár soha nem hallott büntetésről. Úgy emlékszik, hogy ő merev eleganciájával *„a diákvilágtól külön élt.”⁴¹³* *„Jausz Béla itt abszolút tekintély volt, amikor végigment a folyosón, akkor csattogtak a bokák. Ez normális dolog volt, hogy az igazgatót így köszönti az ember. [...] Jausz Béla tekintélyt parancsoló, megjelenésű ember volt. [...] Akkor őszülő hajú, nagyszerű megjelenésű, nagyon megnyerő külsejű, tekintélyes ember volt. Tehát, mi ővele különösképpen kapcsolatba nem kerültünk. Ő az iskola szervezésével foglalkozott. Ő nagyon nagy oktatástervező ember volt, intézményigazgató, nagyon jó volt. Ez Jausz*

⁴⁰⁹ Magántanulóként a gimnáziumban érettségizett Ormos Mária történész. Értesítő 1947/48. 35. 38. Ormos Mária szerint: *„Elég problémás gyerek voltam egyébként, imádtam vitatkozni, és ezt a világháború utáni időszakban nem nagyon szerették a tanárok. El is tanácsoltak a gimnáziumból, a debreceni egyetem gyakorlóiskolájába pedig csak azzal a feltétellel vett fel az igazgató, hogy magántanulóként nem teszem be a lábamat a fiai közé”.* (kiemelés: szerző) Horváth András Dezső: Ormos Mária kontra Vitray Tamás Páros interjú. Népszabadság on-line 2011. 09. 02.

⁴¹⁰ Károlyi György személyes közlése.

⁴¹¹ Herdliczka Gusztáv személyes közlése.

⁴¹² Hankis János személyes közlése.

⁴¹³ Hankis Elemér személyes közlése.

Béla, nagyszerű oktatástervező készsége miatt volt, ennyi nagy embert, egy iskolába összegyűjteni. Ez Jausz Béla érdeme.”⁴¹⁴

„Ne felejtjük, hogy a különböző ideológiát és politikát valló tanárok az ország minden részéből gyűltek itt össze a tanári testületben. Egyben azonban egyek voltak. A hivatás, a tanítás szeretetében. [...] sok-sok megértés, tolerancia volt bennünk a más felfogásokkal, oktatási módszerekkel, politikai nézetekkel szemben. [...] ezt a modern pedagógiai felfogást, amit ez az iskola képviselt, ezt elsősorban Jausz Béla imponáló egyénisége biztosította”⁴¹⁵

Az írott és szóbeli források ellentmondása jelenik meg Jausz Béla igazgatói teendőinek ismeretében. A visszaemlékező tanítványok, ismerősök, úgy vélik, hogy a gimnázium szakmai színvonalának kialakítása, az ott folyó munka egyedül Jausz Béla érdemeinek köszönhető. Ezt igyekszik bizonyítani a Jausz-émlékkönyv is, igaz, ott csak nyomokban jelenik meg ennek a korszakának az ismertetése. Az írott források nem támasztják alá azt a képet, ami a visszaemlékezőkben él. Az írott anyagok alapján úgy gondoljuk, hogy Jausz Béla ebben az intézményben nem hozhatott egyszemélyű döntéseket. A minisztériumhoz továbbított jegyzőkönyvek tanúsága szerint, minden döntését ellenőrizte, és hitelesítette a Tanárképző Intézet elnöksége. Az iskola költségvetését és anyagi jellegű kéréseit a minisztérium „a takarékosagra intő rendelet szemmel tartásával” szigorúan bírálta el. Az iskola működése anyagi feltételeinek biztosítása így nem Jauszon múlt. Kéréseit is csak a Tanárképző Intézeten keresztül terjeszthette fel a minisztériumhoz, bár együttműködésük zavartalan lehetett, erről szóló dokumentum cáfolására sehol nem találtunk példát. A szóbeli és írott források egymásnak látszólagos ellentmondása mögött egyrészt az állhat, hogy a visszaemlékezők köre a gimnázium egykori tanulóiból, a Jauszt jól ismerők köréből került ki, akik nem láttak részletesen bele az iskola ügyeinek bürokratikus folyamatába. Másik indok lehet az, hogy Jauszról és a gimnáziumról olyan ideális kép alakult ki ebben az időben, hogy a Jauszt később megismerők is az ő képességeinek tulajdonították az iskola jó hírnevét és sikerességét.

A visszamlékezők által elmondottak kiegészítik a levéltári források alapján Jauszról kialakult képet. A kutatás így nemcsak a legendás gimnázium történeti feldolgozásáról, bemutatásáról szól, de a résztvevőkben nyomot hagyó kollektív emlékezetről is.

⁴¹⁴ Vincze László személyes közlése.

⁴¹⁵ Herdliczka Gusztáv személyes közlése.

Az egykori tanítványok visszaemlékezéseikben számos dimenzió mentén jelölik meg az eredményességet. Emlékeikben világosan jelenik meg, hogy mire szocializálta őket az iskola, és hogy kik testesítették meg ezt a szocializációs folyamatot.

Megemlítik, hogy az iskola épületét, és a diákok „számát tekintve kicsi volt, egyfajta *„béke szigete”*. Más gimnáziumokkal szemben itt kis létszámú osztályok voltak, ebből adódott, hogy mindenki mindenkit ismert. Családias, meghitt hangulatúnak írják le az iskola légkörét. Hangsúlyozzák az iskola szellemiségét, ahol a tanárok csupa kiválóságok voltak és a szabadabb, liberálisabb gondolatok lelkes hívei.⁴¹⁶ Minőségi tanárok, akiket magas szintű tudás jellemez, és akik sugározták az emberséget. Akik élethivatásként vállalták, hogy elit legyen az iskola. Emlékeik szerint az iskolában alacsonyok voltak a katedrák és a tanár inkább beszélgetett a diákokkal, ritkán volt előadás. Közvetlenek voltak, a diákokat partnerként kezelték, akivel párbeszédet folytattak. A párbeszéd célja: *„Te találj ki saját magad.”* Úgy emlékeznek, intelligensnek kellett lenni. Úgy vélik, a tanárok által biztosított szabadabb légkör és az a tény, hogy hagyták őket gondolkodni hozzájárult ahhoz, hogy megállták a helyüket az életben, sikeresek lettek és karriert futottak be. Kultúrát, életre szóló útravalót kaptak.⁴¹⁷

Úgy gondolják, szerencsések voltak, hogy ilyen meghatározó, remek tanáregyeniségek tanították őket. Emlékeik szerint a kísérletezés, az új tanítási módszerek alkalmazása mindennapos volt a gimnáziumban. Tanáraikból áradt a tudás, a tanítványok szerint tanáraik megelőzték a korukat.

Tanáraik érdemének tekintik, hogy kiválóan megtanulták az idegen nyelveket, hogy matematika tudásuk még az egyetemen is kiemelkedő volt, hogy megszerettették velük az irodalmat, és érdeklődőek maradtak.

Az iskola igényességeként említik, hogy olyan tárgyakat is tanultak, amelyeket máshol nem. Így például olasz nyelvet, gyorsírást, műszaki rajzot, integrálszámítást. (Az említett tárgyakat más középiskolákban is tanították. A gyorsírást Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter az 1920-as évek második felében vette fel a rendkívüli tárgyak sorába a középiskolákban.) A tanítványok úgy gondolják, ennek is köszönhető, hogy sokan kerültek közülük műszaki, mérnöki pályára. Véleményük szerint az iskola perspektívát adó intézmény volt. Az iskola eredményének nevezik az

⁴¹⁶ „Az iskola kiváló és különleges iskola volt. [...] A GyakorlóGimnázium szaba, kreatív, interaktív iskola volt. Az órák lényegében beszélgetésekből álltak. Állandó eszmecsere folyt a gyerekek és a tanár között.” Hankiss Elemér személyes közlése.

⁴¹⁷ „Amikor másik iskolába kerültünk, rákérdeztek tőlünk, hogy ugye gyakorlósok voltatok?” Nyíri István személyes közlése a Gyakorlógimnázium a Simonyi úton című könyv bemutatóján. 2010. 05. 28. MTA DAB Székház Debrecen.

ott megszerzett idegennyelv-tudást. Különösen kiemelik e téren a francia és latin nyelvet. Latin nyelvből – mivel a tanórákon két év nyelvtanulás után latinul kellett beszélniük – az érettségig az érettségi elnök számára is meglepően folyékonyan beszéltek. Mindezt kiváló tanáruk érdemének tekintik, aki a latin nyelvet új módszerrel, a hangsúlyt a társalgásra helyezve tanította. A francia és német nyelvet olyan szinten ismerték, hogy az iskola tanulói a Déry Múzeumban német és francia nyelven színdarabot adtak elő a szülők, tanárok és a város lakosai számára. Idegennyelv-tudásuknak később is hasznát vették. Elismerik, hogy egy ilyen jó gimnáziumban sokat kellett tanulni, hacsak nem rendelkezett valaki jó memóriával. Az iskola eredményességeként említik a gyakorló tanárjelöltek jelenlétét. Megemlítik, hogy a tanárjelöltek jól felkészültek voltak, az ő révükön is sokféle új gondolat és hatás érte őket. A gyakorló tanárok vizsgatanításai népes közönség előtt zajlottak. Óráikat megtekintették a minisztériumból, egyetemről, tanárképző intézetből érkező látogatók. Jelenlétük bár feszélyezte, de egyben stimulálta is őket a megfelelésre.

A gimnázium egykori tanítványai az emlékeiket bízták ránk. A velük folytatott beszélgetésekben nem is igazán a konkrét élmények az érdekesek, - mivel azok megkopnak – de sokkal inkább a benyomások, amelyek ennyi idő távlatából a megélt, gazdag élettapasztalatok birtokában láttatják az eseményeket, értékelnek át történeteket. Az eltelt idő által megszűrt és átértékelődött vélemény az emlék maga. A visszaemlékező tanítványok kötelességüknek tartják, hogy történeteiket megosszák velünk. Ezáltal is biztosítottak látják, hogy egykori iskolájuk emléke fennmarad az utókor számára. Az a tény, hogy elbeszéléseik révén személyük fontossá vált, a kutatás szempontjából iskoláskoruk felértékelődött, ez a számukra érzelmileg is fontos készítés előhívja a rejtett emlékeket.

Az egykori diákok gazdag emléktanyagát eredeti dokumentumokkal is alátámasztható kutatás során választ keresünk arra, hogy milyen együttműködések, milyen gondolatok vezérelte szellemiség során tekinthető elismert, sikeres iskolának a gyakorló gimnázium.⁴¹⁸ Bicsák Zsanett Ágnes „Eredményes diákok, sikeres tanítványok” címmel publikált tanulmányt a témában.⁴¹⁹ Az iskola sikerességének vizsgálatához írott és szóbeli forrásokat egyaránt felhasznált. Értékelése szerint mindkét

⁴¹⁸ „Az iskola diákjainak is szerepe volt az iskola sikereiben, későbbi pályájukkal elismerték az iskolától kapott útmutatót. Komoly tanulságokat jelentő egykori iskola, amelynek ma is van tanulsága”. Szalay Tibor személyes közlése a Gyakorlógimnázium a Simonyi úton című könyv bemutatóján. 2010. 05. 28. MTA DAB Székház Debrecen.

⁴¹⁹ Bicsák Zsanett Ágnes (2009): Eredményes diákok, sikeres tanítványok. In Brezsnayánszky László, Fenyő Imre (szerk.): *i.m.*, 122-135.

forrástípus arra mutat rá, hogy sikeres iskolának nevezhető a gyakorló, hiszen eredményes diákokat nevelt. A sikeresség zálogának tekinti a gimnáziumból magas számban továbbtanuló diákok arányát is.

Meg kell említenünk az intézmény alapításával kifejeződő szándékot, mely szerint az egyetem és a tanárképző intézet egy saját céljaira szolgáló intézményt hozott létre. Ennek megfelelően az iskola tevékenységét a felügyelő bizottsággal közösen (mely bizottság tagjai az egyetemi tanárok közül kerültek ki) segítették és ellenőrizték a gimnázium munkáját. Ez az állandó szakmai jelenlét, és segítségadás is hozzájárult az iskola professzionális működéséhez.

Megemlíthetjük azt a következetességet, amely szerint Jausz körültekintően válogatta ki az iskola tanárait és gyűjtötte maga köré kora középiskolájának legkiválóbb pedagógusait. A kitűnő tanári kar együttesen alakította ki az iskolában jellemző korszerű szellemet és színvonalat, amely az iskola arculatát, pedagógiai kultúráját meghatározta. Ennek velejárója volt a pedagógia, a lélekfejlesztés, a nevelés hangsúlyozása, a minőségi oktatás. Az élményszerű tanítás, az ismeretanyag érzelmi oldalának kiemelése, a felfedeztetés, a munkáltató oktatás, a tanulók partnerként való kezelése az iskola alapvető sajátosságai közt szerepelt. Az iskola tanárai a rendszeres továbbképzések, külföldi- és belföldi tanulmányutak során szerzett tapasztalatok birtokában nyitottak voltak az új lehetőségek iránt, és a tanítás során szívesen alkalmazták a megismert új módszereket. Az egyetem professzorai is rendszeresen tartottak pedagógiai, módszertani témájú előadásokat a tanároknak. A gyakorló gimnázium kellő alázatossággal és hivatástudattal végezte nevéből is adódó funkcióját, a tanárjelöltek képzését.

Az igazgató és a vezető tanárok valódi, gyakorlatias műhelyt biztosítottak a jelöltek számára. A tanárjelöltek jelenléte, az általuk az egyetemről hozott friss gondolatok a tanárokra és a diákokra egyaránt hatottak. A vezetőtanárokat egy-egy diákjuk próbatanítása folyamatos kontrollra, saját tevékenységük reflektív szemléletére készítette. A gyakorló alkotó műhelynek volt tekinthető a tanárképző intézeti (egyetemi) tanárok, az intézmény saját, és más középiskolák tanárai, valamint a gyakorló tanárjelöltek számára.

Az iskola tudatosan törekedett arra, hogy az ott folyó munkát nemcsak a felsőbb szervek, de a város és a vidék más iskolái számára is nyitottá tegye. Az igazgató és a tantestület tagjai rendszeresen vettek részt vidéki iskolák érettségi vizsgáin. A

tanulmányutak, a minisztériumból, egyetemről érkező látogatások kiváló alkalmak voltak a kapcsolatteremtésre.

Jausz személyes visszaemlékezésében szól az eredményesség kérdéséről. Eredményesnek nevezi a tanulmányi területek terén elért oktatási tevékenységüket, bár elismeri, hogy viszonylag kis létszámú tanulócsoportokkal dolgoztak. Kiemeli a gyakorló tanárjelöltek képzését, akik közül sokan a közéletben vagy a felsőoktatásban oktatóként dolgoztak végzésük után. Véleménye szerint az eredményt két dologban lehet lemérni.

Az egyiket „új pedagógiánk kialakításának” nevezi.⁴²⁰ Azt a fajta új szemléletet érti ez alatt, mely szerint az oktatás mellett kiemelkedőnek tartották a nevelést is. Nevelési elvei között szerepelt az átgondolt és lélektani alapokra fektetett munka. A belföldi és külföldi szakmai továbbképzések, tanulmányutak újszerű tapasztalatai, friss gondolatai a tanári kar részéről első kézből jutottak el az intézménybe.

Az eredményesség másik pillére szerinte az intézet kiváló tanári testülete, akik legjobb tehetségük szerint vettek részt az iskola szellemiségének kialakításában. A tanárok kiválogatását körültekintően végezték. A nagy gonddal kiválasztott tanerő munkáját vagy az eredeti munkahelyén tekintették meg egy-egy bemutató tanítás alkalmával, vagy próbaidőre a gyakorló gimnáziumban figyelték meg, majd a tanári kar döntött a jelölésekről. A tantestület kiválogatása tudatos tervezés eredménye volt. A jó tanárok megalapozták, és biztosították az iskola eredményességét. Olyan szellemiséget sikerült kialakítani, ami működött. Más produktumot tudott az iskola biztosítani, azért mert más elvárásokkal dolgoztak, másképp kellett teljesíteniük, más volt a felelősségük. A szakmaiság biztosításáért felelős felügyeleti hatóságok, az egyetem és a Tanárképző Intézet, a tanári kar és az iskola vezetése, a szülők egy közös célt akartak.

Az írott forrásokat nemcsak kiegészítik, elevenebbé és színesebbé teszik az egykori diákok szóbeli visszaemlékezései, de hitelesítik és alá is támasztják azokat. Ami a forrásokban, és az iskola életében jelenlévő aktorok – tanárok és diákok – véleményében megegyezik az az, hogy a gimnázium nem a válogatott diákoknak köszönheti eredményességét. Ami minden oldalról kiolvasható, és minden érintett fél álláspontjában azonos, az a gimnáziumban dolgozó egyénenként is kiváló személyekből álló tantestület. Az újításokra nyitott szellemiség, ami meghatározta az iskola arculatát. A közös cél, a felelősségteljes munka érdekében kialakult együttműködési készség

⁴²⁰ Jausz Béla (1963): i.m., 549.

egyaránt jellemezte az érintett feleket: VKM – egyetem- tanárképző intézet – igazgató – tantestület.

Érdekes összevetni az írott dokumentumok és az emlékezők véleményét. A módszeres tanárkari értekezletekről született rendkívül precíz jegyzőkönyvekből kiolvashatóak azok az elképzelések, vezérelvek, amelyek mentén az iskola a munkáját kívánta végezni.

Az egykori diákok életútját ismerve, a visszaemlékezéseket hallgatva látható, hogy miként valósultak meg ezek az elképzelések. Ami a diákok emlékeiben elevenebben él, véleményükben is megnyilvánul, a forrásokban viszont nem jelenik meg az az iskola kis épülete, a kis létszámú osztályok és az ebből is adódó családi, meghitt hangulat, ami az iskolát jellemezte.

A debreceni gyakorló gimnázium Öregdiákjai az Alma Materre való hálás emlékezetből az egykori iskola falán, 1994-ben, Debrecenben, a Simonyi út 14. számú épület udvarán, az utcai kerítés közelében emléktáblát helyeztek el. A tábla felirata a következő: *„E falak között működött – rövid megszakítással – 1936-1949 között a Tudományegyetem Tanárképző Intézetének Gyakorló Gimnáziuma. Nyitott szíveket várt, önálló gondolkodásra nevelt. E táblával tisztelegnek iskolájuk és tanáraik emléke előtt az öregdiákok. 1994.”*

Az emléktábla elhelyezésekor az épület a Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Alapítvány székháza volt, ezért kérésükkel az alapítvány elnökéhez fordultak.⁴²¹ Kérésük indoklásaként említették meg, hogy egykori gimnáziumuk „... mértékadó oktatástörténetesek szerint is – kis létszáma és rövid fennállása ellenére a magyar középfokú oktatás egyik országosan kiemelkedő intézménye volt és mindenképpen érdemes arra, hogy emlékét, mindenekelőtt egykori tanáraink emlékét ilyen formában is megőrzzük.” A kérvényben, a teljesség igénye nélkül, röviden említést tettek egykori neves tanáraikról név szerint felsorolva őket. Az emléktábla felállításának támogatására írt levelet az öregdiákok nevében Salánki János, Dalmy Tibor, Károlyi György egykori diákok, egyetemi tanárok írták alá. A megemlékezésről, az emléktábla-avatásról Némethy Gyula cikket jelentetett meg a helyi sajtóban. Írásában hangsúlyozta, hogy a táblaavatással méltó módon kívántak tisztelegni iskolateremtő professzoraik, és az általuk közösen alkotott iskola szellemisége előtt. Nem maguknak kívántak emléket állítani, hanem a véleményük szerint kiválónak minősített, nagy tekintélyű tanáraik

⁴²¹ Levél Rókusfalvy Pálnak a Nemzeti Gyermekek és Ifjúsági Alapítvány elnökének. Kézirat. DE BTK Neveléstudományi Intézet.

előtt, akik nem adathalmazt szándékoztak az egykori iskolásokkal elsajátíttatni, de gondolkodásra serkentették őket. Megtanították őket kételkedni, kérdezni, vitatkozni, egykori tanáraik örömmel fogadták formálódó egyéni véleményüket. Arra nevelték őket, hogy az iskolai falai között megtanult ismeretekből hogyan születhet meg egy új gondolat. Úgy vélik ez volt a legtöbb, amit tanáraiktól szellemi örökségként kaphattak, olyan örökség ez, amelyet generációkon keresztül is képesek megőrizni.

Brezsnyánszky László értékelése szerint számos oka lehet annak, hogy a későbbi gyakorlóiskolák nem tekintették, nem tekintik jogelőd intézménynek a Jausz Béla igazgatta gyakorlót.⁴²² Véleménye szerint az okok között keresendő az, hogy maga az egyetem, és a mellette működő Tanárképző Intézet történetéről szóló korábbi írások nem tesznek említést a tanárképzés eme gyakorlati helyéről.⁴²³ További ok lehet, hogy az 1948 után (újra) szervezett gyakorlóiskolák nem vállalták a jogutód közösséget egy az 1930-as években indult iskolával.

A gyakorló gimnázium egykori osztályai közül többen is rendszeresen tartottak, tartanak osztálytalálkozókat, amely alkalmakkor folyamatosan ápolják az egykori Alma Mater, és az ott tanító pedagógusok emlékét.⁴²⁴

Jausz Béla ütközőpont volt a felsőbb szervek és a tanári kar között. Az iskolában folyó nyugodt, kiegyensúlyozott munka érdekében vállalta a vezetői szereppel járó teendőket. Ami ebben vezérelte az a számára „különleges rendeltetésű gyakorló-iskola” érdeke.

Mindent megtett azért, hogy biztosítani tudja a gimnáziumban folyó tisztességes munkát. 16 évi Kisújszállási gimnáziumi tanári gyakorlata során szerzett tapasztalatát használta fel arra, hogy a gimnázium belső életét megszervezze. Ez az iskolateremtő gondolat hatotta át a munkáját. Jausz az igazgatói megbízást tanári volta melletti hivatásnak tekintette. A vezetői feladatok ellátása inkább egy bürokrata, hivatalnok teendőit igényelte tőle, amit a források tanúsága szerint előtérbe helyezett. Pedagógiai tevékenysége német vezetőtanári, egyetemi lektori, érettségi elnöki munkájában összpontosult.

Jausznak, mint igazgatónak összetartó ereje volt az iskolai feladatok ellátásában. Igazgatói erényei találkoztak a feladatát tisztességgel ellátó, felelős vezető személyével.

⁴²² Brezsnyánszky László (2009): A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma. In Brezsnyánszky László, Fenyő Imre (szerk.): *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton*. Debrecen. 10.

⁴²³ Ez alól kivételt képez az egyetem 100 éves jubileumára kiadott kötetben Orosz Gábor írása.

⁴²⁴ Hankiss Elemér, Hankiss János, Herdliczka Gusztáv személyes közlése.

A levéltárban fellelhető írásos források, tanárkari jegyzőkönyvek, igazgatói feljegyzések, dokumentumok tanúsága szerint Jausz Béla feladatához hűen, lelkiismeretesen és pontosan végezte a vezetéssel járó írásbeli teendőket. A módszeres értekezletekről, az iskolába érkező látogatásokról, az intézmény feladatairól rendkívül aprólékos feljegyzések állnak rendelkezésünkre. A gyakorló tanárjelöltek bemutató tanításait követő elemző óráról minden igényt kielégítő részletes jegyzőkönyvek születtek.

A VKM, az egyetem és a Tanárképző Intézet elnökségének védnöksége nyilvánvalóan emelte az iskola társadalmi rangját. Ehhez a ranghoz járultak hozzá az iskolával szemben támasztott elvárások is. Jausz Béla megértette ezeket az elvárásokat és igyekezett megfelelni a szerepnek.

3.3. A két világháború közötti pedagóguskép

3.3.1. Adalékok a két világháború közötti hazai pedagógusképhez⁴²⁵

Egy korszak iskolaügyének, pedagógiai stílusának és a pedagógusmunka minőségének megértéséhez ismernünk kell azokat a véleményeket és irányelveket, amelyek abban az időszakban elfogadottak és/vagy deklaráltak voltak. Nem csupán a történetiség kutatói követelménye igényli ezt, hanem az a módszertani törekvés is, amely az egyes korszakok és szereplőik összehasonlításához keres elfogadható alapot, támpontokat.

A két világháború közti időszakban kezdte a pályáját Jausz Béla, majd teljesedett ki gyakorló gimnáziumot szervező és vezető tevékenysége. Jausz Béla pedagógusi pályájának felét, 1919 és 1944 között 25 tanévet, középiskolában töltötte el.

Száma számára ez az időszak meghatározó volt további tevékenysége során, az egyetemi katedrán ebből a korból merítette gyakorlati tapasztalatait. Későbbi pályája során is többször megjelent a középiskolai képzés az életében, tanárképző intézeti előadóként, a tanárképzés gyakorlatát megvalósító szakemberként, érettségi elnökként. Értekezésünkben úgy ítéljük meg, pedagógiai portréjának hiteles megrajzolásához elengedhetetlenül fontos tudnunk, milyen aktuális várakozások vették körül akkor a pedagógusok munkájának megítélését. Mit deklaráltak a hivatalos dokumentumok és hogyan vélekedett a tanárképről a pedagógiai szaksajtó.

Témánk szempontjából hasznos forrásgyűjteményt jelentett a Jáki László által összeállított pedagógusok személyiségével és életmódjával foglalkozó cikkek válogatott

⁴²⁵ Vincze Tamással a témában közös publikáció jelent meg. Vargáné Nagy Anikó – Vincze Tamás (2011): Adalékok a két világháború közötti hazai tanárképhez. *Educatio*, 258-264.

bibliográfiája.⁴²⁶ A válogatás az 1919–1944 között megjelenő pedagógiai témájú folyóiratcikkek tematikus összeállítása. Az újságcikkek címei alapján összeállított gazdag gyűjteményből a pedagógus személyiségével, a tanár, mint a nevelés alapvető tényezőjével kapcsolatos írásokat tanulmányoztuk. Ez a bibliográfiai gyűjtemény lehetőséget ad számunkra, hogy a két világháború közötti pedagógiai szaksajtóban megjelenő írásokból képet kapjunk a pedagógus társadalmat érintő, őket foglalkoztató kérdésekről, a korabeli periodikákból kirajzolódó pedagógus képről.

A pedagógustársadalomról a szaksajtóban megjelenő írások tematikusan csoportosíthatóak. Számos írás foglalkozott a pedagógus egyéniségével, a nevelő lélektanával, a nevelő műveltségével. A kornak szóló retorikai elemek gazdagságával igyekeztek megrajzolni az ideális nevelő személyiségét. A kor politikai szellemének megfelelően történelmi szerepet tulajdonítottak a nemzet nevelőjének, amihez kötelességek társultak. A korabeli források sokat elárulnak a pedagógusok társadalomban elfoglalt helyéről, életmódjáról, értékrendszeréről, az iskola világáról.

A pedagógiai periodikák forráselemzése lehetőséget biztosít számunkra, hogy bepillantást nyerjünk a korabeli tanítói, tanári pálya világába. Felszínre kerüljenek a szakmát leginkább foglalkoztató problémák, a korszak pedagógiai világát bemutató gondolatok. A szaksajtó írásainak elemzése lehetőséget biztosít arra, hogy megismerjük a korabeli pedagóguspályával szembeni társadalmi és szakmabeli elvárásokat. A cikkekből kitűnik, hogy az egyes szerzők a nevelés sikerességét – mai szóhasználattal élve – milyen pedagógiai kompetenciák mentén tartották megvalósíthatónak. Mindezek hozzájárulnak a korabeli pedagógus társadalomról kialakult kép bővítéséhez, és a neveléstörténeti kutatás számára is érdekes megközelítés lehetőségét hordozzák a

⁴²⁶ Jáki László gyűjtötte össze a pedagógusok személyiségével és életmódjával foglalkozó, 1919 és 1944 között megjelent cikkek válogatott bibliográfiáját. Ez a gyűjtemény sok segítséget nyújtott számunkra ahhoz, hogy a két világháború közötti pedagógiai szaksajtóban megjelenő írásokból képet kapjunk a pedagógus társadalmat érintő, őket foglalkoztató kérdésekről, a korabeli periodikákból kirajzolódó pedagógusképről. A forrásként felhasznált szaklapok a Magyar Középiskola, Magyar Tanítóképző; Magyar Pedagógia; Néptanítók Lapja; Nevelésügyi Szemle; Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny és a Protestáns Tanügyi Szemle. Általános jellemzőjük, hogy a mindenkori közoktatásügy egész körét felölelő kérdésekkel foglalkoztak. A folyóiratokban változatosan gazdag, a tanári társadalmat több szempontból érintő témák köré szerveződött a kommunikáció. Az írások tükrözik a közoktatásügyi kormányzat politikai, pedagógiai irányvonalát. A néptanítókat érintő közhasznú ismereteket, szakmódszertani javaslatokat, didaktikai útmutatókat és általános pedagógiai írásokat, hivatalos közleményeket, álláshirdetéseket tartalmaztak. Foglalkoztak a hazai tanítóképzés ügyeivel, a tanítóképzés érdekeivel. A szaklapokban bármely pedagógus jelentethetett meg tanulmányt. Ez részben magyarázza a korabeli pedagógiai publicisztika színvonalbeli heterogenitását. A cikkek szerzői között találunk elemi iskolai tanítókat, polgári iskolai tanárokat, de jelentős számban gimnáziumi tanárokat, egyetemi professzorokat is.

Jáki László (szerk.)(1980): *A pedagógusok személyiségével és életmódjával foglalkozó cikkek válogatott bibliográfiája 1919-1944*. Budapest, ELTE TTK Neveléstudományi Tanszék.

pedagógusmunka reflexiójának világáról. A két világháború közötti korszak pedagógus képének kialakulásához és vizsgálatához alapot jelentettek az érvényben lévő oktatáspolitikai dokumentumok, az új törekvéseket hordozó, tartalmi változásokat kezdeményező oktatási törvények, tantervek, pedagógiai rendelkezések, mert az ezek nyomán végbemenő változások álltak a korabeli szaksajtóban megjelenő írások háttérében, a szerzők ezekre reflektáltak. Úgy véljük, a pedagógiai sajtóban, szakmai folyóiratokban megjelenő írások nem pusztán bölcseleti jellegű eszmefuttatások. Gyakorlati tapasztalatokra támaszkodó gondolatok, amelyek a tanítás gyakorlatában edzett pedagógusok véleményét tükrözik. Ezeknek a „kipróbált” megállapításoknak a háttérét az oktatáspolitikában végbement reformok, változások adták.

Válságos esztendőket élt át a középiskolai tanárság a két világháború között: az útkeresés, a korábbi szerephez kapcsolódó hagyományos funkciók átrendeződésének, új feladatok, kihívások jelentkezésének éveit. A XIX. század utolsó harmadának jellemző hazai tanártípusával, a tanári szerep minden összetevőjét bátrabban és öntudatosabban megvalósító, de tanítási módszereiben konzervatívabb, kevésbé sokoldalú pedagógussal összehasonlítva a 30-as évek tanári társadalma visszafogottabb és talán szürkébb is volt. Az új szellemi áramlatok és pedagógiai irányzatok térhódítása szükségszerűen a régi eszmények megfakulását hozta magával, s a korábbi nagy tanáregyeniségek, így például a református kollégiumok legendás tanáralakjai, által még hitelesen képviselt magatartásminták ekkorra követhetlenné váltak.

A szubjektív szerepépítés játéktere meglehetősen kicsi volt. A korábbi pedagógusminták elavulása mellett egy másik tényező is hozzájárult a tanári mozgástér beszűküléséhez, az önálló szerepkiterjesztés sikerességének relativizálódásához: a 30-as évek közepére teljes volumenében kiépült oktatásügyi felügyeleti-igazgatási rendszer intenzív működése. A tanárokkal szembeni elvárások konkretizálódása, a tanári munka erőteljesebb mértékű szabályozása kevesebb lehetőséget adott az egyéni szempontokat érvényesítő szerepmegvalósításoknak, és sok új feladattal is, így például a kötelező óravázlat-készítés, - ami elleni tiltakozás megjelent a szaksajtóban is - megterhelte a középiskolai tanárságot; ezek az újonnan beépülő funkciók vezettek végül a hivatalnoki szerepösszetevők egyre markánsabb megnyilvánulásához.

Erősödött az a központi nyomás is, amely a tanárok értékrendjét bizonyos mértékig egységesíteni kívánta. Nagy Péter Tibor így jellemzi ennek az értékrendnek a legfőbb pillérét: „A tanároknak iskolai és iskolán kívüli életükkel állandóan példát kellett mutatniuk a hazafias magatartásra. A hazafiasság felfogása nemcsak a dualizmus

liberális nemzetfogalmához képest alakult át, hanem az 1930-as évek fordulóján is van egy belső fordulat.”⁴²⁷ A két világháború közötti időszakban az oktatást a nemzetpolitikai stratégia kiemelt ágazatának tartották és ennek megfelelő juttatásban kívánták részesíteni. Nevelési elvekben a keresztény nemzeti szellem erősödött meg. Az irányadó oktatáspolitikai szellemiség a szakajtó írásaiban is megjelent. A politikai elvárások, a pedagógusokkal szembeni követelmények világosan megmutatkoztak a pedagógiai periodikákban, az aktuális pedagógusképben. Politikai hovatartozását illetően a pedagógus nem lehetett „szélkakas” és a társadalmi politikai közéletben „sem hajlonghat nádszálként”.⁴²⁸ Megbízhatóságával is neveljen – vélték. A nemzetnevelés igénye fényében számos rendelkezést hívtak életre, melyek a nevelési-oktatási intézményeket a változó időhöz és a megváltozott egyéni és közösségi igényekhez, újonnan elvárt társadalmi tulajdonságokhoz igyekeztek igazítani.

Az írásokban láthatjuk, hogy a nemzet, a társadalom és a család komoly elvárásokat támasztott a nevelési intézményekkel szemben. A nevelés funkcióit, a nevelés feladatának sokrétű terhet adták át és bízta rá az intézményekre. Az iskola igyekezett ennek a sokszínű feladatnak eleget tenni. Felvállalta a nevelés szerteágazó tevékenységét: a szüleit szerető gyermeket, hazaszerető honpolgárt, erkölcsös embert, hithű lelkek nevelését. Az elemzett írásokból kitűnik, hogy differenciálódnak a tanár és a tanító szerepek. Ez az a korszak, amikor a pedagógusokkal és ezen belül különösen a falusi tanítókkal szemben megnöttek a politika közvetítette hivatalos elvárások. A kor szelleme sugallta a tanító szerepének társadalmi fontosságát. Ez a felfogás jelent meg a korabeli újságok írásaiban is, hogy a tanító, aki az iskolán kívül is aktív szerepet kellett, hogy vállaljon a társadalom művelődésében, cserkészetben, leventemozgalomban, a nemzeti nevelés legfontosabb faktora. Egyes tanulmányok a hivatalos elvárások szellemében sürgették, hogy a magyar tanítónak hivatása a korszerű eszménykép szerinti tevékenykedés. Úgy vélték, a tanítás fókuszában a nemzeti haladás és tökéletesedés kell, hogy legyen. A tananyag középpontjában Magyarország, a haza és a nemzet iránti meleg ragaszkodás, lelkesedő szeretet volt. A pedagógusok magatartásának meghatározója, a kor hivatalos elvárásait is eltúlzó egyes szerzők szerint egyenesen történelmi szerepe, hogy a jövőt felelősségteljesen alakítsa. Ennek érdekében hivatásuk magaslatán álljanak, átérezzék tanárságuk jelentőségét, és azt,

⁴²⁷ Nagy Péter Tibor (1992): A magyar oktatás második államosítása. *Educatio*, Budapest, 126.

⁴²⁸ Csete Balázs (1940): A tanári lélekről. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 9. sz. 259-263.

hogy kulturális fegyverekkel tegyenek valamit a magyar nevelés, a nemzet korszerű célkitűzései érdekében. A nevelő ily módon is erkölcsi minta legyen, hivatásának alapja csak a kultúrmunka lehet. A magyar nevelés célja a nemzetlélek kialakítása. A „magyar kultúra őrszemeként” kellett vigyáznia minden magyar tanárnak arra, hogy „... a magyar lélek, a magyar jellem, a magyar életképesség életrevalóság népközösségi építőerőként benne maradjon Európában és az emberiség művelődésében, életközösségében.”⁴²⁹

A szakfolyóiratokban és az oktatásügyi törvénykezésben is a szakmódszertan bizonyos kérdéseiben helyet adtak az újító pedagógusok indítványainak, elképzeléseinek. Mivel a tanügyigazgatás a tanári munka legtöbb szeletét folyamatos ellenőrzés alatt tartotta, alapjában véve nem is csodálható, hogy a tanári alkotókedv és önállóság a különböző tananyag-feldolgozási módszerek ártalmatlan, semleges területére szorult vissza. Számos pedagógus számára ez a terep is elegendőnek bizonyult az önmegvalósításra. Néhány, módszertani újítást bevezető pedagógus számára ez az időszak a pedagógiai kísérletezés szabadságát hozta el, mégsem tekinthetők forradalminak a próbálkozásaik, mivel ezek a kísérletek valójában jól illeszkedtek a kor szelleméhez, a didaktikai igényesség, a folyamatosan fejlesztett módszertani kultúra iránti elvárások fokozódásához. Ezek a nem túl jelentős engedmények és a szakmódszertannak juttatott előnyösebb pozíció sem változtattak magán a rendszer legfőbb jellemzőjén: a tanári értékválasztások hangsúlyos állami meghatározottságán.

A pedagógustól elvárták, hogy szaktudományában alapos felkészültségű legyen, gazdag módszertani műveltséggel rendelkezzen. A középiskolai tanárokról szóló írásában vallotta a szerző: „A módszer előmozdítója, támogatója és biztosítója a tudatos, a következetes és határozott tanári egyéniség kialakulásának és érvényesülésének. A módszer és a tanár elválaszthatatlan pár [...] A módszer mi magunk vagyunk: a tanár.”⁴³⁰ A tanítás új módjait a tanulói öntevékenység érdekében alkalmazta. A korabeli pedagógiai szaklapok írásaiból kitűnt, hogy a szakma és a társadalom elvárása a pedagógussal szemben, hogy szakterületének ismerete mellett folyamatosan képezze magát, tanuljon, tanfolyamokra járjon, hiszen „... a tanítás művészete fejlesztendő.”⁴³¹

⁴²⁹ Uo. 263.

⁴³⁰ Sebes Gyula (1937): A módszer és az egyéniség. *Magyar Középiskola*, 6. sz. 163-165.

⁴³¹ Bittenbinder Miklós (1925): A tanítás művészete. *Néptanítók Lapja*, 47-48. sz. 23-26.

Álljon itt néhány példa, hogyan gondolkodott, vélekedett a szaksajtó a pedagógus műveltségéről, felkészültségéről. „A jó tanártól mindenki (tanítványok, társadalom, állam, nemzet és nép) csak azt várja, sőt követelhető, hogy: szüntelenül tanuljon és tanítson.”⁴³²

„... a tanítónak a szaktudás mellett a többi tudományág körébe tartozó ismeretekben is jártasnak kell lennie, sőt a fejlődés múltját s a jövő irányát is meg kell látnia.”⁴³³

„Ha tehát igazi tanítói egyéniséggé kívánunk fejlődni, akkor mind az elméleti, mind pedig a gyakorlati pedagógia területén képeznünk kell magunkat [...] tárgyi tudásunkat az egyes tantárgyak keretében is állandóan bővítjük és fejlesztjük [...] olvasgatás, továbbképzés közben.”⁴³⁴

3.3.2. Új elvárás-rendszer megjelenése

A tudós tanár korábban mindennek felett álló eszménye ebben az időszakban kezdett kissé halványabbá válni a szakmai köztudatban, s ekkor társult a tudományos érdeklődés és munkásság igénye mellé a tanárokkal szemben folyamatosan bővülő elvárás-rendszerben a pedagógiai hozzáértés, a megfelelő pszichológiai, didaktikai és metodikai felkészültség. Ezt az egyre nyíltabban, egyre többször hangoztatott igényt szemben a régi – egyoldalúan tudós - tanártípus anakronizmusával a Protestáns Tanügyi Szemle egyik 1936-os cikke az alábbi módon fejezte ki: „Bár kívánatos, hogy a tanár ne tálból, de hanem legalábbis tóból merítse napi tanításának csészényi anyagát, hangsúlyozni kívánatos, hogy a tanár nem tudós. A tudósnak ugyanis a tudomány az anyaga, míg a tanárnak a gyermeki lélek. Baj, ha a tanár szíve elsősorban a tudományért rajong, nem az egészségesen nevelendő és kiművelendő gyermekért. A tudós a tudományt műveli, a tanár a gyermeket. A tanárnál a tudomány csak a nevelő tényezők egyike.”⁴³⁵

A szaksajtóban új pedagóguskép rajzolódott ki. A kor igényeinek megfelelő, alapos pedagógiai és szaktárgyi műveltséggel rendelkező pedagógusé. Értékké vált a jó tanári egyéniség, ami a nevelési folyamat sikerességének összetevője. A középpontban az érzelmeket és tényeket közvetítő pedagógus áll, aki ismeri a gyermek pszichikai jellemzőit, hiszen ezekre kell építenie az óráit. Az írásokból kitűnik, hogy a lélektan a neveléstudomány legfontosabb támaszává fejlődött, ennek alapján a tanító személyének

⁴³² Csete Balázs (1940): i.m., 259-263.

⁴³³ Keleti Adolf (1933): A tanító műveltsége. *Néptanítók Lapja*, 15. sz. 544-545.

⁴³⁴ Lendvai Béla (1932): a tanítói egyéniség, s ennek fejlesztése. *Néptanítók Lapja*, 14. sz. 545-548.

⁴³⁵ Szathmáry Lajos (1936): A tanár szakképzettsége, pedagógiai készsége és általános műveltsége. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 5. sz. 205.

kérdése is újabb megvilágításba került. A sajtó szerint a jó tanári egyéniség nagy érték, az oktatói tényezők fontos része. A szerzők fontosnak tartják a nevelés-tanítás egységének, és az önnevelésnek a hangsúlyozását. A közlemények jelentős része megemlíti a pszichológiának a korban elért hatalmas fejlődését, amely a nevelőket legközvetlenebbül érintő új tudományág a neveléslélektan kialakulásához vezetett, és amely megváltoztatta a nevelés elméletét és gyakorlatát. Számos írásban jelent meg a nevelői magatartásnak, a nevelő lélektanának a nevelés sikerében vagy sikertelenségében betöltött szerepe, a pedagógiai cselekvés „minőségének” kiemelt jelentősége, a nevelésnek, mint pszichés ráhatásnak a megfogalmazása. Ahogyan az egyik tanulmány szerzője hangsúlyozta ennek kapcsán: „A modern lélektan [...] a nevelői magatartás gyermekben kiváltott hatásának mélyebb okaira és további fejleményeire is rámutat, s így meggyőz bennünket arról, hogy nevelői eljárásunkban a lehető legkevesebbet akkor kockáztatjuk, ha a modern lélektani kutatás eredményeit feltétlenül alkalmazzuk önmagunkra is.”⁴³⁶

Az írások szerint az emelkedett erkölcsi tulajdonságokkal rendelkező nevelő az információk legfőbb forrása, egyfajta „irányt kijelölő funkciót” tölt be a tanulók számára. A jó tanár jellemzőiről elmélkedő egyik tanulmány szerzője szerint: „Ismerje minden tanítványának az egyéniségét. [...] Minden gyermek külön problémát jelentsen a számára...”⁴³⁷ Érzelmeket és tényeket közvetít. Ismerete széleskörű műveltségen alapszik, és folyamatosan képzi magát. Ismernie kellett a legfrissebb tudományos eredményeket, hiszen azok beépülnek a tananyagba, a gyermek pszichikai jellemzőit, mert ezekre építette óráit, a gyermek életkori sajátosságainak figyelembevételével. A korábbi pedagógusképhez hasonlóan a pedagógus tekintélyelvű személy, aki ismeretei révén és viselkedésével is példa a gyermek számára, mert a tekintély és a tanár iránt érzett bizalom a tanítványokat engedelmességre inspirálja - közvetítette a szaksajtó.

A kor elvárt követelménye volt és a szaklapokban is számos alkalommal megjelent, hogy a pedagógus beszéde legyen példaértékű, tiszteletreméltó, hasonlóképpen a külső megjelenése, magaviselete és környezete is.⁴³⁸ Tanulmányok foglalkoztak azzal, milyen legyen a kérdéskultúrája, a beszéde: „... ne legyen a hang sem suttogó, sem pedig

⁴³⁶ Tóth Antal (1935): A nevelő lélektanáról. *Magyar Tanítóképző*, 5-6. 227-236.

⁴³⁷ Csete Balázs (1940): i.m., 259-263.

⁴³⁸ Szász Lajosné visszaemlékezése szerint Jausz Béla rendkívül szigorúan betartotta az etikett szabályait és ezt megkövetelte a kollégáitól is. Volt olyan alkalom is, hogy addig nem kezdte el a vizsgáztatást érettségi elnökként, amíg nem mindenki visel nyakkendőt. „Megvárom, míg mindenki felöltözik” – mondta. Javasolta, hogy a tanárok is legyenek elegánsak. Ahogy tanítványai idézik, Jausz professzornak erről az volt a véleménye: „ha kopott is a kabátja, a cipője legyen fényes, és legyen nyakkendője; ha a ruha nem is olyan, a zsebkendője tiszta és vasalt legyen.”

fülrepesztő.”⁴³⁹ Elemzések szóltak a nevelő kedélyének, egyéniségének, személyiségének, lélektanának, arcának (!) a nevelésben betöltött szerepéről. Ez utóbbi esetben a szerző úgy vélte: „... a vonzó nevelésnek alapja a kedvesen mosolygó arc,... a tisztamosolyú pedagógus.”⁴⁴⁰

Ez a tanárokkal szemben megjelenő új követelmény és a mellette – ha kissé megfakulva is, de még mindig makacsul – továbbélő tudós tanári eszmény szinte lehetetlen feladatot állított a középiskolai tanárság elé: kevesen voltak, akik egyéni tanári szerepmegvalósításuk során megtalálták a helyes arányt, a megteremthető egyensúlyt a kétféle elvárás között. Kiss Árpád 1943-ban a *Mai magyar nevelés* c. könyvében kegyetlen tükröt tartott tanárkollégái elé e kérdést tárgyalva: azt a súlyos kijelentést tette ugyanis, hogy a tanárok nagy része felőrlődött a kétféle elvárás egyidejű teljesíthetetlensége miatt, s mivel nem a „jobbik részt” választották, hanem a tudomány frontján próbáltak helytállni, kétszeres vesztesként, rossz lelkiismerettel tekinthettek tanári munkájukra, csekély eredményeikre. Tudósként lemaradtak a versenyben a náluk kétségkívül előnyösebb helyzetben lévő felsőoktatók mellett, tanárként pedig azért érezhették magukat sikertelennek, mert tudományos ambícióik miatt elhanyagolták, másodrendűnek érezték középiskolai nevelői feladataikat, nem is törekedtek a korszerű tanítási módszerek és az általuk oktatott korosztály mélyebb megismerésére. Ezt a tragikus céltévesztést és önmegvalósítási kudarcot így mutatja be az említett munka: „Mind a mai napig nagy azoknak a száma, akik tanári tevékenységük javának régi tudományos törekvéseik egyik-másik részletének megvalósítását látják. Saját nevelő – tehát más természetű – munkásságuk szép és nemes, egészen különleges és egyébbel alig összeegyeztethető jellegét nem ismerik fel. Fél tudósokként és munkájukat nem értő tanárokként kielégítetlenül őrlődnek vágyaik és a mindennapi élet kövei között: sem a tudomány elismerését nem kapják meg, mert nem vehetik fel a versenyt azokkal, akik csak egy szak tudományos művelésének élnek, sem mint tanárok nem tartoznak soha a legelsőkhöz közé, mert nincs idejük a tanítással, eljárásuk javításával, a rájuk bízott tanulókkal egész emberként foglalkozni.”⁴⁴¹

Jóval pozitívabb véleménnyel volt Kiss Árpád a népiskolai tanítókról, a tanárok által lenézett rokon foglalkozás képviselőiről, mivel ez a pedagógusréteg intenzívebben törekedett a megfelelő gyermekismeret elsajátítására és a folyamatos módszertani

⁴³⁹ Dénes Szilárd (1931): A tanítók beszéde. *Néptanítók Lapja*, 15. sz. 35-37.

⁴⁴⁰ Kléry János (1937): A pedagógus arca. *Néptanítók Lapja*, 24. 954-956.

⁴⁴¹ Kiss Árpád (1943): *Mai magyar nevelés*. Debreceni Könyvek kiadása, Debrecen, 133-134.

önképzésre. A népiskolai tanítói réteg gyermektanulmányi ismeretei egyre bővültek, s a harmincas évek elemi iskoláiban sikerrel alkalmazták a munkaiskola egyes eljárásait. Eközben a középiskolai tanárság irányvesztetten vergődött, nehezen találta meg helyét és szerepét a magyar művelődés munkásai között; a régi feladatát már nem tudta komolyan betölteni, a tudományos életben perifériára szorult, az új működési területet viszont – középiskolai oktató- és nevelőmunka tudatosabb pedagógiai-pszichológiai alátámasztását, a metodikai kultúra fejlesztését – nem minden tanár érezte magához méltónak. Kiss Árpád ezt az átmeneti állapotot az alábbi szavakkal festette le: „... a középiskolai tanár megszűnt irányító szaktudós lenni a nélkül, hogy új feladatkörének vezető és öntudatos képviselőjeként emelkedett volna ki.”⁴⁴² A szaksajtóban természetesen feltűntek azok az úttörők, akik már pedagógiai kísérleteikről, megfigyeléseikről számoltak be a publikációikban, és nem a tanított szakjaik tudományos részletkérdéseit taglalták. A megfelelő egyensúly megtalálása, a tudományos ismeretek gyarapítása, a szakirodalmi munkásság kibontakoztatása, a magas fokú pedagógiai felkészültség és a didaktikai-metodikai biztonság megszerzése a húszas-harmincas években fő helyre került a pedagógusokkal foglalkozó írásokban. Kériné Sós Júlia alaptézise szerint: „A középiskolai tanár a pedagógia és a tudomány viszonyában valóban „középen” foglal helyet, a tanító és az egyetemi tanár között.”⁴⁴³

A pedagógiai szaksajtó által ekkoriban közvetített elvárás-rendszerben megjelentek a korábbi konzervatív tekintélyelvű, távolságtartó magatartással jellemzett pedagógusképnek az egyes elemei, bár az iskolai valóságban ez a típus még az említésre méltó kivételt jelentette. Azokban a visszaemlékezésekben, amelyekben ez a tanári attitűd előkerül, szinte minden esetben a szokatlan, különös, átlagtól elütő pedagógusviselkedés példajaként említik meg az emlékezők a diákokat egyenrangú partnerként kezelő tanárokat. Véleményünk szerint ennek az új nevelői attitűdöt képviselő tanári típusnak a megjelenése összefügg a cserkészmozgalom térhódításával, a cserkésztanárok számának fokozatos növekedésével, hiszen az a gyanakvástól, szigortól, hagyományos tanári pedantériától mentes, idősebb testvéri magatartás, a cserkészvezetői szerepben jelent meg először.

A tanárokkal szembeni elvárások között, amelyek a két világháború közötti hazai pedagógiai szaksajtóban artikulálódtak, érdekes módon keveredtek a hagyományos tanáreszmény és az új, korszerű pedagógusideál egyes összetevői. Az olykor egymásnak

⁴⁴² Kiss Árpád (1943): i.m., 135.

⁴⁴³ Kériné Sós Júlia (1969): *Tanárok élete és munkája*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 19.

teljesen ellentmondó értékek egymás melletti megjelenésére példa, hogy bár maga a szakma egy része továbbra is elvárta a képviselőitől egy minden körülmények között változatlan „nemes idealizmust”, a hivatás mindenk fölé helyezését, ugyanakkor előkerült a tanárokkal szemben az „életrevalóság” követelménye. Több írásban is hangsúlyozták, hogy a félszeg, visszahúzódnó középiskolai oktatók ideje lejárt, az életben és a világban magabiztosan mozgó, határozott fellépésű pedagógusok adhatják vissza e foglalkozás tekintélyét. Arról, hogy ez a jogász- és katonatiszt-körökben megszokott, önérzetes, belső eleganciát sugárzó fellépés a tanári társadalomban nem volt jellemző, elég világos képet adnak a tárgyalt időszakban játszódó iskolai színhelyű, pedagógiai témájú regények. A korabeli tanárkép e vonásának a megvilágítására szolgáltatnak példát Bassola Zoltán szavai, aki a 30-as évek első felében a fővárosi Kölcsey Ferenc Reálgymnáziumban tanított, később tanügyi hivatalnok lett a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumban, s némileg kirítt a kartársai közül öltözködésbeli választékosságával, magabiztosságával. Így látta Bassola fiatalkori önmagát az évtizedekkel később papírra vetett emlékezésében: „... határozott volt a fellépésem, bátran, öntudatosan mozogtam, beszéltem. Számtalanszor előfordult, új ismerőseim nem akarták elhinni, hogy tanár vagyok. Volt, aki egyenesen reám nevetett: „No ne bolondozzék, nem ilyenek a tanárok!” Bókként könyveltem el magamban az ilyen megállapítást. Magam is éreztem ui., nincs bennem semmi alacsonyabb-rendűségérzés, amely félszeg, suta viselkedésben nyer kifejezést.”⁴⁴⁴

Az ellen a sztereotípiára, amelyre Bassola is utalt a fenti idézetben, maguk a pedagógusok is tiltakoztak már ekkoriban. Azonban a tanári társadalom legnagyobb része messze állt ettől az eszménytől, sem a neveltetésük, sem az anyagi helyzetük nem tette lehetővé számukra a sokoldalúságot megvalósító életmódot. A tanárság hagyományos értékrendjével, és az ebből építkező hangsúlyozottan puritán, visszafogott, szolid életvitellel is ellenkezett az a tanárideál, az a túlidealizált tanárkép, amely az egyszerre művelt, sportos és kiváló társasági emberben testesült meg. Ez a kép, mint követendő példa néha a tanügyi sajtó lapjain is fel-felbukkant, s inkább irreális és semmiképp sem vonzó mintaként jelenhetett meg a tanárok szemében, hiszen a természetüktől és az életkörülményeiktől is teljesen idegen volt ez a mentalitás.

A valóságban sokkal szerényebb igények éltek ebben a körben, anyagi juttatásaik révén jóval kevesebb „úri” allűr jellemezhetette a korabeli tanárokat. Szendi Emma a két

⁴⁴⁴ Bassola Zoltán (1998): i.m., 184.

világháború közti fővárosi pedagógustársadalomról írt könyvében meggyőzően fejti ki, hogy az akkori tanárság életvezetésében számos olyan momentum mutatható ki, amely erősen kispolgári életfelfogást tükröz. „Ilyen a rendkívül takarékos, mértékletes, sok szempontból igénytelen életmód, önerejük kíméletlen kihasználása – például a magántanítás során –, esetenként közepszerű, csekély értékű kulturális termékek elfogadása.”⁴⁴⁵ A szaksajtóban megjelent egyes írások rávilágítottak a közélet és a társadalom tanítókkal szembeni kötelezettségére is. A magyar tanítóság társadalmi presztízse ebben a korban jelentősen megnövekedett, ezért életviszonyaikat is igyekeztek kedvezőbben alakítani. A középosztályba való társadalmi felemelkedésük minden velejáró anyagi javait próbálták biztosítani számukra. „Miután pedig a tanító a társadalom előőrse, aki annak javáért, boldogulásáért végzi üdvös feladatát, tűr, szenved, harcol egysége és jobb jövője érdekében, természetes, hogy a társadalomnak megkülönböztetett kötelességei vannak vele szemben. [...] a társadalomnak minden eszközt meg kell ragadnia, mely hozzásegíti a tanítót a lelki és szellemi fejlődéshez. Anyagi gondoktól lehetőleg mentes, nyugodt életet kell biztosítania számára, hogy zavaró körülmények ne befolyásolják nevelő és kutató munkájában, és hogy a napi hivatás betöltésén túl a maga művelésére is gondot fordíthasson. [...] El kell juttatni magányába a rádiót és ahol mód nyílik rá: a telefont is. [...] Lehetővé kell tenni továbbá, hogy a technikai haladás csodáit tanfolyamokon megismerje, s a megismeréssel tudását gyarapítsa, tökéletesítse.”⁴⁴⁶

Számos hasonlattal jelenítették meg a korabeli pedagógiai publicisztikákban a pedagógus, a nevelő szerepeit. A „nevelő, mint...” jelzők önmagukban ruházták fel a pedagógust az általa a társadalomban, az oktatás politikailag kiemelt ágazatában betöltött szerepeivel. A tanulmányok szerzői ezekre a szerepekre építették rá az ideális pedagógus karakterének főbb elemeit és mintaképét. Ezek a hasonlatok, bár pusztán csak stílusbravúrként is felfoghatók, jól tükrözik a tanárokkal szembeni elvárás-rendszer folyamatos bővülését, az egyre megugorhatatlanabbá, magasabbá váló mércét. A szaksajtóban leggyakrabban előforduló tanár-meghatározások, a nevelő, mint hasonlatok, amelyekkel a nevelő személyét, hivatását jellemezték az áttanulmányozott szakmai közleményekben, a következők voltak: a nevelő, mint a nevelés apostola, nevelőművész, tanítóművész, a társadalom előőrse, az élet tanítója, a hit és a tudás

⁴⁴⁵ Szendi Emma (2002): *A fővárosi pedagógustársadalom kultúrtörténete a két világháború között (1920-1938)*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.

⁴⁴⁶ Stéger Ferenc (1931): A tanító és a társadalom. *Néptanítók Lapja*, 23. sz. 1-2.

fáklyája, a magyar kultúra őrszeme, a magyar embernevelés robotosa. A kifejezések pártosa azt tükrözte, hogy a korszak sajtója „küldetésnek” tekintette a pedagógus szerepét, a társadalom és a rájuk bízott fiatalok számára emberi, erkölcsi iránymutató mintának. A tanárral szemben támasztott követelmények teljesíthetetlenségét, irreális voltát jól példázza az alábbi idézet is: „Ismerje minden tanítványának az egyéniségét. [...] Minden gyermek külön problémát jelentsen a számára.”⁴⁴⁷

A korszak pedagógiai sajtójából kirajzolódó tanárképet vizsgálva elsőként azt állapíthatjuk meg, hogy ez a kép túlzottan eszményített: nem az jelent meg az egyes cikkekben, hogy milyen is valójában a középiskolai pedagógustársadalom, hanem az, hogy milyennek szeretnék magukat látni, és láttatni a felettes hatósággal, a szülőkkel, a diákokkal ennek a hivatásnak a képviselői, valamint az, hogy milyen, többnyire hamis perspektívákat álmodtak maguknak. Különösen riasztóak a „jó tanár” képét körvonalazó erénykatalógusok: egyrészt olyan ideált állítanak a tanárok elé, amelyet lehetetlen megközelíteni is, mert a modern szent igénytelenségét, önmegtagadó nagylelkűségét és fáradhatatlanságát, kihasználhatóságát ötvözi a sikeres társasági ember kiváló kapcsolatteremtő képességével és szellemességével, másrészt a régi idők és az új korszak tanári idoljának tulajdonságai egymás mellett szerepelnek bennük. Ez az eklektikus tanárkép, a régi tudós tanárral szemben felvonultatott követelmények és az oktatási módszerekben, a korabeli pszichológiai felfedezésekben, az ifjúság ismeretében megkívánt magas fokú jártasság egyidejűleg történő megjelenése kevésbé ösztökélhette önfejlesztésre, sokkal inkább elbizonytalaníthatta és megzavarhatta a szaksajtóban artikulált szerepelvárásokat komolyan vevő tanárolvasókat. Azt viszont kiválóan példázza a bemutatott tanárkép eklektikussága, hogy a jelzett időszak valóban átmeneti kor volt a középiskolai tanárság önértelmezésének történetében, a kiürülőfélben lévő, lassan teljesíthetetlenné váló régi elvárások még sorra visszaköszöttek a pedagógiai szakírók cikkeiben, miközben a korszerűnek tartott tanáreszmény már teljesen más képességekre, érdeklődésre épült. Az egyértelmű funkcióváltás meghirdetése, az új irány következetes kijelölése helyett az ideális tanár képének megrajzolói a régi és az új funkciók, szerepkomponensek összeolvasztásával kísérleteztek, s közben elfeledkeztek a tanárokat körülvevő, és őket a szabad szerepépítésükben nem kismértékben korlátozó iskolai körülményekről és a társadalmi valóságról.

⁴⁴⁷ Csete Balázs (1940): i.m.,259-263.

Dolgozatunkban azért a két világháború közötti tanárképet igyekeztünk megrajzolni, mert Jausz Béla családi kapcsolatai, képzettsége, szellemi gyökerei ehhez a korszakhoz kapcsolódtak. Jausz Béla „von Haus aus” képviselte a polgári értékeket. A hozott szellemi anyagból építkezett. Ez az a kor, amelyhez szellemi előéletét és külsőségeket tekintve is leginkább kötődött. Tanítványai, kortársai is az erre a korra jellemző jegyeket említik meg Jauszról. Később használta ugyan az '50-es évek szakterminológiáját, de a visszaemlékezők szerint látványosan kötődött a korábbi polgári értékekhez.

3.4. Jausz Béla 1944 utáni pályája

3.4.1. Jausz Béla tevékenysége Budapesten

Jausz Béla az 1944-es tanév végéig töltötte be az igazgatói posztot a gyakorló gimnáziumban. Arra vonatkozólag a gimnázium és Jausz életútját vizsgáló írásokban mindezidáig nem voltak utalások, hogy miért nem folytatta az akkor már befutott, jó nevű intézmény vezetését, amely kiteljesedését élte. Jausz Béla, a Debreceni Egyetem Humánpolitikai Osztályán őrzött személyi anyagának áttekintése után találtuk meg a választ a kérdésre.

A dokumentumok között az 1949-ben Jausz által kitöltött Felsőoktatási Minisztérium Kádernyilvántartási kérdőívén a következők olvashatók: „A háborús eseményekkel kapcsolatban elhagyta-e lakóhelyét, mikor, miért, hová ment?” „Debrecen kiürítés miatt, Budapestre jött családjával”. „Lakóhelyére mikor tért vissza, honnét?” „1945. III. 29-én”. „Családtaggal távozott?” „Igen”⁴⁴⁸

Az ugyanitt őrzött, 1964-ben kelt önéletrajzában Jausz így számolt be az eseményekről: „A gyakorlógimnáziumot 1944. őszéig vezettem mint kinevezett igazgató. Akkor a kiürítés miatt Pestre vittem feleségemet és gyermeket váró férjezett leányomat. Nyugatra az akkori minisztérium nyomása ellenére sem mentem. 1945. márciusában, amint erre a közlekedés lehetősége adott, jelentkeztem Debrecenben, ahol júniusban a II. sz. igazoló bizottság igazolt. 1945. augusztus 10-én a minisztérium a Budapesti Középiskolai Tanárképzőintézethez osztott be tanárképzőintézeti tanárként...”⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal

⁴⁴⁹ Uo. Jausz Béla önéletrajza

Jausz Béla későbbi visszaemlékezésében így ír erről az időszakról: „*Gyakorló gimnáziumi munkám 1945-ben megszakadt, mert családi körülményeim miatt Pestre kellett kérnem magamat.*”⁴⁵⁰

Az írott dokumentumokban olvasottakat támasztják alá a visszaemlékezések is. A visszaemlékezők megerősítették, hogy a család a háborús kiürítés miatt menekült el Debrecenből majd az ostrom miatt Budapesten rekedtek.⁴⁵¹

Jausz Béla személyi anyaga szerint 1945. augusztus 10-ig állt igazgatói alkalmazásban hivatalos nevén a Debreceni M. Kir. Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumában.⁴⁵² 1945. augusztus 10-től már a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetben tanár.⁴⁵³ Visszaemlékezése szerint: „*Ekkor a budapesti egyetem tanárképző intézetéhez kerültem, mint előadó tanár.*”⁴⁵⁴

A Jausz család a debreceni lakás háború okozta pusztulása után nem tért vissza Debrecenbe. Jausz Béla az 1944/1945. tanév végén lemondott iskolaigazgatói posztjáról és kérte a minisztériumot, hogy Budapesten kaphasson állást. Jausz személyi anyaga szerint 1945. augusztus 10-től a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél kapott beosztást tanárképző intézeti és külső előadó tanárként. A személyi anyagban munkaadó hatóságként a Vallás-és Közoktatásügyi Minisztérium van feltüntetve.⁴⁵⁵ A Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél a tanárjelölteknek pedagógiai és lélektani előadásokat tartott. Tanári és oktatói munkája mellett tanári átképzéseket vezetett orosz, angol, ábrázoló geometria, vegytan, közgazdaságtan szakos hallgatóknak. Tagja volt a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságnak.

⁴⁵⁰ Jausz Béla (1963): i.m., 545-555.

⁴⁵¹ Jausz Béla és családja 1936-1945 között rendelkezett saját lakással Debrecenben. A család 1936 szeptemberétől a Kossuth utca 7. szám alatt lakott. A lakást a Debrecenhez közeledő ostrom és a várost érő háborús harci cselekmények miatt hagyták el ideiglenesen. Jausz Béla amint tudott visszament Debrecenbe, ahol a háborús bizottságnál igazolta magát. A debreceni lakásukat az 1944-es ostrom idején bombatalálat érte, a berendezési tárgyakat, dísz tárgyakat elhordták, és a lakást kifosztották, mire Jausz Béla az ostrom után a közlekedés helyreálltával Budapestről visszaért. Azok az értékesebb bútorok maradtak meg, amelyeket Jausz és veje, a frontról ideiglenesen hazatért Vásáry István az ostrom előtt az egyetemre menekítettek. Jausz Béla felesége, Török Ilona érzelmileg sohasem heverte ki a debreceni veszteségeket, a családi örökségből rámaradt értékes tárgyak elvesztését, nem akart, nem tudott visszaköltözni a szétbombázott, kiüresedett lakásba. Ezért döntött úgy a család, hogy Jausz Budapesten vállal állást. Jausz Béla Budapesten a Márvány u. 33. II. e. 2. szám alatt lakott sógornőjénél Török Katalinnál (Török Ilona huga), feleségével, leánya családjával, majd később apósával, Török Imrével. A lakást sógornője halála után örökölte meg. A lakás ma is a Jausz család tulajdonában van. Jausz Judit és Vásáry István személyes közlése.

⁴⁵² Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Az igazgatói alkalmazó okmány száma: 48.145/1939.

⁴⁵³ Uo. Az alkalmazó okmány száma: 27.233/1945.

⁴⁵⁴ Jausz Béla (1963): i.m., 549.

⁴⁵⁵ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

A Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél Jausz 1949. szeptember 1-jéig állt alkalmazásban. Amikor a bölcsészkar reformmal megszűnt a Tanárképző Intézet, a Budapesti Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztályához került. Beosztása: osztályvezető helyettes, főelőadó volt. Ebben a minőségében 1951. szeptember 30-ig neveléstudományi, neveléstörténeti előadásokat tartott a nappali és esti tagozat hallgatóinak, ez utóbbin a tagozat indulásától annak levelezővé alakulásáig, 1954-ig oktatta és vizsgáztatta a hallgatókat. Kovácsné Vermes Stefánia Prohászka Lajosra visszaemlékező tanulmányában „*baráti pályatársaknak*” nevezi a Prohászka Lajosra egyetemen körülvevő kollégákat, köztük Jausz Bélát. Visszaemlékezésében így ír a Prohászka Lajoshoz fűződő professzori kapcsolatokról. „*Rokon világnézeti, legkedvesebb kollégáihoz igazi barátság fűzte, s a velük való találkozás, az ő látogatásuk valósággal felvillanyozta, földerítette. Közülük nem egynek felajánlotta és biztosította intézetünk könyvtárának helyiségét a bölcsészkar teremszűke miatt óráik megtartására; így Baránszky-Jób Lászlónak, Bisztray Gyulának, Jausz Bélának, [...] Olykor engem is behívtak a tanári szobába, hogy részt vegyek baráti társalgásukban, amelyek során magas röptű beszélgetéseknek, igazi szellemi találkozásoknak lehettem élvező tanúja, részese.*”⁴⁵⁶

Az egyetemen 1957-ig mint külső előadó tartott előadásokat pedagógia szakos hallgatóknak. Jausz Béla személyi anyagában saját kézzel szignált, írógéppel írt önéletrajza szerint erről a feladatáról a rektori kinevezéssel járó számos feladat miatt mondott le. Később így emlékszik vissza erre az időszakra: „*Érdekes és szép munka volt ez a hat esztendei foglalkozás, olyan emberekkel, akik napi munkájuk után a tanulás és művelődés vágyától hajtva tiszteletre méltó buzgalommal és energiával képezték magukat, és különösen tanulságos volt a nappali tagozatos egyetemi hallgatókkal végzett munkával való összevetés lehetősége következtében is.*”⁴⁵⁷

3.4.2. Visszatérés Debrecenbe

1951. október 1-jétől 1952. augusztus 31-ig a Köznevelési Minisztérium alkalmazásában a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszékén megbízott tanszékvezető, 1952. szeptember 1-jétől kinevezett tanszékvezető egyetemi docens. „*Életemről, munkámról*” című önéletrajzi visszaemlékezésében így ír

⁴⁵⁶ Kovács Lászlóné dr. Vermes Stefánia (2004): Hogyan láttam közelről Prohászka Lajost mint embert? In Németh András (szerk.): *A szellemtudományi pedagógia magyar recepciója*. Budapest, Gondolat Kiadó. 134.

⁴⁵⁷ Jausz Béla (1963): i.m., 549.

erről: „... 1951 szeptemberében a debreceni egyetem pedagógiai tanszékének vezetésével bízott meg a minisztérium.”⁴⁵⁸ Ekkor még minisztériumi megbízás alapján lett tanszékvezető, 1952-ben azonban pályáznia kellett az állásra.

A tanszékvezető váltás közvetlen előzménye az volt, hogy a karizmatikus személyiségű Karácsony Sándor professzor, akinek jelleme, és az általa képviselt eszmék nem feleltek meg a kor politikai elvárásának, az őt érintő támadások, rendőri megfigyelések miatt 1950-ben nyugdíjazását kérte.⁴⁵⁹

Karácsony eltávolítása után senkit nem bíztak meg a tanszék vezetésével, a tanszékvezetői állás betöltetlen maradt. A pedagógia oktatását tanársegédi, demonstrátori beosztású oktatók látták el. A népes hallgatóság előtt zajló hangulatos előadásiról ismert Karácsony Sándor után kellett felépíteni a tanszéket.⁴⁶⁰ Több mint egy év teljesen átgondolatlan, koncepció nélküli tanítása után kellett az új szocialista eszme szerint kiépíteni és elindítani az ország jelentős, a régió szempontjából különösen fontos egyetemének egyik tanszékén a tanárképzés szempontjából is megfelelő pedagógiaoktatást.

Valaki kellett Karácsony Sándor után. Valaki, akinek személye nem ellenséges és viselkedése alkalmas a poszt betöltésére. Jausz Bélára lehetett számítani, pedagógiai érdeklődésével, cselekedeteivel nem kompromittálta magát. Még a régi vágású polgári értelmiséget képviselte ugyan, de diplomatikus semlegessége, intelligenciája, megjelenése, fellépése alkalmassá tették a kiemelt feladatokra. Személye mellett szólt az is, hogy korábbi gimnáziumi igazgatóként, tanügyi főtanácsosként, tanárképző intézeti előadóként, számos helyi ismerőse és jó kapcsolata volt a szakma képviselőivel. 1925-1945 között nyelvi lektorként, tanárképző intézeti előadóként szolgálta az

⁴⁵⁸ Uo. 550.

⁴⁵⁹ Karácsony Sándorról tovább olvashatunk a következő tanulmányokban:

-Fenyő Imre (2004): Karácsony Sándor. In Brezsnayánszky László (szerk.): *A debreceni iskola - Acta Paedagogica Debrecina CIII*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 35-40.

-Orosz Gábor, Nyilas Bernadett (2004): A neveléstudomány helyzete a Debreceni Egyetemen 1950-1957 között. In Brezsnayánszky László (szerk.): *A debreceni iskola - Acta Paedagogica Debrecina CIII*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 123-168.

-Komlósi Sándor (2004): Karácsony Sándor a debreceni katedrán. In Brezsnayánszky László (szerk.): *A debreceni iskola - Acta Paedagogica Debrecina CIII*, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 104-117.

⁴⁶⁰ Hankiss Elemér visszaemlékezése szerint „Karácsony Sándor külön módon, sokszor az egyetem melletti parkban, a fűben tartotta előadásait.” Hankiss János szerint: „Naponta mentem el mint diák az egyetem elé, ahol ő a rézsűn ülő hallgatóság előtt tartotta előadásait és megbeszéléseit. Azt a mulasztást nagyon sajnálom, hogy nem slisszoltam oda és nem hallgattam végig.” (A Hankiss család az egyetem főépületéhez közeli professzori lakásban lakott.) Bodnár Pálné középiskolai tanár visszaemlékezése szerint „Karácsony Sándor vizsgáin a diáknak kellett kérdeznie, és a professzor válaszolt. Karácsony igazságtalannak tartotta, hogy okosabb kérdez attól, aki kevesebbet tud. A magyar észjárásra, logikára volt kíváncsi. Előadóként szuggesztív volt, aki kereste az önállóságot.”

egyetemet. Ismert volt ugyan, de nem volt érintett az egyetemen a háború és a fordulat éve körüli eseményekben. Személye kiválasztásában, aminek közvetlen körülményeiről nincsenek dokumentumaink, a folytonosság érvényesült az egyetemen.

Jausz Béla pályafutása során számos esetben fordult elő, hogy a kinevezendő posztra való rátermettségének, vezetői alkalmasságának ismerete nélkül döntöttek személye mellett. E döntések hátterében Jausz személyének kortól függetlenül megítélt elfogadottsága áll. Személyét alkalmasnak találták a kisújszállási, és a Horthy ajánlás következtében tanárképző intézeti előadónak, majd gimnáziumi igazgatónak. Joggal feltételezhetjük, hogy az utóbbi pozícióból adódott ismertség következtében kaphatott olyan hamar állást 1945-ben a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél, majd a Budapesti Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztályánál. Levéltári forrásokban nem találtunk erre utaló dokumentumokat, de feltételezésünk szerint korábbi debreceni ismertségének köszönhető, hogy személye ismét reflektorfénybe került, és 1951-ben a minisztérium megbízásából az egyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszékén megbízott tanszékvezető lett.⁴⁶¹

Jausz 1951-ben a több szempontból is nehéz helyzetben lévő tanszék vezetésére kapott felkérést a Közoktatásügyi Minisztériumtól. Jausz Béla az akkori közoktatásügyi miniszter, Darvas József megbízásából lett előadója és vezetője a Neveléstudományi Tanszéknek. Személyében a korszak sajátos eljárási rendje szerint, felülről érkezett, Budapestről „leküldött” tanárt nevezett ki a minisztérium, akinek korábbi munkája és kapcsolatai révén már volt debreceni „múltja”. 1951 szeptemberétől 1952. augusztus 31-ig mint megbízott tanszékvezető tevékenykedett az újraindulásakor egy demonstrátorral rendelkező tanszéken. Az 1951. október 1-jei hatállyal intézeti tanárrá kinevezett Jausz Bélát a 657. kulcsszámú 1. fizetési fokozatba, 1.750 Ft. alapfizetéssel nevezte ki Tolnai Gábor főosztályvezető a közoktatásügyi miniszter rendelete szerint.⁴⁶²

A debreceni Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának 1951. évi november hó 14-én tartott III. rendes tanácsülésén Gunda Béla dékán így köszöntötte Jausz Bélát: *„Közlöm a Kari tanáccsal, hogy a Közoktatásügyi Minisztérium Dr. Jausz Béla kartársunkat a pedagógiai tanszékra 1404-293-1/1951 sz. intézeti tanárrá kinevezte. A Kari Tanács nevében örömmel köszöntöm dr. Jausz Béla kartársunkat s Karunk*

⁴⁶¹ Személyi lapján munkaadó hatóság a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara. Alkalmazási okmány száma: 1404/G 293/1951. Alkalmazási minősége: megbízott tanszékvezető docens 1951. október 1-jétől 1952. április 26-ig. Új bejegyzésként 1952. szeptember 1-jétől 1957. április 26-ig tanszékvezető docens. 1957. április 27-től tanszékvezető egyetemi tanár. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁴⁶² Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

keretében végzendő munkájához kívánok sok, eredményekben gazdag sikert. Pedagógia tanszékünk már hosszabb időn át gazdátlan volt s ez az eredményes munkát, hallgatóinknak a pedagógus pályára való felkészülését nagymértékben hátráltatta. Dr. Jausz Béla kartársunknak a személye, nagy és széleskörű gyakorlati pedagógiai tapasztalata, a budapesti egyetem keretében végzett elméleti oktatói munkája biztosíték arra, hogy hallgatóink tanári hivatástudata erősödni fog, Karunk a nevelői munkának fokozottabb mértékben tehet eleget. Kérem Jausz Béla kartársunkat, hogy aktívan kapcsolódjék be Kari életünk vérkeringésébe. Pedagógiai tapasztalatait nemcsak az ifjúság, hanem az intézetek, a tanszékek nevelői munkája felé is gyümölcsöztesse. Ifjúságunk és mindannyiunk előtt világítson rá azokra a nagy eredményekre, amelyeket a szovjet pedagógia eddig is felmutatott s amely nevelői munkánknak alapja kell, hogy legyen. Biztosíthatom Dr. Jausz Béla kollégámat, hogy a Kar minden egyes tagja, dolgozója célkitűzéseit a legmesszebbmenően támogatja s értékes tapasztalatait, tudását gyümölcsözően használjuk fel.”⁴⁶³

Jausz Béla válaszában megköszönte a dékáni üdvözlő szavakat, és arra kérte a jelenlévő kollégákat, hogy „igyekezzenek hallgatóik előtt a pedagógiai studium fontosságát aláhúzni.”⁴⁶⁴

A tanácsülések jegyzőkönyveinek tanúsága szerint Jausz Béla elfoglaltságai miatt sok esetben „Igazoltan távol” volt az ülésekről, amit indokoltak is pl. „előadás tartás Budapesten”.

A Jausz vezette Neveléstudományi Tanszék⁴⁶⁵ munkájának eredményességét már 1951 decemberében ellenőrizték.⁴⁶⁶ Ez a tanszékvezetői megbízás után nagyon hamar történt. Ennek oka az lehetett, hogy sok problémát találtak a tanszék korábbi működésében. A minisztériumból érkezett vizsgálat résztvevői akkor a Jausz Béla által tartott előadások közvetlenségét emelték ki. Az egyetem részéről egy átfogóbb, a tanszék munkáját és oktatási tevékenységét, a hallgatók véleményét is figyelembe vevő ellenőrzésre 1952 tavaszán került sor, akkor, amikor a tanszékvezetői pályázat kiírásra került. A négytagú bizottság tagjai (Barta János, Kádár Zoltán, Hársfalvi Péter,

⁴⁶³ KLTE BTK Kari Tanácsi Jegyzőkönyvek 1951-1952. 1353/1951. Bk.sz. 1951. november 14.

⁴⁶⁴ Uo.

⁴⁶⁵ A Karácsony Sándor idejében Neveléstudományi Intézetnek nevezett egység elnevezése megváltozott. Az 1950-es évek elejétől a BTK szervezeti egységének hivatalos neve a „Pedagógiai Intézet a Neveléstudományi Tanszékkal” volt. Bársony István (2012): A Bölcsészettudományi kar. In Orosz István, ifj. Barta János (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912-2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 353. Megítélésünk szerint a dokumentumokban az elnevezést nem következetesen használták.

⁴⁶⁶ KLTE BTK Kari Tanácsi Jegyzőkönyvek 1951-1952. 855-0711/1952 Bksz. 1952. április 29. Továbbiakban BTK JKV.

Szenácssy Barna) a kari ülésen részletesen beszámoltak az oktatószemélyzet óráiról, az intézeti tagokkal, hallgatókkal, előadókkal folytatott beszélgetésekről, óralátogatásokról, az előadások tartalmáról, Jausznak mindkét karon tartott pedagógia óráiról. A tanszék működése mellett vizsgálták Jausz előadásmódjának tartalmi és formai megfelelését is. A bizottság megállapítása szerint a látogatott óra jól felépített, logikusan tervezett volt, Jausz Béla előadásai során ismertette a szovjet pedagógiai irodalmat, a Kairov könyv alapján haladt, de más szovjet művek (Zsdanov, Szoboljev) és saját kutatási eredményeivel egészítette ki.⁴⁶⁷ Továbbá a bizottság véleménye szerint „... előadásai a nevelés elmélet kérdéseit magas tudományos színvonalon tárgyalták, s rendkívül alkalmasak voltak arra, hogy a hallgatóságot, a szocialista nevelés elmélyítésébe és gyakorlatába bevezessék.”⁴⁶⁸ Kairov „Pedagógia” könyve használatának említése különösen érdekes a bizottság részéről. A BTK Tanácsa 1952. március 20-án tartott VIII. rendes ülésén tárgyalta az említett könyv használatát. Jausz Béla igazoltan volt távol az ülésről, de előzetesen leadta a könyvvvel kapcsolatos véleményét, amelyben hiányosságokat fogalmazott meg. Az ülésen jelen lévő Barta János Jausz nevében is szólt, amikor hasonló véleményüket ismertette, mely szerint javasolták a könyv kiegészítését a magyar pedagógiai hagyományok beépítésével, vagy olyan, egyetemistáknak szóló könyv írását, amely tartalmazza a magyar pedagógia eredményeit.⁴⁶⁹

Jausz előadásmódját rendszerezett felépítésű, világos tagoltságúnak találták, „... s az előadó azzal teszi őket szemléletesé, hogy állandóan konkrét példákat sző be a maga nagy pedagógiai gyakorlatából.”⁴⁷⁰ Elismerték, hogy az előadó alapos pedagógiai jártassága lehetővé teszi a gyakorlati példák sűrű beiktatását, amelyek a Természettudományi Kar hallgatói számára igen hasznosak és szakszempontról is kifogástalanok. Jausz esetében a pedagógiai tapasztalat, megalapozott pedagógiai tevékenység sok esetben kapott elismerést.

⁴⁶⁷ Az egykori egyetemi tanítványok visszaemlékezése szerint Jausz előadásaiban a kor politikai elvárásainak megfelelően ismertette a Kairov-könyv tartalomjegyzékét, de bőven hivatkozott a német klasszikus nevelésfilozófusok műveire is. Igyekezett a neveléstudományt nem csak az adott korszak retorikájával oktatni. „Főleg a német irodalomból vette a példákat, évek múlva is emlékeztem rájuk.” Az akkori orosz eredetű tankönyv előadásra vonatkozó tartalmát röviden ismertette, majd arra építette fel a saját gondolatait. A korabeli szovjet pedagógia túlsúlyát az általános műveltségi körből adódó példákkal próbálta ellensúlyozni.

⁴⁶⁸ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 811/12.

⁴⁶⁹ DE BTK jkv. 1952. március 20. VIII. rendes ülés. Barta János 1920-tól volt az Eötvös Collegium tagja.

⁴⁷⁰ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 811/12.

Jausz Béla egyetemi előadásaira visszaemlékező egykori diákok interpretálása szerint előadásain kiválóan érvényesült az elmélet és a gyakorlat egysége.⁴⁷¹ Többször hivatkozott középiskolai tanári múltjára és ez sok diáknak szimpatikus volt. Az elméleti tananyagot korábbi tapasztalataival kipróbált példákkal tudta alátámasztani, szemléltetés és magyarázat váltakozott nála. Az osztályteremben szerzett valós tapasztalat szervesen összekapcsolódott annak elméleti megalapozottságával. Rendkívül logikusak voltak az órái. Érződött az előadásán, hogy hosszú időt töltött el középiskolában. Pedagógusnak lenni nála többet jelentett a katedrán lévő oktató magatartásánál. Egykori diákjai szerint a gyakorló gimnáziumi évek nem múltak el nála nyomtalanul. A több évtizedes gimnáziumi tanári múlt kiváló tapasztalatot jelentett számára. Egyetemi korszakára már kiforrott tanár volt, túl az 55. életéven, aki kamatoztatta a megszerzett tudást, s azt kutatásaival bővítette, felhasználta. Számos alkalommal hivatkozott középiskolai tanári múltjára - emlékeznek vissza a tanítványai. Előadásain a szituáció megértetésénél a középiskolai pedagógiai élményekből merített példát. Természetesen élte meg, hogy az ő példatárára, pedagógiai tapasztalatára építeni lehessen. Jól használta a középiskolás tanárként szerzett rutint. Gondolkodásában, érvrendszerében, példáiban a tapasztalatok fogalmazódtak meg. A diákok közt élni, közvetlen légkört teremteni jó kapcsolatot kialakítani velük – mindennél többet ért számára. (Ellentétben azzal, hogy a gimnáziumi igazgatóra emlékező diákok Jausz szigorúságát emelték ki, a rá egyetemi oktatóként visszaemlékezők a közvetlenségét hangsúlyozzák. Szerző.) Jausz Béla vallotta, ha nincs meg a pedagógia tekintélye az egyetemen, ha nem tisztelik a nevelés tudományát maguk az oktatók, az kisugárzik a diákok felé. Jegyzeteiből áthallott, hogy a pedagógus mindig vegye figyelembe az általa nevelt és formált tanuló egyéniségét.

A bizottság tagjai közül többen az előadó fogyatékoságaként említették meg előadásmódját *„amely olykor nem közvetlen előadás, hanem akadémikus prelektció, felolvasott értekezés benyomását kelti. Az előadónak szabadabb, elevenebb előadás formát kell kifejlesztenie [...] az előadás olykor csaknem olvasva magyarázássá válik, és ez a mód némi egyhangúságot ad az előadásnak, fárasztóvá teszi a huzamosabb odafigyelést.”*⁴⁷² Hibaként rótták fel, hogy nem használta a táblát az órán elhangzott

⁴⁷¹ A Jausz Bélára visszaemlékező tanítványok elmondása alapján közöljük a Jauszról alkotott emlékeiket. A véleményeket szöveghűen, a személyes diskurzusok alkalmával elhangzott, a visszaemlékezők által használt pontos szóhasználat szerint jelenítettük meg, alkalmanként a mondanivalót az érthetőség kedvéért kiegészítve.

⁴⁷² Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 811/12.

idegen nevek, szerzők, könyvcímek feljegyzésére. Kiemelték, hogy „az előadó nagy olvasottsága lehetővé teszi, hogy az előadása során sűrűn hivatkozzék az ismertebb szovjet és magyar vezető államférfiak különböző beszédeiben és cikkeiben elszórt pedagógiai gondolatokra és ezeket a gondolatokat megfelelő helyen szervesen beillessze az éppen tárgyalt problémakörbe. Így például gyakori utalás történik Sztálin, Zsdanov, Kalinin, Rákosi Mátyás, Révai József és mások pedagógiai gondolataira. Így az előadás kapcsolatot tart a mindennapi politika kérdéseivel is, továbbá mindenütt lehetőség kínálkozik a szocialista társadalom nevelési elveinek kidomborítására, felsőbbrendűségének kihangsúlyozására. Az előadó seholsem mulasztja el, hogy rámutasson a kapitalista társadalom nevelési módszereire is, és összehasonlítás alapján foglaljon állást a szocialista nevelés javára.”⁴⁷³

A Jausz előadásait látogató bizottság véleménye szerint az előadó megkövetelte a hallgatóktól, hogy jegyzeteket készítsenek,⁴⁷⁴ „sőt a jegyzeteket időközönként ellenőrzi és észrevételeket is fűz hozzá.”⁴⁷⁵ Pozitívként emelték ki a jó előadókészséget, és azt, hogy az előadó nagy hangsúlyt helyezett a szép, tiszta magyaros beszédre, a magyar nyelv szempontjából is kifogástalan előadásra. A bizottság tagjai a hallgatói megkérdések alapján elismerték, hogy az előadónak kiemelkedően jó kapcsolata van a hallgatókkal, szerintük munkája eredményes.

Jauszra emlékező tanítványok szerint⁴⁷⁶ „összeszedettség, fegyelem, pontosság” jellemezte az előadásait. „A fő gondolatokat, amiről beszélni kívánt kiemelte. Precíz logikai menet jellemezte mondanivalóját.” „Hosszú, gondosan megfogalmazott mondatokat használt. Nem a semmit mondással bővítette a mondatot, hanem a gondolkodás finoman kiművelt logikájával.” Előadásában érezni lehetett, hogy egy percig sem veszti el a fonalat, nem mellébeszél, gondolkodását fegyelmezettség jellemzi. „Képes volt bánni a nyelvvel, választékosan fogalmazott. Fegyelmezett logikai

⁴⁷³ Uo.

⁴⁷⁴ A Jauszra emlékező egykori hallgatók szerint Jausz elsajátította velük a cédulázás, a tudományos kutatás módját. „Egy probléma egy papír”- mondogatta. Témabibliográfiát adott a diákoknak. Előszóval emelte ki, hogy „legyen egy csontváza a dolgozatnak, amelyre az izmokat fel lehet építeni.” Ő maga is sűrűn bejárta a professzori kutatóterembe, hogy példát mutasson. Rendkívül fontosnak tartotta a szakirodalom olvasását. Tanítványai emlékeiben úgy él, hogy kérdésekre, mely szerint „Miből kell tanulni Professzor Úr?” egyszerűen így felelt: „Kérem, ott van az egész egyetemi könyvtár.” Jausz Professzor úr a vizsgákon méltányolta a diák saját olvasmányából vett példáit, nem feltétlenül csak az általa leadott anyagot kérte számon.

⁴⁷⁵ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 811/12.

⁴⁷⁶ A Jausz Bélára visszaemlékező tanítványok elmondása alapján közöljük a Jauszról alkotott emlékeiket. A véleményeket szöveghűen, a személyes diskurzusok alkalmával elhangzott, a visszaemlékezők által használt pontos szóhasználat szerint jelenítettük meg, alkalmanként a mondanivalót az érthetőség kedvéért kiegészítve.

menet jellemezte gondolatait.” „Pedantériával megáldott ember volt”, rendszeretet érvényesült az előadásaiban, amelyek jól felépítettek voltak. A szónoklattan mestere volt; „lebilincselő előadó”. „A retorika szabályai szerint nagyon színesen, logikusan, jól összefogottan beszélt. Stilisztikai bravúrt jelentettek mondatai. Szépen, igazi professzorosan kezdte, majd szűkítette az előadást. Maga a tökély volt mondandójának a tartalmassága, annak gyakorlati kisugárzása.” Amit elmondott, az átgondolt volt. Az előadásaira felkészült ember volt. Összeszedettség, fegyelem jellemezte az előadását. „Rendkívül logikusak voltak az órái. Papír nélkül beszélt, nagyon színesen, logikusan, jól összefogottan.” A „műhelyszag” nem érződött az előadásán. „Ösztönösen igyekezett a diák szemébe nézni, hogy a szemkontaktus meglegyen közte és a diák között.” „Világosan, szabatosan, magyarul beszélni” - ezt a mintát közvetítette a tanítványoknak. „Mindig gesztikulált, rejtett metakommunikatív jeleket használt. Volt aurája, kisugárzása. Nagy örömmel, lelkesedéssel tartotta az előadásokat.” „A szép szavával, stilisztikai tökély volt mondandójának a tartalmassága, gyakorlati kisugárzása, őt érdemes volt meghallgatni, mert tanulni lehetett tőle”. „Stilisztikai bravúrt jelentettek a mondatai”. Kötetlen, szabad előadást tartott. A fontosabb idézeteket szó szerint olvasta.⁴⁷⁷

A Jausz tanszéki tevékenységét vizsgáló bizottság kritikaként rótt fel, „kíváncsok volna, hogy több időt töltsön Debrecenben, budapesti foglalkozásának csökkentése révén.”⁴⁷⁸ A vélemények szerint az intézet munkáját hátráltatja, hogy nincs elegendő oktatószemélyzet, nincs adminisztrátora, így az adminisztratív munka is az oktatószemélyzetre hárult, ami időnként némi zavart idézett elő. A Kari Tanács a jelentés alkalmával kérte a Dékánt, hogy a zavartalan munka érdekében a Pedagógiai Intézet részére oktatószemélyzet beállításáról gondoskodjon. Jausz intézetvezetői munkájában értékelték a jól megszervezett adminisztrációt, a pedagógiai tudományos munkaközösséget, azt, hogy jó kapcsolatot ápolt a munkatársakkal és a diákokkal. Közel állt a hallgatókhoz. Általános vélemény szerint munkája eredményes volt. A beszámoló szerint TTK hallgatói igen hasznosnak tartották a pedagógiai előadásokat, mert az előadások során fokozatosan szóba került a gyakorlat minden elképzelhető „apró munkája”, amit később a hallgatóság haszonnal alkalmaz majd a munkájában. „Az előadó pedig, a kollokviumok alkalmával nagy súlyt helyezett a feleletek szabatos megfogalmazásra, a szép, tiszta, magyaros beszédre, amire főként a TTK-soknak

⁴⁷⁷ Csiha László, Kovács György, Lázár Imre, Szitovszky Józsefné, Varga Gábor személyes közlése.

⁴⁷⁸ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 811/12.

valóban szükségük van.”⁴⁷⁹ A bizottság tagjai egyöntetűen úgy vélték, hogy az intézet munkája alapossá, rendszeressé vált Jausz Béla vezetése mellett. Javult a pedagógia oktatása, a pedagógiai előadások színvonala, és az intézet vezetőjének irányítása során jelentősebbé vált a demonstrátorok tevékenysége. Hiányosságnak tartották, hogy az intézet vezetője nem kíséri figyelemmel az összes pedagógiai jellegű előadás menetét és tartalmát (lélektan, didaktika), s a szemináriumvezetők sem kaphatnak tőle kielégítő, instruktív támogatást. Barta János összefoglalójában elmondta, hogy néhány évi zavar és gazdátlanság után a „*karunk Pedagógiai tanszéke* (a szervezeti egység hivatalos neve Pedagógiai Intézet, szerző megjegyzése) *újból normálisan működik.*”⁴⁸⁰ Ugyanakkor úgy gondolta, hogy kívánatos lenne, ha az előadó budapesti elfoglaltságát csökkentené, és több időt tudna debreceni munkájának szentelni. Barta János személyes hozzászólásában úgy vélte, hogy a Pedagógiai Intézet vizsgálatát szükségesebbnek tartotta a többi intézet vizsgálatánál, mert személyi kérdése még mindig megoldatlan, „*személyileg még ma is labilis.*” Véleménye szerint az nem jelent tartós megoldást, hogy az intézet legértékesebb előadói csak átutazóban legyenek Debrecenben, oktatói munkát erre nem lehet alapozni. Barta szerint különös figyelemmel kísérték a Pedagógiai Intézetet azért is, mert úgy vélték, ez a tanárképzés egyik kulcsintézetét jelenti. Elismerte, „*hogy a bizottság tagjaiban általában az volt a vélemény, hogy azt a mélypontot, amely az egyetemen, a pedagógia terén évek óta uralkodott az intézet mai oktatószemélyzete sikerrel legyőzte és a Pedagógiai Intézet munkája emelkedést mutat.*”⁴⁸¹ Szabó István hozzászólásában úgy vélte, hogy Jausz Bélát debreceni kinevezése esetén, a KLTE-en folyó oktatás érdekében mentesítsék budapesti elfoglaltsága alól.⁴⁸² Az Egyetemi Tanácshoz intézve megjegyezte, hogy Jausz Bélának a Pedagógiai tanszékre (!) egyetemi tanárként (!) történő kinevezése esetén megoldódnának azok a problémák, amelyek ezzel az intézettel kapcsolatban régóta fennállnak. A hozzászólásokból világosan kiderült, hogy az egyetemen komoly aggodalommal tekintettek a tanszék gazdátlan helyzetére, és Jausz Béla még csak rövid idejű, ám hamar bírálat alá vett tevékenységét ugyan jó kezdetnek minősítették, de többen is kritikával illették, és szóvá tették más irányú elköteleződéseit, s továbbra is

⁴⁷⁹ BTK Jkv. Jelentés a Pedagógiai Intézet munkájának megvizsgálásáról. 1952. április 29.

⁴⁸⁰ Uo.

⁴⁸¹ Uo.

⁴⁸² Uo.

Budapestről „lejáró”, utazó oktatónak tekintették.⁴⁸³ Jausz Bélát folyamatosan ostromozták lakóhelye és az oda kötődő feladatai miatt. A jelentés összefoglalójában Barta János kíváncsún tartotta, hogy Jausz csökkentse budapesti elfoglaltságait, és ez által több időt szenteljen a Kar munkájának. Nem látta tartós megoldásnak, hogy mint „legértékesebb” előadó csak átutazóban legyen Debrecenben. Később, Jausz tanszékvezetői pályázatánál Szabó István is felvetette milyen intézkedéseket tett a Kar annak érdekében, hogy Jausz Béla debreceni kinevezése esetén idejét és munkáját kizárólag az egyetemnek fogja szentelni. Úgy vélte, Jauszt az oktatás és a tanszéki feladatok érdekében budapesti kötelezettségei alól mentesíteni kell. A professzori megnyilvánulások mögött jelen van az az általános vélemény, mely szerint, aki nem tölt el hosszabb időt az egyetemen, nem tudja kivenni a részét társadalmi tevékenységekből, szerepvállalásokból, nem tud részt venni az egyetem, a város társadalmi, kulturális közéletében. Jelen van az is, hogy utazó professzor alkalmazását az adott tanszék gyengességének tekintették.

Jausz Béla válaszában megköszönte azt az építő kritikát, amelyet a Kar kiküldött bizottságán keresztül a tanszék munkájával kapcsolatban gyakoroltak. Arra a felvetésre, hogy a neveléstudományi előadásokon is nagyobb számban hozzon fel gyakorlati példákat, így reagált: *„a lehetőség adta keretek között – éppen az a főtörekvésem, hogy ne neveléstudományt, hanem gyakorlati pedagógiát adjak elsősorban. Magam is 25 évig a középiskolai gyakorlat embere voltam. Saját multamat csúfolnám meg, ha nem látnám, hogy a leendő tanárokat csak ezen a vonalon lehet közelebb hozni az egyébként feltétlenül szükséges elméleti síkhoz.”*⁴⁸⁴ A hiányosságként felvetett megjegyzésre, amely szerint előadásai inkább felolvasások, Jausz elismerte, hogy a tárgy új a számára, *„különben is, aki ismer, tudja, hogy sohasem voltam híve és gyakorlója az akadémiai jellegű előadásoknak.”*⁴⁸⁵ Megemlítette, hogy a neveléstudományt ebben a félévben adta elő először, a Kairov-könyv és a tekintélyes bibliográfiai feldolgozás alapján. Jausz az anyagot túlságosan elméleti vonatkozásúnak ítélte, úgy vélte, a diákok nem hallgattak még lélektan. Az anyag zsúfoltságával valamint, hogy elsőként adta elő magyarázta azt, hogy alkalmanként szó szerinti előadást tartott. Budapesti feladatainak csökkentésére úgy reagált: *„ezzel kapcsolatban csak annyit kívánok megjegyezni, hogy*

⁴⁸³ 1951-1966 között Jausz Béla heti rendszerességgel utazott Budapestről Debrecenbe. Az egyetemen két-három napot töltött el, és a tanszéki szobában aludt. (Lásd 10. 11. számú fénykép. Melléklet II.) Amikor hosszabb időre érkezett, akkor alkalmanként az unokáját Vásáry Istvánt is magával hozta. Jausz Judit, Vásáry István személyes közlése.

⁴⁸⁴ BTK Jkv. Jelentés a Pedagógiai Intézet munkájának megvizsgálásáról. 1952. április 29.

⁴⁸⁵ Uo.

ez nem rajtam múlt és nem rajtam múlik. A pesti órák megtartását nem én kértem, ezekre megbízást kaptam azért, mert szükség volt rájuk.”⁴⁸⁶ Jausz megnyilvánulásából úgy véljük, ragaszkodott budapesti elfoglaltságaihoz. Az, hogy „megbízást kapott” arra utal, hogy őt 1945-ben kisegítették azal, hogy alkalmazták, munkát adtak neki. Elvállalta, akkor azt teljesítenie is kell. Védi a budapesti állásait, mert ha Debrecenből el kell mennie, Budapest akkor is ott marad neki. Debrecenbe nem fog költözni ismét a család. Jausz örömmel vette tudomásul, hogy a jelentés külön kiemelte a demonstrátorokkal és az intézeti tagokkal végzett tudományos munkát, és azt a törekvését, hogy ennek a munkának az elmélyítésével egyrészt a tudományos kádereképzést szolgálta. Megítélése szerint munkatársai segítségével erősíteni kívánta azt a hivatástudatot, amelyet a tanszék egész évi munkája magasabb szintre hozott a karon. Beszámolt arról, hogy a tanszék adminisztrációs tevékenységét az 1951/52-es tanévben csak hallgatói demonstrátorok segítségével tudta elvégezni. Az első félévben egy IV. éves hallgató demonstrátor, a II. félévben két hallgató (egy III. és egy IV. éves) demonstrátorok segítségével végezte a tanszék és az intézet minden irányú munkáját. Jausz bevallása szerint „*egészen a munkatervek, a jelentések és ügyiratok sajátkezü gépeléséig*”,⁴⁸⁷ mert a Minisztérium - Jausz szerint minden igyekezete ellenére – sem tudta biztosítani az intézetnek a megígért tanársegédet.

Ez a szerep, az egyszemélyes vezetés és felelősség, az adminisztrációs tevékenység, a gépelés nem volt ismeretlen a számára. Ugyanabba a helyzetbe került, mint 1936-ban, amikor a gyakorló gimnázium vezetését elvállalta. A két szerep és a velejáró feladatok rendkívül hasonlítottak egymásra, csak a kor, amibe illeszkedett volt más.

Az 1951/52-es tanév végén Gunda Béla dékán a Kari Tanács ülésén jelentést tett az intézetek tudományos munkájáról. Úgy vélte, a Pedagógiai Intézet tudományos munkája csupán az intézet vezetőjének didaktikai tanulmányaira és a demonstrátorok pedagógiatörténetből írott munkáira korlátozódott. Gunda ezt a csekély tudományos aktivitást az intézet vezetőjének Budapesthez kötődő feladataival magyarázta, aki csak két napot tölt Debrecenben, ezért nem volt még lehetősége tudományos munkát kiépíteni. Jausz válaszában a tudományos munka egyetlen hiányosságának, „... *a Pedagógiai Intézetben lévő hiányosságomnak egyetlen okaként*”, a kevés tansegédszemélyzetet nevezte meg, amely az adott tanévben mindössze két

⁴⁸⁶ Uo.

⁴⁸⁷ Uo.

demonstrátorból állt.⁴⁸⁸ A jelentéshez kiegészítésként hozzáfűzte, hogy nemcsak a két vele dolgozó demonstrátor, hanem az Intézet tagjai is kaptak tudományos feladatot az év folyamán, és azokról intézeti üléseken számoltak be. A jelentést tevő Gunda Béla elismerően jegyezte meg, hogy a hallgatóknak kijelölt vizsganap előtt egy nappal a Pedagógiai Intézet tanszemélyzetének egy tagja kötelező konzultációt tartott, amelyen még lehetőség volt a súlyponti kérdések megbeszélésére. Úgy vélte, az ilyen beszámolókat a Pedagógiai Intézet sikerrel alkalmazta, hogy megkönnyítse a vizsgák abszolválását a diákok részére.⁴⁸⁹

3.4.3. Tanszékvezetői pályázat

1952 tavaszán a Köznevelési Minisztérium pályázatot írt ki a Neveléstudományi Tanszék vezetésére.⁴⁹⁰ A pályázatra négy fő jelentkezett, Nábrádi Mihály, (aki a Vitéz előtagot ekkor már nem használta) a Csokonai Gimnázium igazgatója, Tóth Ferenc, tanító, jogász, a Debreceni Agrártudományi Egyetem Sátoraljaújhelyi Szakérettségis Kollégiumának igazgatója, Kiss Tihamér, az egyetem magántanára, tanítóképző-intézeti tanár és Jausz Béla. A pályázatokat ismertető Barta János egyetemi tanár által vezetett Kari Tanács jegyzőkönyve szerint az első két jelölt nevezését elvetették. Az indoklás szerint ők a tanszék betöltésénél nem jöhettek komolyan számításba, mert Nábrádi Mihály tudományos tevékenységet a pedagógia területén még nem végzett, pedagógiai célkitűzései általánosak, kialakulatlanok, gyakorlati pedagógus minden elméleti és tudományos alap nélkül. Tóth Ferencnek tudományos munkája még nem volt, hiszen a jelentkezésekor még nem végzett pedagógia szakon, tanári szakvizsgáját a tanszék betöltése után kellett volna letennie.

Kiss Tihamér Debrecenben doktorált pedagógiából, pszichológiából és esztétikából. 1947-ben pedig fejlődéslélektanból magántanárrá habilitáltak. Kiss Tihamér tudományos munkásságát ugyan terjedelmesnek találták, de kéziratos valamint főiskolai, egyetemi jegyzeteket tartalmazott. Elismerték neveléslélektani kutatásait és gyermeklélektani kísérleteit, amelyért Akadémiai ösztöndíjban részesült. A nevelő hatások lélektanának egész területét felölelő több mint 600 oldalas kéziratban, levő, még nem kész munkáját is ismertették. Figyelemre méltónak találták, hogy az

⁴⁸⁸ BTK Jkv. 1952. július 1. XIII. Kari Tanácsülés. Jelentés az intézetek 1951/52 tanévben végzett munkájáról. Dr. Gunda Béla 855-0716/1952 Bksz.

⁴⁸⁹ Uo.

⁴⁹⁰ A pályázat a Köznevelési Közlöny 1952. évi 11. számának 149. oldalán jelent meg. Jausz Béla a pályázati anyagát a Debreceni Tudományegyetem Rektorának, Bognár Rezsőnek címezte. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 806/K.

értékesebb nyugati szerzők mellett ismerte és használta a szovjet pedagógiai és lélektani szakirodalmat is. Összességében úgy ítélték meg, hogy szemlélete inkább lélektani, mint pedagógiai értékű, tudományos munkái pedig inkább népszerűsítő jellegűek, és a kész eredményeket foglalták össze ismeretterjesztő jelleggel, semmint új felvetéseket taglaló elmélyedések lennének. Személyét ugyan alkalmasnak találták, hogy a Kar oktató munkájába részt vegyen, még ha nem is a Neveléstudományi Tanszék vezetésében. Ezért úgy gondolták, hogy a kötelező lélektani előadások tartásával bíznák meg, amelyet addig Budapestről lejárt előadóval oldottak meg, így Kiss Tihamért, akinek munkája túlmutatott egy átlagos középiskolai tanáron, az egyetemi oktatók közé kapcsolódhatna, ezzel ösztönöznék tudományos és oktatói fejlődését.

Jausz Béla személyének és pedagógiai munkájának alkalmasságát hosszasan tárgyalták. Működésével kapcsolatban egyaránt soroltak fel elismerő és elmarasztaló érveket. Kiemelték, hogy kevés tudományos publikációval rendelkezik. Maga Jausz a pályázatában ezt azzal indokolta, hogy 1936-tól, gyakorló gimnáziumi igazgatói kinevezésétől fogva kettős funkciót töltött be, s így nem publikációk írására, hanem egyetemi előadásainak készülésére, és vezetői tevékenységével együtt járó adminisztrációs feladatok elvégzésére fordított jelentős időt. *„1928/29. óta fordult érdeklődésem a nevelélmélet felé. 1936 óta a tanárjelöltek elméleti és gyakorlati vezetése mellett igyekeztem elmélyíteni neveléstani és neveléstörténeti tudásomat [...] kötelezettségeim, amelyek akkor már kimondottan a pedagógia felé irányítottak, a neveléstudományt a gyakorlat síkján hozták elélem és így tudományos munkásságom eredményeit inkább előadások, megbeszélések, módszeres értekezletek és viták tartásának formájában kellett érvényesítenem. Budapesti beosztásom: a teljes időmet lekötő adminisztráció és előadói munka miatt sem nyílott alkalmam a publikálásra, de ez alatt az idő alatt gyűjtöttem össze az anyagát egy a serdülő kor nevelésével foglalkozó nagyobb tanulmányomnak, amelyből néhány fejezet készen is van, valamint neveléstörténeti kutatásaimat is ebben az időben mélyítettem el.”*⁴⁹¹ Úgy vélte, hogy tudományos felkészültségét a szovjet neveléstudományi irodalom tanulmányozásával folyamatosan bővítenie kell, amely mellett, *„a didaktikai és neveléstani előadások magyar vonatkozású példaanyaggal való alátámasztását tekintem elsőrendű feladatnak, ezen kívül pedig a tanárképzés gyakorlati kérdéseinek előtérbe helyezését.”*⁴⁹² A pályázat kiírási feltételeinek megfelelően Jausz mellékelte a Debreceni II. számú

⁴⁹¹ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 806/K.

⁴⁹² Uo.

Igazoló Bizottság 1945. június 19-én kelt 7863/945. számú határozatát, amely a közszolgálati alkalmazottakra előírt eljárás során öt igazoltnak minősítette, mely szerint lakóhelyét a háború idején Debrecen kiürítésekor hagyta el, és az 5. 000/1946. M .E. számú rendelet alapján az ellene lefolytatott eljárás során állásában maradt, közszolgálata folyamatos volt.⁴⁹³

Az ülést vezető Barta János véleménye szerint előfordult az, hogy a Horthy-korszak idején a pedagógiai tanszék vezetésével olyan tudósokat bíztak meg, akik a pedagógia területén elmélyedt, jelentős tudományos munkát folytattak, viszont egyáltalán nem rendelkeztek pedagógiai gyakorlattal. Barta szerint ennek következményeként az egyetem pedagógiai tudósokat képzett, akik a középiskolai teendők elvégzésére nem voltak alkalmasak, így az egyetem és a középiskola célkitűzései nem találkoztak egymással. *„Jausz Bélával más típusú tanár kerülne a tanszék élére, akinek hosszú munkájában elmélet és gyakorlat, középiskola és egyetem kapcsolata eddig is jól megvalósult, a jövőben pedig még hatékonyabban fog kialakulni.”*⁴⁹⁴

A tanácsülésen jelen lévő és hozzászóló Szabó Dezső, az egyetem Tanárképző Intézetének⁴⁹⁵ egykori elnökhelyettese, Jausz Béla személyét meleg szavakkal ajánlotta a jelenlevők figyelmébe. Jauszról mint korábbi felettese úgy vélte, hogy minden tekintetben alkalmas a professzori kinevezésre és az intézet vezetésére. Véleménye szerint, hogy *„Jausz Bélának tudományos munkái nagyobb számban nincsenek ez azzal magyarázható, hogy későn került olyan helyre, ahol ennek előfeltételei biztosítva lettek volna. Eddigi pályafutása alatt sokirányú és nagy gyakorlati elfoglaltsága akadályozta abban, hogy a tudományos munkába, különösképpen az utóbbi években komolyabban bekapcsolódjék, azonban minden garancia megvan arra, hogy Jausz Béla a korábbi időkből származó hátrányait e téren is behozza.”*⁴⁹⁶

A tanácskozást követő szavazás alkalmával a jelenlévő öt professzor mindegyike első helyen Jausz Bélát jelölte az üresedésben lévő Neveléstudományi Tanszékre való kinevezésre, második helyen jelölték Kiss Tihamért, akit az 1952/53-as tanévtől a nevelés-lélektani előadások tartására kértek fel. Kérték a rektort, hogy a Kari Tanács javaslatát terjessze fel a Minisztériumhoz, és tegyen javaslatot Jausz Béla egyetemi

⁴⁹³ Lásd 449. hivatkozás. A lakhelyelhagyás pontos adatai a Pázmány Péter Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztály Nyilvántartási lap formanyomtatványán géppel vannak kitöltve. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁴⁹⁴ Uo.

⁴⁹⁵ 1949-ben a tanárképzést végző egyetemeken megszüntetik a Középiskolai Tanárképző Intézeteket és a Középiskolai Tanárvizsgáló Bizottságok munkáját is.

⁴⁹⁶ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 811/12.

tanárrá történő kinevezésére és annak minisztertanácsi előterjesztésére. Az egyetem részéről az egyetemi tanári cím odaítélésére ekkor történt először javaslat. 1956-ban kerül majd újra szóba.

A pályázati anyag tárgyalása során hátrányként egyszer sem merült fel az a tény, hogy Jausz Béla budapesti elfoglaltságai miatt nem tud minden napot Debrecenben tölteni. Igaz nem is jelentett előnyt a többi pályázó esetében.

Jausz Béla személye nem először került a minisztérium felől érkező, felülről hozott döntések keresztútjába (és kerül majd később rektori kinevezésekor). 1936-ban egy másik kor minisztériuma nevezte ki gimnáziumi igazgatónak - minden előzmény nélkül - hiszen akkor még személye kevésbé volt ismert, vezetői tapasztalatok nélkül, mint ahogyan egy újonnan induló gyakorló gimnázium megszervezésében sem volt jártas. Igaz a Középiskolai Tanárképző Intézetben 1926/1927 I. félévében, majd 1935/1936 II. félévétől 1944/1945 I. félévének végéig német nyelvet oktatott, 1941/1942 I. félévétől 1944/1945 I. félévének végéig a pedagógiai teoretikumokat tartotta a tanárképzős hallgatók számára. Német nyelvi lektorként, gyakorló gimnáziumi igazgatóként kapcsolatban állt tanszékekkel és professzorokkal. 1951-ben, hat évvel az után, hogy elhagyta Debrecen és az egyetemet, még soha nem irányított egyetemi tanszéket. Neve és személye korábbi debreceni, egyetemi kollégái számára ismerős lehetett. Számosan közülük együtt tanítottak vele a Tanárképző Intézetben, így például Soó Rezső, vagy Szabó Dezső. Utóbbi a Tanárképző Intézet vezetőségi tagja is volt, és aki a pályázatról döntő Kari Tanács ülésén felszólalásában ki is emelte, hogy régebben ismeri Jausz Bélát, mert korábban „hivatalfőnöke” volt. A két kinevezés közötti azonosság Jausz személyének váratlan előtérbe kerülése. Megbízása független a kor politikai beállítódásától, független attól, hogy személye kevésbé ismert ott, ahova új pozícióba szánják. Az alapvető különbség a két eltérő politikai berendezkedés.

A jegyzőkönyv alapján a tudományegyetem rektori tanácsa továbbtárgyalta a tanszék betöltésének ügyét.⁴⁹⁷ A tanácskozáson vita kerekedett Jausz Béla tudományos munkásságának hiányosságáról. Soó Rezső botanikus egyetemi tanár, a Növénytan Tanszék vezetője vetette fel Jausz hiányos tudományos eredményeit és úgy vélte, bár egyedül Jausz alkalmas a poszt betöltésére, de egy professzori cím elnyeréséhez nagyobb tudományos munkásság szükséges. Megjegyezte, hogy Jausz Bélának a doktori disszertációján kívül nincs tudományos tevékenysége. A jelenlévő Gunda Béla

⁴⁹⁷ Uo. 810/K. 1952. július 2. X. rendes ülés.

dékán szerint a Bölcsészettudományi Karnak Jausz Béla személyére több szempontból is szüksége van. Véleménye szerint Jausz alkalmas az egyetemi professzori kinevezésre, személyében a Bölcsészettudományi és a Természettudományi Karok kiválóan képzett, a gyakorlati pedagógiában jártas szakemberrel gazdagodnak, aki számtalanszor bebizonyította a Karhoz és a Tanszékhez fűződő jó viszonyát. Úgy gondolta, Jausz kinevezésénél azt is meg kell fontolni, hogy a Köznevelési Kormányzat Pedagógiai Intézetet kíván felállítani, ahol „Jausz Béla személye is erősen szóba jöhet.”⁴⁹⁸ Ekkor már az egyéni alkalmasság mellett számításba jött a személy felsőbb szervekkel való (jó) kapcsolata is. Felvetődött az a kérdés, hogy kik tudnak Magyarországon, a pedagógia területén tudományos munkásságot felmutatni akkor, amikor a fordulat éve után a pedagógusoknak nem sok lehetősége volt tudományos munkát végezni, mert elsősorban arra támaszkodtak, „ami a Szovjetunióban termett”. Úgy vélték, nem lehet egy mércével mérni a BTK és a TTK tanszékeinek pályázóit, és nem biztos, hogy a „múltból” származó tudományos munkásságnak némely pedagógusnál sok értelme van. Jausz Béla kinevezésével kapcsolatban a személye körüli vélemények jól láthatóan mindig két táborra szakadtak. A véleményezőik egyik része folyamatosan számon kérte Jausz hiányos tudományos munkásságát. Nem tartották élvonalbeli tudósnak.

Pártolói, a kiválasztása mellett érvelők ezzel szemben több éves, széleskörű pedagógiai gyakorlatát, kiváló emberi jellemvonásait, kiemelkedő előadói stílusát emelték ki. A Neveléstudományi Tanszék betöltésénél a Karácsony Sándor utáni úr és a pedagógia tárgy oktatásának mindkét karon meglévő anomáliái után a pályázati anyagok értékelésekor igyekeztek körültekintően eljárni. Jausz Béla tanszékvezetői pályázatát elfogadták, ekkor még tanszékvezetői egyetemi docensként nevezték ki és nem egyetemi tanárként. A debreceni Tudományegyetem Tanácsának a pályázati kérelmek elbírálásáról szóló ülésén Gunda Béla dékán szólalt fel utolsóként, aki még egyszer megerősítette, hogy a BTK részéről jogos volt az a kérés, hogy Jausz Bélát eddigi munkássága és gyakorlati pedagógiai tapasztalata, „és a felsőbb hatóságoktól nyert intenciók alapján professzori kinevezésre terjesztette fel.”⁴⁹⁹ Bognár Rezső rektor arra hivatkozva, hogy megoszlanak a vélemények Jausz kinevezését illetően, titkos szavazást rendelt el. Azt kérte, hogy a Tanács tagjai szavazzanak, javasolják-e Jausz Béla egyetemi tanári kinevezését. Két igen és két nem szavazat után a rektor úgy döntött, felterjeszti a Minisztériumhoz a Kari Tanács javaslatát, a kérdésben lefolytatott

⁴⁹⁸ Uo.

⁴⁹⁹ Uo.

vitát és a szavazás eredményét, és javasolja Jausz Béla intézetvezető docensi kinevezését. Ugyanekkor törölték a BTK által második helyen javasolt Kiss Tihamér tanszéki jelölését. Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése mellett és ellen egyenlő arányban voltak szavazók, ami tudományos munkássága hiányosságának számlájára írható. Maga a rektori felterjesztés intézetvezetői docensi kinevezésről szólt, az egyetemi tanári cím odaítélését ekkor még a minisztérium sem szorgalmazta.

A tanszékvezetői poszt betöltésére szóló állaspályázatában, maga Jausz is említést tett tudományos munkásságának hiányosságairól. *„Hivatali elfoglaltságom azonban Debrecenben nem engedett időt ahhoz, (1936-1945 közötti gimnáziumi igazgatói időszakról ír), hogy cikket adhassak közre, sőt kötelezettségeim, amelyek ekkor már kimondottan a pedagógia felé irányítottak, a neveléstudományt a gyakorlat síkján hozták elélem és így tudományos munkásságom eredményeit inkább előadások, megbeszélések, módszeres értekezletek és viták tartásának formájában kellett érvényesítenem.”*⁵⁰⁰ A kisújszállási gimnáziumi évek sem adtak neki alkalmat az elmélyült tudományos munkára. Jausz szólt arról, hogy a budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetben, majd a Bölcsészettudományi Karon eltöltött időszak alatt a teljes idejét lekötő adminisztrációs és előadói munka miatt nem nyílt alkalm a publikálásra, de anyagot gyűjtött készülő tanulmányához, amely a serdülőkor nevelésével foglalkozik, és elmélyítette neveléstörténeti kutatásait is. Tanszékvezetői pályázatában három, a pedagógia tárgykörében megjelent cikkét sorolta fel: doktori disszertációját, amelyből részlet jelent meg a Debreceni Szemlében; az osztrák, német állami internátusokról a Kisújszállási Református Gimnázium értesítőjében, valamint a debreceni gyakorló gimnázium évkönyvében megjelent a gyakorló gimnáziumok feladatáról szóló cikkeit.⁵⁰¹ Valójában ennél több megjelent cikkel rendelkezett, elsősorban a német irodalom, irodalomtörténet, német nyelvtan területén, igaz ezek nem a pedagógia tárgyköreivel voltak kapcsolatosak. Pályázatában kiemelte, hogy az oktatás területén *„a szovjet neveléstudomány eredményeinek további érvényesítése mellett a didaktikai és neveléstani előadások magyar vonatkozású példaanyaggal való alátámasztását tekintem elsőrendű feladatnak, ezen kívül pedig a tanárképzés gyakorlati kérdéseinek előtérbe helyezését.”*⁵⁰² A pályázati anyagban kézzel, ceruzával oldalt kiemelték azt a részt, hogy előadásait Jausz magyar vonatkozású neveléstudományi

⁵⁰⁰ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal 806/K.

⁵⁰¹ Uo.

⁵⁰² Uo.

példákkal kívánta alátámasztani. Megjelölésre került még az a rész, ahol Jausz említést tesz készülő tudományos munkájáról: „... a serdülő kor nevelésével foglalkozó nagyobb tanulmányomnak, amelyből néhány fejezet készen is van.”⁵⁰³ Szintén megjelölésre kerültek ezenkívül korábbi előadásainak és anyaggyűjtéseinek tárgykörei is, amelyek igazodtak a szovjet pedagógia és a szocialista nevelés kiemelt tárgyköreihez. „A szocialista nevelés elmélete /didaktika és neveléstan/, neveléstörténet /egyetemes, magyar, orosz/, iskolaszervezetten, a pedagógia oktatásának módszertana, a közösségi nevelés kérdései a serdülő korban, a munkára nevelés, az esztétikai nevelés, a serdülőkor nevelésének főbb kérdései, család és iskola együttműködése.”⁵⁰⁴

Tudományos aktivitásának hiányosságait Jausz előmenetele során később is érezte, és ő maga is hiányolta. Az Oktatásügyi Minisztériumi munkája során Erdey-Grúz Tibor oktatásügyi miniszterhez írt kérvényt, amelyben rendkívüli szabadságot kért folyamatban lévő kandidátusi dolgozatának befejezéséhez. A levél kelte 1955. március 21.

„Alulírott azzal a kéréssel fordulok Miniszter Elvtárshoz, [...] a minisztériumban betöltött félállásos módszertani osztályvezetői minőségemben számomra tanulmányi szabadságot engedélyezni szíveskedjék. Két helyen végzett munkám (mint tanszékvezető és mint minisztériumi osztályvezető) annyira le vagyok kötve, hogy idő hiányában minden igyekezetem ellenére sem tudtam elkészíteni kandidátusi disszertációm, amelynek benyújtását pedig nemcsak magam érzem tudományos munkám szempontjából szükségesnek, hanem ezt az egyetem és az Akadémia is elvárja tőlem. - A kért szabadságra feltétlenül szükségem lenne ahhoz, hogy a már majd két éve elaprózott munkával összegyűjtött anyagot elrendezhessem, és a készülő dolgozatnak legjelentősebb fejezeteit legalább nagyjában összeállíthassam.”⁵⁰⁵

Sulán Béla felsőoktatási főosztályvezető helyeselte a kérést, Kovács Ferenc főosztályvezető-helyettes a kérés teljesítését támogatva 1955. július 20-tól augusztus 2-ig rendkívüli szabadságot engedélyezett.⁵⁰⁶ Jausz munkaviszonya a minisztériumban 1955. augusztus 31-el megszűnt.⁵⁰⁷ A rendkívüli szabadságnak köszönhetően-e vagy sem, de Jausz befejezte a Maróthi Györgyről neveléstörténeti témában írt kandidátusi

⁵⁰³ Uo.

⁵⁰⁴ Uo.

⁵⁰⁵ MOL XIX-I-2-f-1411-J7-1954.

MOL XIX-I-2-f-1411-162-1955.

⁵⁰⁶ Uo.

⁵⁰⁷ MOL XIX-I-2-f-14-J4/2-K1468/2-1955.

értekezését, amelyből már korábban publikált részleteket.⁵⁰⁸ Az Akadémia Tudományos Minősítő Bizottsága 1961-ben ítélte oda a neveléstudományok kandidátusa címet számára. Jausz erre így emlékezett vissza: „... 1961-ben megvédett Maróthiról szóló kandidátusi disszertációm megírása.”⁵⁰⁹

Jausz Béla önéletrajzi visszaemlékezésében is tett említést tudományos igényű publikációinak hiányosságairól. „Bizonyos fokig ez a sokirányú tevékenység is oka annak, hogy érzésem szerint több publikációval is igazolhattam volna az elmélet terén végzett munkásságomat. [...] Az a kb. 35-40 cikk, tanulmány amely 1961-ben megvédett Maróthiról szóló kandidátusi disszertációm megírása mellett, eddig a nevelélmélet és neveléstörténet tárgyköréből írásomként megjelent, több is lehetne, ha az utóbbi 25 esztendőben a megírt tanulmányokon felül egyetemi és egyéb helyeken megtartott előadásaim nyomdakész állapotba való érlelésére lett volna időm”. [...] De legfőbb keserűségem mégiscsak az, hogy hosszú évek alatt gyűjtögetett és némelyik területen félkész állapotban levő nagyobb tanulmányom kéziratanyaga 1944-ben elpusztult.”⁵¹⁰ [...] Hát ha nem is tornyos könyvhalomról álmodzik az ember egy magamfajta életpálya eredményeként, s nem is önmagam megőrzését tartom lényegesnek, de azért mégiscsak jó volna és talán nem is egészen haszontalan, ha azok a tapasztalatok, amelyek egy hosszú pálya gyakorlatában raktározódtak el emlékezetemben, a gondolatok, amelyek a munka folyamán a gyakorlat és a mások ösztönzései alapján formálódtak vagy újként születtek, ne múltának el nyomtalanul, hanem olyanok számára is hozzáférhetővé tehetném őket, akik előtt élő szóval, a katedráról elmondani nem tudtam. Bízom abban, hogy lesz még módom és lehetőségem néhány szerény gondolatom rendszerbe foglalásának elvégzésére.”⁵¹¹

Jausz Béla tanszékvezetői tevékenységét egy korábban konfliktusokkal terhes időszak lezárásának tekinthetjük. (Lásd 10. 11. számú fényképek, amelyek Jausz Béla tanszékvezetősége idején, 1954-ben készültek, Melléklet II.) Tanszékvezetői megbízása, majd kinevezése során újból olyan feladatot kapott, amikor a semmiből kellett építkeznie. Ez a helyzet ismerős lehetett számára, hiszen alapvetően hasonlított a gyakorló gimnázium életének megszervezéséhez. Ahogyan gimnáziumi igazgatóként egyedül kellett intéznie az adminisztratív munkákat, úgy tanszékvezetőként sem állt

⁵⁰⁸ Jausz Béla (1956): *Maróthi György, a magyar nevelésügy egyik jelentős úttörője a XVIII. században*. Acta Universitatis Debreciensis. III. 1. Budapest, Tankönyvkiadó. 31-62.

⁵⁰⁹ Jausz Béla (1963): i.m., 550.

⁵¹⁰ Lásd 451. lábjegyzet.

⁵¹¹ Jausz Béla (1963): i.m., 550-551.

adminisztrátor a rendelkezésére. Meg kellett szerveznie a korábban teljesen szétzilált, két évig gazdátlan tanszék elméleti és gyakorlati teendőit, oktatói személyzetét, a tanár szakos képzésben betöltött szerepét, tudományos tevékenységét. Erre visszaemlékezve írja később Jausz *„Hosszú éveken keresztül minimális segítséggel a tanszék szükségleteit kellett kielégítenem, nemcsak a szervezés területén, de a tudományos munkában is, olyan témákat válogatva, amelyek éppen égetően szükségessé váltak országos vagy helyi viszonylatban.”*⁵¹² Tanszékvezetőként eleinte az egyetem mindkét karán oktatta a pedagógia tárgyakat, tartotta a didaktikai, neveléstudományi előadásokat, 1951-es újraindulásakor demonstrátorok, és óraadók segítették a munkáját. Borbély Andrást 1954-től nevezték ki a Neveléstudományi Intézethez adjunktusként.⁵¹³ Személyével és a tanszékre kinevezett további tanársegédekkel (Bajkó Mátyás, Ádám Péter, Durkó Mátyás, Kovács György) bővült az oktatói létszám. Az 1957/58-as tanévben harmadik szakként elindítják a népművelés szakos képzést, valamint elindult a pedagógia főszakos képzés a magyar vagy történelem szakkal párosítva. E szakok indításában elévülhetetlen érdemeket szerzett tanszékvezetőként Jausz Béla.⁵¹⁴

Jausz tanszékvezetőként rendszeresen szólt hozzá nevelési témákhoz a kari üléseken. A hallgatóság egyetemi nevelési lehetőségeiről tartott vita során úgy vélte, fontos meghatározni azt a célt, hogy az egyetemen kit és mire nevelünk. Véleménye szerint a középiskolai nevelésben komoly hiányosságokat tapasztalt *„a saját lábra állítást illetően.”*⁵¹⁵ Megfigyelte, hogy a középiskolából kikerült diákok legnagyobb részéből hiányzik az önállóság. Véleménye szerint az ifjúság nevelésével kapcsolatban helytelen egyszer engedékenységet, máskor drákói szigorot tanúsítani. Jausz szerint érdemes volna foglalkozni azzal a kérdéssel, helyes-e, hogy a serdülőkorban oly erősen kézben tartja az ifjúságot a középiskola. Az egyetem vezetése összeállított az ifjúság nevelési lehetőségeivel foglalkozó referátumot. Jausz szerint a javaslat az Oktatási Minisztériumnak is segítséget nyújthat az egyetemi nevelés problémáinak tisztázásában. Jausz ekkor még minisztériumi tisztviselői szerepet is betöltött. Minisztériumi alkalmazottként, a Módszertani Osztály vezetőjeként a Kar korábbi ülésén ismertette azt a minisztériumi állásfoglalást, mely szerint igyekeztek összeállítani azokat az alapelveket, amelyek az egyetemi nevelés szempontjából hasznosíthatóak. Bizottságok

⁵¹² Dr. Jausz Béla egyéni terve a következő évekre. 1965. május 26. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁵¹³ BTK Jkv. 1957. november 28. V. rendes ülés.

⁵¹⁴ BTK Jkv. 1957. február 17. VI. rendes ülés, valamint 1957. július 24. XII. rendes ülés.

⁵¹⁵ MOL XIX-J-2-f-855-D6/3/1955. BTK Jkv. 1955. január 6. V. rendes tanácsülés.

bevonásával, széles körű előzetes egyeztetésekkel, Jausz szerint egészen a részletkérdésekig dolgozták ki az egyetemi nevelés szempontjából, a tanszékek szerepét az oktató-nevelő munkában. A javaslatban szerepel például, hogy milyen jellemzőkkel rendelkezzen a tanár egyénisége a nevelői munkában, a kulturális-és sportmunka nevelésben betöltött szerepének hangsúlyozása valamint a párt szerepe az oktatók között végzett politikai nevelőmunka területén. 1954. július 1. - 1955. augusztus 31. között, amikor Jausz egy személyben tanszékvezetőként és minisztériumi alkalmazottként is jelen van az üléseken, hozzászólásaiban rendszeresen tájékoztatja a jelenlévőket a minisztérium állásfoglalásairól. Személyében a jól értesült, tájékozott, de szerény, mértéktartó, helyzetével soha vissza nem élő oktatót ismerünk meg a jegyzőkönyvekből.

Az egyetemi tankönyvek készítéséről szóló vita során Jausz úgy vélte, hogy vigyázni kell a rövidített tankönyvekkel, az egyetemi hallgatóknak megfelelő tudással kell elhagyniuk az egyetemet, amivel együtt jár a terjedelmes tankönyvek tanulása, olvasása, mint ahogyan ez az ő egyetemi hallgatósága idején is történt.⁵¹⁶ A vitához hozzászólva Szabó Dezső szerint Jausz és az ő egyetemi hallgatósága idején volt idő nagy terjedelmű tankönyvek elolvasására is, a mostani hallgatóknak azonban nincs idejük erre, vélte a professzor. Egy másik kari ülés alkalmával Jausz annak a véleményének adott hangot, mely szerint igaz az, hogy a nagy mennyiségű adat megtanulása nem nevel önálló munkára, de ezeket az adatokat a természettudományi tárgyaknál meg kell követelni.⁵¹⁷ A bölcsészettudományi karok tárgyainak legtöbbször viszont adatoknak nagy tömegben való megkövetelése nem szükséges. Jausz ismertette a kari vezetéssel, hogy az Oktatási Minisztérium új vizsgarend-tervezet kidolgozásával foglalkozott, amely összefoglaló anyagtudást kíván meg a hallgatóktól.

A hallgatók gyakorlótanításával kapcsolatban egy Kari Tanácsülés alkalmával Jausz megjegyezte, hogy szükségesnek tartja, ha a hallgatói jellemzésekben szerepelnek a gyakorlótanítás tapasztalatai.⁵¹⁸ Indoklásában kifejtette, hogy bár ő maga ellenzi a papírmunkát, de a jellemzésnek akkor van jó haszna a számszerű adatok mellett, amikor nem sikerül valakinek a gyakorlótanítása, de az oktatók felelősséggel merik állítani, hogy az illető kitűnő tanár lesz. Jausz szerint ezekben az esetekben döntő fontosságú lehet a jellemzés.

⁵¹⁶ Uo.

⁵¹⁷ MOL XIX-J-2-f-855-D6/3/1955. BTK Jkv. 1955. február 10. VI. rendes tanácsülés.

⁵¹⁸ Uo.

Jausz Béla egy meglehetősen reménytelen helyzetben lévő tanszék vezetését vállalta el 1951-ben. Jausz Béla tanszékvezetői tevékenysége során a Pedagógiai Tanszék komoly szerepet vállalt az egyetemi tanárképzés megvalósításában, és Jausz révén irányítója lett a tanárképzés szakmai, gyakorlati műhelyének. Oktatói létszáma jelentősen megnőtt és a tanszék helyzete stabilizálódott. A tanszék oktatói látták el a pedagógia tudománya mellett a pszichológia, és a népműveléssel kapcsolatos tárgyak oktatását is. A nappali és levelező szakos hallgatói létszám bővülésével párhuzamosan egyre sürgetőbb feladattá vált a pedagógia mellett az önálló pszichológiai és népművelési tanszék létrejötte. Így írt erről Jausz 1965-ben: „... *nem is távlati perspektívaként ott áll előttünk a pszichológiai csoport és a népművelési csoport tanszékké fejlesztésének feladata. Itt kell rámutatnom arra, hogy hovatovább egy tanszék keretein belül olyan differenciálatlan munkát kell a beosztott munkatársaknak végezniük, amely nagyon igénybe veszi őket.*”⁵¹⁹ Ennek a tudatos építő tevékenységnek köszönhetően az 1970-es tanévtől kezdődően önálló tanszékként kezdte el működését a Pszichológia Tanszék, 1971. január 1-jétől pedig a Felnőttnevelési és Közművelődési Tanszék.

Jausz Béla tanszékvezetői feladatvállalásaiból kiderül, hogy a Pedagógiai Tanszék részéről elsőrendűnek tekintette az oktató-nevelő munkát. Úgy vélte, a tanszék sajátos helyzete miatt különösen fontos, hogy a mind több szervezőmunkát és jobb módszerek alkalmazását megkövetelő pedagógiai képzést kell elmélyíteniük, és a gyakorlatban még eredményesebbé tenniük. Úgy gondolta, folyamatosan emelni kell az oktatás színvonalát az előadások és a szemináriumok alkalmával. Hatékonyabbá kell tenniük a nevelőmunkát mind a pedagógia szakosoknál, mind pedig azon évfolyamok hallgatóinál, akik pedagógiai tárgyakat tanulnak.⁵²⁰

Orosz Gábor úgy véli, Jausz Béla elfogadottsága tanszékvezetőként növekedett az egyetemen, amelynek köszönhetően egyetemi tanácsstag lett, dékáni jelölésre kérik fel, támogatják egyetemi tanári kinevezési kérelmét.⁵²¹

Később, Jausz tanszékvezetői tevékenysége idején, külföldi kiküldetése vagy kormánykitüntetése előtt személyére készült javaslatok alkalmával minden esetben megjegyzésre került, hogy „*Tanszékét körültekintő gonddal vezeti.*”⁵²²

⁵¹⁹ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Dr. Jausz Béla egyéni terve a következő évekre. 1965. május 26.

⁵²⁰ Uo.

⁵²¹ Orosz Gábor – Nyilas Bernadett (2004): A neveléstudomány helyzete a Debreceni Egyetemen 1950-1957 között. In Brezsnayánszky László, Fenyő Imre (szerk.): *A debreceni Iskola* Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 123-168.

Visszaemlékezésében Jausz részletesen beszámolt tanszékvezetői tevékenységéről. Elsőként említette meg a középiskolai tanárképzésben bekövetkezett fejlődést, amelynek során a minisztérium visszaállította a kötelező szakmai tanári gyakorlati időt. További eredménynek tekinti a gyakorló gimnáziumok visszaállítását is, ahol javaslatokat tett a rendelkezések elkészítésével kapcsolatban, valamint megemlítette, hogy az ötéves képzés megvalósításával kiépítették az egyetemi pedagógia oktatás és gyakorlás rendszerét. *„Ezekből a munkákból, amelyek a minisztérium irányításával folytak, én is igyekeztem kivenni a részemet, hiszen ezt a munkát éreztem mindig a hozzám legközelebb állónak”* - írta Jausz.⁵²³

Tanszéki tevékenységek közé sorolta az előadásokon túl az ifjúsággal való foglalkozás kötelességét, valamint a pedagógiai intézet jellegéből adódóan feladatának tekintette az intézet tagjaival való törődést. Megemlítette, hogy az intézeti tagok egyrészt az ott végzett pedagógia szakos képzés egykori hallgatói, másrészt a pedagógia iránt érdeklődő más szakos hallgatókból kerültek oda.

Jausz Béla tanszékvezetői tevékenységéről részletesebben olvashatunk Vaskó László *„Adalékok a tanszék fejlődéstörténetéhez (1944-1970)”* című munkájában.⁵²⁴

Tanítványai visszaemlékezése szerint⁵²⁵ közvetlenségével igazi tanár-diák kapcsolatot tudott létesíteni a hallgatókkal. Az egyetem kiművelt szellemiségéhez hozzátartoztak a zsibongóban, az előtérben lezajlott bizalmas és őszinte beszélgetések, amit professzorok, tanársegédek, hallgatók és tanítványok folytattak egymással. *„Igazi magas szintű, a szellemet csiszoló társalgások voltak”*. Olyan alkalmak, amelyeket professzorok éppúgy kerestek, mint maguk a hallgatók. *„Jausz professzor köszönős, kérdezős, közvetlen ember volt. Szívesen váltott szót a diákokkal: „Mi jót csináltok?” „Mivel foglalkoztok?” kérdezte ilyenkor.”* *„A tanítványokat kollegaként kezelte. Föl lehetett rá nézni.”* A diákok szeretetét, a velük szembeni megértő és elnéző fölényt tőle tanulták. Szerették, sokan és szívesen jártak az óráira. *„A pedagógus tiszteletét, tekintélyét közvetítette.”* A tanítványok visszaemlékezése szerint nagyon emberségesen

⁵²² Javaslat Dr. Jausz Bélának [...] kormánykitüntetésben részesítésére. 1966. március 23. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁵²³ Jausz Béla (1963): i.m., 550.

⁵²⁴ Vaskó László (1981): Adalékok a tanszék fejlődéstörténetéhez (1944-1970). In Bajkó Mátyás-Vaskó László-Petrikás Árpád (szerk.): *Vázlatok és tapasztalatok a pedagógiaoktatás és a Neveléstudományi tanszék történetéből (1825-1980)*. Debrecen, Acta Pedagogica Debrecina, 81. szám. 18-47.

⁵²⁵ A Jausz Bélára visszaemlékező tanítványok elmondása alapján közöljük a Jauszról alkotott emlékeiket. A véleményeket szöveghűen, a személyes diskurzusok alkalmával elhangzott, a visszaemlékezők által használt pontos szóhasználat szerint jelenítettük meg, alkalmanként a mondanivalót az érthetőség kedvéért kiegészítve.

vizsgáztatott. „Azt akarta megtudni, hogy a dolgok lényegével mennyire van tisztában a diák. Például mik az elképzeléseink bizonyos tanítási módszerekről? Nem azt kereste, hogy mit nem tud az ember.” Emlékeik szerint Jausztól a vizsgákon is lehetett tanulni. „Mindig a legfontosabb összefüggésekre volt kíváncsi.” Rengeteget olvastak hozzá, a vizsgán a példákat a saját olvasmányaikból vették és Jausz ezt méltányolta. Ez kitűnt a jegyből is. „Műveltségi vizsga volt,” de arra is kíváncsi volt, hogy mint pedagógus majd hogyan tudnak közel jutni a tanítványaikhoz.⁵²⁶

3.4.4. Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése körüli viták

Jausz egyetemi professzori kinevezése, tudományos munkájának hiányossága miatt nem volt zökkenőmentes. Hivatalosan 1957. április 16-i hatállyal sorolták át egyetemi docensi munkaköréből egyetemi tanárrá, és bízták meg újól a Neveléstudományi Tanszék vezetésével.⁵²⁷ Egyetemi tanári kinevezése nem előzmény és vita nélkül történt. A KLTE⁵²⁸ BTK 1956. szeptemberében kelt Kari Tanács jegyzőkönyve szerint a jelenlévők kérték, hogy a Kar egyhangúlag foglaljon állást Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése mellett, hiszen Jausz továbbra is docensi minőségében volt a Neveléstudományi Tanszék vezetője. Az ülésen résztvevő Kálmán Béla szerint: „Az ilyen kinevezés nemcsak Jausz Bélára nézve emberileg sértő, hanem Karunk és ügyünk bizonyos fokú meg nem értését és mellőzését jelenti.”⁵²⁹

Ugyanezen a tanácsülésen Szabó Dezső, a Tanárképző Intézet egykori elnökhelyettese, aki már korábban, 1952-ben is szót emelt Jausz tanszékvezetői állaspályázatánál, most a korábbi ismertség, és munkakapcsolat alapján ismét védelmébe vette. Véleménye szerint „Jausz Béla a debreceni gyakorlógimnázium megszervezésével fényes bizonyítékát adta kiváló képességeinek. Olyan gyakorló iskolát szervezett, amelynek tanárai legnagyobb részt most egyetemi tanári vagy docensi minőségben működnek. [...] az ilyen kiváló gimnázium működése lényegesen nagyobb érdem, mint egy kisebb disszertációval (!) a kandidátusi fokozat megszerzése”. Szabó Dezső hozzászólásában több jelentős momentum van egyszerre jelen. Egyrészt megjelenik benne a korábbi rendszer nagyon is patinás, polgári stílusú gyakorló iskolájára való hivatkozás, amelyet az új politikai rendszer 1949-ben egy tollvonással megszüntetett. (hangsúlyozzuk 1956 őszén (!) Utalt ennek a gimnáziumnak az

⁵²⁶ Csiha László, Kovács György, Lázár Imre, Szitovszky Józsefné, Varga Gábor személyes közlése.

⁵²⁷ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 14/855 – J1/4 – 1957. XII. ü. o.

⁵²⁸ Az egyetem hivatalos elnevezése az 1952-es tanévtől Kossuth Lajos Tudományegyetem lett.

⁵²⁹ MOL XIX-J-2-f-14/855–J1/4-1957.

igazgatójára, az egykori tanári karra, akik az igazgatóval együtt egy korábbi rendszerben diplomáztak, doktoráltak, egy korábbi társadalmi berendezkedésben voltak megbecsült, elismert szaktekintélyek. Ami a leginkább érdekes, hogy az adott körülmények között erre a tekintélyes iskolára és annak tanári karára még mindig lehetett hivatkozni. Az egyetemen értik, hogy miről beszélnek, mire utalnak, még vannak olyanok, akiknek jelent valamint a gyakorló említése, még mindig jól csengett a neve. Szabó Dezső pedig, aki ekkor már 74 éves, elmondhatja ez irányú véleményét. Jausznak az egyetemen korábbi pártfogoltjai révén további támogatói is voltak.

Ezen a tanácsülésen jelen volt az a Borbély András⁵³⁰, aki Jausz Béla révén került Kisújszállásról Debrecenbe, akit Jausz, korábbi ismeretségük alapján meghívott Kisújszállásról a debreceni gyakorló gimnáziumba tanítani. Ekkor még Jausz volt az igazgató, Borbély András 1943-tól 1949-ig tanított a gimnáziumban. Majd Jausz tanszékvezetősége idején (!), 1954-ben a Neveléstudományi Tanszékre került adjunktusként, majd docenssé nevezték ki. Borbély felszólalásában kiemelte, hogy Jausz Béla méltán rászolgált a professzori kinevezésre, „... *Felsőbb pedagógiai körökben (!) nagy elismerésben és megbecsülésben részesül, éppen ezért érthetetlen, hogy az egyetemi tanári kinevezése nem történt meg.*”⁵³¹

Kardos Pál hozzászólásában azt mondta, hogy az Eötvös Egyetem pedagógiai tanszékvezetője Ágoston György is docensi minőségében tevékenykedik. „*Nem kívánja Ágoston György érdemeit kétségbe vonni, de Jausz Béla pedagógiai munkássága évtizedekkel mélyebbre nyúlik vissza, s így kettejük munkáját nem lehet egyenlőnek tekinteni. Jausz Béla feltétlenül érdemesebb nagyobb munkásságú pedagógus, mint Ágoston György, ezért feltétlenül rászolgál a kinevezésre. A szocialista bérezés elve parancsolóan kimondja, hogy aki bizonyos feladatkört hosszabb időn át betölt, azt a feladatkörrel járó állásra ki kell nevezni. Jausz Béla a tanszékvezetői munkát egyetemi tanári színvonalon látja el már évek óta, nincs semmi ok az ő egyetemi tanári munkásságát egyetemi tanári ranggal nem jutalmazni.*”⁵³²

Az ülésen felszólalt Durkó Mátyás is, aki szerint méltánytalanság érte Jausz Bélát, amikor a többi egyetemi professzorral együtt nem kapta meg a kandidátusi fokozatot.⁵³³

⁵³⁰ Borbély András pályája számos ponton kapcsolódik Jausz Béláéval. Lásd 107. lábjegyzet.

⁵³¹ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 14/855 – J1/4 – 1957. XII. ü. o. (jelzete alapján a minisztériumból elküldött anyag).

⁵³² Uo.

⁵³³ Durkó Mátyás arra utalt, Jausz Béla már korábban megérdemelte volna, hogy a Szovjetunióban használt minősítési rendszer 1951-es magyarországi bevezetésekor, valamint tanszékvezetői pályázatakor

Durkó itt Jausz 1952-ben a Neveléstudományi Tanszék betöltésére szóló pályázatára, és annak elbírálására utalt. A pályázat elbírálásakor Jauszt többen egyetemi tanári címmel együtt akarták tanszékvezetővé kinevezni, amíg mások hiányolták komolyabb tudományos munkásságát, végül hosszas vita után, akkor docensként nevezték ki a tanszék vezetésére. Úgy vélte, *„Jausz Béla elméleti pedagógiai munkásságát erőteljesen gátolta a közelmúlt dogmatikus pedagógiai szemlélete, amellyel nem tudott egyetérteni. Elméleti előadásainak bizonyossága szerint már évekkel ezelőtt a most kibontakozó pedagógiai irányzatot képviselte.”*⁵³⁴

Az egyetemi Tanács 1956. decemberi ülésén egyhangúan foglalt állást Jausz egyetemi tanári kinevezése mellett. Varga Zoltán rektor indoklása alapvetően megegyezett a Jausz melletti kiállítások korábbi elemeivel: gyakorlati pedagógiai tapasztalat, emberi jellemvonások. Utalt Jausz hosszú, gyakorlati pedagógiai múltra visszatekintő munkájára, középiskolai tanári, és gimnáziumi igazgatói, valamint egyetemi tevékenységére Varga szerint ezen a téren kiváló gyakorlati eredményeit és alapos, sokoldalú tudományos felkészültségét bizonyította. Megemlítette Jausz kiváló jellemvonásokat hordozó emberi egyéniségét is. Szólt arról, hogy Jausz Béla egyetemi tanári kinevezésére azért nem került sor, mert nem rendelkezett tudományos fokozattal. A rektor említést tett arról is, hogy vannak olyan egyetemi tanárok, akik szintén nem rendelkeznek a kellő tudományos fokozattal, azonban az egyetemi tanári teendők ellátására alkalmasnak találták őket, és odaítélték nekik az egyetemi tanári címet. *„Ismeretes, hogy a tudományos fokozatok adományozása körül alkalmazott eljárás, hiányosságai következtében nem volt alkalmas országunk tudományos munkásai eredményeinek megfelelő felmérésére, s a tudományos fokozatok adományozásának rendszere ellen, mint az eljárásban alkalmazott gyakorlati tevékenység ellen a legkülönbözőbb irányokat képviselő tudósok körében hangzottak el megalapozott észrevételek. Egyetemünk úgy érzi, hogy nemcsak egyetemi oktatásunk, hanem a magyar tudományos élet érdekében és egy eredményekben gazdag pedagógus értékeinek a megbecsülése érdekében cselekszik akkor, amikor legjobb lelkiismerete szerint Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése mellett foglal állást.”*⁵³⁵

A rektori felterjesztésben, az egyetemi tanári kinevezés korábban az egyetem autonóm jogához szokott rendszere „szállt szembe”, tiltakozott a szocialista

1952-ben gyakorlati pedagógiai tevékenysége után kapja meg az egyetemi tanári kinevezést. Durkó szerint Jausz méltánytalanul nem kapta meg a professzori kinevezést.

⁵³⁴ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 14/855 – J1/4 – 1957. XII. ü. o.

⁵³⁵ Uo.

oktatáspolitikai új eljárási rendje ellen. Azért a Jausz Béláért emeltek szót, aki 1951-ben a minisztérium kinevezésével érkezett az egyetemre, igaz megszokott környezetbe, korábbról ismerős arcok közé. Az egyetem a "Jausz-ügyön" próbálta 1949-től számos területen megcsorbított autonómiáját menteni. Kis ügy volt, de mégis jelentett valamilyen tiltakozási lehetőséget, amely kerettel, még a fennálló korlátok között is élni lehetett, és a látottak szerint élt is az egyetem.

Az egyetem tiltakozására vagy sem, 1957. február 28-i keltezésű levél szerint a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány határozata (!) döntött Jausz Béla egyetemi tanári kinevezéséről. Indoklásuk megegyezett (!) az egyetem által felsorolt érvekkel. *„Jausz Béla egyetemi tanári teendőik ellátására való alkalmassága közismert: hosszú, több mint 37 éves gyakorlati pedagógiai munka visszatekintő pedagógus, akinek középiskolai tanári, gyakorló gimnáziumi igazgatói és egyetemi tevékenysége bebizonyította azt, hogy kiváló gyakorlati eredményei alapos és sokoldalú tudományos felkészültségre támaszkodnak. Kérem a fenti határozati javaslatot elfogadni és a Magyar Közlönyben közzétételre szíveskedjék.”*⁵³⁶ A határozat végére ceruzás megjegyzés került: az MTA egyetért a kinevezéssel. A kinevezési határozatot Kónya Albert írta alá.⁵³⁷ A kinevezéssel kapcsolatban, előzetes felkérésre, a Magyar Tudományos Akadémia is kinyilvánította a véleményét, és a következő levelet intézte Sulán Béla főosztályvezető helyetteshez a Művelődésügyi Minisztériumba: *„Hivatkozással f. é. február hó 2-án kelt 14/855-D 1/2. számú, és február hó 5-én kelt 14/855-J 3/2-1957. számú átíratásra értesítem, hogy a Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának véleménye alapján, a Magyar Tudományos Akadémia egyetért [...] Jausz Bélának, a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Neveléstudományi tanszéke tanszékvezető docensének egyetemi tanárrá történő kinevezésével.”*⁵³⁸

Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése 1957. április 16-án lépett hatályba, az erről szóló értesítést a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora, Barta János, és a kinevezett Jausz Béla Szigeti József miniszterhelyettestől kapta. (Lásd 9. számú dokumentum, Melléklet I.) Illetménye 3. 900 forint volt a VII. korcsoport szerint, amit nem sokkal később felemeltek.

⁵³⁶ MOL XIV – I – 4 – d 003/6/1957.

⁵³⁷ 1957-ben Kónya Albert vezette az ekkor már Művelődésügyi Minisztériumnak elnevezett egységet.

⁵³⁸ MOL XIX-I-2-f-14/855-D1/3/1957. 423. d. 215-237-f/1957. 1957. február 22.

Az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvének tanúsága szerint a tanács tagjai Jausz egyetemi tanári kinevezését bár szakmai, pedagógiai munkáját tekintve későinek tartották, de úgy vélték, az arra érdemes oktatótársukat érte.⁵³⁹

Jauszra nézve az egyetemi tanári cím odaítélése körüli huzavona inkább tekinthető megalázónak, mint évek munkájával bebizonyított jól kiérdemelt sikernek. Azt gondoljuk, nem véletlen az, miért éppen ekkor kapta meg Jausz az egyetemi tanári címet, személye miért ekkor került újra a minisztérium, a felsőbb politikai vezetés figyelmébe. Említésre méltó és érdekes, hogy a kinevezés hatályba lépése után mindössze három és fél hónappal (!), 1957. augusztus 1-jétől ő lett a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora Debrecenben. Amennyiben személye a rektorválasztás menetében szóba került, feltételezzük, hogy a következő rektori megbízásra számbavehető személyekről a minisztérium, és a felelős pártszervek idejekorán elkezdtek vizsgálódni, úgy persze még a rektori kinevezés előtt meg kellett kapnia az egyetemi tanári címet, docensként mégsem nevezhették ki rektornak.

3.4.5. A fizetés körüli viták

Golnhofer Erzsébet és Kotschy Beáta tanulmánya⁵⁴⁰ a magyar neveléstudomány helyzetét és képviselőit elemzi a II. világháború után megváltozott politikai körülmények között. Véleményük szerint a világháború utáni politikai berendezkedés elitje, a Kommunista Párt vezetői, a tudományos szakmai közélet képviselőit aszerint kategorizálták, hogy mennyire voltak elkötelezettek az új rendszerhez. 1949-ben megkezdődtek a kényszernyugdíjazások és félreállítások. Úgy vélik, hogy ez a fajta politikai osztályozás figyelmen kívül hagyta a szakmaiságot, a professzionális munkát, ellehetetlenítette számos szakmai berkekben tekintélynek számító tudós helyzetét, míg a párttagokat, a rendszert kiszolgáló, hű elvtársakat, a passzívakat, semlegeseket anyagilag is előnyben részesítette.⁵⁴¹ Az aránytalanságokra példaként említik a háború előtti pedagógiai elit elismert professzorait (Prohászka Lajost és Várkonyi Hildebrand Dezsőt), akiknek 202 forintban állapították meg az illetéküket, amíg „a teljesen ismeretlen Jausz Bélát havi 1. 800 Ft-ban.”⁵⁴² Az írás alapja, hogy 1945 után a

⁵³⁹ BTK Jkv. 1957. április 25. XII. rendes ülés.

⁵⁴⁰ Beáta Kotschy & Erzsébet Golnhofer (2008): Towards democracy in the Hungarian Science of Education and School system. *European Journal of Mental Health* 3, 2. 227–242. A témában olvasható még Golnhofer Erzsébet (2006): Rendszerváltások a tudomány legitimációjában - Magyarország, 1945-1949 In Szabolcs Éva (2006) szerk.: *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó. 9-28. 23.

⁵⁴¹ Uo. 233.

⁵⁴² Uo.

tudományos elit más értékpreferenciák mentén való újjászerveződésének lehettek tanúi, és elszenvedői a kor értelmiségének képviselői. A tanulmány felhívja ugyan a figyelmet azokra a méltánytalanságokra, amelyek az új rendszerben mellőzött, korábban megbecsült, elismert oktatókat érte, és akiknek anyagilag igyekeztek ellehetetleníteni a helyzetüket, de nem azonos alapokon hasonlítja össze a név szerint is kiemelteket. Amíg Prohászka Lajos kényszernyugdíjaztatása, az egyetemről való eltávolítása után kapott méltánytalanul kevés nyugdíjat, addig Jausz Béla az 1950-es években pályája egyik újabb csúcán lévő, aktív pedagógus volt, bár tudományos tevékenységét tekintve ismeretlennek mondható, gyakorlati pedagógiai munkáját tekintve nem az. Jausz Béla ebben az időszakban több helyről is kapta a fizetését. Tanszékvezető docens az egyetemen és minisztériumi osztályvezető, akinek korábbi beosztásaiból megállapított jövedelme, mint tanárképző intézeti előadó, tanügyi főtanácsos, gimnáziumi igazgató is jelentős volt.

A tanárok és tanítók esetében, így Jausz Béla igazgatói fizetése szempontjából is, a beszámítható szolgálati időt a mindenkori oktatásért felelős miniszter állapította meg a minisztériumba felterjesztett okmányok és azok tartalmára vonatkozó előírások alapján.⁵⁴³ Az okmányok tartalmazták a tanári oklevél másolatát, anyakönyvi kivonatot, keresztlevelet, 1921. július 26. után az állampolgárság igazolására vonatkozó okmányt, működési bizonyítványokat, azaz mikortól milyen minőségben tanított egy adott intézményben.⁵⁴⁴ Jausz Béla szolgálati idejének kezdete 1919. szeptember 1-je volt, amikor a Kisújszállási Református Főgimnáziumba gimnáziumi helyettes tanári alkalmazási minőségében tanítani kezdett.⁵⁴⁵ Személyi anyagában, 1967-ben találkozunk egy bejegyzéssel, mely szerint *„Jausz Béla fizetés szempontjából beszámítható szolgálati idejének kezdőpontját 1921. évi szeptember 1-jéről (!) 1914. évi szeptember hó 1-jére módosítom.”*⁵⁴⁶ Jausz 1913-ban kezdte meg egyetemi tanulmányait, 1914 szeptemberében másodéves egyetemistaként katonai szolgálatát kezdte el, 1921. szeptemberétől lett gimnáziumi rendes tanár. A szolgálati időszak kezdetére vonatkozó hibás megjegyzés azért is érdekes, mert Jausz 1964-ben saját

⁵⁴³ Fodor Gyula és Nyáry László (1943): *Állami tanárok, tanítók és egyéb tanügyi alkalmazottak illetményei. Fizetések, lakáspénzek, pótlékok, jogok és kedvezmények.* Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

⁵⁴⁴ Uo. 101.

⁵⁴⁵ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁵⁴⁶ Uo. Olvashatatlan aláírás.

kezüleg kitöltött, aláírt Törzslapján a nyugdíj szempontjából beszámítható szolgálati idejének 1919. szeptember 1-jét tüntette fel.⁵⁴⁷

Az illetmények megállapításakor kimondták, hogy „Az állami gimnáziumoknak és az ezekkel egy tekintet alá eső iskoláknak igazgatói az állami rendszerű V. VII. fizetési osztályokba tartoznak és külön statust alkotnak.”⁵⁴⁸ Az állami tanárok illetményéről szóló táblázat szerint, Jausz rendes tanári minőségben eltöltött 20 év után tanárként havi 305, évi 3. 660 pengőt keresett, amely a VIII. fizetési osztálynak felelt meg, amely kiegészült az igazgatói, és egyéb pótlékokkal. Jausz Béla gyakorló gimnáziumi igazgatói minőségében igazgatói pótlékban részesült, „5 osztályig havi 20 pengő, 6-8 osztályig havi 30 pengő [...] igazgatói pótlék jár.”⁵⁴⁹ Jausz ezen kívül további pótlékokban részesült. Jausz Béla 1943-tól tanügyi főtanácsos is, amely kinevezés illetményében is megnyilvánulhatott. Az I. világháborúban hat esetben kapott katonai kitüntetést, hadi szolgálataiért hadi pótlékban is részesült. „Hadi pótlékban részesülnek többek között az 1914-18. évi világháborúban résztvevő tűzharcos tanárok. [...] A hadi pótlék összege rendes tanároknál [...] havi 20 pengő.”⁵⁵⁰

A pedagógusbérek általános rendezésére 1955-ben került sor. A kormány 35/1955. számú Minisztertanácsi rendelete intézkedett a pedagógusbérek felemeléséről. A bérrendezés során a hosszabb szolgálati idővel rendelkezők, és a vezető beosztásúak előnyösebb helyzetbe kerültek.

A személyi anyagában talált dokumentumok szerint Jauszt 1951-ben 1. 750 Ft alapfizetéssel nevezte ki a Köznevelési Minisztérium intézeti tanárrá az egyetemre. 1955-ben tanszékvezető docensként havi 3. 000 Ft fizetést állapítottak meg neki, 1954. július-1955. szeptember között félállásban a minisztériumban dolgozott, 1957-ig, a debreceni tanszékvezetés mellett külső előadó volt Budapesten az egyetemen,⁵⁵¹ amely után további juttatásokat kaphatott. 1957-ben, egyetemi tanári kinevezésekor, alapilletményét a VII. korcsoportnak megfelelően havi 3. 900 Ft-ban, amelyhez még tanszékvezetői, majd rektori működési pótlék is járt. Az 1960-ban kelt Besorolási

⁵⁴⁷ Uo.

⁵⁴⁸ Uo. 16.

⁵⁴⁹ Fodor Gyula és Nyáry László (1943): i.m., 49.

⁵⁵⁰ Uo. 47.

⁵⁵¹ Az egyetem 1950-ig Pázmány Péter Tudományegyetem néven működött. Ez az elnevezés látható azon a Nyilvántartási lapon, amelyet Jausz Béláról is vezettek az egyetem BTK Tanulmányi Osztályán. A keltezés nélküli nyomtatványon az utolsó bejegyzés 1951-es. Az 1950-es évektől az egyetem neve hivatalosan megváltozott Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Jausz visszaemlékezéseiben következetesen budapesti egyetemről ír.

Értesítő szerint egyetemi tanári munkakörében a fizetési fokozatának XIII. korcsoportjába sorolták be, ahol fizetése 4. 950 Ft volt.

Jausz Béla pályafutása töretlennek bizonyult attól kezdve, hogy a Kisújszállási Református Gimnáziumban fiatalon hamar kinevezett tanári állást kapott, majd került az egyetemre, lett tanárképző intézeti előadó, az ismeretlenből váratlanul gimnáziumi igazgató. Személyisége, szaktudása megfelelt az új rendszernek is, hiszen, amikor 1944-ben a front elől menekülve Debrecenből Budapestre került és ragadt ott családjával, ismertsége révén a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél kapott tanári állást. 1949-ben az intézet megszűnésével az egyetem Bölcsészettudományi Karának Tanulmányi Osztályának helyettes vezetője, majd vezetője lett, amely megbízás ekkoriban fontos állami feladatnak számított az egyetemen. További töretlen életútnak számít az is, hogy 1951-ben őt nevezi ki a minisztérium az egyetem Neveléstudományi Tanszéke vezetőjének, 1954-ben pedig a Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Módszertani Osztályának lett osztályvezetője, mindössze tíz évvel egy másik rendszer gimnáziumi igazgatósága után, amely rendszerben elért eredményekre ekkor a legkevésbé sem illet hivatkozni.

Ez a töretlen pálya került valamelyest nehezített helyzetbe azzal, hogy Jausznak az új rendszer nem könnyen ítélte oda az egyetemi tanári címet. Kedvezőtlen megítélésben részesült tudományos munkájának hiányosságai miatt, ami egyértelműen akadályozta az egyetemi professzori fokozat megszerzésében. Az egyetemi vezetés és kollégái egyöntetű állásfoglalása Jausz egyetemi tanári kinevezése mellett sem jelentettek garanciát a cím odaítélésére. Az, hogy mennyiben volt sértő rá nézve az egyetemi tanárság körüli huza-vona, arra utalóan kutatásunk folyamán nem találtunk írásos dokumentumot. A családtagok nem emlékeznek erre a korszakra. Az egykori tanítványok nem látták az ilyen jellegű események hátterét, számukra Jausz maga volt a nagy betűs pedagógus.

3.4.6. Jausz Béla a minisztériumban

Jausz Béla személyi anyaga szerint 1954. júliusától 1955. augusztus 31-ig a Művelődésügyi Minisztérium Módszertani Osztályán volt félállásban minisztériumi osztályvezető.⁵⁵² Jausz személyi anyagában Művelődésügyi Minisztérium elnevezés szerepel, míg a kinevezési határozatában az Oktatásügyi Minisztérium. (Lásd 8. számú dokumentum, Melléklet I.) Az Oktatásügyi és Népművelési Minisztérium 1957. január

⁵⁵² Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Törzslap.

1-jétől egyesült és működött tovább Művelődésügyi Minisztérium névvel. A Debreceni Egyetemen Jausz Béláról őrzött személyi anyagban, Jausz Béla törzslapján, amelyet 1964. augusztus 27-én saját kezűleg töltött ki, írt alá, majd gépeltek le, Művelődésügyi Minisztérium szerepel. Valójában az Oktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási Főosztálya Módszertani Osztályát vezette, Erdey-Grúz Tibor miniszter kinevezésével. „Kinevezem Jausz Bélát. Alkalmazom osztályvezetővé. Oktatásügyi Minisztérium szolgálati helyre. 1954. VII. hó 1-i hatállyal 6. kulcs. sz. I. hiv. csop. fizetési fokozatba 2500 forint alapfizetéssel.”⁵⁵³

Jausz pályájára visszaemlékezve röviden így írt erről az időszakról 1963-ban. „Egy esztendeig, 1953/54-ben (!) a minisztérium módszertani osztályát is vezettem, s erre az időre nyúlnak vissza azok a most újból elővett kezdeményezések, amelyek egy felsőoktatási pedagógia alapjainak megteremtését célozták, illetve célozzák.”⁵⁵⁴ Érdekes megemlíteni, hogy milyen dátumra emlékszik Jausz, mikor dolgozott a minisztériumban, és milyen dátummal született a kinevezési határozata, illetve a személyi lapja. Kutatási törekvéseink ellenére sem tudunk sokat Jausz Béla minisztériumi tevékenységéről.⁵⁵⁵ Az idevonatkozó levéltári dokumentumok meglehetősen gyér számban lelhetőek fel, és nem szolgálnak számottevő érdemi információval.⁵⁵⁶

A Módszertani Osztály vezetése mellett vezette az Elméleti pedagógiai munkaközösséget, tagja volt a nevelési alapelveket kidolgozó bizottságnak, részt vett a Nevelési főbizottság ülésein. A nevelési bizottságok munkája abban állt, hogy a több oldalas előterjesztett nevelési témájú anyagokat áttekintsék, elolvassák, és megvitassák. Oktatási és módszertani elvi kérdésekben javaslatokat kezdeményeztek és terjesztettek elő. Az ülések témái a nevelés módszertani kérdései köré csoportosultak. Napirenden szerepelt a tanári magatartás, a tanár egyénisége, a tanár példamutatásának szerepe az egyetemi nevelésben. Téma volt a tanszék és a tanár nevelő szerepe az élenjáró tudomány oktatásában. A nevelőmunka megjavítása, a nehézségek leküzdésére való

⁵⁵³ MOL XIX-I-2-f-1411-J7/1954.

⁵⁵⁴ Jausz Béla (1963): i.m., 550.

⁵⁵⁵ Kornya László visszaemlékezése szerint Jausz Béla minden minisztériumi audienciára a titkár hölgyekhez egy csokor virággal és egy doboz bonbonnal érkezett.

⁵⁵⁶ Jausz Béla minisztériumi tevékenységéről a korabeli Oktatásügyi Minisztérium szinte teljes iratanyagát - az akkori csoportszámos iratkezelési rendszer miatt - egyetlen anyagcsoportba Általános Iratok néven vonták össze. Ezekben az iratokban, decimálisan növekvő számsorrendű csoportszámokként, az akkor keletkezett hivatalos iratok témakör szerű kialakításban találhatók meg, így Jausz Béla ottani működésével kapcsolatosan a Felsőoktatási Módszertani Főosztálya Általános Módszertani Osztályán keletkezett iratok is.

nevelés kérdései az egyetemen, a nevelési módszerek tudományos megalapozása, a szemináriumvezetés módszerei. Új módszertani alapelveket vitattak meg, megtárgyalták az egyetemi vizsgaszabályzat tervezetét, foglalkoztak az oktatás és vizsgáztatás színvonalával, az önálló munkára nevelés feladataival. A szemináriumvezetésről írott módszertani levelet a Felsőoktatási Főosztály Módszertani Osztálya állította össze, „*kiváló egyetemi oktatóink tapasztalatainak felhasználásával.*”⁵⁵⁷ A módszertani alapelvek, nevelési irányelvek név szerinti összeállítóiról nem sok minden derül ki a hosszas terjedelmű levelekből. Világhy Miklós, az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogtudós tanszékvezető egyetemi tanára a nevelési alapelveket kidolgozó bizottságot vezette, amelynek Jausz is tagja volt Barta Jánossal együtt. A Jausz által vezetett Elméleti pedagógiai munkaközösség tagja volt Ágoston György, aki ekkor az Eötvös Loránd Tudományegyetemen tanszékvezető docens, akivel később Jausz Béla együtt készítette el a *Pedagógia II. egyetemi jegyzet*et.⁵⁵⁸ A bizottság tagja még Tettamanti Béla, a Szegedi Tudományegyetem tanára, és Zibolen Endre,⁵⁵⁹ aki ekkor a Pedagógiai Tudományos Intézetben dolgozott.

A Módszertani Osztály bizottságai által elkészített irányelveket a minisztérium elküldte az ország felsőoktatási intézményeibe, hogy ott helyben nevelési értekezletek alkalmával ismertessék azokat az intézmény oktatóival. Az intézmények jelezték, hogy mikor tartják az említett értekezletet, vagy arról értesítették a minisztériumot, hogy megvitatták az anyagot.

Az érintettekhez alkalmanként a minisztériumból is érkeztek előadók, akik a helyszíni értekezleteken segítettek értelmezni a nevelési irányelveket. Jausz Béla osztályvezetői minőségében rendszeresen vett részt az ország különböző felsőoktatási intézményeiben nevelési ankétokon. „*Jausz Béla Oktatásügyi minisztérium osztályvezető elvtárs a nevelés néhány módszerének tudományos megalapozásáról beszélt a szakavatott pedagógus hangján.*”⁵⁶⁰ - jelezte a miskolci Rákosi Mátyás Nehézipari Műszaki Egyetem Kémia Tanszéke a minisztériumnak. Ugyanebben a témában adott elő Jausz a Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudomány Karán, a Mezőgazdasági Akadémián Mosonmagyaróváron, a Budapesti Műszaki Egyetemen, Debrecenben a Mezőgazdasági Akadémián, Budapesten az Építőipari Műszaki

⁵⁵⁷ MOL XIX-I-2-f-85-37-1955.

⁵⁵⁸ Ágoston György-Jausz Béla (1964): *Pedagógia II. A nevelés elmélete*. Budapest, Tankönyvkiadó.

⁵⁵⁹ Zibolen Endre 1932-től volt az Eötvös Collegium tagja.

⁵⁶⁰ MOL XIX-I-2-f-84-21-2-1955.

Egyetemen és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen.⁵⁶¹ Ezek azok az „*egyéb helyeken megtartott előadások*”, amelyekre Jausz önéletrajzi visszaemlékezésében utalt.⁵⁶² A minisztériumi tisztség mellett Jausz Debrecenben a Bölcsészettudományi Karon is betöltötte a Módszertani Bizottság elnöki tisztségét. A bizottság féléves munkájáról szóló egyik beszámoló szerint „*A két (BTK, TTK) bizottság személyi összetétele helyesnek látszik. Megnyugtató, hogy mindkét bizottságban helyet kaptak a pedagógiai tanszék olyan gazdag elméleti, pedagógiai tudással és gyakorlattal rendelkező tagjai, mint Jausz Béla és Borbély András.*”⁵⁶³

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsának 1954-ben tartott rendes ülésének jegyzőkönyve szól az egyetemen szervezett egyik nevelési ankétról.⁵⁶⁴ Az értekezleten jelen volt Kádár László rektor mint elnök, Barta János oktatási rektorhelyettes, Bajkó Mátyás, a Szakszervezeti Bizottság elnöke és Jausz Béla is, aki a jegyzőkönyv említése szerint miniszteri osztályvezetőként, az Oktatásügyi Minisztériumot képviselte. Jausz felszólalásában ismertette azokat az alapelveket, amelyeket az Oktatási Minisztérium állított össze és amelyek az egyetemi nevelés szempontjából a nevelés kérdéseivel foglalkozó ankétokon, kari üléseken „*értékesíthetők.*” „*Ezt a témát széles körök, bizottságok bevonásával egészen a részletkérdésekig dolgozzák ki pl. a tanszék szerepe az oktató - nevelő munkában- a tanár egyénisége a nevelői munkában - a DISZ oktató - nevelő munkája - a Párt szerepe az oktatók között végzett politikai nevelőmunka területén - a kultúr - és sport munka fontos szerepe az egyetemi nevelés szempontjából.*”⁵⁶⁵ A jegyzőkönyv érdekessége abban áll, hogy arra a minisztériumi iratok között bukkantunk rá.

Egy másik alkalommal tartott tanácsülésen, amelyen Jausz tanszékvezetői minőségében vett részt, az egyetemen készült referátumot ismertettek arról, hogy az egyetem kit, mire neveljen. Jausz üdvözölte a munkát, amely szerinte az Oktatásügyi Minisztériumnak is segítséget nyújt az egyetemi nevelés problémáinak tisztázásában. Úgy vélte, a középiskolai nevelésnek komoly hiányosságai vannak a diákok önállóságra nevelésében. „*Helytelen egyszer engedékenységet, máskor drákói szigorot tanusítanunk.*

⁵⁶¹ Uo.

⁵⁶² Jausz Béla (1963): i.m., 550.

⁵⁶³ MOL XIX-I-2-f-14/855-10/4-1955. etsz.

⁵⁶⁴ MOL XIX-I-2-f-14/855 – D6/1/1955.

⁵⁶⁵ Uo.

Érdemes volna foglalkozni azzal, a kérdéssel, helyes-e, hogy a serdülőkorban oly erősen kézbentartja az ifjúságot a középiskola.”⁵⁶⁶

Jausz minisztériumi kollégái közül Szigeti József ⁵⁶⁷akadémikus professzor, korábbi művelődésügyi miniszter úgy nyilatkozott, hogy több alkalommal is igyekezett kikérni Jausz Béla véleményét. Eredményes megbeszéléseket folytattak Jausszal, amikor új tantárgy bevezetéséről, új tanszak megvalósításáról kellett döntenie és az akkoriban újonnan induló kétszakos képzés létrehozásáról. Szigeti szerint Jausz nemcsak helyeselte az új szakok megindítását, hanem rámutatott más szakmai kombinációk létrehozásának lehetőségére is.

3.4.7. Jausz Béla rektori évei

Előzmények

Az 1950-es évek első fele jelentős változásokat idézett elő az egyetem életében.⁵⁶⁸ Az oktatás centrális irányításának és átalakításának tervszerű részeként az egyetemek az oktatáspolitikai vonzáskörébe kerültek. A politikai ideológia jegyében minisztériumi utasítások születtek, amelyek során sérült az egyetemek önállósága.

Az egyetemi vezetők jogköre korlátozódott, a rektorhelyettesi, dékánhelyettesi megbízásokkal új tisztségek jöttek létre, míg megszűnt a prorektorság, prodekánság. Az adminisztratív feladatok ellátására új egységek alakultak, így például a Tanulmányi Osztály.

A Teológiai és Orvostudományi Karok leváltak az egyetemről, a Jogi Kar szünetelt. A Bölcsészettudományi Kar mellett megalakult a Természettudományi Kar. Miniszteri rendelet számolta fel a nyugati nyelvek tanszékeit, az itt tanuló hallgatók más egyetemen folytathatták megkezdett tanulmányaikat, vagy más szakokat választhattak. A Neveléstudományi Intézet éléről minisztériumi kezdeményezésre eltávolították Karácsony Sándort. Jausz Béla kinevezéséig a tanszékvezetői állást ideiglenesen töltötték be. A kor ideológiájának megfelelően új tanszékek is alakultak a Marxizmus-Leninizmus Tanszék és a Katonai Tanszék. A Kari Tanács hagyományos összetétele (egyetemi nyilvános rendes és rendkívüli tanárok, intézetvezetők) megváltozott, az

⁵⁶⁶ MOL XIX-I-2-f-14/855 – D6/3/1955.

⁵⁶⁷ Szigeti József filozófus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. 1939-től volt tagja az Eötvös Collegiumnak. 1946-tól a Pázmány Péter Tudományegyetem tanított, ekkortól ismerheti Jauszt. 1957-1959 között művelődésügyi miniszterhelyettes volt.

⁵⁶⁸ A Debreceni Egyetem jogelődjének 1950-es évekre vonatkozó rövid történeti áttekintés az egyetem megalapításának centenáriuma megjelent kötet írásai alapján készült. Orosz István, ifj. Barta János (szerk.) (2012): i.m.

üléseken megjelentek a párt-és ifjúsági szervezet képviselői is valamint a Tanulmányi Osztály vezetői. Ebben az időben a Tanulmányi Osztály vezetője fontos politikai tisztség volt.

Az egyetemeken megszűnt a doktori címek adományozása, szovjet mintára a kandidátusi és a tudományok doktora fokozatok kerültek bevezetésre.⁵⁶⁹

Az egyetem szervezetének belső átalakítása, a tanszéken történő változások, a korábbi oktatók áthelyezése, kényszernyugdíjazása és a kádercserék kedvezőtlenül érintették az egyetemen folyó tudományos munkát. Az egyetemi oktatás hagyományosan magas színvonalát veszélyeztette az oktatók munkájával szembeni bizalmatlanság és a tanszékek átszervezése. A hallgatók ideológiai oktatása, az orosz nyelv oktatásának kötelezővé tétele és az új tantárgyak bevezetése a hallgatók óraszámának emelkedéséhez, leterheltséghez vezetett. A politikai légkör eluralkodása nemcsak a szervezeti változásokban de az oktatás tartalmában is megnyilvánult. Az oktatók munkájának értékelésében politikai szempontok érvényesültek és általánossá vált előadásaik tartalmának megfigyelése/megfigyeltetése.⁵⁷⁰

Az egyetemi hallgatók társadalmi összetétele is jelentősen megváltozott az 1950-es években. A középiskolákból kikerült fiatalok olvasottságukban és felkészültségükben nem hasonlítottak a korábbi idők egyetemi polgáira. A hallgatói közösségek tagjainak összetételében elsősorban a származási elv érvényesült, amelynek célja az volt, hogy az újonnan diplomához jutó társadalmi réteg a fennálló hatalom politikáját erősítse meg. Az egyetemi felvételi vizsgák és a kollégiumi elhelyezések esetében komoly előnyökkel járt a munkás, vagy dolgozó paraszti származás. Ez az előny nem illette meg más foglalkozású szülők, vagy az osztályidegennek nevezettek gyermekeit.

Az 1950-es évek második felétől fokozatos változások mutatkoztak meg a korábbi időszakhoz képest. Kardos József szerint az oktatásban igyekeztek megszüntetni az erőszakos aktualizálást, az egyetemi és főiskolai felvételeknél pedig új irányelvként jelent meg a továbbtanulásra jelentkező diákok szociális összetétele helyett tárgyi

⁵⁶⁹ A Szovjetunióban használt minősítési rendszert 1950-ben vezették be hazánkban, ez volt a tudományok kandidátusa, tudományok doktora, egyben megszüntették az egyetemi doktori, egyetemi magántanári címeket. Az új címeket a Tudományos Minősítő Bizottság névvel létrehozott pártállami testület ítélte oda. 1951 után a professzorok egy része a Bizottság megítélése alapján, ki milyen érdem szerint, megkapta a tudományok kandidátusa, tudományok doktora címeket. A jelöléshez megfelelő számú publikáció és professzori ajánlás volt szükséges.

⁵⁷⁰ „A régi professzorok, tanárok látványosan kötődtek a polgári értékekhez, de óvatosak voltak. Akkoriban nem kellett sok hozzá, hogy valaki megszenvedje a kor politikáját. [...] Annyira gyorsan peregtek akkoriban az események, hogy hajszálon múlt az ember talponmaradása.” Kovács György személyes közlése.

tudásuk megállapítása.⁵⁷¹ A minisztérium hozzájárulásával az egyetem önálló döntései megnövekedtek. Az egyetem vezetése javasolta például az oktatók tanszabadságát, új szakok indítását, a korábbi szakok visszaállítását. Ez az időszak a lassan elinduló konszolidációs periódusnak nevezhető amellet, hogy a pártpolitikai döntések, elvárások és felülről hozott utasítások sokáig napirenden voltak még. Párhuzamosan jelen volt egymás mellett az egyetem részéről a korábbi értékekhez való visszatérés igénye és a pártérdekek szerinti új elvárások maradéktalan megvalósítása.

Ilyen körülmények között kapta meg rektori megbízását Jausz Béla. Rektori tevékenysége mögött felfedezhető az említett párhuzam. Személyében látványosan kötődött a polgári értékekhez, de a pártállami vezetés a saját akaratának az érvényesítése érdekében bízta meg a rektorsággal.

A rektori kinevezés körülményei

Jausz Bélát a Kállai Gyula miniszter vezette Művelődésügyi Minisztérium nevezte ki rektornak. (Lásd 10. számú dokumentum, Melléklet I.) A kinevezésről érdemben a kor szokásos eljárása szerint a pártközpont döntött. A Művelődésügyi Minisztériumba Szigeti Józsefnek az erről szóló értesítés a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Intézőbizottságától, Kelen Béla aláírásával 1957. július 25-én érkezett, az ország más egyetemei, főiskolái vezetőinek felmentésével, illetve kinevezésével együtt. A levél szól Barta János egyetemi tanár rektori tisztsége alóli felmentéséről 1957. július 31-i hatállyal, valamint arról, hogy „Jausz Béla egyetemi tanárt [...] 1957. augusztus 1-i hatállyal a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorává kinevezte. Rektori működési pótlékának folyósításáról egyidejűleg intézkedtem.”⁵⁷² A rektori kinevezés egy tanévre történt, 1958 augusztusában az MSZMP KB titkársága ezt, Jausz rektori tevékenységéről előzetesen kért véleményezés után, újabb egy évre meghosszabbította.⁵⁷³ Ugyanezen iratban a minisztérium rendelkezett arról, hogy Rapcsák András egyetemi docenst a rektorhelyettesi tisztsége alól felmentette, helyébe Kónya István egyetemi docenst nevezte meg. A vezetésben bekövetkezett változásokról, a kinevezésekről és felmentésekről Havasi Zoltán gazdasági rektorhelyettesnek másolatban, a szükséges intézkedések megtétele céljából küldték meg az iratokat. Jausz Béla, személyi

⁵⁷¹ Kardos József (2007): *Iskola a politika sodrásában (1945-1993)*. Budapest, Gondolat Kiadó. 72-73.

⁵⁷² MOL XIX-J-2-f 14/855-34 sz. 1957. július 25.

⁵⁷³ MOL-M-KS-288. f. 5./90. ö. e. Javaslat 1958. augusztus 6.

iratanyagának tanúsága szerint 1957. július 31-i dátummal kapta kézhez Kállai Gyula miniszternek, az eredeti kinevezési szöveggel szó szerint megegyező iratát.

Arról, hogyan is történt az adott korban az egyetemi vezetők kinevezése, sokatmondóan szól a következő levél, amelyet Kelen Béla, a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti Intézőbizottsága nevében küldött a Művelődésügyi Minisztériumba Szigeti Józsefnek. *„A budapesti egyetemek rektorhelyettesi és dékáni kinevezéséről szóló listát késve megkaptuk. Az ellenőrzés azt mutatta, hogy a minisztérium minden esetben a helyi pártszervezetekkel egyetértésben hozta meg döntését. A Budapesti Pártbizottság egyetért a Művelődésügyi Minisztérium határozatával.”*⁵⁷⁴ A levél az akkor szokásos eljárasmódot támasztja alá, hogy a Művelődésügyi Minisztérium minden esetben kérte a helyi pártszervezet egyetértését az általa felterjesztett vezetői kinevezések ügyében. A minisztériumi kinevezést előzetes tájékozódás után a Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának Titkársága hagyta jóvá.

Mindig volt ellenvélemény is a vezetői megbízásokkal kapcsolatban. A Művelődésügyi Minisztériumból Kállai Gyula művelődésügyi miniszter „kiadásával” keletkezett irat végén „Pro – domo” megjegyzéssel elleneztek kinevezést. A levél értesítette az érintetteket, hogy az újonnan kinevezett egyetemi vezetők közül a Politikai Bizottság nem tartotta megnyugtatónak és ellenvéleménnyel élt az ELTE oktatási rektorhelyettesének javasolt Szamuely Tibor kinevezése ellen. Helyette Székely György egyetemi tanárnak *„a rektorhelyettesi funkcióban való maghagyását megfontolandónak tartja.”*⁵⁷⁵ A levéltári anyagok között olyan iratot is találunk, amely szerint a felsőoktatási intézmények vezetőinek kinevezése körüli gondos óvatosság túlkapásokat is eredményezett. Egy korábbi levélben a Magyar Szocialista Munkáspárt Tudományos, Közoktatási és Kulturális Osztálya a következőket írta Meisel Jánosnak a Művelődésügyi Minisztériumba címezve. *„Alábbiakban közlöm a Politikai Bizottság 1957. július 16-i ülésén hozott határozat egy részét, az egyetemek és főiskolák új vezetőinek kinevezéséről: A politikai Bizottság a rektorhelyettesekre, dékánokra és főiskolai igazgatókra vonatkozó javaslattal nem foglalkozik, azt a Titkársághoz kell jóváhagyás végett beküldeni. A Politikai Bizottság felhívja az illetékes szakminisztériumokat, hogy az egyetemekről és főiskolai oktatómunkából politikai okok*

⁵⁷⁴ MOL XIX-J-2-f 14/855-j1/1957. III/15/VIII. 3. 1957. augusztus 2.

⁵⁷⁵ MOL XIX-J-2-f 14/855-34 sz. 1957. július 25. Ez a dokumentum szól Jausz Béla rektori kinevezéséről is.

*miatt eltávolított kiváló szakembereknek nyujtsanak segítséget, hogy képzettségüknek megfelelően a népgazdaság számára leghasznosabb területen dolgozhassanak.”*⁵⁷⁶ Az iratok keltezése alapján is látható, hogy az egyetemi vezetők kinevezését hosszas, több hónapos levélváltás előzte meg az illetékesek között. A Minisztérium részéről a rektor személyének kiválasztása, a megfelelő személyek reflektorfénybe kerülése, az illetékes pártbizottságok véleményének megkérdezése időt és körültekintést igénylő munka volt. Feltételezzük, hogy a rektori kinevezés előtt pár hónappal odaítélt egyetemi tanári cím elnyerése nem a véletlennek köszönhető, az illetékes helyen tudatosan előkészített, terv szerinti döntés eredménye volt.

Az, hogy mikor és ki részéről merült fel Jausz Béla neve rektorként, további kutatást igényel. Eddigi vizsgálódásunk alapján az érintett dokumentumok között nem találtunk a kinevezés körülményére vonatkozó részletesebb leírást. A korszak személyes tanúit kérdeztük meg, felkerestük azokat az érintetteket, akik az 1950-es években a minisztériumi munkája és egyetemi rektori tevékenysége alatt személyesen ismerték Jausz Bélát.

Így megkérdeztük Ladányi Andort (a bölcsészkarok referense volt), és Szigeti Józsefet (miniszterhelyettes), akik az adott időszakban a minisztériumban dolgoztak, rendszeres kapcsolatban álltak Jaussszal, de kérdésünkre egyelőre nem kaptunk kielégítő választ. Ladányi Andor visszaemlékezése szerint az egyetem megkérdezése nélkül rektorra előléptetett Jausz Béla kinevezését „személyesen intézték el”. Sejtése szerint 1956-ban az egyetemi fegyelmik megtartása után, az akkori viszonyok között nyugalmi állapotot akartak létrehozni. Olyan személy kellett, aki erre alkalmas, rokonszenves. Jausz Béla az volt.

Úgy véljük, 1956 után egy évvel Debrecenben nem volt mindegy, hogy ki lesz a rektor. Az egyetemi ifjúság részvétele az 1956-os forradalom debreceni eseményeiben óvatossá tette a minisztériumot abban a tekintetben, hogy kit nevezzen ki az egyetem vezetőjének. Nem lehetett még bárkit ideültetni, (pl. Sulán Bélát, amint majd később látjuk) de Jausz Bélát igen. Jausz Béláról látták, hogy igaz nekünk sem emberünk, de nekik sem. Jausz Béla így eszköz volt a kor konszolidációs politikai időszakában.

Szigeti József 1957-1959 között művelődésügyi miniszterhelyettes volt, személyesen írta alá és értesítette Jauszt az egyetemi tanári kinevezésről. A Szigeti által benyújtott felterjesztésre reagált a Magyar Szocialista Munkáspárt Budapesti

⁵⁷⁶ MOL XIX-J-2-f 14/855-34/1957. 1957. július 2.

Intézőbizottsága igennel Jausz rektori kinevezésére. Szigeti József személyesen ismerte Jausz Bélát, 1946-tól együtt tanítottak a Pázmány Péter Tudományegyetemen, 1954-1955 között együtt dolgoztak az Oktatásügyi Minisztériumban. Akiben „... nagy örömmel ismertem fel [...] a régi Eötvös kollégium neveltjét, aki elmélyült szakmai tudását, tanulmányai során gazdag intellektuális építménnyé bővíti, azért hogy asszimilálja azokat a gondolati alapokat, (s ezek a pedagógiai elmélet számára különösen jelentősek) amelyeken tudománya felvirágzott.”⁵⁷⁷

Szigeti visszaemlékezésében megerősítette, hogy számos szakmai kérdéssel fordult Jausz Bélához, akinek a személyében az Eötvös collegiumi szellemi műhely kisugárzását fedezte fel. Szigeti József 1939-től maga is az Eötvös Collegium tagja volt. Az a tény, hogy Szigeti a közös kapcsolatra hivatkozik nem meglepő. A korábbi kollégisták közötti összetartozás, szövetség velejárója volt az egykor híres, elit intézménynek. Tegyük hozzá, az 1950-es években nem számított előnynek az ilyen jellegű iskolázottság, az elit Collegiumra való hivatkozás. Az adott politikai környezetben, az adott körülmények között Szigetinek mégis ez jutott Jauszról az eszébe. Feltételezzük, hogy Jausz személyére, korábbi minisztériumi ismertsége révén is felhívhatták a figyelmet.

Ezeket a kérdéseket az adott korban szóban vagy telefonon tárgyalták meg, az illetékesek nagyon vigyáztak arra, hogy ne kerüljenek napvilágra a személyi döntések háttérében álló motívumok. Úgy véljük, a rektorváltás e speciális esetének előkészítése, mely szerint az egyetemi autonómia romjain, annak semmibe vételével, az egyetem szabályzatának megkerülésével, felülről hozott döntéssel, önkényesen neveztek ki rektort az egyetem élére, hosszabb időt igényelt. A jól előkészített folyamat része lehetett Jausz Béla személyének előtérbe kerülése. Személye ismert volt az egyetemen, tanszékvezetői posztját pályázat útján nyerte el. Kiegyensúlyozott személyisége, higgadt magatartása ismert volt az egyetem vezetősége előtt. Az Eötvös Collegium diákja, a Collegium Hungaricum ösztöndíjasa volt, akinek személyében a polgári pedagógia értékeinek képviselőjét látták az egyetemen. Jausz mögött középiskolai tanárként, majd gyakorló iskolai igazgatóként vezetői, és nem kevésbé fontos valódi gyakorlati tapasztalatok is meghúzódtak amellet, hogy az egyetemen is oktatott. Láthattuk, hogy egyetemi tanári kinevezése mellett egyöntetűen állt ki korábban az egyetem vezetése. Személye, amint azt a későbbiekben látjuk, megnyugvást jelentett az

⁵⁷⁷ Szigeti József postai levél útján való személyes közlése.

egyetem vezetőinek. Jausz nemcsak az egyetemen volt ismert. 1944 óta Budapesten élt, a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél kapott beosztást tanárképző intézeti, és külső előadótanárként, majd Budapesten a Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztályának volt helyettes vezetője. 1954. július 1-je – 1955. augusztus 31. között a Művelődésügyi Minisztérium Módszertani Osztályának minisztériumi osztályvezetőjeként dolgozott. Vezetői kvalitásait 1951-től tanszékvezetőként, az 1954/1955. tanévben dékánhelyettesként bizonyította, ez utóbbiként ideiglenesen kari funkciót is betöltött.⁵⁷⁸ Ezek a megbízatások ismertté tették a nevét azok előtt, akiknek a javaslatán múlhatott a rektori kinevezés. Jausz Bélára lehetett támaszkodni és szükség volt rá. Nem ragadták el saját érzelmei, higgadt ítéleteket hozott. Jausz személyével visszaállt bizonyos kontinuitás az egyetemen. Budapesti lakhellyel rendelkező, Debrecenbe lejáró oktató volt, amely tény az egyetemen ugyan többször is megfogalmazott hátrány volt, de előnyként szerepelhetett a kinevezésében, könnyű volt őt ellenőrizni, a minisztériumba behívatni. Kinevezésekor további előnyt jelenthetett az egyetem felsőbb szervénél, a minisztériumnál való ismertség is. Rektorként, a minisztériumi kötelező látogatások alkalmával számára ismert kollégákkal dolgozott együtt. Tevékenysége, személyének megbízhatósága az egyetemi rektori kinevezés szempontjából a legilletékesebb körökben is ismert volt. Ilyen értelemben úgy véljük, nem véletlen, hogy az egyetem belső köreiből az ő személye került előtérbe. Jausz Béláról, az egyetemről történő külföldi kiküldetései előtt, rendszeresen készültek pártpolitikai jelentések. Ezek beszámoltak családi körülményeiről, vagyonáról, korábbi tevékenységeiről, oktatói munkájáról. A rektori tevékenysége után, 1959 májusában Jauszról a Magyar Szocialista Munkáspárt egyetemi vezetőségének jelentésében azt olvashatjuk: *„Azok közé az értelmiségiek közé tartozik, akik az elmúlt években a népi demokrácia oldalára álltak s az ellenforradalom sem nagyon ingatta meg őket. Eddigi tevékenységével nagyban hozzájárult a szocialista felsőoktatás kialakításához.”*⁵⁷⁹

Jausz Béla 1956 októberében, állami kiküldetésben, tanulmányúton volt Csehszlovákiában. 1956. október 17-től a Csehszlovák Tudományos Akadémia vendégeként vett részt a Komensky emlékünnepeken Prágában. A rendezvényről a „közlekedési zavarok” miatt a küldöttség tagjai nem tudtak az adott időben, október 27-én hazatérni, a Csehszlovák Oktatásügyi Minisztérium vendégeiként Prágában

⁵⁷⁸ Jausz Béla Koczogh Ákossal együtt az 1954/1955. tanévben volt dékánhelyettes Kálmán Béla Bölcsészettudományi Kari dékán mellett. Orosz István, ifj. Barta János (2012) (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912-2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 534.

⁵⁷⁹ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 1959. május 27.

maradtak, és csak november 3-án, a közlekedési viszonyok helyreállítása után jutottak haza.⁵⁸⁰ Személye így nem volt kompromittálható az 1956-os forradalmi történések következtében sem.

Az utókor kutatóiban felmerülhet a kérdés, hogy Jausz Béla kapcsolatban állhatott az állambiztonsági szervekkel. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában nincs adat 6-os karton M - (munkadosszié) dossziéra vonatkozóan Jausz Bélával kapcsolatban. A Hajdú – Bihar Megyei Levéltárban sincs olyan irat, amely arra utalna, hogy Jausz Béla kapcsolatban állt volna a titkos szolgálattal.⁵⁸¹

A rektorváltás egyetemi körülményei

Jausz Béla rektori korszakát elsősorban a korból fennmaradt Kari, illetve Egyetemi tanácsülések bekötött jegyzőkönyveinek tanulmányozása alapján igyekeztünk feltárni.⁵⁸² Az 1957. augusztus 2-án tartott XIII. Kari Tanácsülés alkalmával, Kálmán Béla dékán külföldi tartózkodása miatt Bán Imre dékánhelyettes, a tanácsülés elnöke jelentette be röviden, hogy a Minisztertanács Jausz Béla professzort az 1957/58-as tanévre az egyetem rektorává kinevezte. A következő, az 1957. szeptember 3-án megtartott, I. Rendes Kari Tanácsülés kezdetén került ismét szóba az egyetem vezetésében történt változás, és Kálmán Béla dékán szűkszavúan jelentette be a rektorváltást. „[...] köszönetet mond dr. Barta János professzornak, aki az 1956/57-es tanévben sok nehézség közepette is sikerrel vezette az Egyetem ügyeit, egyben szeretettel köszönti dr. Jausz Béla professzort, mint az Egyetem új rektorát, akinek nehéz és felelősségteljes munkájához sikereket kíván.”⁵⁸³

Az Egyetemi Tanács hosszabban foglalkozott a váltással. Az 1957. augusztus 2-án tartott ülésükön az 1-ei hatállyal kinevezett Jausz Béla nem volt jelen. Rapcsák András

⁵⁸⁰ MOL XIX – I – 2 – f 14/855 – J 1/1957.

⁵⁸¹ Az állambiztonsági szervekkel való esetleges kapcsolat feltérképezésében segítségünkre volt Filep Tibor történész, aki a témában A Politikai Rendőrség Hajdú-Biharban 1957-1989 III/III címmel 2011-ben és 2012-ben jelentette meg két kötetes könyvét. Filep Tibor kutatásai alapján úgy véli, hogy első számú állami vezetőket nem szerveztek be ügynököknek. Filep Tibor személyes közlése.

⁵⁸² Az egyetemi jegyzőkönyvek vezetését Vincze László jegyzőkönyvvezető látta el. Közvetlenül az üléseken elhangzottakat gyorsírással jegyzetelte le, és az ülés után pár nappal, utólag, jegyzetei alapján gépelte le jegyzőkönyv formában a szöveget, amelyet az ülésen résztvevők, vagy a dékánhelyettesek, rektorhelyettesek, és a jegyzőkönyvvezető aláírásukkal hitelesítettek. A gyorsírással lejegyzéseket megsemmisítette. A jegyzőkönyveket kb. két tanév elteltével bekötötték, és a gerincen tüntették fel, mely időszakra vonatkoznak. A bekötött Kari Tanácsülési jegyzőkönyvek jelzésében néhol hibát találtunk, mely szerint nem a gerincen hirdetett tanévek jegyzőkönyveit tartalmazzák a kötetek. A bekötött Egyetemi Tanácsülési jegyzőkönyvek elé, Vincze László az ülések időpontja szerinti tartalmi mutatót készített.

⁵⁸³ BTK Jkv. 1957-1958. 1957. szept. 3. 1101/I.-957. bksz. 9 I. Rendes Kari Tanácsülés.

oktatási rektorhelyettes, a tanácsülés elnöke jelentette be, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-paraszt kormány határozata értelmében a Kormány Barta János rektort felmentette tisztsége alól, és Jausz Bélát nevezte ki a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorává. A bejelentés után Kádár László egyetemi tanár szólalt fel, aki hosszasan méltatta a távozó rektor, Barta János érdemeit.

Barta előtt Varga Zoltán 1956-1957-ben volt rektor. Az Egyetemi Tanács 1957. január 7-én tartott V. rendes ülésén szerepelt a napirendi pontok között javaslattevél az egyetem rektorának kinevezésére az 1956/57. tanév II. félévére. Varga Zoltán rektor ismertette az oktatásügyi kormánybiztos 14/055-44/1956. számú rendelkezését. *„Az elmúlt események folytán több felsőoktatási intézmény, illetőleg több intézmény vezetője kérte leváltását, illetve javasolta az egyetem vezetőinek ujraválasztását. Szükséges tehát az intézmények vezetőinek ujraválasztása, ezért az alábbiakat rendelem el: 1. A felügyeletem alá tartozó valamennyi egyetemen, főiskolán – a felsőoktatási intézmények szervezeti és működési tipusszabályzatában foglalt módon, - a rektorokat, igazgatókat, dékánokat a tanácsok válasszák újra és kinevezésükre 1957. január hó 15-ig tegyenek javaslatot. 2. Az újonnan javasolt személyek kinevezését csak az 1956/57. tanévre kapnak. 3. A rektori, igazgatói, dékáni funkció betöltésének további módja az egyetemi autonómia kidolgozása kapcsán a későbbiekben szabályozásra kerül.”*⁵⁸⁴ Varga Zoltán elmondása szerint ő már több alkalommal, egészségügyi okokra hivatkozva lemondott a rektori tisztségről, és kérte felmentését, azonban azt a minisztérium a közelgő rektorválasztásra tekintettel, nem fogadta el. Bejelentette a rektorválasztást, amely titkos szavazással zajlott, és *„annak a reményének ad kifejezést, hogy a Tanács valamennyi tagjának helyeslésével találkozna, ha a rektori tisztséget a jövőben Barta János professzor látná el.”*⁵⁸⁵ A szavazás után Varga Zoltán bejelentette, hogy a Tanács az 1956/57. II. tanévre hat szavazattal, egy tartózkodás mellett, ellenszavazat nélkül, egyhangúan Barta János egyetemi tanárt jelölte a rektori tisztségre. Jausz Béla nem volt jelen ezen az ülésen. Varga Zoltán lemondó beszédében úgy fogalmazott *„[...] helyesnek és szükségesnek tartja, ha a jelen helyzetben a rektor személye megváltozik. Az Egyetemi Tanácsnak bölcsessége, amely az új rektor jelölésében megnyilvánult példáját mutatja annak, hogy a Tanács az egyetem vezetésére alkalmas s világosan*

⁵⁸⁴ Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsának 1957. január 7-én tartott V. rendes ülés. Továbbiakban ET Jkv.

⁵⁸⁵ Uo.

*látja, hogy a kialakult helyzetben mit kell tennie.*⁵⁸⁶ A választás az egyetem részéről csak javaslat volt, azt a minisztériumnak kellett megerősítenie. Az Egyetemi Tanács Barta Jánost az 1956/1957. tanév második félévére nem felülről, párthatározattal választotta rektorrá, Jausz előtt ő volt az utolsó rektor, akinek a megválasztásában érvényesült az egyetemi autonómia. Barta ténylegesen már január 15-én átvette az egyetem vezetését, bár kinevezése adminisztrációs hiba folytán csak március 10-én történt meg, ezt olvashatjuk a KLTE 1956/57. évi tanévi jelentésében.

A Jausz kinevezését követő Kari Tanácsülés és a Rektori Egyetemi Tanács ülése között, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint, az a különbség, hogy a rektorváltás szükségzavú, tárgyilagos bejelentése után a Rektori Tanácsülésen elismerően szóltak a korábbi rektor tevékenységéről, majd Kádár László kijelentette: *„Ebben az esztendőben a Kormány az Egyetemi Tanács megkérdezése nélkül nevezte ki rektorrá Jausz Béla kartársat. A maga részéről, de talán a Tanács nevében is kifejezésre juttatja azt a véleményét, hogy Jausz Béla személyében olyan rektort nyertünk, akinek kezében az egyetem vezetését mindannyian megnyugvással látjuk. Örömünknek adhatunk kifejezést afelett, hogy a Minisztérium ilyen köztisztelőben álló kartársunkat nevezte ki rektorrá.*”⁵⁸⁷ Javasolta, hogy az Egyetemi Tanács, amihez aztán a pártszervezet is csatlakozott, üdvözlő távirattal köszöntse Jausz Béla professzort, az egyetem új rektorát, kinevezése alkalmából.

A korábbi rektor tisztségéből való felmentése, valamint az új rektor kinevezése azt jelentette, hogy a korábbi rektort nem lehetett újraválasztani. Az egyetem döntéshozó szerve az Egyetemi Tanács ülésén készült jegyzőkönyv jól árulkodik arról, hogy az egyetem vezetése hogyan fogadta a vezetőváltást. Az említett ülésen sem Barta János, sem Jausz Béla nem volt jelen. Barta János féléves rektorsága érdemeinek hosszas méltatása azt bizonyítja, hogy a tanácsülésen résztvevők fontosnak tartották a korábban saját maguk által, maguk közül megválasztott rektor munkáját elismerni. Ezzel a cselekedetükkel, ha jelképesen is, de kompenzálni kívánták a kormány szükségzavú intézkedését, amely mindössze pár mondatban, részletesebb indoklás nélkül tette közzé a felmentés és a kinevezés tényét. A méltatással hangot adtak annak az észrevételüknek, amely szerint a kormány figyelmen kívül hagyta azt, hogy az egyetemeken az egyetem vezetőjét, az egyetemi autonómia hagyományos részeként, az egyetem testülete választja meg. Nem utolsó sorban hangot adtak a hatalom nem minden kritika nélküli

⁵⁸⁶ Uo.

⁵⁸⁷ ET Jkv. 1957. augusztus 2-án tartott XII. rendkívüli ülés.

kiszolgálásának is. Erre utalt Kádár László, amikor beszédében hangsúlyozta, hogy „Ebben az esztendőben a Kormány az Egyetemi Tanács megkérdezése nélkül nevezte ki rektorrá Jausz Béla kartársat.”⁵⁸⁸ A kormány ezzel a rendelkezésével megsértette az egyetem szervezeti és működési szabályzatát is. Az egyetemek szervezeti szabályzatát tárgyaló rendelet szerint, amelyet a Minisztertanács 1950-ben jelentetett meg, a rektort az Egyetemi Tanács megkérdezésével az egyetem tanárai közül miniszteri előterjesztésre a Minisztertanács nevezi ki.⁵⁸⁹ A kinevezéssel újra a pártpolitikai törekvések kerültek előtérbe. Az egyetemi autonómia háttérbe szorult, az egyetemi intézkedések felülről vezérelt politikai kontrollja valósult meg párhuzamosan az MSZMP egyetemi szervezete politikai befolyásának megerősödésével. A tanácsulésen a kormány elmarasztalása ugyan hiábavaló, de az egyetem részéről az önállóságot hangsúlyozó, az egyetemi autonómiát csorbító intézkedést ellenző, határozott, bátor cselekedetnek számított. Kádár László felszólalásából következtethetünk Jausz Béla rektori kinevezését támogató egyetemi fogadtatására is. Kádár kifejezésre juttatta azt a meggyőződését, hogy a tanácsulés többi résztvevője nevében is szólt, amikor kijelentette: „Jausz Béla személyében olyan rektort nyertünk, akinek kezében az egyetem vezetését mindannyian megnyugvással látjuk. Örömünknek adhatunk kifejezést afelett, hogy a Minisztérium ilyen köztiszteltben álló kartársunkat nevezte ki rektorrá.”⁵⁹⁰ Ezzel Kádár jelezte, hogy az egyetemi vezetés támogató magatartást mutat Jausz iránt, és elfogadják Jausz személyét. Jausz egyetemi tevékenységének ismertsége az egyetem vezetése számára a korábbi egyetemi autonóm vívmányok, a hagyományos egyetemi értékek kontinuitását jelentette. Jauszban is a régi polgári értékek hordozóját látták. Jausz mérsékelt ember volt, aki soha nem volt párttag, távol tartotta magát minden szélsőségtől. 1944-1951 között, a legzűrzavarosabb időben távol maradt Debrecentől, ezért is térhetett vissza semlegesen oda, ahol megvoltak a helyi ismeretei, megmaradtak a helyi kapcsolatai. A korábbi rektorral, Barta Jánossal sok hasonlóságot tudott felmutatni, ő is az Eötvös Collegium diákja, a Collegium Hungaricum egykori ösztöndíjasa volt, és mindketten évtizedeket töltöttek középiskolában gyakorló pedagógusként, mielőtt az egyetemre kerültek volna. Úgy véljük, Jausz személyében a kormány a „puha” megoldást választotta. Bár felülről hozott döntéssel nevezte ki Jauszt, figyelmen kívül hagyta az egyetemi autonómia tiszteletét, nem kérte ki az egyetem

⁵⁸⁸ Uo.

⁵⁸⁹ Kardos József (2007): i.m., 109. Kardos értékelése szerint az 1950. évi rendelet az egyetemi autonómia felszámolására irányult.

⁵⁹⁰ T Jkv. 1957. augusztus 2-án tartott XII. rendkívüli ülés.

véleményét, de belülről választott vezetőt az egyetem számára, nem felülről küldött, nem a minisztériumból emelt valakit a rektori székbe. Jausz rektori tevékenysége bizonyította az egyetem részéről várt kontinuitást. Orosz Gábor értékelése szerint Jausz Béla rektori kinevezésével a kormány figyelmen kívül hagyta az 1950-es hatályos jogi minisztertanácsi rendeletet, az erre épülő egyetemi szervezeti és működési szabályzatot, valamint az egyetemek vezetőinek az egyetem autonóm jogához tartozó megválasztását.⁵⁹¹

Jausz Béla rektori tevékenysége

Az 1957. szeptember 3-án tartott, a tanév I. rendes Egyetemi Tanácsülésén vett részt először Jausz Béla rektor mint elnök. Az ülés megnyitása után köszönetét fejezte ki az előző két rektornak (1957-ben megosztva előbb Varga Zoltán, majd Barta János látták el a rektori teendőket). Jausz hozzászólásában megköszönte hivatali elődeinek a munkáját, *„akik nem könnyű időkben átsegítették az egyetemet olyan nehézségeken, amelyeknek megoldása nem kis feladatot jelentett [...], mert csak a felületes gondolkodóknak vagy a kalandoroknak nem jelentettek a múlt év politikai és társadalmi eseményei problémát.”*⁵⁹² Jausz beszédében úgy vélte, hogy az egyetemi vezetés helyes irányításával nehéz küzdelem árán, de sikerült legyőzniük a főbb akadályokat, a korábbi események *„hullámverései azonban még nem ültek el teljesen a lelkekben”*. Kiemelte, hogy az egyetemnek elsősorban az a feladata, hogy olyan higgadt és nyugodt légkört teremtsen az intézményben, amely kedvez a rájuk váró feladatok elvégzésének. Jausz szerint ezt higgadt magatartással, józan mérséklettel, és céltudatossággal lehet elérni. Úgy gondolta, a céltudatosság az emberformálásnak az a formája, amikor a társadalomba beilleszkedni képes, gondolkodó, alkotó ember nevelése a cél, aki nem válik géppé. Az alkotó ember nevelésére vonatkozó gondolatmenete jelent meg korábban a gyakorló gimnázium 1936-os tanévnyitó ünnepségén elmondott beszédében is. Akkor úgy fogalmazott, hogy a pedagógus munkája alkotó munka, amikor egész embert akar nevelni, aki képes előbbre vinni saját - és nemzete sorsát, aki kutat és keres, *„aki akar és épen ezért remél, az a pozitív ember, az alkotó ember, az én ideálom.”*⁵⁹³ 1957-ben kiegészítésként, a kor szellemében hozzátette, hogy *„ugyanakkor a szocializmus építésének becsületes, egyenes elvhű munkásait is akarjuk formálni,*

⁵⁹¹ Orosz Gábor (2008): Jausz Béla vezetői tevékenysége. Jausz Béla rektori tevékenységének sajátosságai. VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia. Konferencia-előadás. Budapest.

⁵⁹² ET Jkv. 1957. szeptember 3-án tartott I. rendes ülés.

⁵⁹³ Értesítő 1936/37. 13.

jellemeket akarunk alakítani.”⁵⁹⁴ Véleménye szerint ezt a célt olyan pedagógusok képesek elérni, akik hisznek az ifjúság jövőjében, elhivatottak, akik képesek szeretni és valóban támogatni, irányítani az ifjakat. Hangsúlyozta, hogy ennek a célnak közösnek kell lennie, csak együttes munkával lehet elérni, ezért kérte ebben az Egyetemi Tanács, az egyetem legfőbb testületének a támogatását. *„Tudja, hogy a célban egyek vagyunk. Nagyon kéri, hogy minden egyes alkalommal a legegyszerűsebben és a legkeményebb elhatározással keressük is meg a közösen helyesnek tartott utakat és módokat. Azt hiszi, hogyha mindig ez fog szemünk előtt lebegni, akkor a cél felismerésének egysége a módzatoknak, a célhoz vezető utaknak az egységét is meg fogja teremteni és lehetővé fogja tenni egyetemi ifjúságunknak higgadt és józan vezetését a tudomány felé, a teljes értékű emberré-válás útján.”*⁵⁹⁵ A beszédből a Jauszt jellemző kiegyensúlyozott, mértéktartó magatartás, önmérséklet olvasható ki.

Jausz beszéde után Kálmán Béla a Bölcsészettudományi Kar dékánja szólalt fel. Először köszönetét fejezte ki a távozó Barta János rektornak, majd köszöntötte Jausz Bélát. Egyetértett Jauszal, aki szerint *„az események hullámverései még nem ültek el”*. Ezért Kálmán úgy vélte, *„higgadt és józan vezetésre van szükség”*. *Azt hiszi, hogy az ő személye biztosíték a szükséges higgadtságra a határozott kezű vezetésre.”*⁵⁹⁶ Mindkét kar nevében támogatásáról biztosította az új rektort. Jausz megköszönte a megelőlegezett bizalmat, és remélte, munkájával nem fog csalódást okozni. A dékáni köszöntés mögött ott húzódik az egyetem elvárása az új rektorral szemben. Olyan rektorra van szükségük, akinek a személye biztosítékot jelent aki megfontolt vezető. Jausz Bélát alkalmasnak találták a feladatra, személyében garanciát láttak erre.

Nemcsak a rektori székből történtek változások. A rektorváltással egyidejűleg a művelődésügyi miniszter felmentette tisztsége alól Rapcsák András rektorhelyettest, helyébe Kónya István docenst nevezte ki. A kari dékáni kinevezések érvényben voltak, Kálmán Béla a Bölcsészettudományi Kar, Szarvas Pál a Természettudományi Kar élén maradt.

Úgy véljük, a professzori kinevezés időzítésével elkezdődött Jausz rektorságának pártpolitikai érdekeken és törekvéseken alapuló előkészítése. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy Jausz Béla nem akart rektor lenni, de nem utasíthatott el olyan felkérést, amely a

⁵⁹⁴ ET Jkv. 1957. szeptember 3-án tartott I. rendes ülés.

⁵⁹⁵ Uo.

⁵⁹⁶ Uo.

párttól érkezett. Arra a felszólításra, amelyre a pártbizottság már rábólintott, nem lehetett nemet mondani.⁵⁹⁷

A minisztérium nem sokkal az után, hogy Jausz megkezdte rektori működését, anyagi elismeréssel honorálta munkáját. Kónya István oktatási rektorhelyettes jelentette be a Tanácsülésen, hogy „A Művelődésügyi Minisztérium Jausz Béla rektor elvtársat 5. 000. Ft-os jutalomban részesítette.”⁵⁹⁸ Az összeg megfelelt Jausz egyhavi illetményének. 1958-ban az egyetemi végzettséggel rendelkező kezdő tanár 1. 200 Ft-ot keresett. Az ülésen nem esett szó arról, hogy valaki más is kapott volna jutalmat. Úgy véljük, a minisztérium ezúton hamar kifejezte, hogy elégedett Jausz munkájával. Az, hogy bejelenetették a jutalmat és annak összegét, nem biztos, hogy Jausz érdekeit szolgálta az egyetemen.

Jausz Béla rektorsága idején került sor a korábban megszüntetett tanszékek visszaállítására. Így az Angol, Francia, Német, Embertani és a Klasszika-Filológia Tanszékek kezdték meg újra tevékenységüket. Ezek működését, oktatói állományát meg kellett szervezni vagy pályáztatni. Az tanácsüléseken rendszeresen foglalkoztak személyi ügyekkel, az oktatói állomány újrászervezésével. Ezen viták alkalmával szempont volt a korábban a tanszéken, vagy az egyetemen oktató, elismert kollégák előnyben részesítése az állaspályázatok értékelésekor. Ekkor jelentkezett egyetlen pályázóként Hankiss János a Román Nyelvek és Irodalmak Tanszék vezetőjének, aki a korábban megszüntetett tanszék vezetője volt. Az ülésen felszólalók megemlítik, hogy Hankiss János minden tekintetben megfelel a követelményeknek, és a legilletékesebb a tanszék elnyerésére, mindemelett szólnak korábbi politikai funkciójáról is, arról, hogy a Horthy-korszak végén államtitkár volt.⁵⁹⁹ Jausz Béla foglalta össze az elhangzottakat, aki úgy vélte, a hozzászólásokban vívódások tükröződtek, ami szerinte az egyetem magas etikai felfogásának az eredménye. Szerinte a hozzászólók tekintettel voltak az egyetemi tudományos munka szempontjaira, amellyel Hankiss János rendelkezett, és figyelembe vették a politikai szempontokat is, de többségük úgy vélte, egy ilyen kiváló

⁵⁹⁷ Hasonló eljárásról számolt be Fuchs László akadémikus, matematika tanár, akit 1956-ban nevezett ki a minisztérium dékánának az Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi Karára „... hiszen még egyetemi tanár sem vagyok. Megnyugtató, a kinevezésem már folyamatban van, a karon sok professzor tud róla, velük megbeszélték, beleegyeztek, a pártbizottság is rábólintott. Tényleg nem akarom - szabadkozni. Sulán Béla minisztériumi főosztályvezető ekkor határozottan közölte velem, hogy nem mondhatok nemet.” Staar Gyula (2000): Beszélgetés Fuchs László akadémikussal. <http://www.sulinet.hu/termeszettudomany/archiv/2001/0102/03.html> (Letöltés dátuma: 2012. január 5. 10. 54.)

⁵⁹⁸ ET Jkv. 1958. január 30-án tartott X. ülés. 262-1958. I. etsz.

⁵⁹⁹ Hankiss János 1943/44-ben a Kállay-kormány idején töltött be politikai államtitkári funkciót a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban.

oktatót be kell vonni az egyetemi munkába. Jausz szerint: „... ahogy a gyermekkel szemben megmutatott bizalom az esetek 91 százalékában pozitívumokat eredményezett, egy öregedő pedagógussal tanusított, és egészen magas etikai szempontokat szem előtt tartó eljárás sem fogja célját téveszteni. Meg vagyok róla győződve, hogy Hankiss János oktatói munkássága semmiféle szempontból nem lesz kifogásolható.”⁶⁰⁰ Jausz összegzése után hét igen, nulla nem, három tartózkodással az Egyetemi Tanács elfogadta Hankiss János tanszékvezetői előterjesztését, azt a Művelődésügyi Minisztériumhoz továbbította. A Román Nyelvek és Irodalmak újjáalakított tanszék vezetését végül Herman József Budapestről áthelyezett professzor kapta meg. Hankiss János könyvtári munkája mellett külső előadóként vett részt a tanszék munkájában.

Jausz Béla és Hankiss János több szempontból is igen jól ismerték egymást. Hankiss János 1911-től volt diákja az Eötvös József Collegiumnak, harmadéves volt, amikor Jausz első éves lett. Jausz gimnáziumi igazgatósága idején Hankiss János az egyetem Középiskolai Tanárképző Intézet igazgatótanácsának volt tagja és e minőségében az iskola felettes felügyeleti hatóságának képviselőjeként számos alkalommal tett látogatást az intézményben. Az 1942/43-as tanévben az iskolai évkönyv közvetlen felettes hatóság képviselőjeként tünteti fel Hankiss Jánost, ekkor már államtitkári, és egyben a Tanárképző Intézet elnökének minőségében. Hankiss János két fia, Hankiss János és Hankiss Elemér, a gyakorló gimnázium diákjai voltak. Jausz kiállása Hankiss mellett nemcsak a professzor korának, elismert tudományos munkásságának, a korábbi ismertségnek szólt, de szólt annak is, hogy Jausz igyekezett védelmébe venni az egykori Eötvös collegistát, az egyetem korábbi oktatóját. 1959-ben, Hankiss János halálakor Jausz javasolta, hogy a temetésen az egyetem képviseletében rajta kívül a bölcsészkar dékánja, a Romanisztikai és Germanisztikai Tanszék vezetője, az egyetemi könyvtár igazgatója is vegyen részt. Hankiss János emlékét jegyzőkönyvben örökítse meg az Egyetemi Tanács. A jegyzőkönyvek alátámasztják, hogy Jausz az egyetemen korábban működő, de tevékenységüket oktatóhiány vagy más okból felfüggesztett tanszékek, oktatók munkája mellett igyekezett lehetőségeihez mérten azokat védeni. A kinevezéseket az egyetemi pártbizottság és a kinevezett bizottságok tájékozódása előzte meg. Az általuk képviselt politikai szempontok az Oktatásügyi Minisztérium Felsőoktatási Osztályának az elképzeléseit tükrözték. Jausz Béla higgadtan, megfontoltan kiállt azok mellett, akik korábban érdemeket szereztek az

⁶⁰⁰ ET Jkv. 1957. szeptember 3-án tartott I. rendes ülés.

egyetemen. Jausz javaslatára tértek vissza, ahhoz a korábbi szokáshoz, amely során az egyetem professzorainak működését, életük jelentős évfordulóit megünnepelte, ezért Jausz szorgalmazta ennek a folytatását. Egy alkalommal aggodalmát fejezte ki amiatt, hogy az egyetemről néhány év alatt több nemzetközi hírnevű tudós távozott el, „... s ha ez a folyamat továbbra is tart, az egyetem még kevésbé tudja betölteni azt a hivatását, amely egy kulturális, oktatási és tudományos centrum. Az egyetemnek és felsőbb szerveinek mindent el kell követniük, hogy az intézmény vonzó, kíváncsok munkahelyé váljék, s oktatói alkalmasnak tartsák arra, hogy keretei között teljes életművüket kifejleszthessék.”⁶⁰¹

Az egyetemi autonómia maradék csíráihoz ragaszkodó Egyetemi Tanács a rektort is elmarasztalta, amikor az új gazdasági vezető kinevezésére sor került. A kinevezésre vonatkozó javaslat nem került az Egyetemi Tanács elé, s az nem tájékozódhatott sem a minisztérium által javasolt, sem a többi pályázó felől. Jausz szerint a minisztérium szükségtelennek tartotta (!), hogy a kinevezés ügyében az Egyetemi Tanács szavazással véleményt nyilvánítson. Berényi Dénes a Természettudomány Kar dékánja kérte a rektort, hogy a jövőben az egyetem központi szerveiben történt személyi változásokról a megfelelő egyetemi szerveket értesítse. A minisztériumhoz, mint felsőbb hatósági szervhez lojális Jausz vezetői viselkedése hasonlatos gimnáziumi igazgatóságával, amikor a Tanárképző Intézet elnökségének a véleményét, mint felettes hatóságét tartotta szem előtt. A felettes hatóság tekintélyének a tisztelete személyét alkalmassá tette a feladatra. Az egyetemi érdekek védelme nyilvánult meg akkor is, amikor az egyetem megkérdezése nélkül előre döntött a felügyeleti hatóság Varga Ottó matematikus professzor áthelyezéséről, akit az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetem kért ki. A tanács azt javasolta, hogy az egyetem ne „hozzájáruljon”, hanem „tudomásul vegye” Varga professzor áthelyezését. Az eltérő tartalmú kifejezés mögött az egyetem részéről a megfogalmazásban rejlő tiltakozási forma nyilvánult meg.

Jausz Béla rektorsága idején merült fel újra a korábban nagyhírű Nyári Egyetem megszervezésének a kérdése, amelyben egyaránt megnyilvánult a Művelődésügyi Minisztérium és Debrecen város igénye. A minisztériumhoz írt rektori levélben Jausz megfogalmazta az egyetem célját a Nyári Egyetem újbóli megrendezésére. Ez is része volt a korábban működő rendezvények felelevenítésének, a hagyományok ápolásának. A levélre a minisztériumból Szigeti József válaszolt, aki tájékoztatta az egyetem

⁶⁰¹ ET Jkv. 1959. január 5. IV. rendes ülés.

vezetését arról, hogy a minisztérium vezetését is érdekli a Nyári Egyetem indításának a kérdése. Kérte a vezetést, hogy vázolják fel a Nyári Egyetem felelevenítésétől várható tudományos, politikai és erkölcsi eredményeket, a vállalkozás költségeit és programját. Külön felhívta az egyetem vezetésének a figyelmét arra „*hogy a Nyári Egyetemet ne csak a kapitalista államok vonatkozásában, hanem a Szovjetunió és a népi demokratikus államok vonatkozásában tervezzék meg.*”⁶⁰² A következő tanácsülésen jelentette be a rektor, hogy „*Kállai Gyula államminiszter hathatós közreműködése következtében*” az egyetem, hosszas előzetes egyeztetések, tárgyalások után, megkapta a Nyári Egyetem megszervezésére vonatkozó engedélyt.⁶⁰³ A Nyári Egyetem szervezési munkálatai miatt Jausz folyamatosan kapcsolatban volt a rendezvényért felelős helyi és országos szervek képviselőivel. Az 1957-ben újból elindított Nyári Egyetem programsorozatát sikeresnek és eredményesnek vélték, és a továbbfolytatás mellett döntöttek. „*Az Igazgatótanács a Nyári Egyetem továbbfolytatását határozta el. A továbbiakban is elsősorban a tudományos ismeretterjesztés területén kíván mozogni, de a szaktudományok művelése terén is meg kívánja tenni az első lépéseket.*”⁶⁰⁴ Jausz Béla felvetésére 1958-ban az Egyetemi Tanács elfogadta, hogy a Nyári Egyetemet a korabeli három felsőoktatási intézmény, a Kossuth Lajos Tudományegyetem, az Orvostudományi Egyetem, és a Mezőgazdasági Akadémia közösen rendezze meg. Az üléseken egyre többször hangzott el a három debreceni felsőoktatási intézmény közös rendezvényeken való megjelenése, szervezése. Jausz Béla hangsúlyozta „*az egyetemek közötti kapcsolat kiépítésének kérdését nagy fontosságúnak tartja.*”⁶⁰⁵ Ezen a kezdeményezésen kívül az egyetem nem ápolott kapcsolatokat, nem volt lényeges együttműködése más egyetemekkel.

Az Egyetemi Tanácsülésen már 1957 decemberében felmerült a gerundium és a díszláncok újbóli használata ünnepélyek alkalmával, a rajtuk lévő jelképek módosításával együtt.⁶⁰⁶ A tanácsüléseken napirendi téma volt a díszruhák viselése is. Jausz Béla ismertette, hogy ez ügyben tárgyalt Sulán Bélával a minisztériumban „*a kérdés anyagi vonatkozásai miatt*”, és az Eötvös egyetem rektorával, aki arról érdeklődött, hogy a debreceni egyetem milyen megoldást talált erre. A debreceni Tanácsülésen vita kerekedett ebből, mert a minisztérium arra kérte (!) Jauszt, hogy az egyetem várja meg előbb, milyen ruhát akar terveztetni a doktori avatásokra,

⁶⁰² Uo. 1957. december 12. VII. ülés.

⁶⁰³ Uo. 1958. január 30.

⁶⁰⁴ Uo. 1958. október 2.

⁶⁰⁵ Uo. 1959. január 5-én tartott IV. rendes ülés.

⁶⁰⁶ ET Jkv. 1957. december 19.

ünnepélyes alkalmakra az Eötvös Egyetem, azután együtt készíttessék el a talárokat. A Tanácsülés tagjai kifogásolták Jausznak ezt a viselkedését, mert egy előzetesen megválasztott bizottság már dolgozott a problémán, akik így feleslegesnek érezték a munkájukat. A közelgő doktori avatást már a díszruhában akarták tartani. Úgy vélték, nem a debreceni egyetemnek kell az Eötvös Egyetemhez alkalmazkodnia. „*A debreceni egyetem nem lehet függvénye más egyetemnek, ezért a díszruhák ügyét sem lehet függővé tenni az Eötvös egyetem döntésétől.*”⁶⁰⁷ Az Egyetemi Tanács leszögezte, hogy a közelgő doktoravatást „*ünnepélyes külsőségek között kívánja lebonyolítani, és felkéri a rektort, hogy a ruhák és jelvények elkészíttetéséről gondoskodják.*”⁶⁰⁸ Később Jausz rektor jelentette, hogy a tanácsi határozat alapján gondoskodott a díszruhák és a jelvények elkészíttetéséről, amelyeket először az 1958. április 2-án tartott doktori avatáson a tanácstagok már viseltek is. A minisztériummal való szembenállás, és egy másik egyetem döntésétől való függetlenség hangsúlyozásában is az egyetemi autonóm törekvésekhez való ragaszkodás, a legkisebb, még vállalható ellenállásba való kapaszkodás, - ha kell, a rektor ellenében is, - mutatkozott meg a Tanács eljárásában. A korábbi egyetemi szimbólumok előtérbe kerülése, a régi egyetemi hagyományok felélesztése ekkor még fontos szerepet kapott a Tanácsban, majd jelentősen háttérbe került Sulán Béla rektorsága idején. A Rektori Tanács Sulán Béla rektorságának első ülésén, 1959. szeptember 10-én (ekkortól nem Egyetemi Tanács), tárgyalta, hogy a tanévnyitó ünnepély alkalmával az egyetem vezetői a díszruhát nem használják. A diákok a jelvényekkel a rektor és a dékánok előtt vagy mögött állnak. „*A láncok az asztalon helyezendők el.*”⁶⁰⁹ A tanácsi díszruhák ügyével kapcsolatban eltérést találtunk a forrásokban és a közlésekben. A fent ismertetett forrásokat támasztják alá azok a fényképek, amelyek az 1958. április 2-án elsőként, majd később június 27-én, december 19-én tartott doktori avatásokon készültek, (Lásd 12. 13. fénykép, Melléklet II.).⁶¹⁰ A képeken jól látható, hogy Jausz Béla rektor és a dékánok a dísztalárokat viselték a rektori, dékáni láncsal a nyakukban. A képek háttérében a gerundiumot tartó hallgató áll. A Debreceni Egyetem történetéről készült kiadványban azt olvashatjuk, hogy az 1958. április 2-án tartott doktoravató ünnepélyen: „*Az egyetem vezetői azonban továbbra sem ölthették fel a díszruhákat, s egyelőre a rektori és dékáni láncokat is a*

⁶⁰⁷ ET Jkv. 1958. január 30-án tartott I. rendes ülés.

⁶⁰⁸ Uo. 600 – 1958. V. etsz.

⁶⁰⁹ ET Jkv. 1959. szeptember 10-én tartott rendes ülés.

⁶¹⁰ Képek a TTK történetéből <http://www.cic.klte.hu/ttk50/tktort.htm>. (Letöltés dátuma: 2012-03-09.)

díszemelvény asztalára kellett helyezni.”⁶¹¹ A fényképek nem ezt az állítást támasztják alá. A dékáni láncok asztalra helyezéséről szóló forrás 1959. szeptember 19-én kelt, ez a döntés Sulán Béla rektorsága idején, a tanév első tanácsülésén született.⁶¹²

Az Egyetemi Tanács Jausz rektorsága alatt dolgozta ki a doktorálási szabályzatot. A karok előzetes vitái után a Tanács tárgyalta és fogadta el a doktoráltatási eljárási módot. Az 1958. áprilisában megtartott doktoravatás már az új díszruhákban történt. Brezsnýánszky László tanulmányában mutatja be az egyetem történetében jelen lévő háromféle minősítési rendszert.⁶¹³ Az 1950-1957 közötti időszak az egyetemen kívüli kvalifikáció időszaka volt, amikor az egyetemet megfosztották tudományos utánpótlási rendjének autonóm jogától, a szovjet mintára átalakított tudományos minősítés jogát az MTA aspiránsi képzése vette át. Ez az az időszak, amikor a pártállami vezetés úgy vélte, az egyetem feladata az oktatás, a tudományos intézeteké a tudomány művelése.

1957/58-as tanév során készült el a Kossuth Lajos Tudományegyetem távlati fejlesztésére előirányzott egyetemfejlesztési tervjavaslat, Jausz szerint egy évvel azelőtt, hogy a minisztérium elrendelte annak elkészítését.⁶¹⁴ A tervjavaslat hosszú távú célja az volt, hogy az egyetemet a Tiszántúl legfontosabb művelődésügyi centrumává építhessék ki. Ahogyan egy tanácsülés alkalmával Jausz megfogalmazta: az egyetem hivatása kulturális, oktatási és tudományos centrum. *„Reményét fejezte ki, hogy a debreceni egyetem évtizedekig tartó stagnálás után végre nagyobb lépésekkel indul meg a fejlődés útján, s ennek következtében még fokozottabb mértékben tudja betölteni azt a szerepet,*

⁶¹¹ Ifj. Barta János(2012): *A Debreceni Felsőoktatás szétagoltságának kora (1949/1950-1999)* A Kossuth Lajos Tudományegyetem In Orosz István, ifj. Barta János (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912-2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 304.

⁶¹² A doktori avatás, és a díszruhák újratervezésével, viselésével kapcsolatban így emlékszik Vincze László aki Jausz Béla rektori időszakában volt rektori titkár. *„Akkor jött vissza doktoravatás is. Addig megszűnt, orvosok sem kaptak doktori címet. Ő nagyon nagy súlyt helyezett arra, hogy a forradalom után visszatért első doktoravatást, ünnepélyes körülmények között tartsa meg. Ezt ő tőlem, nagyon-nagyon kérte is. Nekem nem volt nagy beosztásom, de én terveztettem meg az egyetemi díszruhákat, én viteleztettem ki egy pesti céggel. Az egyetemi doktori diploma űrlapot, akkor valósítottuk meg, hoztuk vissza a régit és alakítottuk át egy kicsikét. [...] Jausz a külsőségeknek is erősen embere volt. Fogadásokon, úgy megjelent, súlyt helyezett arra, hogy azok pompásan menjenek végbe. Ez a doktoravatás hihetetlen, nem azt mondom, mert az utolsó napokban lett kész a doktori láncon, ideiglenesen, primitív módon elkészített Kossuth Lajos. Mert a régi Ferenc Jóska volt. Ferenc József az ellenségtől elhódított, hadianyag zsákmányokból készítette, Ferenc József adományozta az egyetemnek. Apostoli király, emiatt nem lehetett akkor már a láncon, és akkor Kossuth Lajost ideiglenes kivitelezéssel, valami hitvány, gaz utánzatból, befestve barnával tudtuk elkészíteni és boldog volt. És a szép új ruhát, ő viselte először. Színházi díszlettervező által megtervezett ruhát. Néha megkaptuk, akik őt jól ismerték, vagy látták emberi gyengeségeit, akkor ők meg is mosolyogták.”*

⁶¹³ Brezsnýánszky László (2004): *A tudományos iskolateremtés feltételei a 20-as, 60-as évek Debreceni egyetemén*. In Brezsnýánszky László (szerk.): *A Debreceni iskola*. Debrecen, 181-204.

⁶¹⁴ Jausz Béla (1963): i.m., 550.

amely reá a magyar oktatásügyben és a Tiszántul kulturális életében vár.”⁶¹⁵ Berényi Dénes hozzászólásában tükröződött az egyetem vezetőségének véleménye, mely szerint „... a tervezésben nem szabad tulzottan szerénynek lenni, mert különben nem szüntethető meg a debreceni egyetem méltánytalanul mostoha elbánásban való részesítése.”⁶¹⁶ A tervjavaslat tartalmazta az egyetem struktúrájának továbbfejlesztését, további tanszékek felállítását, új oktatási szakok bevezetését, harmadik szakok felvételének lehetőségét. A terv magában foglalta a karok infrastruktúrájának bővítését, oktató-nevelő és tudományos munkával kapcsolatos feladatokat, személyi feladatokat, az egyetemi nyomda visszaállítását. A tervjavaslat érintett nem kari vonatkozású javaslatokat is, így például a gyakorlóiskola és hozzátartozó diákotthon létesítését, a Jogtudományi Kar visszaállítását. A terv további része volt az újonnan felállítandó természettudományi tanszékekkel kapcsolatos építkezés költségvetése, a beruházások összege, egyetemi bérház létesítése. A tervjavaslat végén Jausz Béla rektor neve szerepel, az ő nevéhez fűződik a fejlesztési terv kidolgozása.⁶¹⁷ A javaslatot, amint az a jegyzőkönyvekből kiderül, a rektor irányításával, a rektortól származó alapgondolatok és távlati elképzelések felvázolása után Havasi Zoltán rektorhelyettes, és Horváth István főmérnök segítségével az egyetem vezetősége készítette. A tervezőmunkában a karok vezetői, különféle bizottságok és leginkább az érintett Természettudományi Kar vettek részt. A két kar tagjai egyöntetűen támogatták az egyetem fejlesztési tervét, ami megerősítette a karok közötti együttműködést. Jausz a távlati tervet „jövőbemutatónak” érezte. Úgy vélte, „Előre kell néznünk, nem csupán 4-5 esztendőre, hanem hosszabb távlatokba is. [...] elengedhetetlenül szükséges, hogy több évtizedes perspektívában is biztosítsuk a tudományos és a szakképzés feladatainak megoldását.”⁶¹⁸ Az egyetem fejlesztési tervének kidolgozása, annak hosszú távú elképzelése és a megvalósítás elindítása Jausz Béla rektori tevékenységéhez köthető. Jausz úgy vélte, a tervjavaslatnak kedvezne, ha a minisztériumban támogatókat találnának az ügy érdekében. „... ha sikerülne megnyerni Sulán Béla, Meisel János és Kovács Ferenc elvtársakat, valamint Barnáné elvtársnőt és a Pártközpont néhány munkatársát, hogy a legközelebbi jövőben lejöjjenek Debrecenbe, s alkalmat adván arra, hogy velük az egyetem vezetősége a fejlesztési tervet megtárgyalja. Ezen értekezletre meg lehetne hívni a városi, a megyei

⁶¹⁵ ET Jkv. Uo. 1958. november 27-én, majd folytatva december 4-én II. rendes ülés.

⁶¹⁶ Uo.

⁶¹⁷ ET Jkv. Tervjavaslat a Kossuth Lajos Tudományegyetem 10 éves fejlesztésére. 1 sz. melléklet. 1958. december 30.

⁶¹⁸ Uo. 2697/1957. III. etsz.

tanácsi és pártszervek képviselőit.”⁶¹⁹ Jausz kérte, hogy a Hajdú és a Szabolcs megyei képviselők előtt ismertessék az egyetem fejlesztési tervét, és nyerjék meg őket a tervezet támogatásának, valamint ajánlotta, hogy a terv minél hamarabb kerüljön a kormány és a pártközpont elé állásfoglalás céljából. A kapcsolati tőke felhasználása a cél érdekében a korban is elfogadott eljárási mód volt. Jausz Béla az egyetem fejlesztési tervét régi ismerősének, egykori gyakorló gimnáziumi kollégájának, Kiss Árpádnak adta át Budapesten azzal a kéréssel, „*hogy tegye azt alapos tanulmányozás tárgyává, s megvalósítását segítse elő*”.⁶²⁰ Kiss Árpád ekkor az Országos Tervhivatal elnöke volt, akit Jausz Béla gimnáziumi igazgatósága idején, 1939-ben kért át Balassagyarmatról a debreceni gyakorlóba. Kiss Árpád ígéretéhez híven az egyetem fejlesztési tervének megtárgyalására, az Országos Tervhivatal elnökeként felkereste az egyetemet. Az egyetem később a Tervhivaltól azt a tájékoztatást kapta, hogy az előirányzott költségvetésű programot addig nem támogatják, amíg az egységes tanárképzés kérdése el nem dől. Indokoltnak tartották egy TTK épület, és egy 300 fős diákhon építését, míg az oktatói lakások építkezése szerintük nem tartozhat a programba. A tervhivatal felülvizsgálata után az egyetem vezetése úgy érezte, köszönettel tartozik Kiss Árpádnak az egyetemi fejlesztési tervjavaslat megindulásáért. Jausz Béla rektor úgy döntött, hogy ismét felkeresi Kiss Árpádot a terv további szorgalmazása érdekében. Később Jausz visszaemlékezésében is megemlíttette, hogy a Tervhivatal elnöke megvalósíthatónak ítélte az egyetem által beterjesztett javaslatot, amely jó perspektívákat mutatott fel, és amely egy évvel megelőzte a minisztérium által elrendelt tervezetek elkészítését.⁶²¹

Tanárképzési reformok

A gyakorlóiskolák szervezését és irányítását közvetlenül a tudományegyetemekhez kapcsoló minisztériumi határozatot a 154. és 155/1958. M. M. sz. utasítás alapján tárgyalta az Egyetemi Tanácsülés. Jausz „Életemről, munkámról” címmel megjelent önéletrajzi írásában megemlíttette, hogy „*az idevonatkozó rendelkezések elkészítésénél jelentős mértékben támaszkodván javaslataimra*.”⁶²²

A középiskola 1958. szeptember 1-jétől került szervezetileg az egyetemhez, 1959. január 1-jétől költségvetésében is egységet képezett az egyetemmel. A tanári állásokat pályázat útján töltötték be helyi tanárokból, akiknek a kinevezése a rektor hatáskörébe

⁶¹⁹ Uo.

⁶²⁰ ET Jkv. 1958. június 26-án tartott rendes ülés.

⁶²¹ Jausz Béla (1963): i.m., 550.

⁶²² Uo. 550.

tartozott. Az igazgatót a minisztérium nevezte ki az Egyetemi Tanács javaslata alapján. Az „újrainduló” gyakorló gimnázium igazgatója az a Nábrádi Mihály lett, aki 1952-ben sikertelenül pályázott az egyetemen a tanszékvezetői poszt betöltésére Jausz mellett. A tudományegyetemek saját gyakorló iskoláinak szervezése együtt járt a tudományegyetemen létesített Tanárképző Tanács felállításával. A minisztérium képviselőjében Szigeti József miniszterhelyettes és Kovács Ferenc főosztályvezető vettek részt az Egyetemi Tanácsülésen a Tanárképző Tanács felállítása körüli teendők megbeszélésekor. Azt javasolták, hogy a debreceni egyetemen egyelőre senkinek nem kell betöltenie a Tanárképző Tanács elnöki tisztjét, mert a rektori hatáskör úgymód nyújtja a tanács munkájának az irányítására és vezetésére, azaz ezt a hatáskört is a rektor töltse be. Ebben az esetben Jausz Béla rektor-tanszékvezető-tanárképző tanács elnöke hármasként látott volna el. Úgy véljük, a minisztériumnak még nem volt meg a saját embere a poszt betöltésére, és nem is tekintették a Tanárképző Tanács induló munkáját elég fontosnak ahhoz, hogy az elnök feladatait ellátó munkakört valakivel betöltsék. Az ülésen hosszas vita alakult ki arról, hogy ki legyen az elnöke a tanácsnak. Vita folyt arról is, hogy ki legyen a titkára, akinek a feladata a gyakorlati tanárképzés megszervezése, a gyakorlóiskolák, és az egyetem közötti kapcsolat fenntartása lenne. Bár az álságos vitában hangsúlyozták az elnöki és titkári funkciók fontosságát, a bizonytalan, esetleg átmeneti pozícióért, a többek által a legalkalmasabbnak ítélt Borbély András sem akarta a biztos egyetemi katedrát feladni. Jausz ezen az ülésen külön nyomatékosan is kérte az Egyetemi Tanácsülés résztvevőit, hogy személyére való tekintet nélkül mondják el véleményüket a kérdéssel kapcsolatban. A felszólalók az elnöki teendők ellátását nagyon fontosnak ítélték, úgy vélték, hogy az indulás évében számos feladat fog hárulni az elnökre és a titkárra. Az utóbbi pozíciót olyan személlyel kívánták betölteni, aki egyaránt ismeri a középiskolai és az egyetemi ügyeket. Az elnök személyére hamar érkezett javaslatot hamar elfogadták, de hosszas vita előzte meg a Tanárképző Tanács titkárának személyére tett javaslatot. *„mert ilyen jelentékeny szervezetet nem lehet gazda nélkül hagyni, napi feladataik lesznek. [...] Haraszty Árpád egyetemi tanárt jelöli a Tanárképző Tanács elnökévé, Balogh Jánost titkárnak, és a Minisztériumhoz ilyen értelemben tesz felterjesztést.”*⁶²³ Balogh János személyét, (kilenc érvényes szavazatból, hét igen szavazat érkezett rá) jó szervezőkészsége miatt sokan alkalmasnak ítélték, igaz,

⁶²³ ET Jkv. 1958. július 10-én tartott XVI. rendes ülés.

elismerték, hogy nem jártas a középiskola világában. A Tanárképző Tanács felállítása - bár a gyakorlati tanárképzés szempontjából kiemelt feladata volt az egyetemnek, a vele járó pozícióba inkább egy fiatal, mozgalmi embert neveztek ki, mint a gimnázium-egyetem világában egyaránt jártas, tapasztalt oktatót.⁶²⁴

Jausz rektori időszakában jelentős változások történtek a tanárképzésben. Jausz Béla rektor idejében emelkedett az egyetemi képzés öt évre, ami az elméleti ismeretek, és a képzéshez kapcsolódó gyakorlati tartalmakban jelentett változást. A képzési idő felemeléséről, a bevezetendő ötéves képzéssel kapcsolatos egyetemi javaslatok megtételekor Jausz helytelenítette azt a javaslatot, hogy az V. évet csak tanárképzésre, az I-IV. évet pedig csak szakképzésre fordítsák. Úgy vélte, a gyakorlás eredményes folytatása elméleti pedagógiai és lélektani előképzettséget igényel, ezeket a tárgyakat az I-IV. év folyamán kell oktatni. *„Véleménye szerint időpazarlás lenne, ha az egész V. évet gyakorlásra fordítanánk; nyolc évi gyakorlógimnáziumi igazgatói működése alapján tudja, hogy az egyévi gyakorlásra kötelezett jelöltek részére unalmas volt a második félévi gyakorlás, a gyakorló gimnázium sem tudja a hallgatókat kellően foglalkoztatni. Ezért amellet foglal állást, hogy a gyakorló tanítás félévig folyjék. A II. félévben javaslata szerint a hallgatók számára heti 8-12 óra terjedelemben szakkollégiumokat kellene tartani kötelező jelleggel.”*⁶²⁵

A tanévnyitó ünnepségen mondott beszédében Jausz kiemelte azokat a *„fokozott feladatokat, és fokozott felelősséget, amelyek Debrecen e tisztes iskolájára”* hárulnak.⁶²⁶ Úgy vélte, az iskola társadalomformáló tényező szerepet is betölt, nem csak oktat és nevel, társadalmi feladatokra készít fel, de a gyermekeken keresztül hat a szülői társadalomra is. Beszédében többször is hangsúlyozta, hogy az iskolát az új idők szelleme mellett a *„tisztes hagyományoknak”* is át kell hatnia, amelyekre az elődök példája kötelez.

Jausz a tanárképzésről vallott nézeteit számos fórumon hangoztatta. Az 1956-ban rendezett Balatonfüredi Pedagógus Konferencián résztvevő Jausz Béla többször is

⁶²⁴ „Amikor Jausz Béla rektorként, a Tanárképzési Bizottság elnökeként meg volt bízva, hogy szervezze meg az egyetemen a Tanárképzési Intézetet a legtöbb tanárt személyesen választotta ki. Dicséretes, hogy merte vállalni, hogy egy csomó „flekkes” embert választ ki, csak az emberi és szakmai alkalmasságot nézte. Ez Jausz érdeme volt. A kiválasztottak között egy párttag sem volt. Később pótpályázatot hirdettek, és párttagot is felvettek.” Veress Géza személyes közlése.

⁶²⁵ ET Jkv. 1957. február 21. VIII. rendkívüli ülés.

⁶²⁶ Jausz Béla (1958): Tanévnyitó beszéd. Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium. Kézirat DE Gyakorló Gimnázium Múzeuma.

hozzászolt a vitához.⁶²⁷ Úgy vélte, a tanárképzés nem választható szét általában a pedagógusképzéstől. A tanítóképzés reformja összefügg a középiskolai tanárképzés problémájával. Jausz nem tartotta kielégítőnek az egyetemen folyó pedagógusképzést. Az elméleti pedagógiai tárgyak óraszámát alacsonynak vélte, hiányolt egyes tárgyakat a hallgatók órarendjéből, így például az iskolaegészségtant, a gyermeklélektant, neveléstant, anatómiát. Nem tartotta elegendőnek a gyakorlati képzésre szánt időt, preferálta a hallgatók általános iskolai, technikumi óralátogatásait is a középiskolák mellett. A létrejövő gyakorló gimnáziumokkal kapcsolatban úgy vélekedett, hogy azoknak nem szabad „mamut” intézménynek lenniük, mert ez megnehezíti a valódi nevelői-és tanulói közösség kialakítását. Szólt azokról a tárgyi, személyi és tartalmi feltételekről, amelyekkel egy gyakorlóhelynek rendelkeznie kell. Úgy gondolta, „hogy az egyetemnek is legyen beleszólási joga a gyakorló gimnáziumi tanárok kiválasztásába”, illetve javasolta, hogy a gyakorlók igazgatásilag is kerüljenek az egyetemhez. Jausz hozzászólásában helyesnek tartotta az Eötvös Collegium visszaállítását, amely a tanárok képzése mellett a magyar tudományos utánpótlást is biztosította.⁶²⁸ A Balatonfüredi Pedagógus Konferencián elhangzott véleményének számos más fórumon is hangot adott, nyomtatásban is megjelentette. Úgy véljük, ezeknek a véleményeknek az alapja az általa 1936-1944 között vezetett gyakorló gimnáziumban a gyakorlatban is kipróbált tanárképzés volt.

Jausz Béla a Felsőoktatási Szemle hasábjain is több alkalommal kifejtette véleményét a gyakorlati tanárképzéssel kapcsolatban.⁶²⁹ Tanulmányaiban az 1951-52-es tanévtől kezdődően elemezte a gyakorlati tanárképzés helyzetét az egyetemen. Úgy vélte, a kellő mennyiségű gyakorlat megszerzése, a hallgatók évközi hospitálásai, tanítási gyakorlatai hozzájárultak a tanári pályával szemben kialakult hangulat leküzdéséhez. Jausz hangsúlyozta, hogy a végső cél elérése, a fejlődés iránya, az ötéves tanárképzés kialakítása, féléves tanítási gyakorlattal. Jausz javasolta, hogy a harmadik, negyedik évfolyamon zajló hospitálások, próbatanítások után a rendelkezésre álló idő változatosabb, tanulságosabb kihasználására lett volna szükség, hogy ne unatkozzanak a

⁶²⁷ Jausz Béla hozzászólása a Balatonfüredi Pedagógus Konferencián. 1956. október 2. I. Plenáris ülés. A jegyzőkönyv digitálisan elérhető változata. <http://mek.niif.hu/04200/04283/04283.pdf>. (Letöltés dátuma: 2011. október. 30. 20. 15.)

⁶²⁸ Uo.

⁶²⁹ Jausz Béla (1953): Megjegyzések és javaslatok a gyakorlati tanárképzés kérdéséhez. *Felsőoktatási Szemle*, 7-8. 321-327.

Jausz Béla (1956): A tanárjelöltek tanítási gyakorlatainak tanulságai. *Felsőoktatási Szemle*, 7-8. 391-401.

Jausz Béla (1957a): Az ötéves tanárképzés feladatai és összefüggései. *Felsőoktatási Szemle*, 4. 197-202.

Jausz Béla (1957b): Az ötéves tanárképzés feladatai és összefüggései. *Felsőoktatási Szemle*, 5. 267-282.

jelöltek. Javaslata szerint szaktárgyi tanórák illetve más tárgyak általános iskolai látogatása tervszerű és egyénre szabott ütemezésével további tapasztalatokat szerezhethének a jelöltek más típusú oktatási intézményben is. Üdvözölte azt a KM rendeletet, amelyik intézményesen szervezte meg az új gyakorló középiskolákat (853-072/1952. VII. KM - rendelet), egy másik, pedig az újonnan felállított gyakorló középiskolák működését szabályozta (853-174/1952. VII. KM - rendelet). Jausz számottevő tapasztalattal rendelkezett a gyakorló gimnáziumok, a gyakorló tanítás, tanítási hospitálások, tanárjelöltekkel való foglalkozás terén. A témában íródott tanulmányai nemcsak pusztá eszmeifuttatások, hanem gyakorlati tapasztalatokkal alátámasztott, megalapozott írások voltak. Jausz fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a pedagógiai előadások és szemináriumi foglalkozások alkalmával kollégáival a gyakorlati kérdések megvilágítását tartották hangsúlyosnak, és igyekeztek megmutatni az elméletnek a gyakorlatban való alkalmazását.

Az 1951-es tanévtől kezdődően a Neveléstudományi Tanszék részéről Jausz Béla mindkét egyetemi karon a harmad - és negyedéves tanárjelöltek részére előkészítő módszertani tájékoztatót tartott a gyakorló tanítással kapcsolatos tudnivalókról. Célja a tanári hivatás perspektívájának felvázolása, a próbatanításra való felkészítés volt. Jausznál hitelesebben kevesen tudtak volna szólni a gyakorlóban a jelöltekre váró feladatokról. A felkészítő előadásokon, az egykori gyakorló gimnáziumban folyt gyakorlati tanárképzés menetéhez hasonló témákat érintettek: a hallgatókra váró feladatok, óralátogatások, megbeszélések, óraelemzésekkel kapcsolatos tudnivalók. Felhívta a jelöltek figyelmét az oktatási problémák megfigyelésére, a nevelői munka módszereinek tanulmányozására, az iskolai élet számos területén való részvételre, a tanárjelöltek magatartási kívánalmaira, kötelességeire, példamutató viselkedésére, a gyakorlóiskola tanáraival, tanulóival való érintkezés módjára.⁶³⁰

A gyakorlati tanárképzésben Jausz Béla által megfogalmazott, és a Felsőoktatási Szemlében megjelentetett irányelvek megegyeznek az általa korábban, a gyakorló gimnázium tanárjelöltjeivel szemben megfogalmazott elvárásokkal. Jausz 1937-ben, egy tanárkari módszeres értekezlet alkalmával, ismertette a tanárjelöltekre váró feladatokat.⁶³¹ Szólt a bemutató tanítások menetéről, a tanárjelöltek kötelességeiről, a

⁶³⁰ A Jausz Béla vezette gyakorló gimnáziumban folyt gyakorlati tanárképzésről részletesen olvashatunk Bajusz Bernadett - Erdeiné Nyilas Ildikó (2009): A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának funkciója, szellemisége, pedagógiai kultúrája. In Brezsnýánszky László, Fenyő Imre (szerk.): i.m., 106-121.

⁶³¹ HBML. VIII. /53./ a. 1. kötet. 1937. november 19. Tanárkari Módszeres értekezlet.

tanárjelöltekre a gyakorlólóhelyen háruló feladatokról, a bemutató órák részletes elemzéséről, az önbírálatról. Az órai megbeszélésekről, azok mindenirányú részletezéséről, amelynek ki kellett térnie a tantárgyi tartalomra, a tananyag ismertetésének módjára, módszertani szempontokra, a tanárjelölt viselkedésére, és kérdéskultúrájára, megfogalmazásaira, a tanárjelölt által alkalmazott táblaképre, arra hogyan tevékenykedtette az osztályt, mennyire volt képes elsajátíttatni az új anyagot a tanulókkal. Felhívta a tanárjelöltek figyelmét, hogy a saját szakuk óralátogatásai mellett, fordítsanak időt más jellegű tanórákon való hospitálásra is, aktívan kapcsolódjanak be a gyakorlóiskola mindennapi életébe, és a tanulók tanórán kívüli tevékenységébe, ismerkedjenek meg az intézmény szervezési, adminisztratív feladataival. 1936-ban, a gyakorló gimnázium létrejöttének különleges célkitűzését úgy fogalmazta meg Jausz Béla, hogy szerinte nem csak a gyermekek oktatását, nevelését tekintette az intézmény feladatának, hanem a magyar tanártársadalom következő nemzedékének képzését is. E szerint: „... a gimnázium felállításának célja: a magyar középiskolai tanárnevelés ügyét teljes erejével és odaadásával és ha kell alávetéssel kívánván szolgálni.”⁶³²

Az egykori gyakorlóban Jausz Béla célként fogalmazta meg: „A magyar tanárnevelés tisztos céljainak szem előtt tartását.”⁶³³ Az 1950-es években ezeknek a tisztos céloknak a folytatását jelenítette újra meg a Felsőoktatási Szemle hasábjain a tanárjelöltek gyakorlólóhelyen történő viselkedésével, a gyakorló tanítás módszertanával kapcsolatos tartalmi változtatások nélkül. 1956-ban is úgy vélte, hogy a gyakorló gimnáziumoknak teljesítenie kell „a rendes iskolák céljain felül mutatkozó kettős feladatát: a tanárképzést és a pedagógiai műhelymunkát.”⁶³⁴ További párhuzamot vonhatunk az egykori, és az 50-es évek gyakorló iskoláival kapcsolatban, ahogyan Jausz Béla a gyakorló gimnáziumok vezető tanárainak kiválasztásáról vélekedett.⁶³⁵ Azt képviselte, hogy a gyakorló gimnáziumokba vezető tanári beosztásba, csak arra alkalmas tanárok kerüljenek. Véleménye szerint a vezetőtanári keretszámot meg kellett volna emelni, ahol a megfelelő utánpótlás érdekében fiatalok is lehessenek vezető tanárok. Javasolta, hogy a tanárjelöltekkel foglalkozó vezető tanárok kiválogatásába legyen beleszólási joga a gimnáziumoknak, és beleszólási, illetve ajánlási joga az egyetemnek is „amint az régebben szokásban volt, esetleg pályázatkiírással

⁶³² Uo. 1936. szeptember 19. Tanévnitő értekezlet jegyzőkönyve.

⁶³³ HBML. VIII. /53./ a. 1. kötet. 1936. november 19. Tanárkari I. Módszeres értekezlet.

⁶³⁴ Jausz Béla (1956): A tanárjelöltek tanítási gyakorlatainak tanulságai. *Felsőoktatási Szemle*, 7-8. 397.

⁶³⁵ Uo. 396.

kapcsolatban.”⁶³⁶ Úgy vélte, a gyakorló gimnáziumi tanárságot jobban meg kellene becsülni, hiszen ezekben a testületekben kellene a legnagyobb számban az elméleti pedagógiával kiválóan foglalkozó pedagógusoknak jelen lennie. Jausz szerint ez úgy érhető el, „ha a középiskolai tanárság legkiválóbbjai kerülnek a pedagógiai gyakorlati munka ezen vezető iskoláiba.”⁶³⁷ Ismerős gondolatok ezek. 1936-tól, a gyakorló gimnázium létrejöttétől kezdve Jausz kiemelkedően fontosnak tartotta az intézmény többretegű funkciójának megfelelő, leginkább alkalmas személyek felkutatását, és megnyerését az iskola részére. Hivatásának tekintette, hogy szakmailag, metodikailag jól felkészült, széles látókörű pedagógusok tanítsanak a gyakorló gimnáziumban, ahol a diákság nevelése-oktatása mellett, a tanárjelöltek képzése volt a legfontosabb feladat. Jausz igazgató egyik legfontosabb feladatának tekintette az általa vezetett, különleges rendeltetésű gimnázium eredményes munkájához alapvetően szükséges megfelelő tanerők biztosításának fontosságát. A tanári kar tudatos, szakmai szempontokat messze menően szem előtt tartó kiválogatásában Jausz Béla azt az elképzelését valósította meg, amely szerint egy iskola sikerességének elsődleges zálogát az ott tanító pedagógusok munkája, a tanári testület összetétele biztosítja. „A gyakorló iskolában biztosítani kell a tárgyi feltételeket és a személyi feltételeket is. Megfelelő tapasztalattal rendelkező idősebb tanárokat kell kiválogatni, és a fiatalok közül azokat, akik majd alkalmasak lesznek arra, hogy a gyakorlati kiképzésben közreműködjenek. [...] A tanárok kiválasztásában több szabadságot kell biztosítani az iskoláknak. Régen az iskolák saját maguk válogatták ki az utánpótlást. [...] Kíváncsnak tartja, hogy gyakorló gimnáziumi tanárok a pedagógiai tudományok utánpótlásához is hozzájáruljanak. Azt kívánja, hogy az egyetemnek is legyen beleszólási joga a gyakorló gimnáziumi tanárok kiválasztásába. Helyesnek látná, ha a gyakorló gimnáziumok igazgatásilag is az egyetemhez kerülnének.”⁶³⁸ Az egykori gyakorló gimnáziumban, a tanárkiválogatásnál Jausz előnyben részesítette a jelentősebb gyakorlati tapasztalattal rendelkező, idősebb tanárokat. Az 1950-es években már számított a fiatalokra is, akikben a megfelelő utánpótlás biztosítását látta. A Felsőoktatási Szemlében megjelent cikkében utalt arra, hogy a gyakorló gimnáziumokban a neveléstudomány kutatói műhelyeinek kell megvalósulnia. „Nem kívánunk ’üvegházi kultúrát’ teremteni ezekben az iskolákban,

⁶³⁶ Uo.

⁶³⁷ Uo.

⁶³⁸ Jausz Béla hozzászólása a Balatonfüredi Konferencián. 1956. október 2. I. Plenáris ülés. A jegyzőkönyv digitálisan elérhető változata. <http://mek.niif.hu/04200/04283/04283.pdf>. (Letöltés dátuma: 2011. október. 30. 20. 15.)

*amint ezzel régi gyakorló gimnáziumainkat igen sokszor – néha okkal, legtöbbször alaptalanul – megvádolták. Nagyon is tudatában vagyunk annak, hogy mesterségesen kitenyésztett környezetben nem állhatnak elő valóságos pedagógiai helyzetek.”*⁶³⁹ Írásában Jausz utalt arra a konfliktusra, amikor 1943-ban az általa vezetett gyakorló gimnáziumot ért bírálat során kirakat iskolának vádolták. Akkor az iskola tanári kara, és maga Jausz Béla a minisztériumhoz írott határozatban tiltakozott az alaptalan vádak ellen.

Orosz Gábor hangsúlyozza, hogy Jausz fontosnak tartotta a gyakorló iskolákkal való szakmai kapcsolat ápolását.⁶⁴⁰ Az egyetem részéről Jausz vizsgálta a gyakorló középiskolákban folyó munka hatékonyságát is. Úgy gondolta az iskolák gondoskodtak a próbatanítások, és az azokat követő megbeszélési órák eredményességéről. Úgy vélte, a próbatanítási órák osztályzataiban a reális értékű osztályozásra kell törekedni. Nem értett egyet azzal az eljárással, hogy a próbatanítás végeztével a jelölteknek ugyanazokat az órákat kellett látogatniuk, amelyekből a próbatanítást végezték. Más fórumokon, így például kari és rektori tanácsulések alkalmával hangoztatta, hogy a jelölteknek a saját tanítási tapasztalataik birtokában megfigyeléseket kellene végezniük más osztályokban, más tárgyak oktatásában, ha lehetőség volna rá, akkor más iskolatípusban, és az általános iskola munkájába is bele kellene látniuk. Jausz szerint a jelölteknek gazdag tapasztalatszerzési lehetőséget jelent, ha ismerik azokat az alapokat, amelyeket az általános iskola biztosít, és amelyekre a középiskola építhet. A leendő tanárnak az oktató-nevelő munka egészét át kell látnia - vélte Jausz.

Jausz szólt arról, hogy az ő külön kérésére egy középiskola kipróbálta a tapasztalatszerzésnek azt a gyakorlatát, amely a jelölteknek általános iskolai hospitálási lehetőséget is biztosított. Jausz Béla értékelte a gyakorló iskolák, az egyetem és a tanárjelöltek munkáját a jelöltek tanítási gyakorlata terén végzett munkájukkal kapcsolatban. Részletesen elemezte a tanárjelöltek felkészültségét az egyes szaktárgyi területeken, értékelte a pozitívumokat, kiemelte és elemezte a hibákat, megoldási javaslatokat adott. Megállapította, hogy a korábbi tapasztalatokkal ellentétben a jelöltek elméleti, pedagógiai felkészültsége jelentősen javult, ami a pedagógiai tanszék munkájának köszönhető. Az elméleti anyag gyakorlathoz való közelítése további figyelmet igényelt. A szaktanszékek részéről hangsúlyozta a gyakorlóiskolák

⁶³⁹ Jausz Béla (1956): A tanárjelöltek tanítási gyakorlatainak tanulságai. *Felsőoktatási Szemle*, 7-8. 397.

⁶⁴⁰ Vecsey Beatrix – Orosz Gábor (2004): Jausz Béla. In Brezsnayánszky László, Fenyő Imre (szerk.): *A debreceni iskola*. 41-46.

látogatását, az egyetem és a gyakorlóhely közötti kapcsolatot, a középiskolai munka megismerését.

Új szakok jelentek meg: a pedagógia, és a népművelés szak. Jausz szerint más országokban a felnőttnevelés problematikája igen lényeges területét alkotja a pedagógiának, sok egyetemen külön tanszék foglalkozott ezzel a kérdéssel. A következőképpen érvelt a népművelési képzés mellett: *„A népművelés a tanári munka jelentős kiegészítése. [...] A népművelésnek külföldön egyetemi katedrája is van. A maga részéről nem zárkoznék el attól a gondolattól, hogy idővel szakja is legyen a népművelésnek. A népművelésnek rendkívül nagy jelentősége van, s erre a munkára az embereket ki kell képezni. Arról lehet vitatkozni, hogy milyen a mai népművelés tudományos alapvetése.”*⁶⁴¹ A Kari Tanácsülésen a jelenlévők úgy vélték, hogy Jausz Béla Durkó Mátyással együtt évek óta viseli a népművelési képzés kísérletezésének minden nehézségét. A tanácsuléseken Jausz Béla részéről több alkalommal felmerült az egyetemi múzeum létesítése. Az egyetem tulajdonában lévő régi festmények, muzeális értékű tárgyak elhelyezésére. Ideiglenes megoldásként Jausz a könyvtártól külön helyiség kiutalását kérte, amit múzeumi raktárnak használtak.

Jausz rektorsága idején, az Egyetemi Tanácsülésen számos alkalommal felmerült a diákotthonok helyzete, a diákotthonok fejlődési perspektívája, a diákotthoni nevelés tanulmányozása. Jausz Béla rektor személyesen győződött meg a diákotthonokban folyó nevelésről, és az Egyetemi Tanácsuléseken igyekezett a hallgatók érdekeit képviselni, akkor, amikor a hallgatói ifjúság viselkedését támadások érték. Véleménye szerint *„... az ifjúság nevelésének helyes módszerekkel kell történnie.”*⁶⁴² Úgy gondolta nem adminisztratív eszközökkel, bár ezek is szükségesek, de csak minimális mértékben, hanem meggyőzéssel, a komoly vita lehetőségével lehet értelmes embereket közös platformra hozni. *„Még a mai nehéz helyzetben is az a feladatunk, hogy az emberiséget vigyük előbbre a humánus által. Ezt a humánusot mutassuk meg az ifjúságnak a nevelésében is. Ez nem jelentheti azt, hogy puhányokat neveljünk, azonban előttünk kell, hogy legyenek mindazok a szent célok, amelyek valóban lelkesíthetik az ifjúságot.”*⁶⁴³ Jausz szerint ezek a problémák megoldhatók akkor, ha jóindulattal és közös erővel törekszenek az ifjúság diákotthonban való eredményes nevelésére. Ennek érdekében diákotthoni nevelőtanács létrehozását tervezték, és Jausz javaslatára a lehetőségekhez

⁶⁴¹ BTK Jkv. 1957. november 28. V. rendes ülés, 1959. december 3. III. rendes ülés.

⁶⁴² ET Jkv. 1957. április 25-én tartott XII. rendes ülés.

⁶⁴³ Uo.

képest nevelőtanárokat igyekeztek kinevezni a diákotthon igazgatója mellé. „A nevelőtanárok segítségére lesznek a diákotthon igazgatójának a vezetésben és erőteljesen bekapcsolódnak a diákotthoni nevelőmunkába.”⁶⁴⁴ A diákotthonok nevelőmunkájának megszervezése, bevezetése, sok hasonlóságot tükröz a kisújszállási internátus megszervezésével.

A Tanácsüléseken számos alkalommal került előtérbe a hallgatók tudományos tevékenységei, a tudományos diákköri munkák, amelyeket a tanács ösztöndíjak odaítélésével értékelt. Az egyetemi ifjúság nevelésének kérdésével kapcsolatban Jausz úgy vélte, hogy az ifjúság neveléséért elsősorban a tanszékek a felelősek. Nem csak a hallgatóság magas színvonalú oktatására gondolt, a tanszékvezetőket arra kérte, hogy a fiatal, kezdő oktatók munkáját óralátogatással, szakmai konzultációkkal segítsék. A tanszéki ülések alkalmával vitassanak meg nevelési-oktatási kérdéseket is.

Jausz Béla rektorként üdvözölte azokat a változásokat, amelyek az egyetemek életében ekkoriban bekövetkeztek: az egyetem távlati fejlesztési programja, korábban meglévő hagyományok felélesztése, régi-új tanszékek felállítása, korábbi oktatók visszavétele, új szakok indítása, nyugati nyelvszakos tanárok újbóli képzése, hallgatók tudományos tevékenységének fejlesztése, diákotthoni nevelés. Véleménye szerint örömet jelentenek azok a kormányzati törekvések, „nagyszabású felújítási akciók”, amelyek a vidéki egyetemek sorsának fejlődését, gondozását szolgálják.⁶⁴⁵ Úgy gondolta, további tennivalók sora vár még a vezetésre, így például az 1957-es tanévben feladatként jelölte meg a jogi kar visszaállítását. Az 1958-ban tartott rektori tanévnyitó beszédében, a korábban az eltervezett feladatok hiányosságaként tett említést a jogi kar indításának kudarcáról. „A múlt évi programban a helyi párt és állami szervekkel teljes egyetértésben megtervezett feladatunk, a jogi kar lehető mihamarabbi visszaállításának kérdése még a minisztérium erőteljes támogatása mellett sem valósulhatott meg. Amikor ezt sajnálattal állapítjuk meg, nemcsak azért, mert egyetemünk teljessége, az univerzitás újból való megteremtése szenvedett ezzel nem kívánatos halasztást, hanem azért is, mert [...] az egész Tiszántúl jogi szakemberekkel való ellátása marad még jóideig a jelenlegi nehéz helyzetben.”⁶⁴⁶

⁶⁴⁴ 1958. március 27.

⁶⁴⁵ Jausz Béla (1957): Az új tanév felé. *Felsőoktatási Szemle*, 3.sz. 131-134.

⁶⁴⁶ Boros Dezső (1967): *Jausz Béla a pedagógus. Nevelés - Művelődés*. Debrecen, Alföldi nyomda. 13.

A rektori időszak meghosszabbítása

Jausz Béla a dékáni jegyzőkönyvekben tapasztaltak szerint a tanácsüléseken kevés alkalommal nyilvánította ki véleményét, és hozzászólásai rövidek, lényegre törők: „ígéretet tesz, gondoskodni fog”. Felszólalásai hivatalos hangvételűek, jelenléte inkább mondható hivatalosnak, távolságtartónak. Véleményünk szerint viselkedése, tartózkodó magatartása tisztségéből adódott. Felszólalásai többnyire rektori hatáskörére vonatkoztak. Az Egyetemi Tanács üléseit vezető Jausz Béla rektor több alkalommal nyilvánított véleményt, közvetítette a minisztérium utasításait. Az ülések zárásakor összegezte az elhangzott véleményeket, figyelembe vette a javaslatokat, az előkészítő bizottságok munkáját. Nem próbálta véleményét ráerőltetni a tanács tagjaira, nem vállalta fel a nyílt vitákat, hajlott a megegyezésre. A jegyzőkönyvek alátámasztják azt a nyugodt hangvételt, amely az ülések vezetését jellemezte Jausz idejében. Óvatosságára jellemző, hogy úgy próbálta higgadtan védeni a korábbi polgári értékeket, polgári pedagógiai képviselőket, hogy a minisztérium utasításait is szem előtt tartotta, ezt később az üléseken el is ismerte.

Jausz Béla rektorsága idején, ezt a rektori jegyzőkönyvek számos esetben tanúsítják, Sulán Bélával tartotta a kapcsolatot, folytatott megbeszéléseket. Sulán Béla a Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Főosztályának volt vezetője, ebben a minőségében korábban a minisztériumban Jausz Béla munkatársa, felettese volt. A Művelődésügyi Minisztérium képviselőjében Szigeti József miniszterhelyettes, Ladányi Andor főelőadó többször részt vett a tanácsüléseken. A minisztériumi kötelező látogatások alkalmával Szigeti József tartotta a minisztériumban a rektori tájékoztatókat.⁶⁴⁷

Jausz Béla rektori kinevezésének meghosszabbítására találtunk a Magyar Országos Levéltárban a Központi Szervek iratai között az MSzMP Titkárságának dokumentumaiban máig titkosított anyagokat.⁶⁴⁸ (Lásd 12. 13. számú dokumentumok, Melléklet I.). A Művelődési Minisztérium pecsétjével ellátott előterjesztést Szigeti József miniszterhelyettes nyújtotta be a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának az egyetemek és főiskolák új vezetőinek kinevezésére

⁶⁴⁷ Ladányi Andor 1949-től volt tagja az Eötvös Collegiumnak. Ő volt a Bölcsészkarok referense a változó nevű minisztériumban. Elmondása szerint Jauszsal 1957 után került kapcsolatba. „Vir bonus, A Jó Ember” így lehetet szerinte jellemezni Jauszt. Ladányi szerint Jausz nem kereste, inkább került a konfliktusokat rektorsága idején. Kevés tudományos munkával bír, de kiváló nevelőnek ismerte meg, akivel együtt reformálták meg a tanárképzést.

⁶⁴⁸ MOL-M-KS-288. f.-7./33. ö. e. Előterjesztés 1958. július 24. A digitálisan is elérhető anyag titkosított része csak külön kutatói engedély, előzetes bejelentkezés alapján kutatható.

vonatkozóan. A kéthasábosan gépelt anyagon, a baloldalon az 1958-as tanévben, az irat szerint jelenlegi rektorokat, a jobb oldalon a javasolt rektorokat tüntették fel. A dokumentumon kilenc egyetemi kar élére tettek az új rektorra vonatkozóan javaslatokat. A javaslat szerint a sorban a harmadik helyen szerepel a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem, ahol a jelenlegi rektor Jausz Béla, és a következő tanévre is őt javasolja az előterjesztés. Az indoklás szerint Jausz Béla egyetemi tanár, a Neveléstudományi Tanszék vezetője, pártonkívüli. Hosszú gyakorlati múltra visszatekintő pedagógus, akinek eddigi tevékenysége bebizonyította azt, hogy kiváló gyakorlati eredményei alapos és sokoldalú felkészültségre támaszkodnak. A rövid jellemzés nem tesz említést Jausz Béla 1957-1958 közötti, egy éves rektori időszakának vezetői tapasztalatairól. Az irat végén a miniszterhelyettes kéri a titkárságot, „*hogya előterjesztésünket hagyja jóvá.*”⁶⁴⁹ Az iraton Szigeti József miniszterhelyettes géppel és kézzel írt aláírása jól olvasható, mellette kézzel aláírta még Szerényi Sándor. A dokumentum elején ceruzával láttamozta le, és írta alá az előterjesztést Kállai Gyula miniszter, feltehetőleg ceruzával ő pipálta ki a javasolt és elfogadott neveket.

Az előterjesztésben nem minden javasolt személy esetében ilyen egyértelmű a rektori időszak meghosszabbítása. Két esetben, az 1958-ban aktív rektorok helyett új személyekre tett javaslatokkal találkozhatunk. A Szegedi Tudományegyetem esetében az előterjesztés a rektornak az egyetem vezetésében tanúsított határozatlansága, túlzott jóindulata miatt úgy vélték, hogy „jó szándékú törekvései” ellenére sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. A helyette javasolt egyetemi tanárról írt jellemzés kiemelte, hogy pártonkívüli, de dékánként az illető a pártszervezetre támaszkodva, a kommunisták véleményét kikérve működött eddig is. Egy másik esetben betegség következtében kérték a rektorváltást. A kinevezések indoklásában minden esetben szerepel a pártpolitikai hovatartozásra utalás. Négy esetben megnevezik, hogy a jelölt pártonkívüli, de több évtizedes vezetői gyakorlattal rendelkezik. További érvként szerepel, hogy „kiáll a párt irányvonala mellett”, vagy „munkáját a párt irányvonalának megfelelően végzi a pártszervezetre támaszkodva”, a „kommunisták véleményét kikérve működött eddig is.” Fontos szempontként említik, hogy a „pártszervezettel eredményesen együttműködik”, „szilárd politikai állásfoglalásaival hathatós segítséget nyújt a pártszervezet munkájához”. Utaltak a jelölt magatartására is, miszerint az „az ellenforradalom alatt és ma is pozitív”. A szempontok között szerepeltek a vezetői

⁶⁴⁹ Uo.

minősítések is, „jó vezetőnek bizonyult”, „tekintélye van az egyetemen”. További szempont volt az illető oktatói, tudományos munkája, szakmai felkészültsége.⁶⁵⁰

Az előterjesztést az MSzMP KB Titkársága 1958. augusztus 2-án tartott ülésén tárgyalta meg.⁶⁵¹ Az ülésen jelen voltak Fock Jenő, Kádár János, Kállai Gyula és Marosán György. Az ülésről készült jegyzőkönyv „Szigorúan bizalmas” minősítéssel lett ellátva, és eredetileg négy példányban készült. A negyedik napirendi pontban a Tudományos és Kulturális Osztály által az egyetemek, főiskolák vezetőinek kinevezésére tett személyi javaslatok között szerepel, hogy „*Jausz Béla egyetemi tanárt a Kossuth Lajos Tudományegyetem (Debrecen) vezetőjének*” javasolták.⁶⁵² Az iratot géppel és tollal jól olvashatóan írta alá a jegyzőkönyvvezető Barkóczi Imre és az ülés után pár nappal, augusztus 5-én Kádár János.

Az MSzMP Központi Bizottsága Tudományos- és Kulturális Osztályának 1958. augusztus 6-án tartott ülésén is született egy a Politikai Bizottsághoz intézett javaslat az egyetemek új rektoraira vonatkozóan.⁶⁵³ A javaslat 22 példányban készült el, az irat végén az előterjesztő Szerényi Sándor kéri a Politikai Bizottságot, hogy az előterjesztést hagyja jóvá. A dokumentum elején „Láttam” megjegyzéssel Kádár János aláírása később, augusztus 11-én kézzel, tollal írva került rá. Ez a lista a felterjesztésre kerülő egyetemi rektori kinevezésekről bővebb, mint a korábban a Művelődésügyi Minisztérium által tett előterjesztés. Az iraton 14 egyetem vezetőjének személyére tett javaslat olvasható. 12 esetben a korábbi rektor megerősítéséről van szó, két esetben alkalmatlanság miatti váltásról, amelyek közül az egyik indoklása pontosan megegyezik a minisztérium által benyújtott véleménnyel. A másik esetben a megbízott rektort azzal az indokkal távolították el, hogy konzervatív gondolkodású, az egyetem polgári beállítottságú tanáraival tartott fenn szoros kapcsolatot, és az egyetemen csak éles viták árán lehetett megoldani politikai jellegű feladatokat.

Az MSzMP Politikai Bizottság augusztus 12-én tartott ülésén a napirendi pontok között szerepeltek a Tudományos - és Kulturális Osztály személyi javaslatai.⁶⁵⁴ A

⁶⁵⁰ Uo.

⁶⁵¹ MOL-M-KS-288. f. 7./33. ö. e. Jegyzőkönyv 1958. augusztus 2.

⁶⁵² Uo.

⁶⁵³ MOL-M-KS-288. f. 5./90. ö. e. Javaslat 1958. augusztus 6.

⁶⁵⁴ MOL-M-KS-288. f. 5./90. ö. e. Jegyzőkönyv 1958. augusztus 12. A Magyar Országos Levéltár Digit- Archiv Internetes kereső rendszerében az egyetemek és főiskolák új vezetőinek kinevezésére szóló minisztériumi előterjesztés adatvédelmi okokból nem kutatható. Az iratokat külön engedéllyel személyesen tekinthetem meg a Levéltárban. A személyi javaslatokra tett előterjesztések mellett az MSzMP Politikai Bizottságának Titkársága ugyanazon a napon a következő napirendi pontokat tárgyalta még: az ipari árrendezéssel összefüggő fogyasztói árrendezésről szóló előterjesztés, határozati javaslat a

jegyzőkönyv a „Szigorúan bizalmas” minősítést kapta, hat példányban készült. Az ülésen Apró Antal, Biszku Béla, Fehér Lajos, Fock Jenő, Kádár János, Marosán György, Komócsin Zoltán, Nemes Dezső, Rónai Sándor és Somogyi Miklós voltak jelen. A negyedik napirendi pontban szereplő, a Tudományos - és Kulturális Osztály egyetemi rektorokra vonatkozó javaslatait a Politikai Bizottság elfogadta.

Jausz Béla rektorságával egy időben lett rektor az Eötvös Loránd Tudományegyetemen Ortutay Gyula, aki 1957-től 1963-ig töltötte be a tiszte. Háy László 1957-1963 között volt a Marx Károly Közdazdaságtudományi Egyetem rektora. Csűrös Zoltán 1957-1961 között volt a Budapesti Műszaki Egyetem rektora. Csűrös 1909-től járt az Eötvös Collegiumba. Sályi István 1950-től 1961-ig volt a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen rektora. Rados Kornél az Építőipari – és Közlekedési Műszaki Egyetem rektori tiszteét töltötte be 1957-1960 között. Polinszky Károly a veszprémi Vegyipari Egyetem dékánja volt 1954-től 1963-ig, akinek dékáni címét rektorivá változtatták. Az említett rektorok többségében Jauszal egy időben kapták meg rektori kinevezésüket, de Jausztól eltérően tovább töltötték be a rektori tiszte.

A rektori felmentés körülményei

Jausz Béla rektori felmentéséről is attól a szervtől kapott értesítést, amely őt kinevezte. Molnár János miniszterhelyettes szűkszavúan értesítette a 23495/1959. III. ü. o. számmal ellátott változásról. *„Értesítem, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Önt a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen betöltött rektori tisztsége alól 1959. évi szeptember hó 1-ei hatállyal felmentette. Áldozatos munkával végzett rektori tevékenységéért köszönetemet fejezem ki.”*⁶⁵⁵ (Lásd 11. számú dokumentum, Melléklet I.).

Az egyetemen az 1959. évi október 1-ei rendes ülést Sulán Béla⁶⁵⁶ személyében már az új rektor vezette, és a következőképpen nyitotta meg: *„Üdvözlí az Egyetemi Tanács tagjait, és az 1959/60. tanév I. rendes ülését megnyitja. Kéri munkájához a Tanács tagjainak aktív támogatását.”*⁶⁵⁷ Az új rektor részéről egy szó sem hangzott el a korábbi rektor méltatásáról, így persze a tanácstagok közül sem szólalt fel senki és nem

termelőszövetkezeti fejlesztésről a nyári-őszi hónapokban, jelentés az országgyűlési képviselők jelöléséről.

⁶⁵⁵ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

⁶⁵⁶ Sulán Béla nyelvész. Jausz Béla rektorsága idején került pályázat útján az egyetemre. A Művelődésügyi Minisztérium Felsőoktatási Osztályát vezette. 1958. augusztus 1-jétől a Szlav Filológiai Tanszéken lett tanszékvezető egyetemi tanár. ET Jkv. 1958. július 10. XVI. rendes ülés.

⁶⁵⁷ ET Jkv. 1959. október 1-jén tartott I. rendes ülés.

méltatta a korábbi rektor munkáját. Senki nem mondott köszönetet a korábbi rektor érdemeiért, erőfeszítéseiért. Nem volt laudáció. A tanácskozás légkörének megváltozása a korábbi ülésekhez képest, kiolvasható a jegyzőkönyvekből. Jausz Béla jelen volt ezen az ülésen. A rektorválasztás körülményei összehasonlíthatatlanok voltak a korábbival. A Jauszt megelőző Barta János fél éves (!) rektorságát hosszan dicsérő méltatáshoz képest semmi nem hangzott el, ami Jausz Béla rektori időszakáról tett volna említést. A korábbi egyetemi gyakorlat, mely szerint a tanács tagjai, és az újonnan megválasztott rektor köszönetét fejezik ki az elődnek, most csorbát szenvedett. Az univerzitás hagyományai közé tartozik a korábbi rektor méltatása, vagy az, hogy miket hallgatnak el, miről nem szólnak ilyenkor. Függetlenül Jausz Béla rektori, vezetői tevékenységének érdemeitől, ez a legalapvetőbb illemszabályok figyelmen kívül hagyása volt, amely során az előd azt a minimum köszönetet, tiszteletet sem kapta meg, amit feltétlenül megérdemelt volna.

Ezen az ülésen az új rektor előterjesztésére vitatták meg a KLTE 1959/60. tanévi munkatervét. A munkaterv egyik bevezetőben szereplő pontja ellen emelt Jausz kifogást. A munkaterv a következőképpen fogalmaz: *„Érvényt kell szerezni annak, hogy a feladatok elvégzéséért mindenki személyileg, fegyelmileg és anyagilag felelős. A részfeladatok megoldásáért a munkatársak felelősek. Ezért bármiféle munkával való megbízatás nemcsak bizalmat és megbecsülést jelent, hanem felelősségvállalást is. A feladatokat mindenki maximális önállósággal, és kezdeményező készséggel oldja meg.”*⁶⁵⁸ Jausz Béla a vitaanyag megbeszélésének kezdetén, az ülés elején szólt hozzá a témához. A bevezetőben szereplő, az elmúlt évi munkára vonatkozó értékeléssel jórészt egyetértett. *„Azon megjegyzéssel kapcsolatban viszont, amely szerint az elmúlt évben az egyetemen nem érvényesült kellően az egy személyi felelős vezetés elve, nem érzi magát felelősnek.”*⁶⁵⁹ Sulán Béla rektor válaszában arra mutatott rá, mely szerint az egyetemeken általában elmosódott a felelősség kérdése. *„Ezzel az állapottal szakítani kell és minden egyetemi munkaterületen a leghatározottabban érvényesíteni kell az egy személyi vezetés elvét. A vezetés nemcsak címet és jogokat jelent, hanem feladatot, munkát és felelősséget is. Ezt az elvet minden vezető előtt (oktatási területen, adminisztratív és egyéb munkakörökben) egyaránt tudatosítani kell.”*⁶⁶⁰ Jausz Béla nem reagált a válasza. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint Sulán Béla egyszemélyben hozott

⁶⁵⁸ Uo.

⁶⁵⁹ Uo.

⁶⁶⁰ Uo.

döntéseket az üléseken, valamely döntésével személyesen ő zárt le vitákat, vele megkezdődött a visszarendeződés. Az 1950. évi az egyetemek szervezetét szabályzó minisztertanácsi rendelet szerint a rektor az egyetem egyszemélyi vezetője, aki az oktatásügyi miniszternek tartozik felelősséggel, tanácsadó testülete az Egyetemi Tanács, melynek döntési joga nincs, és ettől kezdve tagjai között miniszteri kinevezésű funkcionáriusok is megjelennek.⁶⁶¹ Sulán Béla feltehetőleg erre a rendeletre hivatkozott. Jausz Béla idejében nem ez volt a jellemző. Jausz összegezte, és figyelembe vette az elhangzott véleményeket.

Jausz Béla egyetemen végzett tevékenységéről rendszeresen készültek jelentések. Bizottság vizsgálta oktatói munkáját, tanszékvezetői tevékenységét. Rektori vezetői tevékenységéről két jelentést találtunk. Személyi anyaga egy 1958-ban, és egy 1959-ben készült feljegyzést is tartalmaz. Az 1958. júniusában keltezett feljegyzést az MSzMP M. B. részére Kiss Sándor személyzeti csoportvezető, és Molnár László MSzMP – egyetemi titkár készítette.⁶⁶² A jelentésben a szokásos személyi adatok mellett szóltak vagyoni helyzetéről, tanulmányairól, korábbi megbízatásairól. Az egyetemen végzett működését „alapjában véve” pozitívan értékelték, aki a szocialista pedagógia jegyében folytatja oktató munkáját. Egyetemi előadásai érdekesek, nevelő hatásúak, a szocialista emberformálásra irányulnak. A jelentés szerint, azok közé az értelmiségiek közé tartozik, akik a népi demokrácia oldalára álltak, akiket az ellenforradalom sem ingatott meg. Eddigi tevékenységével hozzájárult a szocialista felsőoktatás kialakításához. Rektori működése alatt szorosan együtt dolgozott a pártszervezettel, *„melynek eredményeképpen a párt egyetemi politikájának érvényesülését biztosítja.”*⁶⁶³ A jelentést tevők úgy vélték, hogy mint rektornak nehézségeket okoz az, hogy professzori kinevezését nemrégén kapta meg, ezért *„rangban idősebb professzortársai mint egyetemi vezetőt csak fokozatosan ismerik el.”*⁶⁶⁴ Az előbbiekből adódóan úgy vélték, hogy a nehezebbnek látszó vezetői feladatokat (esetleg a párt számára fontosabb személyi ügyeket), Jausz úgy igyekezett megoldani, hogy senkivel ne ütközzön, ezért egyes esetekben határozatlannak látszik, ehhez hozzájárul még határozatlansága, *„amely*

⁶⁶¹ Kardos József (2007): i.m., 109.

⁶⁶² Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Feljegyzés az MSzMP M. B. részére. 1958. június 4.

⁶⁶³ Uo.

⁶⁶⁴ Uo.

tényező már eltűnőben van.”⁶⁶⁵ Utolsóként megemlítették, hogy az egyetem ügyeit és fejlődését Jausz saját ügyének tekintette.

A Magyar Szocialista Munkáspárt egyetemi szervezete által 1959. májusában, másodikként készült jelentés is kitért vezetői minőségére. A jelentést, az ehhez hasonlatosaktól eltérően, egy személy, Szendrey István, az MSZMP – titkár készítette, és írta alá „*Mint egyetemi vezetőnek nehézséget okoz az, hogy nincs tudományos minősítése és egyetemi tanári kinevezését csak nemrégén kapta meg. (!) [Ekkor már két éve kinevezett egyetemi tanár.] A nehezebbnek látszó vezetői feladatokat – az előbbiekből kifolyólag (!) – úgy igyekszik megoldani, hogy az egyes személyek részéről se ütközzön ellenállásban. Ezért egyes feladatok megoldása időben elhúzódik, s azok megoldásában határozatlannak látszik.*”⁶⁶⁶

A második, 1959-ben keltezett jelentés a korábban készült belső pártjelentés szinte szó szerinti másolata. Ezt mutatja az a tény, hogy egyetemi tanári kinevezését továbbra is úgy tünteti fel, mint ami nemrégén történt. Az első jelentésben sem vélhetjük ezt az érvelést jogosnak, hiszen 1957 februárjában kapta egyetemi tanári kinevezését, a jelentés közel másfél évvel utána készült. A professzori kinevezésre való utalásban az nyilvánulhat meg, amit az első jelentés is megemlít, hogy a rangban tőle idősebb professzortársak nehezen fogadták el őt, a rektorságának kinevezése előtt pár hónappal frissen, és az egyetemi felterjesztésekhez képest csak későn, megkapott egyetemi tanári cím tulajdonosát. E mögött állhat az is, hogy Jausz tudományos tevékenységét továbbra sem becsülték sokra. Úgy véljük, Jausz Béla az egyetemi professzorok körében tudományos tevékenységének hiányosságai miatt került ellentétes megítélés alá és szigetelődött el. Ez a fajta elszigetelődés azonban nem vonatkozott rektorságára, rektorsága idején a kollégákkal való együttműködésre.⁶⁶⁷

A jellemzés világosan láttatja, hogyan vélekedtek Jauszról még aktív rektori időszakában. A rektori kinevezés előtt nem sokkal, frissen megszerzett egyetemi tanári kinevezése továbbra is támadási felületet biztosított tudományos megítélése

⁶⁶⁵ Uo.

⁶⁶⁶ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 1959. május 27.

⁶⁶⁷ Kornya László elmondása szerint az egyetemi professzorok Jausz Bélát a háta mögött „*tanító bácsinak*” becézték. Az ő visszaemlékezését támasztja alá Vincze László, aki a Jausz Béla vezette gyakorló gimnáziumba járt, majd 1951-től az egyetemen volt rektori titkár, aki úgy vélte, hogy „*Jausz Bélának nem volt olyan nagy tekintélye az egyetemen, mint a gimnáziumban. Egy olyan kis apró dologra emlékszem, és ez mutatja azért a dolgokat. Valaki kitalálta, hogy a rektornak ne mindenki küldjön újévi jókívánságot, hanem föltek egy táblát a rektoriba, egy iskolai táblát, felírták, hogy boldog újévet kívánunk, és a professzori kar feljött és aláírta. És az egyik professzor, na hát akkor kedveskedjünk a tanító bácsinak. Így írta alá. Ezzel a megjegyzéssel. Na, hát szóval, egy akadémikus, az más.*”

szempontjából. Vezetői jellemzése szó szerint megegyezik a korábban készült tartalmával. Vezetői minőségéről máshol nem olvashattunk. Úgy véljük, a jelentés összefoglalja Jausz Béla vezetői tulajdonságait, és a jellemzésben világosan tükröződnek az 1950-es évek második felének politikai viszonyai is. Az 1957-es időszakot követően, az egyetemi autonómia érvényesítése, és annak teljes semmibe vétele közötti időszak átmeneti éveiben nem véletlen tehát, hogy a minisztériumból őt bízzák meg rektornak. A központi állami akarat érvényesítésének szempontjából kinevezése szükségszerűen következett be. 1956-ban, az egyetemi tanácsstagok által közvetlenül megválasztott Barta János után még nem lehetett kívülről, a minisztériumból érkező „középkáder ejtóernyőst” kinevezni a rektori székbe. A „kiválasztott” Jausz Béla képviselte az átmenetet. Nem minden előzmény és gyökerek nélkül érkezett, kapaszkodót jelentett régi kötődése Debrecenhez, az egyetemi hagyományokhoz. Személye egyaránt megfelelt az egyetemi és az akkori minisztériumi elvárásoknak. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint Jausz Béla nem konfrontálódott, nem vállalta fel a konfliktusokat, akkor sem, ha ez az egyes feladatok végrehajtásának időbeni elhúzódását is jelentette. Hajlamos volt a kompromisszumkeresésre, törekedett a megegyezésre, amiben határozatlanságot véltek. Ez a viselkedési attitűd, az a tény, hogy Jausz nem kapkodja el a dolgokat, nem mond ki gyorsan ítéleteket, nem biztos, hogy határozatlanság, vagy morális gyengeség, inkább – ha nem is tudatosan - az ügyek lassítása. A kor elvárásainak megfelelően szerepelt, és ezeknek az elvárásoknak eleget is tett. Kinevezésekor tudhatta, hogy a rektori megbízatás nem lesz hosszú távú, még így is két évig tartott. A jellemzésben inkább az a meglepő, hogy vezetői hiányosságait tudományos minősítésének hiányosságával állítják párhuzamba. A jelentés szerint az egyetemen továbbra is úgy tekintettek rá, mint aki az egyetemi tanári címet gyakorlati pedagógiai elismerése mellett, de tudományos munkáságának hiányában kapta meg. Később, 1965-ben az egyetemen készült nyugdíjazása előtti minősítésében találhatunk szükséztávú utalást rektori tevékenységére. *„1957. augusztus 1-jétől 1959. augusztus 1-ig, igen nehéz időszakban a KLTE rektora is volt. A felsőoktatási reform munkálataiból nagy odaadással vette ki a részét. (A következő megjegyzés, később, más betűtípussal, betoldásként került a gépelt jellemzéshez) Elindítója volt az egyetem fejlesztési tervek kidolgozásának.”*⁶⁶⁸

⁶⁶⁸ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. 1965. július 1.

A Pedagógiai Szemlében közölt életrajzi visszaemlékezésében Jausz rektori időszakáról is említést tett. A pedagógiai, vezetői tevékenységéről valló Jausznál jellemzőnek tartjuk azt, hogy melyek azok a fontos csomópontok, amelyeket kiemelt ebből az időszakból, így például a gyakorló gimnáziumi rendszer visszaállítása a tanárképzés szolgálatába, az 1956 utáni politikai helyzet az egyetemen, az egyetem fejlesztési tervének kidolgozása, a két kar hatékony együttműködése. „... a debreceni egyetem rektora voltam, a második évben a tanárképzési rektorhelyettes ügykörét is betöltve, akkor, amikor a gyakorló gimnázium mostani formában való megszervezése volt soron. Nem volt könnyű feladat 1956 után a konszolidáció munkájának megindítása és keresztülvitele, emellett pedig jó összefogással a két kar és az összes érdekeltek konszenzusával ekkor kezdtük meg a debreceni egyetem fejlesztési terveinek kidolgozását, a Tervhivatal ekkori elnöke által is reálisnak minősített, szerinte jó perspektívákat mutató és általa hathatósan támogatott formában, egy esztendővel előzte meg a minisztérium által elrendelt egyetemi fejlesztési tervezetek elkészítését.”⁶⁶⁹

Jelentős különbséget látunk Jausz Béla gyakorló gimnáziumi és egyetemi vezetői szerepe között. Gimnáziumi igazgatóként valódi építőmunkát kellett végeznie, a semmiből kellett megteremteni egy jelentős intézményt.⁶⁷⁰ Vezetői tevékenységét felülről irányították, akkor sem egy személyben volt vezető, de dönthetett, javaslatokat tehetett, elmondhatta a véleményét, önállóan képviselhetette az általa vezetett intézményt. Igaz egy más korban, más intézmény élén, rektorként is vezetői szerepet vállalt. Ezt a szerepet a Minisztériumban töltötték meg tartalommal. Az általa betöltött szerepkörben megfelelt a helyi, egyetemi, és az őt kinevező, felsőbb elvárásoknak is. Kezelhető volt és szolgált. Jausz Bélát két tanéven keresztül hagyták rektorként hivatalában, használták fel személyét, nem tanév közben távolították el. Amikor a rá bízott feladatokat

⁶⁶⁹ Jausz Béla (1963): i.m., 550.

⁶⁷⁰ A családtagok visszaemlékezése szerint Jausz Béla hatalmas energiával vetette bele magát a rektori munkába, nagy megtiszteltetésnek vette, hogy felkérték rektornak, és rengeteget dolgozott. „Rektorként tervei voltak, lelkes volt, aktívan szervezett, energikus volt, és agilis, építkezett, pénzt szerzett, lobbizott. Jausz Béla morfondírozott a család előtt, hogy egy új világ jön 1956 után, most vállalja el a rektorságot, hiszen nem tudni milyen világ lesz, egy ilyen rendszerben vállalja-e. „Jausz úgy vélte: „Ha itt maradunk, akkor szükség van arra, hogy helytálljunk, akármilyen rossz is.” Rektorként gondoskodott arról, hogy 1956 után ne legyen vérengzés, igyekezett a hangulatot lecsendíteni. Vásáry István személyes közlése. A család visszaemlékezése szerint rektorként többen akadályozták, később támadták is Jauszt. Emlékeik szerint fő ellensége, akitől sokat szenvedett, Sulán Béla volt. Jausz örült annak, hogy végre letelt a rektori időszaka. Úgy vélte, folyamatos nyomás alatt kell megfelelnie a külső elvárásoknak. Különösen érezhető volt ez az 1959-es időszakra. Jausz Judit személyes közlése.

Jausz Béla azért vállalta el az új rendszerben a rábízott feladatokat, például a minisztériumi állást, a rektorságot, hogy megmenthesse az unokáját, akit Vásáry névvel nem fognak felvenni az egyetemre. Jausz azt mondta, ő azt szeretné, hogy neki legyenek elismert érdemei, és ne a Vásáryak bűnei miatt ne tanulhasson tovább a Vásáry unoka. Jausz Judit, Kornya László személyes közlése.

teljesítette, amikor már nem volt rá szükség, lecserélték, leváltották. Amíg a pártállam számára hasznos volt, addig fölhasználták. 1956 után szükség volt egy olyan semleges emberre, aki nem volt régi párttag, mivel az új káderrendszer még nem állt fel, ott sem kötelezte el magát. Személye politikailag hasznos volt a rendszer számára, mert Jausz nem vett részt politikai vitákban. Az adott helyzetben kiegyenlítő ember volt. Családtagjainak visszaemlékezése szerint Jausz belefáradt a rektori teendőkkel járó kompromisszumkötésekbe, megkeseredett.⁶⁷¹ A mór megtette kötelességét, a mór mehet. Jausz előre tudta ezt, de kompromisszumok árán is vállalta a feladatot, amelyek lélekpróbáló idők voltak a számára, és megkönnyebbült, amikor letelt a szolgálat. Tudta, ismerte, a kinevezéssel elfogadta a játékszabályokat, még ha tudta is a rektorváltást, mélyen érinthette. Az egyetem újkori időszakában volt egy Jausz Béla, aki nehéz időben elvállalta a rektorságot, mert diplomatikus, óvatos személye, viselkedése, foltmentes múltja nem volt kompromittálva egyik irányban sem. Mérsékelt ember volt, a régi polgári értelmiséget képviselő személye, szakszerűsége az egyetemen kontinuitást jelentett, a párt számára pártonkívüliként alkalmas volt a kiválasztott feladatra. Az a tény, hogy Jausz Béla elfogadottsága, mint egyetemi vezetője mennyi kompromisszumot jelentett, nehezen kideríthető.⁶⁷²

Jausz Béla rektori tevékenysége nyugodt időszakot biztosított az egyetemnek. Rektorsága átmenetet jelentett a korábbi egyetemi törekvések, és az új pártállami elképzelések között. Jausz Béla személyében a párt igyekezett a régi, polgári értelmiséget képviselő személyek közül választani, akinek nem volt „foltos” az élete,

⁶⁷¹ Orosz Gábor 1959 után találkozott Jausz Bélával, amikor már nem volt rektor. Egy megfáradt, idősödő professzorra emlékszik vissza, akit bár nem ért váratlanul a rektorváltás, mégis mélyen érintette. Úgy véli, *„a rektorváltás az adott történelmi korszaknak megfelelően elő volt készítve, mint ahogyan akkoriban minden a politikától vezérelve. Jausz Béla érdemeit emeli az a tény, hogy különböző, szélsőséges politikai helyzetekben hogyan tudott érvényt szerezni az értékeknek. Világosan látta, hogy rektorsága után hogyan rendeződött vissza minden az egyetemen.”* Jausz Béla reményei és a tények, amelyek bekövetkeztek, őt szomorúvá tették. Remélte, hogy rektori időszaka alatt sikerül minél többet továbbbájtani az 1956-ban az egyetemen megfogalmazott törekvésekből Jausz Béla érezte és bántotta, hogy törekvései nehezen valósíthatók meg. Akkoriban a fiatalság, az egyetemi hallgatók körében volt egy félelemből adódó közömbös tartózkodás a politikától.”

⁶⁷² A visszaemlékezők véleménye szerint Jauszt számos korábbi barátja kritizálta, amiért tanügyi főtanácsosként „átfejlődött” az új rendszerbe. Fájt neki, hogy egy-egy régi barát elfordult tőle azért, amiért az új rendszerben funkciót vállalt. A régi barátoknak nem tetszett, hogy Jausz kiszolgált a kommunista rendszert azzal, hogy feladatot teljesített. Éber János például, aki a gyakorló gimnáziumban volt kollégája, és jó barátja Jausznak, nem járt többet hozzájuk, amikor Jausz rektor lett. Jauszt bántotta Éber viselkedése. Vásáry István, Jausz Judit, személyes közlése.

Vincze László visszaemlékezése szerint: *„Jausz egy egyensúlyi politikát folytatott. Őhöz kötődik, ezt nem nagyon láttam leírva, az egyetem fejlesztés szervezése. Tehát kémiai épület, meg ilyesféle. Akkor az ő vezetése alatt terveket dolgoztak ki, ami nem valósult meg, de egyáltalán, hogy felmerült. Ő egy ilyen egyensúlyi politikát folytatott, tehát elgondolásait nem harsogó, ellenszenves buzgósággal valósította meg, egy ilyen joviális ember volt. Azt hiszem, a legnagyobb érdeme a fejlesztési koncepció felvetése, aztán a néhány új szak megnyitásában való közreműködés, akkor jöttek vissza a modern nyelvi szakok.”*

szükség volt rá. Az egyetem újkori időszakában neve ezt az átmeneti korszakot fémjelezte, és ebben látjuk utólagos érdemeit is. Fék és ellensúly is volt egyben. Bár egyfelől fékezett, lassította a pártállami törekvések megvalósulását az egyetemen, a tevékenységéről készült jelentésben talán ezért róta fel neki a pártvezetés, hogy egyes feladatok megoldása időben elhúzódik. Mindamellettt kompromisszumra kész személye alkalmas volt arra, hogy a felülről érkező, minisztériumi döntéseknek utat engedjen, így a pártállami törekvések fokozatosan érvényre jutottak az egyetemen. Vezetésében a szakszerűség érvényesítésén túl a a korrektség nyilvánult meg. Nehéz időszakban kellett vezetőként helytállnia. Meg kellett felelnie az egyetemi vezetésnek és a felsőbb szervek elvárásainak is. Vezetési tevékenységének mindkét oldalról érkező bírálatait egyaránt el kellett viselnie. Egyik oldalról a minisztériumnak behódoló magatartását kifogásolta alkalmanként az Egyetemi Tanács. Másik oldalról a határozottabb vezetői tevékenységet kérte rajta számon a minisztérium. Rektori tevékenysége legfőbb érdeme a semlegesség biztosítása, amely egy átmenetében is stabil korszakot biztosított az egyetemi lét aktorai számára. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint tevékenysége jelentős részben a korábbi egyetemi rend visszaállítására, az univerzitás megteremtésére, és az egyetem új lehetőségeinek bővítésére korlátozódott. Jausz után a rektori kinevezés mechanizmusa nem változott, egy már az egyetemen lévő oktatót, felülről hozott döntéssel nevezték ki.

A Jauszra rektorként visszaemlékezők⁶⁷³ azonos véleményeket fogalmaznak meg azzal kapcsolatban, milyen politikai állásfoglalás tükröződött Jausz Béla politikai nézeteiben. Úgy vélik, Jausz Béla érdemeit emeli az a tény, hogy különböző, szélsőséges politikai helyzetekben hogyan tudott érvényt szerezni az értékeknek. „*Mérsékelt ember volt*”, aki sohasem volt párttag. Politikailag soha nem volt semmilyen szélsőség tagja. Emlékeik szerint Jausznak nem volt látványos politikai elfoglaltsága, „*nem vállalt direkt politikai szerepet, egyensúlyi politikát folytatott.*” Az előadásai, szemináriumai sem utaltak arra, hogy a politika napi eseményeit be akarná építeni az óra menetébe. „*Nem kötődött látványosan a kor ideológiájához, a kor politikájához.*” „*A klasszikus tudományt képviselte.*” „*A tudományt akarta közvetíteni politikamentesen.*” „*Ideológiai szempontból nem foglalkozott a politikával. Semleges volt.*” „*A gyerek, a pedagógus volt a fontos számára.*” Az előadásai nem arra utaltak,

⁶⁷³ A Jausz Bélára visszaemlékező tanítványok elmondása alapján közöljük a Jauszról alkotott emlékeiket. A véleményeket szöveghűen, a személyes diskurzusok alkalmával elhangzott, a visszaemlékezők által használt pontos szóhasználat szerint jelenítettük meg, alkalmanként a mondanivalót az érthetőség kedvéért kiegészítve.

hogy a napi politika dolgait be akarja építeni a hallgatók gondolkodásába. Úgy vélik, „a kor politikájához való viszonyulásában lojális kellett, hogy legyen. Az óvatosság általánosan jellemző volt az egyetemen, a feszült, passzív légkör, a tanárok és hallgatók megfigyelése köztudott volt.” „Nehéz időben volt rektor.”⁶⁷⁴

3.5. A visszaemlékezések tartalmi elemzése

Kónya Anikó az életkor és az emlékezet kapcsán az emlékek reminiscenciahatásának érvényesüléséről ír.⁶⁷⁵ Tanulmányában idézi Fitzgeraldot, aki szerint „abból a korból őrizzük a legtöbb személyes és történelmi emléket, amikor aktív résztvevők és a közéleti eseményekre legnyitottabbak voltunk.”⁶⁷⁶ Ezzel magyarázható, hogy érettebb kori visszaemlékezések esetében az emlékek száma csökken, de a fiatal évekre tekintve kiugróan sok emlék bukkan fel, ami az emlékezés reminiscenciahatását jelenti. Kónya úgy véli, hogy emlékeink eloszlása az életkor folyamán nem egyenletes, az emlékezeti görbe kiugró reminiscenciahatása figyelhető meg az emlékek felidézésénél akkor, ha az adott esemény az ifjú felnőtt időszakra esik. Tanulmánya alapján, az általa végzett vizsgálatnál ez az időszak a 16-25 éves korosztályra esett. A reminiscenciahatás természetesen felerősödhet más életkori szakaszban is, ha valamely fontos az életutat meghatározó esemény történik az egyén életében. László János szerint az emlékezet felidézésében azok az események bizonyulnak a legemlékezetesebbnek, és hozzátehetjük, hogy lesznek a legmeghatározóbbak, amelyeket az egyének 15-20 éves koruk között élnek át.⁶⁷⁷

A Jauszi visszaemlékezők nagy része életük húszas éveinek elejére emlékezik. Ez volt egyetemista koruk időszaka, ekkor találkoztak Jausz professzorral. Jauszra, mint gimnáziumi igazgatóra emlékezők viszont tizenévesen találkoztak vele. Minisztériumi előadóként, rektorként a vele dolgozó kollégák harmincas éveik közepén álltak kapcsolatban Jauszsal. A reminiscenciahatás természetesen felerősödhet más életkori szakaszban is, ha valamely fontos, az életutat meghatározó esemény történik az egyén életében.

A Jausz-tanítványok esetében azonban életkoruk és emlékeik elevensége a fitzgeraldi reminiscenciahatás iskolapéldája lehet. Az emlékképek, talán nem

⁶⁷⁴ Ladányi Andor, Orosz Gábor, Vásáry István, Vincze László személyes közlése.

⁶⁷⁵ Kónya Anikó: *Szubjektív történelem*. In Kanyó Tamás (szerk.) (2002b): *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó. 149-162.

⁶⁷⁶ Uo. 156.

⁶⁷⁷ László János (2003a): i.m.

egyenlőképpen de szükségszerűen halványodnak. Ami viszont megmarad, az erős kontúrokat mutathat. Ilyen lényegvonásokat megőrző redukciók a visszaemlékezők narratíváiban a Jausz Béláról megmaradt emlékképek.

A tanítványok emlékezetében a hely, az idő, az emlékezet vándorlása és a tevékenységek igazolják, hogy emlékképeik nem anekdotikus elemek, hanem hiteles beszámolói az eseményeknek. A visszaemlékezések elemzésekor beigazolódottnak láttuk a módszertani meggondolások során számos elméletben megjelent, az emlékezet és az oral history jellegzetes tulajdonságai között ismertetett állítást, amely szerint a konstruáló emlékezet a jelenhez köthető, a jelenben íródik, az eltelt idő történéseinek figyelembevételével rekonstruálja a múltat. A tanítványok visszaemlékező soraiban is előfordul, hogy a múltra emlékezve a jelenben megfogalmazott gondolataikkal értékelik az eseményeket.

Az interjúrészletek átstrukturálásának alapvető célja az volt, hogy az élmények feltárása során egymás mellé kerüljenek az azonosságokra vonatkozó emlékképek. Az így szerkesztett anyagból kiderül, hogy a Jausz Bélával kapcsolatos legmarkánsabb élményvilág mely szerepe köré csoportosul. A kapott eredmény azt mutatja, hogy a tanítványok emlékeiben legtisztábban és legpontosabban Jausz Béla, mint tanár, mint pedagógus példakép, mint előadó él. A pedagógusportré megjelenése több szempontot is tükröz számunkra. Egyrészt a megkérdezettek nagyobb része Jauszal tanár-diák viszonyban találkozott, ezért is nyilvánvaló az emlékekben a tanárkép jelenléte. Másrészt igazolódik az az állításunk, amely szerint Jausz Béla pályáját és pályája során betöltött szerepeit a tanári minta, a pedagógus professzor külsőségeiben és tartalmában megnyilvánuló vonásai jellemezték leginkább. Ez az a szerep, amelyet a legtöbben megemlítettek és erre tudtak leginkább visszaemlékezni. A visszaemlékező érzelmi telítettség is ebben az élménykörben nyilvánul meg leginkább. A tisztelet és a magas fokú elismerés hangján szólnak róla.

„Áldott emlékü Béla bácsi tiszteletére mindent meg kell tenni, hogy emléke ne halványuljon el.”

„Nagyon elegáns, tekintélyt, tiszteletet keltő megjelenés. Javakorabeli úr. Kulturált, elegáns.

„Vasalt, jól fésült, őszülő úr.”

„Volt benne bizonyos esztétikai igényesség. Végtelen rend, arányosság, törekvés erre a külsőben is. Elegánsan járt.”

„Példaadó volt megjelenésében is. Szálfaegyenesen járt. Igazi szép ember volt, jó tartású, aranykeretes szemüvegével, igazi professzoros külsővel. Az ember ilyennek képzelet el a klasszikus egyetemi professzort.”

„Megjelenésben, küllemben hozzá fogható kevés volt. Igazi barokkos, szép megjelenésű professzor. Mindig, mint aki a skatulyából lépett ki. Kitűnt magasságával a többiek közül. Minden tekintetben, mint egy igazi huszártiszt, jó svádájú.”

„A szép szavával, stilisztikai tökély volt mondandójának a tartalmassága, ... őt érdemes volt meghallgatni.”

Az interjúalanyok többsége pedagógusként dolgozott. Tanítványként emlékeikben elsősorban ezért is jelenik meg „a tanár” Jausz Béla. Pályájuk ars poeticájának megfogalmazásában a mintát és példát egyetemi tanulmányi éveik alatt, elmondásuk szerint, nagyrészt Jausz Bélának köszönhetik. A szakirodalomban számos szerző véleménye egyezik meg abban, hogy az emlékezet konstrukciós tevékenység. Halbwachs és Bartlett értelmezésében is a jelenből íródó emlékek rekonstrukciója több pusztán felidézésnél. A Jausz-tanítványok emlékeik felidézésekor a mai tanári mintával, tanári tekintéllyel kapcsolatos hiányosságokat állítják szembe saját megfigyeléseikkel, az egykori elvárásokat a ma tapasztalt személytelenséggel. A visszaemlékezések ebből a szempontból is - bár a múltra vonatkoznak - a jelenből íródnak. A Jauszra visszaemlékezők a pedagógus hivatás korábbi tiszteletét is célként fogalmazzák meg, miközben rá emlékeznek. Véleményük szerint abban rejlett a professzor értéke, hogy ő maga nem változott. Öltözködése, magatartása, a pedagógia tudománya, a tanítványok iránti tisztelete örök értékek maradtak a számára.

A tanítványi körnél a kétféle tanárkép összeecsúszik. A Jauszról megfogalmazott professzori kép megfelel a klasszikus egyetemi tanárról kialakult képnek. Professzoros tanárnak látták, az ezt megjelenítő nyelvi kifejezésekkel, jelzőkkel ruházták föl (pl. megnyerő, egyetemi katedra). Az emlékezet egybegyűrja a neki tulajdonított vonásokat.

„Jól bánt - a mai értelemben vett - rejtett tanterv eszközeivel. Beszéd közben ösztönösen igyekezett a diák szemébe nézni.”

„Jausz Béla Professzor úrtól tanultam a tanári hivatás méltóságát, eleganciáját, kulturáltságát.”

„... példaadó volt megjelenésében is...”

„a diák tehetségének, személyiségének tisztelet sugárzott belőle...”

„... az órának legyen fegyelmezettsége, kultúrája, legyen egy elegáns formája”

„A tanítványokat kollegaként kezelte”

„a tanítás szép, fontos munka”
 „a cédulázást, a tudományos kutatás alapjait tőle tanultam...”
 „a hivatás presztízse, tekintélye”
 „a könyvtárhasználatot fontosnak tartotta”
 „... mert tanulni lehetett tőle...”
 „A gyerek, a hivatás volt a fontos.”

A tanítványok visszaemlékezéseiből kirajzolódnak egy ember külső és belső tulajdonságai, személyiségének legfőbb, a diákok, hallgatók által is megfigyelhető jellemzői. A Jausz külső megjelenését észrevételező visszaemlékezők az 1950-es években láthatták a professzort. Jausz Béla magán viselte a polgári külső jellegzetességeit. Az otthonról hozott pedánsan elegáns megjelenés ifjúkorától kezdve jellemző volt rá. A két világháború közötti években, amikor több kultúra keveredése és találkozása jellemezte a kort, Jausz Béla nem tűnt ki a környezetéből, a visszaemlékező egykori gimnáziumi diákok nem is ezt a jellemző vonást említik meg vele kapcsolatban. Az 1950-es, - '60-as években a rá emlékezők azért tartották őt megjelenésében is professzorosnak, mert külsőségeiben is eltért a korban általánostól.

„Kulturált, elegáns. Vasalt, jól fésült, őszülő úr.”
 „... igazi professzoros külsővel. Az ember ilyennek képzei el a klasszikus egyetemi professzort.”
 „... esztétikai igényesség. Végtelen rend, arányosság, törekvés erre a külsőben is. Elegánsan járt.”
 „... Igazi barokkos, szép megjelenésű professzor.”
 „... tekintélyt, tiszteletet keltő megjelenés...”
 „... igazi szép ember...”
 „... mint egy igazi huszártiszt, jó svádájú...”
 „... mint egy angol gentleman...”
 „... jelenség volt...”
 „... precizitás, komolyság, szigor és emberség jellemezte...”
 „... a személyiség tisztelete sugárzott belőle”
 „... emberséges...”
 „... megértő, elnéző fölény...”
 „Humanista volt.”
 „... udvarias magatartás, erkölcsös ember”

„Betartotta az etikett szabályokat.”
„Betartotta a fontos alapértékeket: igaz – szép – jó”
„... humanizmusából fakadóan...”
„... beszédes, közvetlen ember”
„... szerény...”
„... puritán, egyszerű...”

Az egyes visszaemlékezők ide vonatkozó, összegyűjtött gondolatai mondanivalójuk azonosságát hirdetik. Az egymás mellé állított azonos jelentéstartalmak azt a tényt erősítik meg, hogy az egykori tanítványokban - függetlenül egymástól - ugyanaz a kép él hajdani professzorukról. A tanítványok emlékei túlzott idealizmusról, a professzorral szemben érzett érzelmi túlfűtöttségről tesznek tanúbizonyságot. A visszaemlékezők legnagyobb része a pedagógusideált megtestesítő személyiségjegyekkel jellemezte Jauszt. Ugyanazokat a sablonokat használják és alkalmazzák a professzorról alkotott kép megrajzolásakor.

A visszaemlékezésekben nem csak az illeszkedések a jellemzőek. Érdekes az is, amikor ebből a szempontból egy tanítvány véleménye eltér a többiekétől:

„... Nem emlékszem, hogy Jausz valaha is megállt volna velünk, diákokkal a folyosón beszélgetni... Közvetlen volt, de tartással rendelkezett.”

Ez az egyetlen idézet felerősíti a többiek emlékeit, hiszen az idézett interjúalany saját bevallása szerint is egy idős, „megfáradt” emberrel találkozott, akit véleménye szerint „bántott rektori leváltása, hogy törekvései nehezen valósíthatóak meg a kor politikai viszonyai között”. Igaz ő is megemlíti Jauszról, hogy

„... Pestről járt le... Szerénységét jellemzi, hogy bement a tanítványokhoz, mindig hozott valamit, ennivalót...”

Ehmann Bea tanulmányában az emigráns visszaemlékezők emlékei alapján úgy véli, hogy: „Az egyes mondatok hűtlenné válnak azokhoz, akik eredetileg kimondták őket, és a közös élményuniverzum mintázatának elemévé változnak át. E mintázatban még a legártatlanabbnak tűnő kijelentések is többletjelentést kapnak, ez a Mérei által utalásnak

nevezett közös, de nem együttes élmény.”⁶⁷⁸ Mérei Ferenc elmélete szerint az együttes élmény érzelmi többletet jelent.⁶⁷⁹ Pataki Ferenc a kollektív emlékezetet úgy értelmezi, hogy az egyének ugyanazt az eseményt átélve, ugyanazokat az élményeket rögzítik emlékezetükben.⁶⁸⁰ Pataki szerint az együttesesség növeli az egyénileg átélt élmények intenzitását, érzelmi telítettségét. Az együttes élmények közös értékeket hordoznak, amelyek ki is jelölik a csoport szimbolikus határait, melynek tagjai sok esetben nem is ismerik egymást. Az azonosságélmény ugyanazt az élményt átélő csoport tagjait jellemzi. Az így kialakult közösség magán viseli a csoporthoz tartozás ismérveit. Ez a csoporttöbblet táplálja a csoport tagjai közötti csoportkohéziót, az együvé tartozást, a közös gyökereket, az azonos múltat. Azokat a kapaszkodókat, fogódzókat, amelyek az egyént kollektív emlékezete és együttes élménye révén egy csoporthoz kötik. Ez a közösség jellemzi a Jausz Bélára visszaemlékezőket, a kutatásban megkérdezettek körét is. A Jauszhoz fűződő ismertség jelöli ki a csoport határait, ezek a Pataki és Mérei szerinti együttes élmények. Mérei úgy véli, az együttesen átélt élménynek intenzívebb hatása van, mint az egyedül átéltnek, és ez érzelmi többletet adhat a csoport tagjainak.

681

A Jausz Bélára történő visszaemlékezések esetében az élményközösség az, ami összeköti az interjúkat. A Jausz-tanítványok visszaemlékezéseiben is felmutatható az azonosságélmény, amely alapján a közös élményt átélt emlékekből, azok felelevenítéséből ráismerhetnek a másik személy és a saját élményük azonosságára. Jelen kutatásunk esetében a visszaemlékezők együttes élményének számos dimenziójában jelentkező érzelmi többlet van. A Jauszra emlékezők azonos élményekből táplálkoznak, ezért nem szembetűnő véleményük azonossága. A Jauszra, mint gimnáziumi igazgatóra emlékezők ugyanabba a gimnáziumba jártak. A professzort hallgató diákok ugyanabban a légkörben, ugyanazon a témákon szocializálódtak, és ugyanazt a professzort tudhatják tanárjuknak, példaképüknek.

Jausz Béla személyisége, az általa képviselt értékek az őt körülvevő kortól függetlenül sem változtak meg. Mérei szerint a nem együttesen átélt élmények kiváltó ingere az utalás, amely független attól, hogy az emlékezők ismerik vagy sem egymást. A szubjektív egyéni élmények azonosságuk folyamán felerősödnek, egymást

⁶⁷⁸ Ehmann Bea (2002): *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés.* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 119-134.

⁶⁷⁹ Mérei Ferenc (1998): *Lélektani napló.* Budapest, Osiris Kiadó.

⁶⁸⁰ Pataki Ferenc (2003): Együttes élmény, kollektív emlékezet. *Magyar Tudomány*, 1. 76-86.

⁶⁸¹ Mérei Ferenc (1989): *Társ és csoport.* Budapest, Akadémiai Kiadó.

kiegészítik, és kollektívvá válnak. Az azonosságélmény rendkívül fontos a hovatartozás szempontjából. A közös élmények egyazon csoporthoz való tartozást feltételeznek. A csoporthoz kötődés feltétele a csoport által közvetített normák, a csoport által képviselt értékek, kommunikációs formák, azonos élmények összessége. A csoportidentitás megerősíti az egyén szubjektív élményét.

A visszaemlékezők azonosságélménye jelenik meg akkor is, amikor a professzor előadásmódjára emlékeznek.

„... választékosan fogalmazott”

„... Maga a tökély volt mondandójának a tartalmassága.”

„... Hosszú, gondosan megfogalmazott mondatokat használt [...] a gondolkodás finoman kiművelt logikájával. Előadásában élvezni lehetett, hogy egy percig sem veszti el a fonalat, nem mellébeszél, gondolkodását fegyelmezettség jellemzi. Képes volt bánni a nyelvvel, választékosan fogalmazott.”

„... Rendszeretet érvényesült az előadásaiban, amelyek jól felépítettek voltak. A szónoklattan mestere volt; „lebilincselő előadó”. A retorika szabályai szerint nagyon színesen, logikusan, jól összefogottan beszélt. Stilisztikai bravúrt jelentettek mondatai.”

„... Szépen, igazi professzorosan indított, majd szűkítette az előadást. Maga a tökély volt mondandójának a tartalmassága, annak gyakorlati kisugárzása. Mintaadó példa volt a tanítványok számára hogyan kell világosan, szabatosan, magyarul fogalmazni. Amit elmondott, az átgondolt volt.”

Jausz Béla pályája során számos esetben, (pl.tanszékvezetői pályázata, tanszékvezetői rektori tevékenységének minősítésekor) hivatkoznak széleskörű gyakorlati pedagógiai tapasztalatára, pedagógiai jártasságára, több évtizedes gimnáziumi tanári múltjára, amely kiváló gyakorlatot jelentett a számára. Ezzel utaltak arra a közel 27 évig tartó időszakra, amelyet Jausz Béla 1919–1945 között Kisújszálláson és Debrecenben gimnáziumi tanárként töltött el. Szakmai pályája során ezt a valódi pedagógiai gyakorlatot számos esetben említették meg vezetői, pedagógusi tevékenységének értékelésénél. Az őt minősítő kollégák és személyzeti referensek véleménye mellett az egykori tanítványok, Jausz Béla egyetemi előadásait hallgató diákok narratíváiban is megjelenik, hogy az előadónak – tapasztalataik szerint - hatalmas gyakorlati jártassága van.

„... Érződött az előadásán, hosszú időt töltött el középiskolában.”

„... Gyakorlatias tanár volt. Nagyon fontosnak tartotta a szemléltetést, a vizuális bemutatást. Szemléltetés és magyarázat váltakozott nála, megfelelő sajátos ritmust kellett, hogy adjon az ő tanácsai alapján. Ezt a szisztémát alkalmazta a gyakorló gimnáziumban is.”

„... Volt benne megértő és elnéző fölény a valamikori gimnáziumi diákjaival szemben. „Ha szemtelenek is a kamaszok, meg kell érteni őket. Engem egy gyerek nem sérthet meg, hiszen ismerem az egyéniségét” – mondta.”

„... Többször hivatkozott középiskolai tanári múltjára, ez sok diáknak szimpatikus volt. Előadásain, a szituációk megértésénél a középiskolai gyakorlatára hivatkozott. Természetesen élte meg, hogy az ő példatárára, pedagógiai tapasztalatára lehessen építeni.”

„Jausz Béla, az elmélet oktatója segített abban, hogy az előadásain a legnagyobb művelődési háttérrel hozta fel azokat a gyakorlati példákat, amelyeket később a gyakorló tanítás ideje alatt felhasználtunk.”

A tanítványok visszaemlékezéseiből kiderül, hogy életükben fontos szerepet játszott egyetemi éveik alatt az, hogy Jausz Béla professzort tanáruknak tudhatták. Ez az időszak emlékeikben pozitív eseményként él, annál is inkább, mert későbbi pedagógus pályájukat erre az élményre építették fel.

„... Fölemelte magához a tanítványokat és kollegaként kezelte őket. Föl lehetett rá nézni.”

„... A fegyelmezett logikai gondolkodást, a humánus emberi magatartást tanultam tőle. Az igényességet, precizitást, a külső eleganciát. A fegyelmezett külsőt, ami belső tartalommal is párosult. A logikai menetre figyelve kitekintéseket, megjegyzéseket tenni – ezt nagyon fontosnak, követendőnek tartottam, én magam is előadások során.”

„... A diákok szeretetét, a velük szembeni megértő és elnéző fölényt tőle tanultuk. Szerettük, sokan és szívesen jártunk az óráira.”

„... A tanári hivatás szépségét, méltóságát, kulturáltságát, eleganciáját tőle tanultuk.”

„... Számunkra, tanítványok számára Jausz Béla professzor neve ma is fogalom, akire kötelesség emlékezni. Példának tekintjük, őrizzük emlékét.”

„... Szerettük, sokan és szívesen jártunk az óráira. A pedagógus tiszteletét, tekintélyét közvetítette.”

Gyáni Gábor a téma kapcsán úgy véli, hogy ez a pozitív esemény „már jó előre kijelöli, hogy az emlékezés a személyes életút, mely tényeit és történéseit fogja különösképpen

előnyben részesíteni.”⁶⁸² Jausz Bélát példának tekintő, a pedagógusról, az egyetemi professzorról alkotott idealizált kép látható a visszaemlékezők diskurzusaiban. Jausz Béla megfelelt ennek a modellnek. Gyáni az oral history módszerét „primer forrásnak” tekinti abban a tekintetben, hogy az elbeszélte esemény szereplőinek személyes élménye tárul fel általuk.⁶⁸³ Ez a közvetlen autentikus emlékezet teszi egyedivé az oral history kutatási módszert. Ugyanezt a személyes érintettséget hangsúlyozza Thompson, aki szerint a módszer alkalmazásával a múlt reálisabb rekonstruálásával vagyunk képesek megeleveníteni eseményeket.

Jausz Béla megbízott tanszékvezetői tevékenységének idején, a tanszékvezetői pályázat kiírása előtt, 1952 tavaszán, az egyetem részéről egy átfogó, a tanszék munkáját, oktatási tevékenységét, a hallgatók véleményét is figyelembe vevő vizsgálatra került sor, amely során ellenőrizték a tanszéki oktatószemélyzet óráit. A vizsgálati bizottság tagjai beszéltek az intézeti tagokkal, hallgatókkal, előadókkal, óralátogatásokra került sor, vizsgálták az előadások tartalmát, Jausznak az egyetem mindkét karán tartott pedagógia óráit, Jausz előadásmódjának tartalmi, és formai jellemzőit is. A bizottság megállapítása szerint a látogatott óra jól volt felépítve. A visszaemlékezők diskurzusaiban is megjelenik az egyetemi előadások tartalmára való utalás.

„Az akkori oroszból fordított tankönyv előadásra vonatkozó tartalmát röviden ismertette, majd arra építette fel a saját gondolatait. A korabeli szovjet pedagógia túlsúlyát az általános műveltségi körből adódó példákkal próbálta ellensúlyozni. Évek múltán is jól emlékszem a német irodalomból vett példákra.”

„A Kairov pedagógia könyv alapján tartotta az előadást. Jausz hivatkozott a könyv tartalomjegyzékére, de másról beszélt. Jausz Előadásain bőven hivatkozott a német klasszikus, nevelésfilozófusokra. Az egyetem '50-es éveinek marxista előadásai mellett óriási különbséget jelentettek Jausz előadásai.”

„Az előadásokon kötelező volt megemlítenie az orosz pedagógusokat.”

„Az idézeteknél egyenlően próbált bánni a világi és szovjet irodalommal. Célszerűnek érezte a hivatkozást valamelyik marxista „helyre”. Ez a korban más professzorokra is igaz volt.”

„A fontosabb idézeteket pontosan, jegyzetből idézte. Leginkább német klasszikusokra hivatkozott, de szívesen idézett angol és más nemzet szerzőitől is.”

⁶⁸² Gyáni Gábor (2002): 56-os menekültek emlékező stratégiái. In Kanyó Tamás: *Emigráció és identitás*. 140.

⁶⁸³ Uo. 143.

„Leginkább német klasszikusokra hivatkozott, de szívesen idézett angol és más nemzeti szerzőktől is.”

„Főleg a német irodalomból vette a példákat, évek múlva is emlékeztem rájuk.”

„A szovjeteket mellőzte. Ezekre Ő nem hivatkozott. Inkább német klasszikusokat idézett.

Fogalomrendszerében a korábbi évtizedek pedagógiai, pszichológiai ismeretei jelentek meg, de érthetően célszerűnek érezte a hivatkozást valamely marxista szellemű szakirodalmi műre is.”

Az 56-os menekültek emlékező stratégiáiról szóló tanulmányában Gyáni Gábor azt gondolja, hogy amit az emlékezők az interjúkban Svájcról megfogalmaznak az „... folyamatosan keletkező tudás megnyilvánulása, vagyis egy későbbi mentális konstrukció.”⁶⁸⁴ A Jausz-tanítványokkal készült beszélgetésekre vetítve Gyánival egyetértve úgy véljük, hogy a visszaemlékezők a professzorról alkotott véleményüket úgy konstruálják, hogy a későbbi tapasztalataikkal, saját pályájuk során keletkező új élményeikkel, találkoásaikkal vetik össze. Visszaemlékezéseikben azt fogalmazzák meg, hogy Jausz másokhoz viszonyítva is emlékezetes maradt számunkra. Ez az összehasonlító, konstruáló emlékezés igazi reflexió a jelenből a múltra. A visszaemlékezők narratíváiban világosan látszik, hogyan van jelen az interjúkban a múlt.

„... Sajnálom, hogy a tömegoktatás miatt ez elvész. Kár, hogy a régi értékek elvesztek. A szép nemes hivatást, az emberformálást, a kultúra közvetítését végig megtartottam tanári pályámon magamban. Ma ez egészen másképp van.”

„... Sajnálom, hogy a tömegoktatás miatt ma a klasszikus értelemben vett tanár-diák kapcsolat, a régi értékek tisztelete elvész, a tanári tekintély csökken.”

„... Sokkal inkább mintája volt a szó legnemesebb értelmében vett polgári értékrendnek, polgári mintának és kultúrának, mint manapság.”

Az emlékezet fennmaradásának közvetítő eleme a nyelv. F. Michael Connelly és D. Jean Clandinin úgy vélik, hogy a nyelvnek meghatározó szerepe van abban mi és hogyan marad meg emlékezetünkben, amit a kutatás során tanulmányozunk.⁶⁸⁵ Az emlékezés folyamatában az egyén memóriájában megjelenő képek „megszólaltatásában”, azok felszínre hozatalában a nyelv szolgál eszközként. A

⁶⁸⁴ Gyáni Gábor (2002): i.m., 142.

⁶⁸⁵ Connelly, F. M. and Clandinin, D. J. (1990): Narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19. 5. 485.

visszaemlékezések lejegyzése és megőrzése révén nyelvi hagyományaink értékmentése, értékteremtése is feladat volt számunkra. Nora értelmezésében az emlékezést értékmegőrző, értékátadó kötelességnek tartja. A kommunikatív emlékezet részeként, az interjúalanyok emlékei által – Assmann és Thompson értelmében - a hétköznapi emberek mindennapi történelmét örökítettük meg. Emlékezetük megőrzése mellett vált lehetővé a hivatalos, írott dokumentumok tartalmának ismeretén túl, a hétköznapi, máshonnan meg nem ismerhető történelmének a feltárása is. A visszaemlékezések elemzésekor beigazolódott, hogy láttuk a módszertani megfontolások során számos kutató (Bartlett, Halbwachs, Gyáni,) elméletében megjelent, amely szerint a konstruáló emlékezet a cselekmények óta eltelt idő történéseinek figyelembevételével rekonstruálja a múltat. A tanítványok visszaemlékező soraiban is találunk arra példát, hogy gondolataikkal átértékelik a korábbi eseményeket.

A Jausz-tanítványok visszaemlékezéseit olvasva látszik, hogy a megkérdezettek nem csak a tények szintjén emlékeznek vissza. Emlékeiknek érzelmekkel teli gazdagsága, tartalmassága, zsúfoltsága, magával ragadó lendülete árulkodik személyességről. Az érzelmi telítettség szól arról, hogy az emlékező személyesen mennyire érintett az eseményekben.

Mindezt figyelembe véve állíthatjuk, hogy az interjúalanyok hűen emlékeznek vissza egykori professzorukra. Gondolataik fedik egymást. Mindannyiuk emlékében ugyanaz a kép él hajdani tanárukról. Az egykori diákok által közkeletű professzorról a tanítványi kör tagjai a minden elvárásnak megfelelő ideális pedagógus, az igazi példakép eszményképét vetítik elé. Egyazon sémákban gondolkoznak visszaemlékezéseikben. A pedagógusokról alkotott idealizált kép sablonjait használják, olyan paneleket, amelyek alkalmasak arra, hogy egy tanármodellt jellemezzenek vele. Emlékeikben Jausz Béla Professzor Úr személye megfelelt ennek a mintának. A visszaemlékezésekben megjelenő Jausz Béla-kép a visszaemlékezők pedagógus - reprezentációjának tekinthető.

A narratív kronológiának megfelelően az egyén visszaemlékezése közben, az elbeszélések során a megfelelően és gondosan megfogalmazott kérdésekkel befolyásolhatjuk, hogy az interjúalany mire emlékezzen. Az emlékek torzulása így jelentősen függ a vizsgálati módszerektől is. A félig struktúrált interjú elkészítése során gondosan megtervezzük az emlékek előhívásának körülményeit. A megfelelően megfogalmazott kérdéssel igyekszünk a feltoluló emlékeket előhívni. A megkérdezettek

saját gondolatmenetének teret engedve, emlékeiket felidézve jutunk az információk birtokába. Az interjúkérdések csak a téma irányultságát jelölik ki, nem határolják be az interjúalanyok véleményalkotási szabadságát, egyéni megfogalmazását és saját gondolataik kifejtését. Az emlékek előhívását segítő szempontok (így például személyes dokumentumok, évkönyvek, fényképek megtekintése) felébreszthetik a megfakuló emlékek felszínre kerülését. Pataki Ferenc szerint a „reprodukálás pillanatának érzelmi-hangulati állapota” elősegíti a hasonló jellegű élmények pontos felidézését.⁶⁸⁶

Nora szerint az emlékezetnek eszközökre van szüksége. Ezek lehetnek anyagi, funkcionális, szimbolikus *lieu de mémoire*-ok. Amit Nora *lieu de mémoire*-oknak, emlékezhelyeknek nevez, azt László János szűkebb értelemben „képszerű mag”-nak hívja. Értelmezésükben ezek lehetnek valamely tárgy, esemény, intézmény, személy vagy helyszín, amelyek feladata a múlt eseményeinek a közvetítése számunkra.

Véleményünk szerint, a gyakorló gimnáziumot és az egyetemen, a Neveléstudományi Tanszéken a professzorok nevéhez köthető tudományos műhelyeket, jeles személyeket is tekinthetjük *lieu de mémoire*-oknak, azaz olyan ikonoknak, amelyek köré egyfajta narratív séma tud szerveződni.

A kommunikatív emlékek a szóban elbeszélt személyes tapasztalatokat rögzítik. Assmann és Thompson egyaránt kiemelik, hogy a szóban elbeszélt emlékek olyan eszközt képviselnek a történelem közvetítésében, amely képes azokat az embereket a saját elbeszéléseiken keresztül a középpontba állítani, akik közvetlenül élték meg az adott eseményeket. A kultúrát hordozó mindennapok emberének autentikus emlékezete így biztosít emberközeliséget a múlt megismerésében.

Gyáni Gábor az emlékek felelevenítése kapcsán úgy véli, hogy a személyes érintettség döntő módon hat arra, hogyan emlékezünk. Kutatásunk kapcsán az egykori gimnáziumi diákok, akik Jausz Bélával mint igazgatóval találkoztak, kevésbé emlékeznek a vele kapcsolatos történésekre. Az egykori egyetemi tanítványok, demonstrátorok, akik közelebbi kapcsolatban álltak vele, az emlékek érintettsége folytán is részletesebben elevenítik fel a múlt eseményeit. A szubjektum érintettségével a múlt eseményeinek sokoldalúbb rekonstruálását tudjuk kialakítani. Így az oral history több mint módszer, szemléletmód is, ahol a szubjektív élmények közvetlensége, a szóbeli források tanulmányozása biztosítja a kutatás alapját.

⁶⁸⁶ Pataki Ferenc (2004): *Érzelem és identitás*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó. 198.

A visszaemlékezők a self narratíván, a bennük élő emlékek hálóján keresztül érzékeltetik azt, ahogyan ők Jauszt, a pedagógust látták. A tanítványok által őrzött személyes emlékek, az általuk Jausz Béláról megrajzolt kép az ő egyedüli igazságuk.

Jausz Bélára rektorként emlékezők véleménye minden esetben megegyezik abban, hogy Jausz Béla a rektori szerepkörrel járó elvárásoknak megfelelően szerepet teljesített. Jausz Béla esetében úgy vélték, hogy az egyetemi vezetői megbízást igyekezett a tőle „megszokott lelkiismeretességgel” végezni. Véleményük szerint Jausznál az akkori politikai a rendszerhez való asszimilálódás figyelhető meg. Az órá emlékező rokonok, ismerősök, tanítványok ezt az alkalmazkodást látszatnak tekintik.

„politikailag soha nem volt semmilyen szélsőség tagja”

„sohasem volt párttag”

„idegen volt tőle minden szélsőség”

„Jausz nem kereste a konfliktusokat rektorsága idején”

„nehéz időben elvállalta a rektorságot”

„Jausz múltja nem volt 'foltos', nem kompromittálta magát”

Az oral history jelentősége ott is számottevő, ahol valamilyen okból éppen az elhallgatott történetekből lehet olvasni, így a társadalmi hallgatás övezte események feltárásában is segítségünkre lehet. Kutatásunk esetében az interjúalanyok vagy nem beszélnek, vagy Jausz tudományos munkásságának hiányosságáról tesznek említést. Az 1970-es években nem a megjelenésen, a professzoros külsőn, a polgári értékrendet képviselő magatartáson volt a hangsúly, hanem a tudományos munkásság hiányán.

„Béla bácsinak kevés tudományos munkája volt.”

„Jausz nem volt elsővonalbeli tudós, kevés publikációja volt.”

„Úgy tudom nem a tudományos munkája volt a jelentős.”

A kapott narratívákat aszerint is vizsgáltuk, hogy melyek azok a szavak, kifejezések, amelyek súlyozottan fordulnak elő a szövegekben és többször ismétlődnek. Ez esetben nem fontos a visszaemlékező véleménye mögötti személy azonossága. A tartalmi azonosság az egyik elem, ami hangsúlyt kap az értelmezésekben. Megjelennek

a tanári, előadói, vezetői, magánemberi attitűd jellemző vonásai, azonos pontjai, amelyek számos esetben felbukkannak a visszaemlékezésekben.

A szövegből azokat a szavakat emeltük ki és foglaltuk táblázatba, amelyek a visszaemlékezők narratíváiban több alkalommal előfordulnak.

A korpuszból kiemelt szavakat tartalmilag vizsgálva, azok valamennyi esetben az ideális pedagógusmintát közvetítik. Azokat a klasszikus értékeket, amelyek az idealizált pedagógus általános tulajdonságait jellemzik. Jausz Béla esetében szembetűnő, hogy minden szerepkörben (tanárként, előadóként, vezetőként), valamint egyéni tulajdonságaiban is a visszaemlékezők említést tesznek külső tulajdonságairól. A megjelenésnek ez az értékelése, a külső szemlélő első benyomása, ami a későbbi közvetlenebb tapasztalatszerzés során mélyülhet el, értékelésként visszatér a Jauszra emlékezők narratíváiban. A külső tulajdonságok idealizált személyiségjegyei, a szép embert megjelenítő jelzők hangsúlyosan jelennek meg a visszaemlékezésekben és alkalmanként szövegazonosan is, de mindenképpen azonos jelentéstartalmat közvetítenek. A külső és belső tulajdonságokban a szép-jó-igaz klasszikus értékekhez kapcsolható jellemzőkre ismerhetünk rá. A szerepeiben és magánemberként ideális jelzőkkel jellemzett Jausz Bélának egyedül a tudományos munkássága nem kap pozitív megerősítést. Ahogyan tartalmi megegyezést tapasztalunk az őt idealizáló visszaemlékezésekben, a vélemények azonossága mutatkozik meg akkor is, amikor tudományos munkáját, illetve annak hiányát minősítik.

3. táblázat: Jausz Béla jellemzése

	KÜLSŐ TULAJDONSÁG	BELSŐ TULAJDONSÁG
TANÁR	„esztétikai igényesség” „megjelenés” „igényes” „polgári értékek/értékrend” „klasszikus” „régí vágású” „nagyon elegáns” „minta” „Jauszi minta” „professzoros külső” „szép megjelenésű” „jelenség” „ódonóság tisztelete”	„példaadó” „humanista” „emberséges” „tanítvány tisztelete” „gyakorlatias” „mintaadó” „a diák tisztelete” „közvetlen” „tekintély” „polgári értékek” „udvarias” „alapos” „minta”

	-„nagyszerű megjelenésű” -„megnyerő külsejű” -„rendszeret”	-„tekintély” -„közvetlen” -„készséges” -„követendő” -„Jauszi minta” -„intelligens” -„örök értékek” -„lelkiismeretes” -„pedagógiai tapasztalat” -„igazságos”
ELŐADÓ	-„gyakorlatias” -„klasszikus” -professzoros külső” -„ódonóság tisztelete” -„Jauszi minta” -„rendszeret”	„példaadó” -„pontos, precíz” -„tisztelet” -„közvetlen” -„választékos” -„alapos” -„hivatkozás a német klasszikusokra” -„szépen beszélt” -„tekintély” -„minta” -„Jauszi minta” -„örök értékek” -„nagy tudás” -„logikus gondolkodás -„választékos fogalmazás” -„szónoklattan mestere” -„stilisztikai bravúr” -„szép magyar beszéd”
VEZETŐ: IGAZGATÓI SZEREPEKÖR REKTORI SZEREPEKÖR	„-megjelenés” -„nagyon elegáns” -„a külsőségek embere” -„rendszeret”	-„pontos, precíz” -„udvarias” -„gyorsírás” -„szigorú, de igazságos igazgató” -„fegyelem” -„tekintélyt parancsoló” -„nagyszerű oktatásszervező készség” -erélyes ember” -„szigorú” -„pontos, precíz” -„udvarias” -„gyorsírás” -„egyensúlyi politikát folytatott” -„politikai semlegesség” -„diplomatikus viselkedés”

KATONA /CSERKÉSZ	-„<i>mint egy igazi huszártiszt</i>” -„<i>jó svádájú</i>” -„<i>szálfaegyenesen járt</i>” -<i>sportos</i>” -„<i>jó tartású</i>” -„<i>magasságával is kiűnt</i>” -„<i>mindig, mint aki skatulyából lépett ki</i>” -„<i>mint egy angol gentleman</i>” -„<i>szép megjelenésű</i>”	-„<i>precíz</i>” -„<i>pedáns</i>” -„<i>rendszerető</i>” -„<i>hazafias kötelesség</i>” -„<i>hitt a cserkészletben</i>”
EGYÉNI TULAJDONSÁG	-„<i>polgári miliő</i>” -„<i>puritán, egyszerű</i>” -„<i>értelmiségi család</i>” -„<i>saját dolgozószoba, nagy könyvtárral</i>” -„<i>rendszeretet</i>” -<i>aranykeretes szemüveg</i>”	-„<i>udvarias</i>” -„<i>figyelmes</i>” -„<i>intelligens</i>” -„<i>erkölcsös</i>” -„<i>joviális</i>”
TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁG		-„<i>kevés tudományos munka</i>” -„<i>kevés publikáció</i>” -„<i>tudományos munkája nem jelentős</i>” -„<i>nem volt elméleti munkássága</i>” -„<i>szegényes bibliográfia</i>” -<i>nem volt elsővonalbeli tudós</i> -<i>nem a tudományos munkája volt a jelentős</i>

Készítette: szerző

3.6. Epilógus

3.6.1. Tanszékvezetői tevékenységek

A rektorváltás után Jausz Béla tanszékvezetői és oktatási feladatokat töltött be az egyetemen.

Az 1958/59-es tanév I. félévében rektori teendői mellett hét órában, a II. félévben nyolc órában tanított.⁶⁸⁷ A tanszék feladatai folyamatosan növekedtek. Az 1949/50-es tanévben induló TTK hallgatóinak a pedagógiai stúdiumok hirdetése is a tanszék oktatóinak a feladata lett. A tanszékfejlesztés, a tanszék teljes kiépülése, jelentőségének megnövekedése Jausz Béla tanszékvezetéséhez köthető, jóllehet az adott viszonyok között nem volt igazán szabad keze egy tanszékvezetőnek. Folyamatosan nőtt a tanszéken oktatók létszáma. Az 1958/59-es félévben Jausz Béla tanszékvezető egyetemi

⁶⁸⁷ Vaskó László (1981): i.m., 42-43.

tanár mellett Borbély András adjunktus, három tanársegéd (Ádám Péter, Bajkó Mátyás, Durkó Mátyás) és külső előadók látták el a tanszéki feladatokat. A tanszék oktatói létszáma a következő tanévekben további adjunktusi, docensi kinevezést nyert oktatókkal bővült. Orosz Gábor – Nyilas Bernadett értékelése szerint a tanszék személyi állományának tudatos fejlesztése, kibővítése *„megmutatja, hogy a vezető tudatosan igyekszik megvalósítani a pedagógiaoktatás szélesebb – a tanárképzéshez köthető és a szűken értelmezett pedagógiatudományon túlmutató oktatás – lehetőségét.”*⁶⁸⁸ A tanszék oktatói a tanárképzési feladatok ellátása mellett új szakok indításában is szerepet vállaltak. Az 1957/58-as tanévtől indult főszakként a pedagógia szak és harmadik szakként a népművelés.

Egyre jelentősebbé vált, és a tanulmányok fontos része lett a tanárképzéshez kapcsolódó gyakorlati képzés. Az 1960-as években bevezetésre kerülő pedagógiai szemináriumok is a gyakorlati képzést szolgálták. A gyakorlati képzés több részből tevődött össze. Idetartoztak az iskolai megfigyelések, az iskolákban működő mozgalmi szervezeteknél (úttörő, KISZ) végzett tevékenységek és az V. éven szerzett valódi pedagógiai gyakorlatok.

Jausz rektori és tanszékvezetői időszakában kapta vissza az egyetem a doktoráltatás jogát. A tanszék oktatóinak egy része ekkor szerzett bölcsészdoktori címet. Brezsnyánszky László kutatása alapján 1957-1966 között, Jausz Béla tanszékvezetése idején összesen 16 fő doktorált pedagógiából.⁶⁸⁹ Brezsnyánszky László szerint többségük az egyetem oktatója, illetve a régióban működő pedagógusképző intézetek kollégái közül kerültek ki.⁶⁹⁰

1965-ben Jausz Béla tevékenységéről minősítés készült. Az egyetem részéről úgy vélték, hogy Jausz a magyar neveléstudomány és oktatásügy kimagasló egyénisége, de a tanszék szerteágazó feladataira és Jausz előrehaladott korára tekintettel *„gondolkodni kell a megfelelő szintű utánpótlásról.”*⁶⁹¹ További véleményük az volt, hogy *„Jausz*

⁶⁸⁸ Orosz Gábor – Nyilas Bernadett (2004) A neveléstudomány helyzete a Debreceni Egyetemen 1950-1957 között. In Brezsnyánszky László, Fenyő Imre (szerk.) i.m., 123-168.

⁶⁸⁹ Brezsnyánszky László (2007): A neveléstudományi kvalifikáció és tudásutánpótlás a Debreceni Iskolában. In Brezsnyánszky László (szerk.): A „Debreceni iskola” Neveléstudománytörténeti vázlata. 370.

⁶⁹⁰ A tanszék oktatójaként 1958-ban doktorált Kovács György. Neveléstani témája: Erkölcsi nevelés az óvodában. *„Jausz Béla irányította rá a figyelmemet a doktorálásra. Nehezen lehetett akkoriban doktorálni. Jausz támogatta bölcsészdoktori témaválasztásomat, amely a kisgyermekkor érzelmi nevelése volt. Megerősítette bennem, hogy a nevelést a kisgyermekeknél kell kezdeni. Úgy vélte, ez politikailag semleges terület, ebbe nem lehet „belekötni”, és így nem jelent támadási felületet sem.”* Kovács György személyes közlése.

⁶⁹¹ Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal. Minősítés. 1965. július 1.

Béla tudása és tapasztalatai [...] azonban nyugalomba vonulása után sem nélkülözhetők.” A minősítést a dékán, a szakszervezeti elnök, a párttitkár és maga Jausz is aláírta.

Jausz Béla 1967. június 30-ig volt a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetének tanszékvezetője.⁶⁹² A tanszék vezetésében Kelemen László követte.

3.6.2. Jausz Béla publikációs tevékenysége és kvalifikációs munkája

Jausz Béla nem tevékenység nélküli professzor, bár tudományos munkásságának hiánya – ahogyan azt korábban láttuk - számos esetben jelentett hátrányt pályafutása során.

Jausz Béla önéletrajzi visszaemlékezésében publikációinak hiányosságát sokrétű tevékenységével magyarázza. Jausz úgy véli, neveléstudományi és neveléstörténeti írásainak száma több lehetne, ha a témában tartott előadásainak anyagát megjelenteti. Megemlíti továbbá, hogy számos tanulmányának kéziratok gyűjteménye a II. világháború idején semmisült meg.⁶⁹³

Jausz Béla publikációi és a róla szóló írások felsorolása két emlékkötetben is helyet kapott.⁶⁹⁴ Nyomtatásban megjelent munkái, fontosabb előadásai, kéziratban vagy előkészületben lévő írásainak feltehetőleg 1956-ban készült tételes felsorolásáról is van tudomásunk.⁶⁹⁵

Jausz Béla tudományos érdeklődése a magyar irodalom, a német nyelv és irodalom témakörökben publikált tanulmányokkal indult, később fordult a magyar nevelésügy és a pedagógia kérdései felé.

1920-ban tanári szakdolgozatát a régi magyar verselés kérdésköréből írta. Jausz gimnáziumi tanárként Kisújszálláson kezdett el publikálni, a gimnáziumban eltöltött évek alapozták meg módszertani érdeklődését. Gyakorló középiskolai tanárként és német nyelvi egyetemi lektorként kutatásainak középponti kérdése a német irodalom és a német nyelvtanítás módszertana, a nyelvoktatás reformja volt.⁶⁹⁶ 1925-ben doktori

⁶⁹² Tanszékvezetői tevékenységének összefoglalójáról részletesebben olvashatunk: Vaskó László (1981): Adalékok a tanszék fejlődéstörténetéhez (1944-1970). In Bajkó Mátyás-Vaskó László-Petrikás Árpád (szerk.): *Vázlatok és tapasztalatok a pedagógiaoktatás és a Neveléstudományi tanszék történetéből (1825-1980)*. Debrecen, 18-47. Orosz Gábor – Nyilas Bernadett (2004). i.m.

⁶⁹³ Lásd 451. lábjegyzet.

⁶⁹⁴ Jausz-bibliográfia. In Bajkó Mátyás (1976): i.m., 225-227. Összeállította: Hőgye Gergelyné. Jausz-bibliográfiát állított össze Simon Gyula (1991): i.m., 76-84.

⁶⁹⁵ MOL XIX-I-2-f-1411-J7 Jausz Béla munkássága. A gépelt iraton nem szerepel dátum, aláírás, hivatkozási szám. A listát Jausz Béla publikációiról, előadásairól feltehetőleg egyetemi tanári valamint rektori kinevezése előtt állíthatták össze, mert az időrendben felsorolt írások között az utolsó az 1956-ban megjelent Maróthy - tanulmány.

⁶⁹⁶ Jausz Béla (1932b): A középiskolai német nyelvoktatás két kérdéséhez. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 6. Jausz Béla (1935): Az új középiskolai reform és a német nyelvoktatás. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 9. 18.

disszertációját Schiller Tell Vilmosának elemzéséről készítette.⁶⁹⁷ 1932-ben jelent meg „Goethe” tanulmánya.⁶⁹⁸ A Kisújszállási Református Gimnáziumban eltöltött pedagógiai gyakorlata, a bécsi, berlini tanulmányok után íródott az internátusi nevelés lehetőségeiről készült tanulmánya,⁶⁹⁹ majd a cserkészletben rejlő közösségi nevelés lehetőségeinek kérdései⁷⁰⁰ fokozatosan vezették Jausz Bélát a neveléstudomány irányába.

1935-ben került Debrecenbe. Igazgatóként a Papp Károly Emlékkönyvben a „Tanárképzés - nemzetvédelem” című publikációja jelent meg.⁷⁰¹ Igazgatói korszakában tanévnyitó, tanévzáró beszédek, pedagógiai teoretikumok jellemzik munkáját.

Debreceni tevékenységétől kezdve fordul érdeklődése a XVIII. századi magyar nevelésügy felé. Neveléstörténeti témájú írásaiban Maróthiról, Apáczai Csere Jánosról, Comeniusról, Tessedik Sámuelről, Kemény Gáborról, Brunszvik Terézzel jelentet meg tanulmányokat.⁷⁰²

Az 1950-es évektől kezdve a tanárképzés kérdéseire szól hozzá. Pedagógiai szaklapokban jelennek meg a gyakorlati képzéssel kapcsolatos írásai.⁷⁰³ Ágoston Györggyel közösen készítették „A nevelés elmélete” című neveléstörténeti egyetemi tankönyv II. kötetét.⁷⁰⁴

A Jausz-bibliográfiát összeállítók számos igazgatói vagy rektori minőségében elmondott tanévnyitó, tanévzáró, doktoravató beszédeiről tesznek említést.

1961-ben megvédett kandidátusi értekezésének egyes részleteit már 1956-ban több helyen is publikálta „Maróthi György a magyar nevelésügy egyik jelentős úttörője a

⁶⁹⁷ Jausz Béla (1927): A drámai cselekmény Schiller „Tell Vilmosában”. *Debreceni Szemle*, 303-307.

⁶⁹⁸ Jausz Béla (1932a): Goethe. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 5.

⁶⁹⁹ Jausz Béla: *Állami internátusok Ausztriában és Németországban*. In *Értesítő (Kisújszállás)* 1928/1929. 3-21.

⁷⁰⁰ „A cserkészlet jelentőségéről és a táborozás hasznáról.”-előadás

⁷⁰¹ Jausz Béla (1939): Tanárképzés – nemzetvédelem. In Péterffy László (szerk.) i.m.

⁷⁰² Jausz Béla (1959): Apáczai Csere János. *Pedagógiai Szemle*, 12. 1113-1118.

Jausz Béla (1961): Elnöki megnyitó Brunszvik Teréz halálának 100. évfordulója alkalmából tartott emlékünnepelely előadásaihoz. *Pedagógiai Szemle*, 1111-1112.

Jausz Béla (1958): Comenius emlékünnepelely záróbeszéde. *Pedagógiai Szemle*, 10. 1003-1006. Jausz Béla (1957): Emlékbeszéd Comeniusról. Kézirat. DE Neveléstudományi Intézet, Debrecen.

Jausz Béla (1964): A szarvasi nevelőképzés 100 éves fennállásának és Kemény Gábor halála 15 éves évfordulójának alkalmából. *Magyar Pedagógia*, 178-181.

⁷⁰³ Jausz Béla (1953): Megjegyzések és javaslatok a gyakorlati tanárképzés kérdéséhez. *Felsőoktatási Szemle*, 7-8. 321-327.

Jausz Béla (1956): A tanárjelöltek tanítási gyakorlatainak tanulságai. *Felsőoktatási Szemle*, 7-8. 391-401.

Jausz Béla (1957a): Az ötéves tanárképzés feladatai és összefüggései. *Felsőoktatási Szemle*, 4. 197-202.

Jausz Béla (1957b): Az ötéves tanárképzés feladatai és összefüggései. *Felsőoktatási Szemle*, 5. 267-282.

⁷⁰⁴ Ágoston György - Jausz Béla (1964): *Pedagógia II. A nevelés elmélete*. Budapest, Tankönyvkiadó. Jausz Béla Az esztétikai nevelés, A testi nevelés, A tanórán kívül végzett iskolai és az iskolán kívüli munka, Az iskola és a család együttműködése fejezeteket írta.

XVIII. században” címmel.⁷⁰⁵ Jausz Béla a kibővített, további kutatásokkal kiegészített kandidátusi dolgozat megjelentetését tervezte, ezt az Acta Universitatis Debreceniensis egyik kiadványában be is jelentette, de Simon Gyula szerint az értekezés megírására Jausz közéleti elfoglaltságai miatt nem került sor.⁷⁰⁶

A továbbikban Jausz Maróthiról írt tanulmányát mutatjuk be. A bevezető sorokban Jausz elismeri, hogy Debrecen XVIII. századi nevelésügyéről készülő hosszabb írásának egy fejezetét ismerteti és bemutatja a város korabeli társadalmát, a polgári osztály kialakulását, azokat a helyi tényezőket, amelyek Maróthi munkásságát elindíthatták.

A tanulmány első részében Maróthi György életpályáját elemzi. A tragikusan rövid életű tudós pap széleskörű tevékenységét, újításait, korábban feldolgozott tudományos tevékenységét ismerteti. Jausz hangsúlyozza Maróthi saját korában kiemelkedő és sokrétű tudományos szerepét.

A hosszabb terjedelmű második részben Maróthi két kéziratban fennmaradt művén, az Ideá-n és az Opiniones-in elemzi a pedagógus szervezeti és tantervi javaslatait.⁷⁰⁷ Jausz vélhetően azért választotta Maróthi Györgyöt, mert véleménye szerint Maróthinak ez a két műve kevesebb figyelmet kapott a vele foglalkozó szakirodalmakban. A két tantervi javaslat összefoglalja Maróthi átfogó pedagógiai elméletét, amely az oktatási rendszert érintő változásokat és tartalmi módosításokat is magában foglal. Jausz úgy véli, hogy Maróthi újító szándékú törekvései mögött a külföldi tanulmányútján tapasztalatot szerzett, tanult pedagógus törekvései állnak.

Az 1740-ben keltezett Ideá a felsőfokú oktatás rendezéséről szól. Az előterjesztés magyar és latin nyelvű leckerendeket tartalmaz. Jausz szerint Maróthi az Ideá-ban az egyetemi tanszabadság bevezetését és annak alkalmazási lehetőségeit fogalmazza meg, melyhez óratervezetet is készített. További javaslatként szólt a vizsgáztatási lehetőségekről, a tanév rendjéről, tantárgyakról, tanítási módszerekről, a diákok kötelező és szabadidős tevékenységéről.

⁷⁰⁵ Jausz Béla (1956): Maróthi György a magyar nevelésügy egyik jelentős úttörője a XVIII. században. In Bajkó Mátyás (szerk.): *Adalékok Beregszászi Pál rajz iskolájának történetéhez*. Közlemények a Kossuth Lajos Tudományegyetem Pedagógiai Intézetéből 4. szám. Debrecen. 31-62. In Acta Universitatis Debreceniensis De Ludovico Kossuth Namine Tom. III./1. 1956. Budapest, Tankönyvkiadó. 31-62.

⁷⁰⁶ Simon Gyula (1991): i.m., 45.

⁷⁰⁷ Jausz Béla a két irattal kapcsolatban megjegyzi, hogy az elveszettnek hitt kéziratokat a Tiszántúli Református Egyházkerület levéltárában találták meg a kutatók. Jausz lemásoltatta és lefordíttatta a latin nyelvű iratokat, azokat az egyetem Neveléstudományi Tanszékének adta.

Az Opiniones 1741-ben keletkezett. Az irat, amely Jausz jellemzése szerint „egy kb. 70x95 cm nagyságú nagy táblázat”⁷⁰⁸ szervezési javaslatokat tartalmaz.

Az Opiniones elemzése előtt Jausz megemlíti, hogy Maróthi tanácsai nem pusztán elméleti találgatások maradtak, azok a gyakorlatban is megvalósultak. Maróthi elképzelései adták a debreceni Református Kollégium 1770-ben „Methodus” címmel megjelent, a kollégium szervezeti rendjét érintő gyakorlati eljárást, megelőzve ezzel a Ratio Educationist. Jausz szerint az Opiniones-ben megjelenő elgondolások, módszerek előremutatóak, a felvilágosodás eszméit tükrözik.

Maróthi számos kérdést vet fel az Opiniones-ben. Foglalkozik az oktatás szervezeti felépítésével és annak számos tartalmi kérdésével. A professzorok által privát kollégiumok tartását kezdeményezi, de azt is javasolja, mely tankönyveket, írókat részesítsenek előnyben, mennyi időt fordítsanak egy-egy előadás anyagára. Szól az oktatás eredményességéről, a nevelői példa fontosságáról, a tanulói követelményekről, a vizsgáztatási rendről. Választ keres arra, hogyan lehet a vallásos érzületet és a tudomány, a műveltség iránti igényt az iskolában növelni. Tantervi javaslatokat tesz az egyes tárgyak tartalmára, az alkalmazott tankönyvekre vonatkozóan és hasznos módszertani tanácsokat ad a tanítóknak.

Jausz hangsúlyozza Maróthinak a kollégiumi könyvtár rendezésére szóló kezdeményezését, és megemlíti, hogy Maróthi a főbíróhoz intézett levelében szorgalmazza a kollégiumi könyvállomány bővítését. Külföldi szakkönyvek, folyóiratok, beszerzéséről gondoskodik, ő maga sok könyvet adományoz a könyvtárnak, de javasolja a meglévő anyag katalógizálását is.

Jausz a kor elvárása szerint korszerűnek ítéli Maróthi rendszerét. Igazságtalannak tartaná, ha egy fiatal, kevés pedagógiai gyakorlattal rendelkező oktatótól logikusan felépített módszeres eljárásokat, vagy a Maróthi korában még nem ismerhetett didaktikai szakirodalmat kérne számon.

Összegzésében Jausz úgy véli, hogy Maróthi korát megelőzően foglalkozott az iskolai élet szervezési, tartalmi kérdéseivel. Maróthi érdemének tekinti, hogy szervezeti és tantervi javaslatai, amelyben a kezdődő felvilágosodás elemi fellelhetőek, a Debreceni Református Kollégium fejlődését szolgálták.

⁷⁰⁸ Jausz Béla (1956): i.m., 37.

3.6.3. A Magyar Pedagógiai Társaság élén

1891-1950 között működött a Magyar Paedagógiai Társaság. Az 1949-ben megszüntetett társaság újjászerveződésére 1967-ben került sor. Az újonnan megalakuló társaság formális kereteiben látványosan nem kötődött a korábbihoz. Jausz Béla 1967-ben lett a Magyar Pedagógiai Társaság elnöke.⁷⁰⁹

A társaság jogelődje más alapszabály szerint és szűkebb, tudományos körökből szerveződött. Az újonnan létrejött társaság változtatott korábbi szabályain, így például a létszámhatárt eltörölték. A pedagógusok minél szélesebb körű képviseletére törekedtek, a korábbi merev taglétszámmal ellentétben az új társaságnak bármely pedagógus tagja lehetett. A Társaság létrehozását a gyakorló pedagógusok alulról jövő kezdeményezésének tekintették. Szakosztályok, tagozatok, ügyintéző szervek alakultak a társaság keretein belül. A megyeszékhelyeken létrejött területi tagozatok kedveztek a helyi sajátosságok, helyi viszonyok és problémák ismeretének és adott szinten történő kezelésének. Simon Gyula értékelése szerint egy demokratikus szellemben felépülő társaság valósult meg, szerinte ez Jausz Béla érdeme. Úgy véli, hogy *„Jausz Béla előtt egy olyan társaság képe lebegett, amelyre odafigyelnek és hallgatnak az illetékesek, s a döntések előtt kikérik a véleményét.”*⁷¹⁰

Simon Gyula elismeri, hogy az újrászerveződött társaságnak a Pedagógusok Szakszervezete nyújtott anyagi és politikai támaszt.⁷¹¹ Jausz Béla is tudhatta, hogy a kor viszonyai között a Társaság csak ilyen módon gyakorolhat befolyást az oktatásügyre.

Simon Gyula visszaemlékező tanulmányában ismerteti a társaság 1950-es évek utáni újraalakulását, amelyben Jausz Béla tevékeny szerepet vállalt. Az alakuló ülésen egyhangúlag választották Jauszt elnökké. Jausz Béla a KLTE tanszékvezetőjeként 1967-ben ment nyugdíjba. Budapesti lakosként széleskörű ismeretségét, kapcsolatait felhasználva tevékeny szerepet vállalt a társaság létrehozásában. Jausz az alakuló közgyűlésen, elnöki székfoglaló beszédében hirdette meg programját. A társaság tagjait, a pedagógusokat együttműködésre szólította fel, amelynek az alapja az alkotó pedagógiai munka, a gyakorlati nevelés, célja a „közszemlélet” helyes alakítása. Jausz úgy vélte, a nevelői hivatástudat a mindennapok gyakorlatában érvényesül.

⁷⁰⁹ A Magyar Pedagógiai Társaságban végzett tevékenységéről részletesen olvashatunk Simon Gyula (1976): A Magyar Pedagógiai Társaság élén. In Bajkó Mátyás (szerk.) i.m., 43-53.

⁷¹⁰ Simon Gyula (1991): i.m., 65.

⁷¹¹ Uo. 59.

Jausz úgy gondolta, a társaságnak kutatói feladatokat is el kell látnia. Ezzel a véleményével nem mindenki értett egyet, a pedagógiai kutatásban vállalt szerepek, tudományos tevékenységek később Jauszt igazolták. Simon Gyula szerint, az 1970-es évek közepére a társaság taglétszáma jelentősen megnőtt, a vidéki pedagógusok nagy létszámban képviseltették magukat, szakosztályok alakultak.

A társaság 1974-ben tartott konferenciáját levélben üdvözölte a már beteg Jausz Béla. A soraiból kiolvasható, hogy pedagógiai életpályájának folytatásaként jutalomként tekint az elnöki tisztre „A köszönet szavaival fordulok azokhoz, akik lehetővé tették számomra a társaságunk életébe való bekapcsolódást, ezen felül állandó tájékoztatásukkal megadták nekem életművem folyamatosságának felemelő érzését és tudatát. Azt a megtisztelő figyelmet, melyet társaságunk részéről tapasztalok, életmunkám legszebb jutalmának tekintek.”⁷¹²

Jausz Béla - betegsége ellenére - 1974-ben bekövetkezett haláláig vezette a társaságot.

⁷¹² Simon Gyula (1991): i.m., 69-70.

4.A kutatási eredmények összegzése

4.1. Kutatási célok összefoglalása. A kiegészített Jausz kép

Dolgozatunk célja az volt, hogy Jausz Béla életpályájának 1919–1959 közötti szakaszát a szakmai, pedagógiai tevékenységek, szerepvállalások elemzését az elérhető írott dokumentumok tanulmányozásával és a rá emlékezők szóbeli narratíváinak feldolgozásával végezzük el.

Öt átfogó témakörben számos kérdésre kerestük a választ. A továbbiakban ezen az úton haladva foglaljuk össze a kutatás felmutatható eredményeit.

1. Milyen szocializációs környezet milyen személyes hatások vették körül a tanulmányai és a tanári pályára felkészülés, illetve a pályakezdés időszakában?
2. Milyen körülmények között működött Jausz Béla a debreceni gyakorló gimnáziumot? Kevésbé feltárt terület az itt végzett oktatásirányítási, iskolavezetői tevékenysége.
3. Hol és milyen tevékenységekkel telt pályájának budapesti szakasza?
4. Milyen körülmények között folyt Jausz Béla pályájának újabb debreceni szakasza, tanszékvezetői, rektori működése, s milyen viták zajlottak kinevezéseivel kapcsolatban?
5. Milyen kapcsolati erők azok, amelyek a szakmai karrierje során Jausz Béla segítségére voltak abban, hogy lényeges önfeladás nélkül teljesíthesse vállalásait?

A kérdések megválaszolása előtt felidézzük Jausz Béla életútjának fontosabb állomásait, helyszíneit, amelyeket táblázatba foglaltunk.

A Jausz Béla életútját összefoglaló időrendi táblázatból láthatjuk (4. táblázat), hogy Sopron – Kisújszállás – Debrecen - Budapest azok az említésre méltó helyek, ahol tanulmányait, majd munkáját végezte. Időben és térben is változatos életút, néhány határon túli kitérővel és ismétlődéssel. Megítélésünk szerint Jausz Béla pedagógiai pályáján az időben előre haladva, egyenletes szakmai karrier mutatkozik, nagyobb törések nélkül.

A táblázat szemlélteti azokat a megbízatásokat, meghatározó intézményeket, helyszíneket, ahol Jausz Béla megfordult. Bemutatjuk a pályája során többször is párhuzamosan egymás mellett teljesített feladatokat.

4. táblázat. Jausz Béla életútjának táblázatos megjelenítése

ÉV	SOPRON	KISÚJSZÁLLÁS	DEBRECEN	BUDAPEST	EGYÉB
1895	Gyermekkor, Elemi iskola Soproni ev. Tanítóképző Intézet Gyakorló Iskolája, Középiskola Soproni Evangélikus Líceum				
1913- 1914					
1914- 1918					
1919- 1935					
1925		Gimnáziumi rendes tanár Kisújszállási Református Gimnázium	Doktori fokozat megszerzése	Magyar-német szakos hallgató, Budapesti Egyetem BTK, Eötvös Collegium	Főhadnagy Katonai szolgálat a 24. tábori tüzérezrednél
1925- 1944			Lektor Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet		
1928- 1929					
1935- 1944			Tanár Debreceni Középiskolai Tanárképző Intézet		
1936- 1944			Igazgató Debreceni m. kir. Középiskolai Tanárképző Intézet	Tanár Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézet	Állami ösztöndíjas Collegium Hungaricum, Bécs, Berlin, Hamburg
1945- 1949			Gyakorló Gimnáziuma		
1949- 1957					
1951- 1952			Megbízott tanszékvezető docens Kossuth Lajos Tudományegyetem BTK		

1952-1957			Tanszékvezető docens Kossuth Lajos Tudományegyetem BTK		
1954-1955				Minisztériumi Osztályvezető, Művelődésügyi Minisztérium Módszertani Osztály	
1957-1959			Rektor Kossuth Lajos Tudományegyetem		
1957-1967			Tanszékvezető egyetemi tanár Kossuth Lajos Tudományegyetem BTK		
1961				Kandidátusi fokozat megszerzése	
1967-1974				Elnök Magyar Pedagógiai Társaság	
1974					

Készítette: szerző

1. Jausz Béla Kisújszálláson kezdte pályáját. Az Eötvös Collegiumban szobatársa, későbbi katonatársa, a kisújszállási Török Tibor volt, akinek családjánál sokat vendégeskedett. Itt ismerkedett meg majdani feleségével, Török Ilonával, Török Tibor húgával, és a családi kapcsolat révén vállalt magyar német szakos tanári állást a Kisújszállási Református Főgimnáziumban. Az egyetemi tanulmányokat helyettes gimnáziumi tanárként befejezve, a középiskolai tanári oklevelet 1920-ban megszerző Jausz Béla aktív középiskolai tanári és társadalmi életet élt Kisújszálláson, ami pedagógiai szakmai indulásának meghatározó helyszíne volt. A fiatal Jausz Béla - a korban szokásos módon - mind az iskolában mind az intézményen kívül számos területen tevékenykedett. Hagyományos iskolai szerepei mellett szakköröket, önképző köröket, szépirodalmi előadásokat, felolvasásokat, ünnepi megemlékezéseket szervezett.

Több társaságnak, egyesületnek, egyesületnek, bizottságnak is aktív tagja volt, ismeretterjesztő előadásokat tartott, avató beszédeket mondott. Kutatói érdeklődésének központi kérdései ekkor elsősorban a német nyelvtanítás és német irodalom témakörére irányultak. Jausz széleskörű tájékozottsága fejeződött ki előadásainak tartalmában,

nyitott volt az új pszichológiai felismerések, új oktatási módszerek, a nyelvtanítási reformok iránt.

Tudományos pályája gimnáziumi tanárként a német irodalom területén indult, 1925-ben szerzett bölcsészdoktori címet Debrecenben, és ettől az évtől kezdve német nyelvi lektorként oktatott az egyetemen. Az, hogy egyszerre töltött be középiskolai tanári és egyetemi oktatói szerepkört, ettől az időtől kezdve 1945-ig jelen volt szakmai életében. A pedagógiai tanszék vezetőjeként, a tanárképzés átalakításában játszott szerepében, vagy érettségi elnökként Jausz közel maradt a középiskolához. A tanítás mellett Kisújszálláshoz köthető Jausz Béla másik szenvedélyének, a cserkésznek a megjelenése is. A cserkész nevelő erejébe vetett hit mögött a természet szeretetét, a katonás fegyelmet, szigorú rendet tisztelő Jausz Béla áll. A cserkész fontos szerepet játszott Jausz pedagógiai elveinek megalkotásában. A cserkészélet iskolai bevezetésével nevelési rendszerét teljesítette ki.

A kisújszállási évek alatt a Collegium Hungaricum állami ösztöndíjasaként külföldi tanulmányúton vett részt. Bécsben, Berlinben és Hamburgban megismerkedett a német iskola - és internátusrendszerrel, a látottakat az iskolai értesítőben megjelent tanulmányban foglalta össze, s ez az írás ösztönzést adott a gimnázium mellett régóta tervezett internátus felállításának. Tapasztalatainak ismertetésével, a külföldi példa elfogulatlan elemzésével Jausz Béla maradandó érdemeket szerzett az internátusi nevelés helyi elindításában és gyakorlati megvalósításában.

Jausz diákokkal való széleskörű kapcsolata, szerepeinek sokszínű és kiterjedt palettája, a gimnáziumban szerzett gazdag tanári gyakorlata forrásul szolgáltak későbbi előadásaihoz és szemléletes, életszerű pedagógiai példatárat biztosítottak a számára. Jausz Béla Kisújszálláson fiatal, ambiciózus, tevékeny középiskolai tanár volt, aki jelentős szerepet töltött be a gimnázium életében, szakmai újításai hozzájárultak az iskola-szülő kapcsolat újszerű felfogásának meghonosodásához.

Jausz Béla a Kisújszálláson töltött 16 év tevékeny, alkotó gyakorlati munkája során alapozta meg az egyetemi katedrán elhangzó előadásait. A valós, életszerű gyakorlati példák hitelessé tették mondanivalóját. A Kisújszálláson szerzett pedagógiai gyakorlata később nemcsak az egyetemi oktatásban, de az 1950-es években, a Neveléstudományi Tanszék vezetésére kiírt pályázat elbírásakor, majd előadói munkájának megítélésekor is előnyt jelentett számára. Kisújszálláshoz köthetők a református egyházi és középiskolai tanári körökhöz fűződő személyes kapcsolatai, az itt szerzett ismeretségei, kapcsolati rendszere jelentősen befolyásolták későbbi pályáját.

2. Feltártuk és számos részlettel gazdagítottuk Jausznak a Tanárképző Intézethez és a gyakorló gimnáziumhoz kötődő kapcsolatait. A Jausz által képviselt klasszikus műveltséggel egy agilis, a pedagógiai, módszertani és nevelési problémák, valamint a nevelési helyzetek iránt nyitott, pedagógiai gyakorlattal rendelkező tanárként folytatta pályafutását a Középiskolai Tanárképző Intézet alkalmazásában. Joggal feltételezhetjük, hogy Jausz Béla a Kisújszállási Református Főgimnázium tanári karában egyetlen doktori fokozattal rendelkező tanárként az egyetem mellett működő Tanárképző Intézethez kívánt kerülni. Erről a szándékáról tanúskodik az általunk feltárt és elemzett, 1925-ben született magánlevél, melyet Jausz Béla apósa, Török Imre református lelkész írt Horthy Miklóshoz. Dolgozatunkban ismertettük az 1925-ben született magánlevél tartalmát. A kérést a VKM-hez irányították, Jausz Béla a minisztérium kinevezésével 1935-ben került a Tanárképző Intézethez. Arra a következtetésre jutottunk, hogy támogatói révén személyére ekkortól irányult a figyelem, amely pályájának későbbi szakaszában, így gimnáziumi igazgatói kinevezésekor is segíthette.

Fontos eredménynek tekintjük, hogy Jausz Béla gyakorló gimnáziumi igazgatói kinevezése eddig nem ismert részleteit tártuk fel. Értekezésünkben ismertettük azokat a körülményeket, amelyek hozzájárulhattak ahhoz, hogy 1936 szeptemberében a VKM Jausz Bélát a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma igazgatójává nevezte ki. Az igazgatói megbízásról a döntés a minisztériumban született, amelynek hátterében a kisújszállási ismertségen túl más jellegű kapcsolatok is állhattak. Igazolhatónak látjuk azt, hogy a kinevezés megítélésekor előnyt jelenthetett az Eötvös collegiumi múltja, a korábbi tagok közötti védszövetség és ismeretségi háló. Jausz középiskolai igazgatóként tizenegy egykori collegiumi diáktársával állt kapcsolatban, akik vagy tanárkollégái, egyetemi oktatói, valamint minisztériumi kollégái és ismerősei voltak.⁷¹³

A gyakorló gimnázium rövid fennállása alatt sikeres, rangos iskolává vált. Pierre Norára (Nora 1999) hivatkozva, a gimnáziumot a *lieu de mémoire*-ok iskolapéldájának tekinthetjük, és azon ikonszerű helyek közé soroljuk, amelyek meghatározó szerepet töltenek be egy korban. Úgy véljük, az emlékezetnek ez a helye jelentős szerepet játszott Jausz életében és meghatározó volt pályájának későbbi megítélésében is. Megvizsgáltuk, melyek azok a sémák, amelyek mentén kialakult az intézmény

⁷¹³ Bassola Zoltán, Berei Soó Rezső, Borbély András, Ercsey Jakab, Eyssen Tibor, Hankiss János, Kun Sándor, Pukánszky Béla, Szabó Dezső, Tóth Lajos, Török Tibor.

pedagógiai kultúrája, a tanítványok hogyan örökítették tovább az intézmény szellemiségét, illetve milyen szimbólumokkal azonosítható a tanárképzés eme gyakorlati képzőhelye.

Értékelésünk szerint Jausz Béla egyik legfontosabb igazgatói feladatának tekintette a különleges rendeltetésű gimnázium eredményes munkájához alapvetően szükséges feltételek megteremtését. Ennek egyik biztosítékát a gyakorló többrétegű funkciójának megfelelő legalkalmasabb tanerők alkalmazásában látta. Ennek érdekében a város és az ország különböző részeinek közép fokú intézményeiben személyesen kereste fel a jó hírű tanárokat. A tanári kar kialakításában és teljessé tételében tudatosan, szakmai szempontokat messzemenően figyelembe véve válogatta ki a gyakorló gimnázium szellemiségének megfelelő tanárszemélyiségeket. Arra törekedett, hogy szakmailag és metodikailag is jól felkészült, széles látókörű pedagógusok tanítsanak a középiskolai tanárképzés érdekében létrejött gyakorló gimnáziumban.

A kiváló tanári karral működő intézmény valódi műhelymunkát végzett a tanárképzés terén. Az intézmény a klasszikus gyakorló gimnáziumi küldetéséből adódó sajátos feladatokat is képes volt teljesíteni. A hármas funkciót ellátó iskola nevelő-oktató intézmény, a tanárképzés gyakorlati színhelye, a „gimnaziális” pedagógia műhelye volt egyidejűleg, amelyet az országban elsőként induló budapesti gyakorló gimnázium mintájára szerveztek meg. A feladatok sokrétű, szerteágazó munkát kívántak meg a tanároktól. Úgy véljük, a különböző igények sikeres összehangolása Jausz Béla vezetői képességeit igazolja. Az igazgatótól mindenekelőtt adminisztratív feladatok ellátását igényelte a szerepköre, amit a források tanúsága szerint a tanítás elé helyezett. Ezekben az években gyakorló gimnáziumi igazgatóként kevesebb óraszámban tanított, az igazgatói teendők mellett a tanárképzésben oktatott, továbbá vezetőtanár volt. Jausz az intézmény működéséhez szükséges szakmai segítséget biztosította, hogy az igen rövid idő alatt társadalmi rangot elérő intézményben megvalósuljon az alapítók szándéka, és a gyakorló gimnázium iskolapéldája legyen a tanárképzésnek. Az intézménnyel szembeni elvárásokat a VKM és a Tanárképző Intézet elnöksége közvetítette, védnökségük emelte is az iskola társadalmi rangját. Jausz jelleméből adódóan meg akart felelni ezeknek az elvárásoknak, és bizonyítani akarta, hogy személye érdemes volt az igazgatói posztra. Az iskolában folyó nyugodt, kiegyensúlyozott munka érdekében vállalta fel a vezetői szereppel járó teendőket. Jausz igazgató számos kérése és javaslata a felügyeletet gyakorló Tanárképző Intézet vezetőségének előzetes szűrőjén keresztül került felterjesztésre a VKM-hez. A

minisztérium, amennyire a háborús viszonyok között tehetette, a működéshez szükséges anyagi feltételeket biztosította az intézmény számára. Jausznak önálló döntési jogköre volt az arra alkalmas tanárok személyének felkutatásában, de kiválasztásukat az előzetes vizsgálódások alapján a minisztériumban terjesztették fel. Jausz döntött az iskola belső ügyeinek intézésében, így a tanulók fegyelmi ügyei, a tantestületi kollektíva kialakítása, a gyakorló tanárjelöltek iskolai feladatainak beosztása, ellenőrzése, az éves tantárgyfelosztás elkészítése volt a feladata.

Jausz Béla kezdeményezésére - kisújszállási mintára - a debreceni gyakorlóban is hoztak létre cserkészcsapatot, mert Jausz a tanulók eredményes nevelése érdekében nagy jelentőséget tulajdonított a cserkészlet szellemében rejlő nevelői lehetőségeknek, az iskola nyitottá tett szakmai munkájának, a szülőkkel való közvetlen kapcsolattartásnak. Azzal is a kisújszállási kezdeményezést folytatta Jausz, amikor számos alkalommal meghívták a szülőket az iskolában folyó pedagógiai munka megismerésére és nevelési tárgyú előadásokat tartottak szülői értekezletek alkalmával. Az intézmény humánus légköre korszerű pedagógiai szemléletet nyújtott, értékes tudást biztosított, sikereket eredményezett az itt végzett diákok számára.

3. A háborús körülmények vezettek ahhoz, hogy Jausz Béla 1944. szeptember 8-án elhagyta Debrecent, lemondott a gimnáziumi igazgatói posztról és Budapestre költözött. Jausz a minisztériumtól budapesti álláslehetőséget kért, és kapott. 1945. augusztus 10-től a Budapesti Középiskolai Tanárképző Intézetnél tanárképző intézeti és külső oktatóként tartott pedagógiai és lélektani előadásokat a tanárjelölteknek, továbbá tanári átképzéseket vezetett. 1949 szeptemberétől megszűnt a Tanárképző Intézet, és Jausz Béla a Budapesti Bölcsészettudományi Kar Tanulmányi Osztályához került osztályvezető helyettes főelőadónak. 1951 szeptemberéig neveléelméleti és neveléstörténeti előadásokat tartott a hallgatóknak, 1954-ig oktatta, vizsgáztatta a levelező tagozatos hallgatókat, 1957-ig az egyetem pedagógia szakos diákjai hallgatták előadásait.

Értekezésünkben feltártuk Jausz Béla minisztériumban végzett tevékenységét, amely tények a róla korábban megjelent publikációkban ismeretlenek voltak. Az Oktatásügyi Minisztériumban a Felsőoktatási Főosztály Módszertani Osztályát vezette 1954. júliustól 1955. augusztus 31-ig. Maga a munka inkább a bürokrata, mint a pedagógus attitűdöt igényelte. A minisztériumban három egykori Eötvös collegiumi

diákkal állt munkakapcsolatban.⁷¹⁴ Joggal feltételezhetjük, hogy minisztériumi tevékenysége társadalmi kapcsolatainak további szélesítését biztosította Jausz Béla számára. Feltételezésünk szerint későbbi rektori kinevezése a minisztériumban végzett tevékenységének, az itt szerzett társadalmi kapcsolatoknak, itt kialakított ismertségének és ismeretségeinek is köszönhető.

4. Jausz Bélát 1951 őszétől a Köznevelési Minisztérium bízta meg a Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Neveléstudományi Tanszéke vezetésével. A következő tanévben pályázat útján lett tanszékvezető egyetemi docens. Jausz Bélának egykori Debrecenhez kapcsolódó munkája és kapcsolatai révén volt helyi ismertsége, debreceni múltja, még ha az egy korábbi rendszerhez köthető is. Helyismerettel rendelkezett, és számos egykori kollégájával találkozott az egyetemen. Megszervezte a Karácsony ellehetetlenítése és lemondása miatt két évig gazdátlan tanszék elméleti és gyakorlati teendőit, oktatói személyzetét. A megváltozott viszonyokhoz igazította a tanszék tanár szakos képzésben betöltött szerepét, és igyekezett beindítani a tanszéki tudományos tevékenységet. A politikai légkör eluralkodása nyilvánult meg abban, hogy az oktatók munkájának értékelésében ideológiai szempontok érvényesültek és általánossá vált előadásaik tartalmának megfigyelése. Az első tanévben a minisztérium, majd 1952 tavaszán az egyetemi vezetés kérte Jausz tanszékvezetői és oktatói munkájának ellenőrzését és értékelését. A vizsgálóbizottság tagjai elismerték Jausz Béla pedagógiai előadásaiban a kor elvárásainak megfelelő tartalmat, előadás-kultúráját, elméleti és módszertani ismereteit. Egyetemi előadásainak vizsgálata során több esetben hivatkoztak gazdag pedagógiai példatárára, amelyet Kisújszálláson és a debreceni gyakorlóban szerzett középiskolai tanári gyakorlata alapozott meg. Ez a pedagógiai tapasztalat, gyakorlatias oktatási mód Jausz Béla „védjegyévé” vált. Későbbi pályáján, a személyéről írt jellemzésekben mindig megemlítették, és az egykori tanítványok is megerősítették, hogy Jausz elméleti előadásait pedagógiai gyakorlati példákkal támasztotta alá.

Az egyetemen folyamatos támadások érték budapesti lakhelye és az ottani elfoglaltságai miatt. A „lejáró utazó oktató” elmarasztalás 1951-től kezdve folyamatosan érte Jauszt, aki 1957-ig külső előadóként oktatott a budapesti egyetemen, s közben a minisztériumban is dolgozott. Budapesti munkájának megszűnése után sem

⁷¹⁴ Ladányi Andor, Szigeti József, Zibolen Endre.

költözött Debrecenbe, melynek okait abban látjuk, hogy a debreceni lakást érő bombatámadás után a család Budapesten rendezkedett be.

Tudományos aktivitásának hiányosságát számos fórumon kritikával illették. Folyamatos támadások érték szerény publikációs teljesítménye miatt, ami akadályozta az egyetemi professzori fokozat megszerzésében. Szakmai pályafutásához képest viszonylag későn, 1961-ben kandidált. Egyetemi tanári kinevezésének elhúzódása mögött is a kevésbé jelentős tudományos tevékenysége állt. Jausz egyetemi tanári címére érkezett ugyan javaslat az egyetem és a kollégák részéről, akik gyakorlati tapasztalataival és pedagógiai szakértelmével indokolták a fokozat odaítélésének jogosságát. De nem ezen az úton kapta meg a címet. Jausz tudományos előléptetése a rektori kinevezéssel összefüggésben, 1957-ben vált sürgetővé. Tudományos munkájától, még el nem készült kandidátusi dolgozatától és az egyetem korábbi előterjesztésétől függetlenül döntöttek. Rektorként kollégái sem akadémiai professzorként vagy tudós tanárként tekintettek rá. Önéletrajzi visszaemlékezésében maga Jausz is megemlítette tudományos publikációinak hiányosságát.

A tanszékvezetői megbízás, majd kinevezés háttérében egy a korábbi rendszerben nevelkedett, konzervatív pedagógus személye rejtőzik. Korábbi egyetemi kollégái elsősorban pedagógiai tevékenységének elismertségére hivatkoztak tanszékvezetői pályázata bírálásakor. Az egyetemet majd 20 évig (1925-1944) szolgálta, kötődött a cívisvároshoz és az egyetem hagyományaihoz.

1957. augusztus 1-jétől Jausz Bélát nevezték ki a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorává. A kinevezést érintő dokumentumok és a korszak személyes tanúival készült beszélgetés alapján igazolhatónak véljük, hogy felülről hozott politikai döntés állt az ellentmondásos rektori kinevezés háttérében. Arra a következtetésre jutottunk, hogy egy jól előkészített folyamatban került előtérbe Jausz Béla személye. Az egyetem történetében az 1950-es években az első olyan rektorválasztás történt, amelyről nem kérdezték meg az Egyetemi Tanács tagjait. Úgy véljük, Jausz Béla pártpolitikai érdekeken és törekvéseken alapuló rektori kinevezése előkészítésének tekinthető az egyetemi tanári cím odaítélése, amelyet 1957 tavaszára időzítettek. 1958-ban úgy került sor rektori kinevezésének meghosszabbítására, hogy az egyetemi pártvezetés által Jausz vezetői kvalitásairól készített jelentés nem emelte ki vezetői erényeit.

Rektorként koordináló vezetői magatartásra, konfliktusokat elsimító személyiségre volt szükség. Jausz Béla politikailag nem kompromittálta magát, megvolt benne az együttműködési készség, lehetett rá támaszkodni, kezelhető volt. Politikailag úgy volt

hasznos, hogy az óvatos, megfontolt Jausz Béla nem szólt hozzá politikai kérdésekhez. Az 1950-es évek rendszere politikailag azért tartotta hasznosnak Jauszt, mert személyét szakmai megfelelése mellett alkalmazkodásra hajlandónak találták. Ugyanakkor a rendszer azt a Jausz Bélát menedzselte, aki aligha illett bele. Jelen volt a minisztériumban, a szakmai közéletben, az egyetemen, de nem vált a rendszer elkötelezettjévé. Egész megjelenésében, külső jegyeiben, az otthonát jellemző miliőben, ahogyan ezt a visszaemlékezők egyöntetűen felidézik, a régi polgári értékeket idézte. A polgári értelmiségi létforma melletti elkötelezettsége nyilvánult meg Eötvös collegiumi kapcsolataiban, a kapcsolatok pályája során való fel-felbukkanásában. Rektorként az egyetemen és a minisztériumban számos egykori collegiumi diákkal volt munkakapcsolatban.⁷¹⁵ A polgári értékekhez, tradíciókhoz látványos kötődésének tekinthető, hogy ragaszkodott az egyetemi díszruhák elkészítéséhez, viselésének újra bevezetéséhez. A szakmaiság, a régi értékek megtartása mellett szolgálta a rendszert. Forrásaink tanulmányozása alapján úgy tűnik, Jausz esetén a karriert segítő kétségtelen megalkuvásoknak nem esett áldozatul középosztályi identitása és elvei. Ezzel az attitűddel ki tudta kerülni a politikai támadásokat. Úgy véljük, ez a habitus Jausz Béla túlélési stratégiájának nevezhető. Személye az egyetem részéről várt kontinuitást biztosította. Egyetemi működése során is megőrizte pedagógusi arculatát, professzorként, rektorként is a tanári magatartás jellemezte.

Jausz Béla rektorsága idején került sor a korábban megszüntetett tanszékek és a Nyári Egyetem újbóli megszervezésére, az egyetemi szimbólumok, a díszlánc, a díszruha és a gerundium visszaállítására. Ekkor dolgozta ki az Egyetemi Tanács az új doktorálási szabályzatot. Az 1957/58-as tanév során elkészült a Kossuth Lajos Tudományegyetem távlati fejlesztésére előirányzott egyetemfejlesztési tervjavaslat. Rektorként sorsa újra összekapcsolódott a tanárképzéssel és 1958-ban az egyetem mellett újonnan felállított gyakorló hellyel. Jausz jelentős szerepet játszott a gyakorlóiskolák szervezését és irányításukat közvetlenül a tudományegyetemekhez kapcsoló minisztériumi határozatok előkészítésében, a javaslatok megfogalmazásában. Rektorsága idején lett öt éves az egyetemi tanárképzés és jelentős szerepet kapott a diákok otthoni nevelés. Rektorként döntően Jausz Béla érdeme, hogy sikerült kialakítani és beindítani egy főszakos nappali tagozatos pedagógia illetve népművelés szakot.

⁷¹⁵ Barta János, Borbély András, Hankiss János, Ladányi Andor, Szigeti József.

Törekedett az egyetemi autonómia újbóli megteremtésére, az egyetem tudományos minősítő tevékenységének újraszervezésére.

Mielőtt kutatásunk ötödik, átfogó kérdésére válaszolnánk, hogy ugyanis milyen kapcsolati erők azok, amelyek a szakmai karrier végigvitelében Jausz Béla segítségére voltak abban, hogy lényeges önfeladás nélkül teljesíthesse vállalásait és megőrizhesse habitusát és környezete, tanítványai megbecsülését, egy kitérőt kell tennünk a többször idézett Eötvös Collegiumhoz fűződő időszakra és kapcsolati rendszerre. A disszertáció által vállalt időhatárokon kívül esnek az ott folytatott tanulmányok, ezért az életrajzi fejezetekben nem találtunk rá megfelelő helyet.

4.2. Kapcsolat az Eötvös Collegium tagjaival

Jausz Béla 1913-tól volt tagja az Eötvös Collegiumnak. Önéletrajzi ihletésű írásában így emlékezik a collegium szellemiségére, tanáira. *„Ennek az akkor virágjában levő intézménynek milyenségéről tán felesleges külön sokat mondanom. Az intézet első igazgatója, Bartoniek Géza emberileg is közel tudott kerülni az ifjúsághoz, és a legkitünőbb tanárok, köztük abban az időben Horváth János, Gombocz Zoltán, Fest Sándor jelentették a magam szakján a legkitünőbb irányítást.”*⁷¹⁶

Úgy gondoljuk, Jausz Béla életére és az itt eltöltött rövid tanulmányi idejére nagy hatást gyakorolt a Collegium szellemisége, közössége, tudományos élete. Jausz erre utal önéletrajzi írásában, és ezt erősítik meg családtagjainak visszaemlékezései is. Az I. világháború kitörésekor Jausz Béla collegiumi diáktársaival együtt jelentkezett katonai szolgálatra. A háborúból szabadságra hazatért katonák igyekeztek folytatni egyetemi tanulmányaikat. (Lásd 2. számú fénykép, Melléklet II.) Horváth János irodalomtörténész 1918-as tanári jelentéseiben, amelyek nyomtatásban is megjelentek, Jausz Bélára vonatkozó megjegyzést olvashatunk. *„Az év legörvendetesebb mozzanata: harctéri növendékeink egy részének ideiglenes hazatérése. Mily örömmel vonultak be ismét könyvtárunkba! [...] sajnos érzik az idővesztésüket ők is; összehasonlítják ők is a maguk kénytelen hátramaradását az itthoniak zavartalan boldogulásával; de felveszik a fonalat, kiki a maga természete szerint, ott ahol elhagyták: [...] a fiatal erő ép önbizalmával mint Jausz”.*⁷¹⁷ Horváth János visszaemlékezésével egybecsengenek Jausz szavai: *„... leginkább az jelentett veszteséget a mi nemzedékünknek, hogy teljesen*

⁷¹⁶ Jausz Béla (1963): i.m., 546-547.

⁷¹⁷ Garai Imre (2011): A magyar középiskolai tanári szakma kialakulása. 176-202. In Horváth László at all. (szerk.) i.m., 452.

*kimozdított a pályára való készülésből, és bizony a négy év tanulmányi mínuszát nehéz volt pótolni. Amikor visszakerültünk az egyetemre, amelyen még katonakoromban egyszer egy három hónapos tanulmányi szabadság ideje alatt egy szemesztert le tudtam hallgatni, nem volt könnyű visszatérni a rendszeres tanulásba, és nem volt könnyű már nem gyerek fejjel – hiszen a háború nehéz évei mindenkit megöregítettek egy kicsit – vizsgákra készülni.”*⁷¹⁸

Korompay H. János értékelése szerint a Collegium a tudomány művelésén túl olyan összetartozó közösség volt, amelynek tagjai segítették egymást, ahol a barátságokon túl életre szóló kapcsolatok születtek.⁷¹⁹ Erre példa az 1921-ben megalakult Eötvös Collegium Volt Tagjainak Szövetsége, amelynek alapító tagjai között volt Horváth János is. A Collegium egykori hallgatói rendszeres találkozókat szerveztek, kapcsolatot tartottak egymással, sőt segítettek egymást. Alapszabályaik közé tartozott például, hogy a szövetség tagjait vagy családtagjait szükség esetén anyagi támogatásban kell részesíteni. Korompay szerint ez az összetartozás az intézet megszűnése után is megmaradt. Erre példa, amikor a Collegium első igazgatójának Bartoniek Géza leányainak anyagi megsegítésére 1957-ben (!) a volt kollégisták eredményes gyűjtést szerveztek.⁷²⁰

Jausz Béla tagja volt az Eötvös Collegium Volt Tagjai Szövetségének. Az Eötvös Collegium egykori hallgatóit, idősebb és fiatalabb társait jól ismerő Jausz pályafutása során számos egykori kollégistával került baráti, illetve munkakapcsolatba. A tagok közötti kapcsolati háló jellemzi a Jausz Béla pályáját előremozdító tényezőket is.

Simon Gyula Jausz Bélára emlékezve írja, hogy Jausznak kimutatása volt arról, hogy az Eötvös Collegium végzettjei hol helyezkedtek el.⁷²¹ Úgy véljük, Jausz az Eötvös Collegium Volt Tagjai Szövetségének tagjaként számon tartotta az egykori kollégisták pályáját. E szerint 1944-ben „... a minisztériumban 23-an, tanügyigazgatásban 18-an (köztük 2 tankerületi főigazgató) töltenek be állást; egyetemi tanár, magántanár 107; tudományos intézetben 55-en, külföldi szolgálatban 17-en dolgoznak (köztük találjuk a berlini, bécsi, párizsi, stockholmi és a szófiai intézetek igazgatóit); középiskolában 58 igazgató, 380 tanár, más pályán 48 fő működik.

⁷¹⁸ Jausz Béla (1963): i.m., 547.

⁷¹⁹ Korompay H. János (2011): Horváth János és az Eötvös Collegium. In Horváth László at all. (szerk.): i.m., 438.

⁷²⁰ Uo. 441.

⁷²¹ Simon Gyula (1991): *Jausz Béla*. i.m., 4. Simon Gyula a Jausz által vezetett kimutatásra hivatkozik ugyan, de ez a hivatkozás a jegyzetben, vélhetőleg nyomdahiba miatt, üres maradt.

Soraikban 19 önálló író, művészt találunk. Az 1944-45 tanévben 3 egyetem rektora az Eötvös – kollégium növendéke volt.”⁷²²

Összesítve soroljuk fel azokat az egykori kollégistákat, akikkel ismereteink szerint Jausz pályája során kapcsolatba került.⁷²³

5. táblázat: Jausz Béla ismeretségei az Eötvös Collegiumban (Eötvös Coll.)

NÉV	EÖTVÖS COLL. TAGSÁG KEZDETE	KAPCSOLATA JAUSZ BÉLÁVAL
Barta János	1920	Egyetemi tanár, rektor, Jauszt megelőzően az egyetem utolsó szabadon választott rektora 1957-ben
Bassola Zoltán	1922	Miniszteri titkár VKM, a gyakorló gimnázium ügyében többször járt személyesen Debrecenben, jó barátságban volt Jauszal, 1939-1945 (esetleg később is Jausz budapesti tevékenysége idején)
Berei Soó Rezső	1921	Dékán a Tisza István Tudományegyetemen, a gyakorló gimnázium során kerül kapcsolatba Jauszal 1936-1945, 1952-ben Jausz tanszékvezetői pályázatánál bíráló tag
Borbély András	1925	Matematika-fizika szakos tanár, Jausz tanítványa Kisújszálláson, a cserkészcsapat irányítását veszi át Jausztól. Jausz meghívására gyakorló gimnáziumi tanár, Jausz tanszékvezetőisége idején kerül docensként az egyetemre, 1924-1967
Ercsey Jakab	1911	Fizika szakos tanár, tanfelügyelő a gyakorló gimnáziumban, 1935-1937
Eyssen Tibor	1911	Osztálytanácsos VKM, rendszeresen ellátogatott a gyakorló gimnáziumba, 1936-1945
Hankiss János	1911	Tanárképző Intézet elnöke, a gyakorló gimnázium felügyelő bizottságának tagja, államtitkár, egyetemi tanár, Jausz rektorsága idején is kapcsolatban vannak, 1936-1959
Kun Sándor	1918	A Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának igazgatója, a Tanárképző Intézet elnökségének jelöltje az igazgatói posztra, látogatta a gimnáziumot, 1936-1945
Ladányi Andor	1949	Főelőadó Művelődésügyi Minisztérium, Jausz minisztériumi tevékenysége és rektorsága idején dolgoztak együtt 1954-1959
Pukánszky Béla	1914	Egyetemi tanár, a Tanárképző Intézet elnöke, a gyakorló gimnázium felügyelő bizottságának tagja, 1941-1945

⁷²² Uo. 4-5.

⁷²³ A Bárány Eötvös József Collegiumba felvételt nyertek névsora megtalálható: Membra et alumni. In Horváth László at all. (szerk.): i.m., 1180-1209.

Szabó Dezső	1900	Elnökhelyettes Tanárképző Intézet, a gyakorló gimnázium felügyelő bizottságának tagja, 1936-1954, Jausz kollégája az egyetemen
Szigeti József	1939	Miniszterhelyettes, Jausz minisztériumi tevékenysége és rektorsága idején dolgoztak együtt, 1954-1959
Tóth Lajos	1920	Fizika szakos tanár a gyakorló gimnáziumban 1938-1945
Török Tibor	1914	A Debreceni ref. Tanítóképző Intézet igazgatója, tanár a gyakorló gimnáziumban, Jausz barátja, sógora, 1913-
Zibolen Endre	1932	A Jausz által vezetett Elméleti pedagógiai munkaközösség tagja a Művelődésügyi Minisztériumban 1954-1955

Készítette: szerző

5. Jausz kivételes intellektusú személyében, nyugatias gondolkodásában, világlátásában a családtól és az Eötvös Collegiumban kapott szellemi örökség nyilvánult meg. Az itt folyó minőségi oktatás és a magas színvonalú képzés örökre elkötelezte tagjait az intézet iránt. Az egy iskolához, azonos szellemi műhelyhez tartozás biztosította az azonosságélményt a tagok számára. Függetlenül attól, hogy ki mikor járt a Collegiumba, a tagok számíthattak egymásra, és tartották egymással a kapcsolatot annak 1950-es bezárása után is. Az egykori diákok tudtak társaikról, számon tartották egymás pályafutását. Joggal gondoljuk, hogy az Eötvös Collegium mint védszövetség működhetett az egymást ismerő tagok között. Úgy véljük, Jausz Béla pályáját meghatározzák és végigkísérik itteni kapcsolatai. Jausz Béla életében a Collegium tagjai közötti kapcsolati háló a szakmai haladását előremozdító tényezőként jellemezhető.

Jausz további kapcsolatai között említhetjük a gyakorló gimnáziumból az 1940-es években az oktatáspolitikába került kollégáit. Így Kiss Árpádot, aki 1944-ben az Országos Köznevelési, később az átalakult Köznevelési Tanács ügyvezetője, majd a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa lett. Molnár Józsefet, aki az Országos Köznevelési Tanácsban kapott szerepet. Kovács Mátét, aki 1943-tól szintén az Országos Köznevelési Tanácsnál kezdte meg működését, később a VKM államtitkáráként dolgozott. Simon László 1945-től kultuszminisztériumi államtitkár volt. Szondy György 1945 után a közoktatásügyi minisztériumba került. Barra György 1945-1949 között minisztériumi

tanácsos volt a VKM-nél. Az egykori kollégák, barátok kapcsolatai révén Jausznak voltak ismerősei a minisztériumban.

A fentebb vázolt kapcsolati erőket úgy tekintjük, hogy ezek egyes élethelyzetekben segítették Jausz Béla szakmai karrierjét. Előrehaladásában jelen volt továbbá saját habitusa, az, hogy lényeges önfeladás nélkül volt képes teljesíteni szakmai vállalásait, megőrizte környezete és tanítványai megbecsülését.

Szakmai életpályájára számos kollégájával, pályatársával megegyezően jellemző volt, hogy előbb a tanári munkában bizonyította rátermettségét, innen emelkedett ki és került egyetemi katedrára. Ambiciózus tanulóból és hosszú iskolai gyakorlatból a tanári pályáról való kiemelkedés típusjegyeit hordja magán. A dolgozat címében jelzett pedagógus professzor jelző azt jelenti, hogy Jausz Béla pályája egészen pedagógusként azonosította önmagát. Középiskolai tanárként indult, pályája egészen a középiskolát értő ember maradt. Jausz felvállalta ezt a tanári múltat, az itt szerzett tanítási gyakorlatot. Jausz Béla a gyakorlatból induló, jól képzett gimnáziumi tanárból lett előbb gyakorló iskolai igazgató, majd egyetemi oktató, tanszékvezető, pályája csúcsán pedig egyetemi rektor.

Tanári adottságainak szerencsés kombinációja miatt az alkalmazott pedagógia szakértője volt, viszont a vele azonos beosztásban lévő pályatársak tudományos munkásságának színvonalát nem érte el, keveset publikált. Úgy véljük, hogy a középosztályi értelmiségi szellemi örökség és kapcsolatrendszer, a megszerzett tanári gyakorlat, a szakmai innováció képessége valamint az ambíció és kompromisszumkészség segítették karrierjét.

Jausz Béla az az elhivatott pedagógus, aki a változó korokban és változó munkakörökben, így az egyetem világában is megőrizte habitusát és világlátását. Olyan, a tudomány iránt is érzékeny tanár, akit a kor igénye és a személyes kapcsolatai vezetői pozíciókba emeltek, ezzel egyben el is térítették a szakmai tudományos karrier kiteljesedésétől. Nem kutató tudósként, hanem kiváló pedagógusként, tanárként ért pályája csúcsára.

Kutatói kitekintések

Úgy véljük, értekezésünk elkészítése után is maradtak megválaszolatlan kérdések a Jausz-életművet kutatók számára. Ezek főleg korszak és kurzusváltások és Jausz személyisége közti ellentmondásokra vonatkoznak.

Jausz régivágású értelmiségiként nevelkedett, ennek morális és személyes, valamint külsőségeiben is megnyilvánuló jegyeit hordozta. Ezzel a habitussal élte meg, és élte túl az 1945 utáni jelentősen megváltozott világ elvárásait és futott be – az adott szakma lehetőségeihez képest – nem lebecsülendő karriert.

Mi volt a titka ennek az életútnak? Személyiségének összetevőin túl, mi biztosította számára, hogy meg tudott maradni? Miben rejlett sikeres túlélési stratégiája? Megbízhatóságában, lojalításában, korábbi kapcsolati tőkéjében? Mennyi volt az önfeladás, megalkuvás az 1950 után vállalt szerepekben? Milyen szempontok vezérelték, milyen erők irányították, amikor elvállalta 1956 után a rektorságot?

A kérdések egy részére forrásaink alapján igyekeztünk választ fogalmazni. A mélyebb megismerés érdekében viszont további és a mienktől részben eltérő kutatások szükségesek.

5.Felhasznált irodalom

ASSMANN, JAN (2004): *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*. Budapest, Atlantisz Könyvkiadó.

ÁGOSTON GYÖRGY-JAUSZ BÉLA (1964): *A nevelés elmélete*. Budapest, Tankönyvkiadó.

BAJKÓ MÁTYÁS (szerk.) (1976): *Jausz Béla emlékkötet*. Debrecen, Magyar Pedagógiai Társaság.

BALANYI GYÖRGY (1937): A tanár egyénisége és az iskola. *Magyar Középiskola*, 4. sz. 99–106.

BÁLINT PÉTER (2001): *Nyílt kártyákkal. A levél- és naplóírásról*. Budapest, Nagyvilág Kiadó.

BARNA GÁBOR (2002): *Közelítések az időhöz*. Budapest, Néprajzi Múzeum.

BÁRSONY ISTVÁN (2012): A Bölcsészettudományi kar. In OROSZ ISTVÁN, IFJ. BARTA JÁNOS (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó-Debrecen University Press. 332–359.

BARTHA JÓZSEF (1937): A középiskolai reformok és a tanár egyénisége. *Magyar Művelődés*, 6-10. sz. 25–28.

BARTLETT, F. C. (1985): *Az emlékezés. Kísérleti és szociálpszichológiai tanulmány*. Budapest, Gondolat Kiadó.

BASSOLA ZOLTÁN (1998): *Ki voltam... Egy kultuszminisztériumi államtitkár vallomásai*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

BEÁTA KOTSCHY & ERZSÉBET GOLNHOFER (2008): Towards democracy in the Hungarian Science of Education and School system. *European Journal of Mental Health* 3, 2. 227–242.

BICSÁK ZSANETT ÁGNES (2009): Eredményes diákok, sikeres tanítványok. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.) *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936-1949*. Debrecen. 122–135.

BITTENBINDER MIKLÓS (1925): A tanítás művészete. *Néptanítók Lapja*, 47–48. sz. 23–26.

- BOGNÁR CECIL (1937): Tanártípusok. *Magyar Pedagógia*, 1–2. sz. 1–11.
- BOLDIZSÁR IVÁN (1963): Középiskolai tanárok szociális helyzete. In BALOGH SÁNDOR–SZABOLCS OTTÓ (szerk.): *Pedagógusok a két világháború között 1919–1945*. Budapest, 232–236.
- BORECZKY ÁGNES (1993): Egy letűnt világ árnyai. A tanári szerep átalakulása. *Új Pedagógiai Szemle*, 10. sz. 47–53.
- BOROS DEZSŐ (1967): *Jausz Béla, a pedagógus*. Debrecen, KLTE /Acta Paedagogica Debrecina V./
- BÖGRE ZSUZSA (szerk.) (2007): *Élettörténet a társadalomtudományokban*. Budapest, /Pázmány Társadalomtudomány 6./
- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (2004): A tudományos iskolateremtés feltételei a 20-as, 60-as évek Debreceni egyetemén. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *A Debreceni iskola*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 181–204. /Acta Paedagogica Debrecina/
- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (szerk.) (2004): *A Debreceni Iskola*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék.
- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (2007): A neveléstudományi kvalifikáció és tudásutánpótlás a Debreceni Iskolában. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (szerk.): *A „Debreceni iskola” Neveléstudománytörténeti vázlata*. Budapest, Gondolat kiadó. 359–375.
- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.) (2009): *Gyakorló Gimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936–49*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. /Acta Paedagogica Debrecina/
- BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (2010): Egy pedagógiai műhely működésének és továbbélésének vizsgálata. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (szerk.): *Kutatás és képzés. In honorem Orosz Gábor*. Nyíregyháza–Debrecen: Nyíregyházi Főiskola Pedagógusképző Kar. 19–30.
- CONNELLY, F. M. AND CLANDININ, D. J. (1990): Narrative inquiry. *Educational Researcher*, 19. 5. 477–485.

CZIRJÁK PÁL (2007): Elbeszélés kényszer, dokumentumfilm és a történeti emlékezet konstruálása. Adalékok a történelmi dokumentumfilm és az oral history módszertani összevetéséhez. *Replika*, 9. 91–119.

CSETE BALÁZS (1940): A tanári lélekről. *Országos Polgári Iskolai Tanáregyesületi Közlöny*, 9. sz. 259–263.

DÉNES SZILÁRD (1931): A tanító beszéde. *Néptanítók Lapja*, 15. sz. 35–37.

DOBOS KRISZTINA–GAZDA ISTVÁN–KOVÁCS LÁSZLÓ (szerk.) (2002): *A fasori csoda. Rátz László–Mikola Sándor–Wigner Jenő–Neumann János*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.

ÉBER JÁNOS (1938): A kezdő tanár a diákok között. *Nevelésügyi Szemle*, 1938. 425–430.

Educatio Kht.

EHMANN BEA (2002): *A szöveg mélyén. A pszichológiai tartalomelemzés*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

EHMANN BEA (2003): Az egyén a történelem sodrában: A pszichikus időélmény egy típusa, mint a kollektív élményuniverzum megteremtője. *Magyar Tudomány*, 1. sz. 40–51.

ÉLES CSABA (2010): Eszményi diákok és ideális professzorok. Belső elvárások és kritikai hangok az újkori európai egyetemeken. In: JUHÁSZ ERIKA (szerk.): *Harmadfokú képzés, felnőttképzés és regionalizmus*. Debrecen, CHERD.

ÉLTES MÁTYÁS (1935): Tanítói egyéniségek. *Néptanítók Lapja*, 8. sz. 324–326.

ESCOLANO, AUGUSTÍN (2007): Posztmodern vagy késő modern? Új megközelítésmódok az utóbbi évtizedek neveléstörténet-írásában 131-148. Fordította: Pap K. Tünde. In: BÍRÓ ZSUZSANNA HANNA–PAP. K. TÜNDE (szerk.): *Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban*. Budapest, Gondolat Kiadó.

FALUS IVÁN (szerk.) (2000): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.

FEDELES TAMÁS (2012): *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem.

- FENYŐ IMRE (2009): A Debreceni Magyar Királyi Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának Tanári Kara. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.) *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936–1949.* Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. 45–89. /Acta Paedagogica Debrecina/
- FILEP TIBOR (2011): *A Politikai Rendőrség Hajdú-Biharban 1957–1989 III/III.* Debrecen, Szerző.
- FODOR GYULA ÉS NYÁRY LÁSZLÓ (szerk.) (1943): *Állami tanárok, tanítók és egyéb tanügyi alkalmazottak illetményei. Fizetések, lakáspénzek, pótlékok, jogok és kedvezmények.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- GLATZ FERENC (1990): A szóbeli források és kritikájuk. In Glatz Ferenc: *Történetírás korszakváltásban.* Budapest, Gondolat Kiadó. 134–146.
- GOLNHOFFER ERZSÉBET (2006): Rendszerváltások a tudomány legitimációjában-Magyarország, 1945–1949. In SZABOLCS ÉVA (szerk.): *Pedagógia és politika a XX. század második felében Magyarországon.* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó. 9–28.
- GOLNHOFFER ERZSÉBET, SZABOLCS ÉVA (szerk.) (2009): *Iskola és történeti emlékezet.* Budapest, Gondolat Kiadó.
- GYÁNI GÁBOR (1997): „Mit várhat az iskola a szkeptikus történetírástól?” *Új Pedagógiai Szemle*, 4. 94–101.
- GYÁNI GÁBOR (2000a): *Emlékezés és Oral history.* In GYÁNI GÁBOR (szerk.): *Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Budapest, Napvilág Kiadó. 128–144.
- GYÁNI GÁBOR (2000b): *Mire ne emlékezzünk – mit ne feledjünk! Az emlékezet mint történelemformáló erő.* In BOROS GÉZA (szerk.): *Az emlékezésről. Kiállítás és szimpozion.* Budapest, MAOE. 71–81.
- GYÁNI GÁBOR (2003): Történetírói nézőpont és narratív igazság. *Magyar Tudomány*, 1. sz. 16–25.
- GYÁNI GÁBOR: (2006): A középosztály In. GYÁNI GÁBOR–KÖVÉR GYÖRGY (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete. A reformkortól a második világháborúig.* Budapest, Osiris Kiadó.

GYARMATI GYÖNGYI (2004): Az oral history kézikönyve. *Múltunk. Politikatörténeti folyóirat*, 4. sz. 196–200.

GYENES TÜNDE (2009): A Stégmüller-villa In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936–1949*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. 23–35. /Acta Paedagogica Debrecina/

HALBWACHS, MAURICE (1971): Az emlékezet társadalmi keretei. In: FERGE ZSUZSA (szerk.): *A francia szociológia*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 124–131.

HALBWACHS, MAURICE (2000): *A kollektív emlékezet*. In FELKAI GÁBOR–NÉMEDI DÉNES–SOMLAI PÉTER (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. I. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

HANÁK GÁBOR–KÖVÉR GYÖRGY (1995): Biográfia és Oral history. In VALUCH TIBOR (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, Osiris 1956-os Intézet, 92–100.

HANUSZIK ANTAL (1932): Teremtsünk egységes szellemet a tanítótestületekben. *Néptanítók Lapja*, 2. sz. 53–55.

HEGEDŰS T. ANDRÁS (1988): A nevelővé válás. Budapest, Tankönyvkiadó. In BÍRÓ ZSUZSANNA HANNA–PAP K. TÜNDE (szerk.): *Posztmodern kihívások a pedagógiatörténet-írásban*. Budapest, Gondolat Kiadó. 149–174.

HORVÁTH LÁSZLÓ (szerk.) (2011): *Lustrum. Ménesi út 11-13. Sollemnia aedificii a. D. MCMXI inaugurati*. Budapest, Typotex kiadó–Eötvös Collegium.

HORVÁTH MÁRTON (1995): *Kiss Árpád*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. /Magyar Pedagógusok/

JAMES, E. WEST (1933): The Scout Jamboree Book. American Scouts at the 4th World Jamboree. <http://pinetreeweb.com/1933-wj4-sjb-introduction>. (Letöltés dátuma: 2010. november 26. 10. 53.)

JÁKI LÁSZLÓ (1962): *A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1937–1958*. Budapest, Tankönyvkiadó-OPK.

JÁKI LÁSZLÓ (szerk.) (1980): *A pedagógusok személyiségével és életmódjával foglalkozó cikkek válogatott bibliográfiája 1919–1944.* Budapest, ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék.

JÁMBOR GYÖRGY (szerk.) (1942): *A gimnáziumok ügyigazgatására vonatkozó rendeletek gyűjteménye I-II. Kötet.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi nyomda.

JANKOVITS MIKLÓS (1937): A nevelő személyisége. *Néptanítók Lapja*, 19. sz. 753–755.

JAUSZ BÉLA (1936): Az iskola történetének adatai 1936–1944. Debreceni Egyetemi Könyvtár Ms 9 24/1959.

JAUSZ BÉLA (1939): Tanárképzés–nemzetvédelem. In PÉTERFFY LÁSZLÓ (szerk.): *Emlékkönyv Pap Károly főiskolai (akadémiai és egyetemi) tanári működésének harmincadik évfordulójára.* Debrecen, k.n. 135–143.

JAUSZ BÉLA (1953): Megjegyzések és javaslatok a gyakorlati tanárképzés kérdéséhez. *Felsőoktatási Szemle*, 7–8. sz. 321–327.

Jausz Béla hozzászólása a Balatonfüredi Konferencián. 1956. október 2. I. Plenáris ülés. A jegyzőkönyv digitálisan elérhető változata. <http://mek.niif.hu/04200/04283/04283.pdf>. (Letöltés dátuma: 2011. október. 30. 20. 15.)

JAUSZ BÉLA (1956a): A tanárjelöltek tanítási gyakorlatainak tanulságai. *Felsőoktatási Szemle*, 7–8. sz. 391–401.

JAUSZ BÉLA (1957b): Az ötéves tanárképzés feladatai és összefüggései. *Felsőoktatási Szemle*, 4. sz. 197–202.

JAUSZ BÉLA (1957c): Az ötéves tanárképzés feladatai és összefüggései. *Felsőoktatási Szemle*, 5. sz. 267–282.

JAUSZ BÉLA (1958): Kossuth Lajos Gyakorló Gimnázium Tanévnyitó beszéd. Kézirat Debreceni Egyetem Gyakorló Gimnázium Múzeuma.

JAUSZ BÉLA (1963): Életemről, munkámról... *Pedagógiai szemle*, 6. sz. 545–555.

K. HORVÁTH ZSOLT (1999): Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látképe. *Aetas*, 3. sz. 132–141.

K. HORVÁTH ZSOLT (2000): Elképzelt múlt, felidézett jövő. Három séta az 'örökség' jegyében. *Múltunk*, 3. sz. 178–200.

- KÁNTOR SÁNDORNÉ (2009): *Tudós matematikatanárok Hajdú, Szabolcs és Szolnok megye középiskoláiban (1850–1948)*. Debrecen, KLTE.
- KANYÓ TAMÁS (2002a): Beszámoló a XII. Nemzetközi Oral History konferenciáról. *Világtörténet*, 3–4. sz. 105–106.
- KANYÓ TAMÁS (szerk.) (2002b): *Emigráció és identitás. 56-os menekültek Svájcban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó.
- KARDOS JÓZSEF (2007): *Iskola a politika sodrásában (1945–1993)*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- KELETI ADOLF (1933): A tanító műveltsége. *Néptanítók Lapja*, 15. sz. 544–545.
- Képek a TTK történetéből* <http://www.cic.klte.hu/ttk50/tktort.htm>. (Letöltés dátuma: 2012. március 09. 9. 30.)
- KÉRI KATALIN (2001): *Bevezetés a neveléstörténeti kutatások módszertanába*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- KÉRINÉ SÓS JÚLIA (1969): *Tanárok élete és munkája*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- KIRÁLY ILDIKÓ (1997/1998): Társas tényezők az emlékezetkutatásban: sajátjaink-e az emlékeink? *Magyar Pszichológiai Szemle*, 37. sz. 559–565.
- KISS ÁRPÁD (1943): *Mai magyar nevelés*. Debrecen, Debreceni Könyvek kiadása.
- KISS ÁRPÁD (1975): Jausz Béla. *Magyar Pedagógia*, 1. sz. 81–83.
- KISS ÁRPÁD (1999): *Igazság költészet nélkül*. Kiss Endre (szerk.) Budapest, Teleki László Alapítvány.
- KISS KÁLMÁNNÉ (1994/95): Emlékezés a nevelés ügyének elkötelezett Jausz Bélára. In FÜLÖP GÁBOR ET AL (szerk.): *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője*, Karcag, [k.n.] 38–44.
- KISS KÁLMÁNNÉ (1994/95): Iskolánk múltjából–100 éves a nyolcosztályos főgimnázium. In FÜLÖP GÁBOR ET AL (szerk.): *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium, Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője*, Karcag, [k.n.] 4–9.
- KLÉRY JÁNOS (1937): A pedagógus arca. *Néptanítók Lapja*, 24. sz. 954–956.
- KOVÁCS MÁRIA (1982): *Közalkalmazottak 1938–1949. (Létszám, összetétel, politika). Valóság*, 9. 41–54.

- KOVÁCS LÁSZLÓNÉ DR. VERMES STEFÁNIA (2004): Hogyan láttam közelről Prohászka Lajost mint embert? In NÉMETH ANDRÁS (szerk.): *A szellemtudományi pedagógia magyar recepciója*. Budapest, Gondolat Kiadó. 123–144.
- KOZÁK GYULA (1995): Az Oral History Archívumról. In. VALUCH TIBOR (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, 1956-os Intézet, Osiris Kiadó.
- KOZMA TAMÁS (2004): *Kié az egyetem?* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- KOZMA TAMÁS–SIKE EMESE (szerk.) (2004): *Pedagógiai Informatika. A neveléstudomány szakirodalmi alapjai*. Debrecen, Egyetemi Kiadó.
- KVALE, STEINAR (2005): *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest, József Műhely Kiadó.
- LADÁNYI ANDOR (2008): *A középiskolai tanárképzés története*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- LASSITER, LUKE ERIC (2002): *Invitation to anthropology*. USA, AltaMira Press.
- LÁSZLÓ JÁNOS (1998): *Szerep, forgatókönyv, narratívum. Szociálpszichológiai tanulmányok*. Budapest, Scientia Humana. 137–149.
- LÁSZLÓ JÁNOS (2003a): Történelem, elbeszélés, identitás. *Magyar Tudomány*, 1. sz. 156–172.
- LÁSZLÓ JÁNOS (2003b): Történelem, elbeszélés, identitás. In RÁKAI ORSOLYA,–Z. KOVÁCS ZOLTÁN (szerk.): *A narratív identitás kérdései a társadalomtudományokban*. Budapest-Szeged, Gondolat Kiadói Kör.
- LÁSZLÓ JÁNOS (2005): A narratív pszichológiai tartalomelemzés. *Magyar Tudomány*, 11. sz. 1366–1377.
- LÁSZLÓ JÁNOS (2005): *A történetek tudomány. Bevezetés a narratív pszichológiába*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- LEDUC, JEAN (2006): *A történészek és az idő*. Pozsony, Kalligram Kiadó. 69.
- LENDVAY BÉLA (1932): A tanítói egyéniség, s ennek fejlesztése. *Néptanítók Lapja*, 14. sz. 545–548.
- LOSONCZI ÁGNES (2005): *Sorsba fordult történelem*. Budapest, Holnap Kiadó.

- LŐRINCZY SZABOLCS (1936): A tanítói egyéniség. *Néptanítók Lapja*, 11. sz. 408–409.
- MAJTÉNYI GYÖRGY (2002): Emlékezés és személyiség. *Aetas*, 2–3. sz. 162–178.
- MANN MIKLÓS (2005): *Magyar oktatási miniszterek 1848-2002*. Budapest, Önkonet.
- MÁRTONFFY KÁROLY (1937): *Magyar felsőoktatás*. Budapest, k.n. 25–28.
- MASON, JENNIFER (2005): *Kvalitatív kutatás*. Budapest, József Attila Kiadó.
- MÉREI FERENC (1989): *Társ és csoport*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÉREI FERENC (1998): *Lélektani napló*. Budapest, Osiris Kiadó.
- MERIAM, SHARAN B. (1988): *Qualitative research and case study applications in education*. San Francisco, Jossey-Bass.
- MERVÓ ZOLTÁNNÉ (1991): *Adalékok a debreceni Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának Történetéhez 1936–1949*. In Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve. Debrecen, HBML. 123–137.
- MÉSZÁROS ISTVÁN (1988): *Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1996–1948 (általános képző középiskolák)*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- MÓRICZ ZSIGMOND (1956): *Forr a bor*. Szépirodalmi Könyvkiadó.
- NAGY MIKLÓS (1934): A tanár viselkedése az iskolán kívül. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 4. sz. 137–145.
- NAGY PÉTER TIBOR (1992): A magyar oktatás második államosítása. Budapest, Educatio Kht.
- NAGY PÉTER TIBOR (2005): Az állami befolyás növekedése a magyarországi oktatásban. 1867-1945. *Iskolakultúra*, 6–7. sz. 3–229.
- NEMES NAGY ÁGNES (1947): A mintaiskola. *Köznevelés*, 14. sz.
- NÉMETH ANDRÁS, BÍRÓ ZSUZSANNA HANNA (szerk.) (2009): *A magyar neveléstudomány a XX. század második felében*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- NÉMETH ANDRÁS (2002a): *Hazai és nemzetközi neveléstörténeti és pedagógiatudomány-történeti kutatások újabb irányzatai és eredményei*. In NÉMETH ANDRÁS (szerk.): *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Budapest, Osiris Kiadó.
- NÉMETH ANDRÁS (2002b): *Tudományos pedagógia a debreceni egyetemen*. In NÉMETH ANDRÁS: *A magyar neveléstudomány fejlődéstörténete*. Budapest, Osiris Kiadó.

- NÉMETH ANDRÁS, HEINZ-ELMAR TENORTH (szerk.) (2000): *Neveléstudománytörténeti Tanulmányok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- NÉMETHY GYULA (1994): Nyitott szíveket várt, gondolkodásra nevelt. *Hajdú-Bihari Napló*, 9. sz. 24.
- NIEDERMÜLLER PÉTER (1988): Élettörténet és életrajzi elbeszélés. *Ethnographia*, 3–4. sz. 376–389.
- NIETHAMMER, LUTZ (1980): *Lebenserfahrung und kollektives Gedachtnis. Die Praxis der „Oral History“*. Frankfurt am Main.
- NORA, PIERRE (1999): Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. *Aetas*, 3. sz. 142–157.
- NORA, PIERRE (2010): *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Napvilág kiadó.
- ORMOS MÁRIA (1995): A történettudomány forrásairól a XX. században. In VALUCH TIBOR (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben* Budapest, Osiris Kiadó. 28–38.
- OROSZ GÁBOR–NYILAS BERNADETT (2004): A neveléstudomány helyzete a Debreceni Egyetemen 1950–1957 között. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *A Debreceni Iskola*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 123–168.
- OROSZ GÁBOR (2008): Jausz Béla vezetői tevékenysége. Jausz Béla rektori tevékenységének sajátosságai. VIII. Országos Neveléstudományi Konferencia, Konferencia-előadás, Budapest.
- OROSZ GÁBOR (2012): Tanárvizsgáló bizottság, Tanárképző Intézet. In OROSZ ISTVÁN, IFJ. BARTA JÁNOS (szerk.): *A Debreceni Egyetem története 1912–2012*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó-Debrecen University Press. 230–244.
- OZSVÁTH IMOLA (2008): A néptanító alakja a XIX. század végén keletkezett reprezentációkban. 36–47. In OZSVÁTH IMOLA (szerk.): *Néptanítók, életpályák és élettörténetek*. Kolozsvár, Scientia Kiadó.
- PÁSZKA IMRE (2007): *Narratív történetformák*. Szeged, Belvedere Meridionale.
- PATAKI FERENC (1997–98): „Kollektív narratívumok és csoportidentitás”. *Magyar pszichológiai Szemle*, 5–6. sz. 577–581.

- PATAKI FERENC (2001): *Élettörténet és identitás*. Budapest, Osiris Kiadó.
- PATAKI FERENC (2003): Együttes élmény, kollektív emlékezet. *Magyar Tudomány*, 1. sz. 76–86.
- PATAKI FERENC (2004): *Érzelem és identitás*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- PETHŐ LÁSZLÓ (1991): *A tanítók és a társadalom. Történeti szociológiai megközelítés*. Budapest, Educatio.
- PINTÉR JENŐ (1928): *A magyar középiskolák igazgatásának kézikönyve. A középiskolákra vonatkozó törvények, rendeletek, szolgálati szabályzatok és ügykezelési utasítások szövegeinek magyarázatos gyűjteménye*. Budapest, [k.n.]
- RAKACZKINÉ TÓTH KATALIN (1996): A szervezett tanárképzés kialakulása a Budapesti Tudományegyetemen. *Magyar pedagógia*, 2. sz. 157–168.
- SEBES GYULA (1937a): A korszerű oktatás. *Magyar Művelődés*, 1–5. sz. 16–17.
- SEBES GYULA (1937b): A módszer és az egyéniség. *Magyar Középiskola*, 6. sz. 163–165.
- SÍK SÁNDOR–SURJÁN LÁSZLÓ (1998): *Magyar Cserkészvezetők könyve*. Budapest, Márton Áron Kiadó.
- SIMON GYULA (1974): Dr. Jausz Béla. *Pedagógiai Szemle*, 12. sz. 1075–1076.
- SIMON GYULA (1991): *Jausz Béla. Magyar Pedagógusok*. Budapest, Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.
- SÍRÓ BÉLA (1995): Középfokú iskolázást, műveltségi mobilitást meghatározó tényezők. In VALUCH TIBOR (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, 563–577.
- SOMOGYI JÓZSEF (1942): *Hazánk közoktatásügye a második világháborúig*. Budapest, Eggenberger-féle Könyvkereskedés.
- SONKOLY GÁBOR (2005): Örökség és történelem: az emlékezet technikái. *Iskolakultúra*, 3. 16–22.
- STAAR GYULA (2000): Beszélgetés Fuchs László akadémikussal. <http://www.sulinet.hu/termeszetvilaga/archiv/2001/0102/03.html> (Letöltés dátuma: 2012. január 5. 10. 54.)
- STÉGER FERENC (1931): A tanító és a társadalom. *Néptanítók Lapja*, 23. sz. 1–2.

- SZABÓ LAJOSNÉ (1979): Jausz Béla Kisújszálláson. In SZABÓ LAJOS (szerk.): *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium és Közgazdasági Szakközépiskola Jubileumi Évkönyve. Móricz Zsigmond születésének 100. A kollégium létrejöttének 50. évfordulója alkalmából.* Szolnok, [k.n.] 308–317.
- SZABÓ LAJOSNÉ (1994/95): Emlékezés a nevelés ügyének elkötelezett Jausz Bélára. In FÜLÖP GÁBOR ET AL (szerk.): *A Kisújszállási Móricz Zsigmond Gimnázium, Közgazdasági Szakközépiskola és Kollégium Értesítője.* Karcag, [k.n.] 38–44.
- SZABÓ MAGDA (1940): Hazai Irodalom. Emlékkönyv Pap Károly főiskolai tanári működésének harmincadik évfordulójára. *Protestáns Tanügyi szemle*, 112–113.
- SZABOLCS ÉVA (2001): *Kvalitatív kutatási metodológia a pedagógiában.* Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- SZABOLCS ÉVA (2003): Néptanítói álláshirdetések 1901-ben. *Iskolakultúra*, 3. 39–41.
- SZABOLCS ÉVA (2010): Az újráfelfedezett Prohászka Lajos. In Brezsnaynszky László (szerk.): *Kutatás és képzés. In honorem Orosz Gábor.* Debrecen, Nyíregyháza, Élmény '94. Bt. 107–112.
- SZATHMÁRY LAJOS (1936): A tanár szakképzettsége, pedagógiai készsége és általános műveltsége. *Protestáns Tanügyi Szemle*, 5. sz. 204–207.
- SZENDI EMMA (2002): *A fővárosi pedagógustársadalom kultúrtörténete a két világháború között (1920–1938).* Budapest, Eötvös József Könyvkiadó.
- SZIKLAY LÁSZLÓ (2003): *Egy kassai polgár emlékei.* Pozsony, Kalligram.
- SZOMBATFALVY GYÖRGY (1934): Középiskoláink reformja. *Társadalomtudomány*, 1–2. sz. 87–90.
- SZOMBATFALVY GYÖRGY (1936): Népoktatómunka az 1935–36. évben. *Néptanítók Lapja* 69. 3. 85. 85–87.
- SZÖGI LÁSZLÓ – VARGA JÚLIA (2011): *A szegedi tudományegyetem és elődei története I. rész. A Báthory-egyetemtől a Kolozsvári Tudományegyetemig 1581–1872.* Szeged, Szegedi Egyetemi Kiadó.
- TAKÓ ANTAL (1935): A tanítók előléptetése. *Néptanítók Lapja*, 15. sz. 581–582.
- TERESTYÉNI TAMÁS (2006): *Kommunikációelmélet. A testbeszédtől az internetig.* Budapest, Akti-Typotex.

THOMPSON, PAUL (1977): *The Voice of the Past. Oral History*. New York, Oxford University Press.

THOMPSON, PAUL (2004): Történelem és közösség. *Aetas*, 1. sz. 173–186.

TIMÁR LAJOS (1993): *Vidéki városlakók. Debrecen társadalma 1920–1944*. Budapest, Magvető Könyvkiadó.

TIMÁR LAJOS (1995): Az oktatási rendszer és az értelmiség reprodukciója a két világháború között Magyarországon. In VALUCH TIBOR (szerk.): *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Budapest, 577–588.

TOMPA MÁRIA (szerk.) (2001): *Égő katedra. Visszaemlékezések Szentkuthy Miklósról*. Budapest, Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet.

TORDAY LAJOS (1931): *A középiskolai tanár feladata és munkája*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Rt.

TÓTH ANTAL (1935): A nevelő lélektanáról. *Magyar Tanítóképző*, 5–6. sz. 227–235.

TÓTH ESZTER ZSÓFIA (2000): Klio és az oral history. *Múltunk*, 3. sz. 165–177.

TÓTH ESZTER ZSÓFIA (2005): Munkásság és oral history. *Múltunk*, 4. sz. 78–99.

TÓTH PÁL PÉTER (1980): *A magyar értelmiség két világháború közötti történetéhez I*. Budapest, Oktatási Minisztérium Marxizmus–Leninizmus Oktatási Főosztálya.

UDVARNOKY VIRÁG (2007): Szóbeszéd vagy történelem? Az oral history értelmezési lehetőségei. *Replika*, 9. 27–31.

VAJTHÓ LÁSZLÓ (1969): *Tanári pályám emlékezete*. Budapest, Tankönyvkiadó.

VASKÓ LÁSZLÓ, KORNIA LÁSZLÓ (2005): *Kiss Árpád* In UNGVÁRI JÁNOS (szerk.): *Pedagógusok arcképcsarnoka*. Debrecen.

VASKÓ LÁSZLÓ (1981): Adalékok a tanszék fejlődéstörténetéhez (1944–1970). In BAJKÓ MÁTYÁS - VASKÓ LÁSZLÓ - PETRIKÁS ÁRPÁD (szerk.): *Vázlatok és tapasztalatok a pedagógiaoktatás és a Neveléstudományi tanszék történetéből (1825–1980)*. Debrecen, KLTE 81. szám. /Acta Pedagogica Debrecina/ 18–47.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009a): A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma története. *Neveléstörténet*, 3–4. 77–90.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009b): Jausz Béla a tanítványok emlékezetében és az oral history-források tükrében In BAJUSZ BERNADETT ET AL (szerk.): *Professori Salutem Tanulmányok a 70 éves Kozma Tamás tiszteletére*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete. 273–280.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009c): A Debreceni Egyetem Tanárképző Intézetének egykori sikeres iskolája. In KOZMA TAMÁS, PERJÉS ISTVÁN (szerk.): *Új kutatások a neveléstudományokban 2008. Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottsága. 219–221.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009d): Jausz Béla. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *Gyakorlógimnázium a Simonyi úton. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma 1936–49*. Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete. 90–105. /Acta Paedagogica Debrecina/

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2009e): Az emlékeink olyasvalamik, amelyekért hálásnak kell lennünk. *Educatio*, 4. sz. 529–535.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010a): Jausz Béla alakja tanítványai szóbeli emlékeiben. In FENYŐ IMRE–RÉBAY MAGDOLNA (szerk.): *Felszántatlan területeken. Tanulmányok Brezsnyszky László 65. születésnapjára* Debrecen, Csokonai kiadó. 88–103.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2010b): Tanárkép a két világháború közti szaksajtóban. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ (szerk.): *Kutatás és képzés. In honorem Orosz Gábor*. Debrecen, Nyíregyháza, Élmény '94. Bt. 227–234.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ (2012): Jausz Béla kisújszállási évei. *Képzés és gyakorlat*, 10. 1–2.

VARGÁNÉ NAGY ANIKÓ–VINCZE TAMÁS (2011): Adalékok a két világháború közötti hazai tanárképzéshez. *Educatio*, 2. sz. 258–264.

VECSEY BEATRIX–OROSZ GÁBOR (2004): Jausz Béla. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *A debreceni iskola*. Acta Paedagogica Debrecina, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 41–46.

VÉRTESI LÁZÁR (2004): Oral history. A szemtanúként elbeszélte történelem lehetőségei. *Aetas történettudományi folyóirat*, 1. sz. 158–173.

VINCZE TAMÁS (2004): Mitrovics Gyula. In BREZSNYÁNSZKY LÁSZLÓ, FENYŐ IMRE (szerk.): *A Debreceni iskola*. Acta Paedagogica Debrecina, Debrecen, Debreceni Egyetem Neveléstudományi Tanszék. 26–34.

VINCZE TAMÁS (2010): Lehetséges szempontok a Pap Károly-émlékkönyv bemutatásához. Kézirat, Nyíregyházi Főiskola, PKK, Neveléstudományi Intézeti Tanszék Irattára.

WALDAPFEL JÁNOS (1899): A gyakorlógymnasium feladatai. *Magyar Paedagogia*, 1. sz. 577–604.

WHITE, HAYDEN (1997): *A történelem terhe*. Budapest, Osiris Kiadó.

WINKLER ZSUZSANNA (1977): Gombocz Zoltán diákévei. *Magyar Nyelv*, 4. sz. 475–480.

5.1. Egyéb iratok, levéltári dokumentumok

A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziumának Évkönyvei. 1936–1945. Közzétette: Dr. Jausz Béla igazgató, Debrecen, Kiadta az intézet igazgatósága.

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár–Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma Iratai 1939–1950. VIII. 53/a. Tantestület Iratai 1936–1950

1-10. k. Tanárkari jegyzőkönyvek.

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár–Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma Iratai 1939–1950. VIII. 53/b. Igazgatósági Ügyvitel Iratai 1936-1944. 1. d. Iktatott iratok 1936/1938. 1940/1944.

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár VIII. 5. A Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Iratai 1935–1944. 1. k. Tanárképző Intézet jegyzőkönyvei 1925/26–1928/29. 6. d. Iktatott iratok 1925/26–1928/29.

Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Tanárképző Intézet iratai 1919–1925

HBML VIII. 4. e. 1. doboz.

Magyar Országos Levéltár Polgári Kori Kormányhatósági Levéltárak Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumi Levéltár–Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium–Középiskolák–Debreceni Gyakorló Gimnázium 1935–1937-3. tétel 559. csomó; 1938–1941-3. tétel-664. csomó; 1942–1944-3. tétel-763. csomó.

Magyar Országos Levéltár Oktatásügyi Minisztérium iratai (XIX-I-2-f) 1953–1959.

Magyar Országos Levéltár Magyar Központi Szervek MSZMP iratok Titkárság (M-KS-288f.-7. csomó-33 ő. e.; M-KS-288f. -5. csomó-90. ő. e.)

A Kisújszállási Református Gimnázium Értesítői 1920–1936-ig. Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás.

Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanácsának Jegyzőkönyvei 1957–1960 Rövidítése: ET Jkv.

A Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Tanácsának jegyzőkönyvei 1941. 1951–1960 Rövidítése: BTK Jkv.

Absztrakt

Jausz Béla a pedagógus professzor Az 1919–1959 közötti szakmai életút elemzése

Az elmúlt évtizedekben ismét lendületet kaptak a felsőoktatás történetét feltárni és újraértelmezni hivatott kutatások a neveléstudomány területén. Egykor neves, ám feledésbe merült intézmények, hagyományok, életművek kerülnek újra a kutatók figyelmének látókörébe. A magyarországi egyetemek neveléstudományát reprezentáló iskolateremtő személyiségekről és tevékenységükről készülnek újraértelmező tanulmányok. Az 1912-ben alapított debreceni egyetem első közel hatvan évének átfogó neveléstudomány-történeti kutatására az egyetem szaktanszékének munkatársai és doktori hallgatói a „Debreceni Iskola” projekt keretében vállalkoztak. Az OTKA által támogatott kutatás⁷²⁴ a Debreceni Református Kollégium pedagógiai hagyományainak és az alapítást követő időszak első négy professzorának (Mitrovics Gyula, Karácsony Sándor, Jausz Béla és Kelemen László) műhelyteremtő munkásságát tekintette kutatása tárgyának. Jelen disszertáció ennek a kutatásnak a keretében készült.

Az utókor kötelessége egy adott intézmény hagyományait, műhelyteremtő munkáját és az általa képviselt szellemiséget kutatni. Az oktatói portrék megrajzolása hozzájárul az egyetem történelmének megismeréséhez és értelmezéséhez, valamint útmutatóul szolgálhat az új generációk számára.

Kutatásunk témája Jausz Bélának az 1919–1959 közötti pedagógiai munkássága során betöltött középiskolai tanári, iskolaszervezői, igazgatói, minisztériumi tisztviselői, professzori, rektori szerepkörök és a vállalt szerepekhez kötött tevékenységek vizsgálata volt. A kutatás időbeli keretét választott időszak Jausz Béla életében a pályakezdéstől az egyetemi karrier csúcspontját jelentő rektori megbízás végéig tartó 40 év. Kutatásunk Jausz Béla szakmai életútjának keretébe illesztve tárta fel e négy évtizednek a személyes történetét, mivel a vizsgált időszakban Jausz Béla a különböző szerepekben és élethelyzetekben jelentős tényezője volt a debreceni egyetem tanárképzésének és szaktudományos életének.

A kutatás forrásbázisát az életpálya egyes állomásainak megfelelő iratanyagok és levéltári dokumentumok képezték: ügyviteli iratok, jegyzőkönyvek, gimnáziumi értesítők. Forrásul szolgáltak továbbá azok a gondolatgazdag szóbeli visszaemlékezések

⁷²⁴ „A ’debreceni iskola.’ Pedagógiai-tanárképzési irányzatok és képviselőik történeti regionális összefüggésben” OTKA Nyilvántartási szám K62593. A kutatás vezetője Brezsnay László.

(24 interjú), amelyekben pályatársak és tanítványok emlékeztek Jausz Bélára. Az írott és szóbeli források elemzése alapján egészítettük ki és tettük árnyaltabbá a szakirodalomban korábban kialakult tanári, professzori portrét. Igazolni kívántuk, hogy a még elérhető emlékezeti narratívák árnyaltabb megértési lehetőségét kínálták a pedagógiai történetírásban a téma kifejtésének, és alkalmas kontextust nyújtottak az összefüggések mélyebb megértéséhez.

Elemző munkánkban arra kerestük a választ, hogy Jausz Béla életében melyek voltak a párhuzamosságok, több szakmai szerep egymásmellettiése és egymásra épülése, amit a szakirodalom korábban kevésbé vett figyelembe. Véleményünk szerint beszélhetünk a Jausz-pálya nagy paradoxonával, a politikai fordulatokban és kurzusváltásokban bővelkedő, tragikus időszakokat át- és túlélő oktatói karrier fordulataival, s azzal, hogy Jausz Béla, aki a polgári világban nevelkedett, hogyan találta meg a helyét a háború előtti és az azt követő világban is úgy, hogy mindvégig megőrizze a neveltetéséből adódó tartását és alapvető életelveit.

Összességében megállapítottuk, hogy Jausz Béla előrehaladásában saját habitusa volt a meghatározó, az, hogy lényeges önfeladás nélkül volt képes teljesíteni szakmai vállalásait, őrizte meg környezete és tanítványai megbecsülését. Szakmai karrierjét egyes élethelyzetekben ugyanakkor kapcsolati erők is segítették: az Eötvös Collegiumban kialakult ismeretségei, továbbá a gyakorló gimnáziumból az 1940-es években az oktatáspolitikába került egykori kollégák.

Szakmai életpályájára számos kollégájával, pályatársával megegyezően jellemző volt, hogy előbb a tanári munkában bizonyította rátermettségét, innen emelkedett ki és került egyetemi katedrára. A dolgozat címében jelzett pedagógus professzor jelző azt jelenti, hogy Jausz Béla pályája egészen pedagógusként azonosította önmagát. Középiskolai tanárként indult, pályája egészen a középiskolát értő ember maradt. Jausz Béla a gyakorlatból induló, jól képzett gimnáziumi tanárból lett előbb gyakorló iskolai igazgató, majd egyetemi oktató, tanszékvezető, pályája csúcsán pedig egyetemi rektor. Tanári adottságainak szerencsés kombinációja miatt az alkalmazott pedagógia szakértője volt, viszont a vele azonos beosztásban lévő pályatársak tudományos munkásságának színvonalát nem érte el, keveset publikált.

Úgy véljük, hogy a középosztályi értelmiségi szellemi örökség és kapcsolatrendszer, a megszerzett tanári gyakorlat, a szakmai innováció képessége valamint az ambíció és kompromisszumkészség segítették karrierjét.

Jausz Béla az az elhivatott pedagógus, aki a változó korokban és változó munkakörökben, így az egyetem világában is megőrizte habitusát és világlátását. Olyan, a tudomány iránt is érzékeny tanár, akit a kor igénye és a személyes kapcsolatai vezetői pozíciókba emeltek, ezzel egyben el is térítették a szakmai tudományos karrier kiteljesedésétől. Nem kutató tudósként, hanem kiváló pedagógusként, tanárként ért pályája csúcsára.

Summary

Béla Jausz, the Teacher Professor The analysis of the professional career between 1919–1959

During the past few decades a momentum of researches has come back, which aim to reveal and redefine history of higher education in the field of educational science. Institutions, traditions, oeuvres, which were once renowned yet have sunk into oblivion, are getting into the horizon of researchers again. Reinterpreted studies are written about school founding characters and their work that represent the educational science of the Hungarian universities. A comprehensive study of the education history on the first sixty years of the University of Debrecen, founded in 1912, was written by scholars, instructors and PhD students at the responsible departments, under the 'Debrecen School' project. The project, which was supported by OTKA (The Hungarian Scientific Research Fund), considered the workshop establishing work of the first four professors (Gyula Mitrovics, Sándor Karácsony, Béla Jausz and László Kelemen) after the foundation, and also the pedagogical traditions of the Debrecen Reformed College as its object. This present dissertation has been carried out in the framework of the research.

It is the duty of the posterity to explore the traditions, workshop establishing work and the intellectuality represented of a given institution. Drawing portraits of educators contribute to the knowledge and interpretation of the history of the university, and it can also serve as guidance for the new generations.

The subject-matter of our research was the investigation of Béla Jausz's roles as secondary school teacher, school organizer, principal, ministerial officer, professor and rector, as well as his activities in these positions between 1919 and 1959. The examined period of the research is the 40 years that cover the years from Béla Jausz's entrance into the profession to the height of his university career, which is the end of his

rectorship. Our research has explored the four decades of Béla Jausz's personal life story in the frames of his professional career. In the examined period Béla Jausz, in his different roles and positions, counted as a significant factor in teacher training and scientific life at the university in Debrecen.

The source base of the research is composed of the records and archived documents about the certain stages of his career: administrative documents, reports, yearbooks and all those thoughtful oral reminiscences (24 interviews) where his colleagues and students remember Béla Jausz. On the basis of the analysis of the written and oral sources, we completed and tried to show the different shades of the educator and professor portrait which had been established in the previous literature. We wished to justify that narratives of remembrance still available offered a more subtle opportunity for understanding to unfold the subject in educational history writing and served as an appropriate context to better understand the correlations.

In our analytical work we were seeking to find what parallelisms were in Béla Jausz's life, what adjacent and consecutive professional roles he had which had been slightly neglected by earlier special literature. In our opinion, we can talk about a great paradox of the walk of life and career that can be experienced in professional careers that are rich in political twists and turns, changes and in tragedies lived and survived. Béla Jausz, who was raised in the civil era, found his way during the years prior and after the war without much discontinuity in a way that he was able to keep his pride and basic values that came from his upbringing.

In conclusion, we found that in the advancement of Béla Jausz, it was his own habit that was determining, the fact that he was able to accomplish his professional commitments without major self-sacrifice and he preserved the respect of his academic company and students. His professional career was helped in certain situations by his relational networks: his relations at the Eötvös Collegium and some former colleagues from his practice grammar school who got into educational politics in the 1940s.

It was characteristic of his professional career, just as it was true to several of his colleagues and associates, that he proved his capability first as a teacher and then rose till the university pulpit. The adjective 'educator' in the title of the thesis means that Béla Jausz always defined himself as an educator in his whole life. He started as a secondary school teacher and he remained a knower of the secondary school system in his whole professional life. Béla Jausz started as a practising secondary school teacher, after that he first became the head of a practice school, then he was a university lecturer,

leader of department, and finally in the height of his career he reached the position of a university rector. The reason of lucky combination of his teacher talents he was the knower of the practice of pedagogy however, he did not reach the same level in scientific work as his colleagues, he did not publish much.

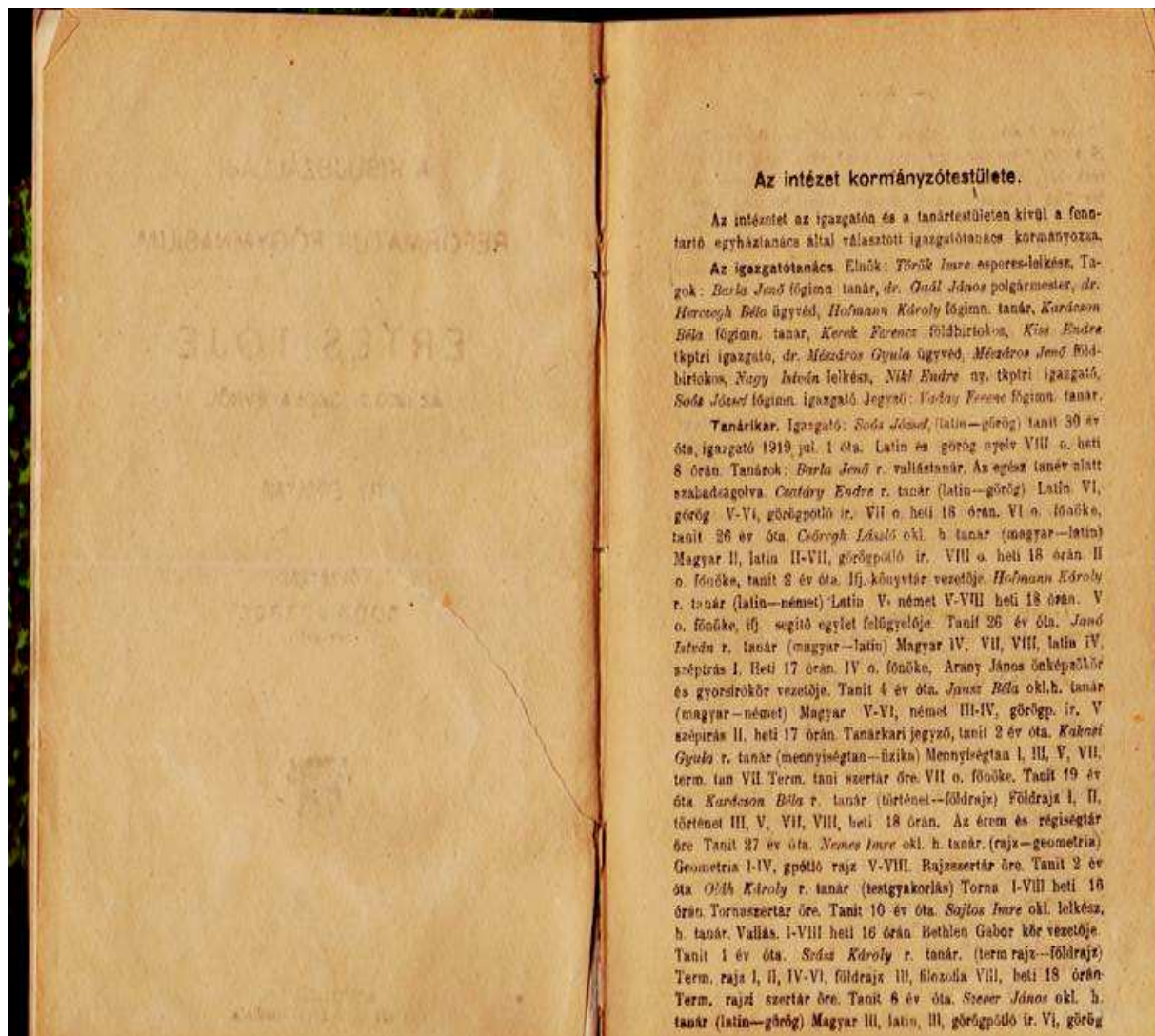
His middle-class intellectual heritage and relational networks, his gained pedagogical practice, the ability of professional innovation, his ambition and will for compromise made him fitting for his roles that he took. Béla Jausz is the dedicated educator, who preserved his habit and worldview in the ever-changing times and jobs, as well as in the world of university. He is also a teacher sensitive to academic who was taken to leader positions by the requirements of the time and his personal relations that at the same time diverted him from fulfilling a professional academic career. He reached the height of his career not as a research scholar, but as an excellent educator and teacher.

Köszönetnyilvánítás

Dolgozatom elkészítésében nyújtott áldozatos munkájáért ezúton szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek Brezsnyánszky Lászlónak, aki bölcs meglátásaival és tanácsaival segítette tevékenységemet, és akivel megoszthattam az írás során felmerülő kételyeimet és problémáimat.

Képmellékletek

5.2. Melléklet I. Dokumentumok

1. számú dokumentum Jausz Béla okleveles helyettes tanár tanóráinak feltüntetése a Kisújszállási Református Főgymnásium Értesítőjében, az 1920-1921. tanévben

A Kisújszállási Református Főgymnásium Értesítője az 1921/1921-ik iskolai évről. Közzéteszi Soós József igazgató. Kisújszállás, 1921. Csapp János Könyvnyomdája. Móricz Zsigmond Gimnázium, Könyvtár, Kisújszállás.

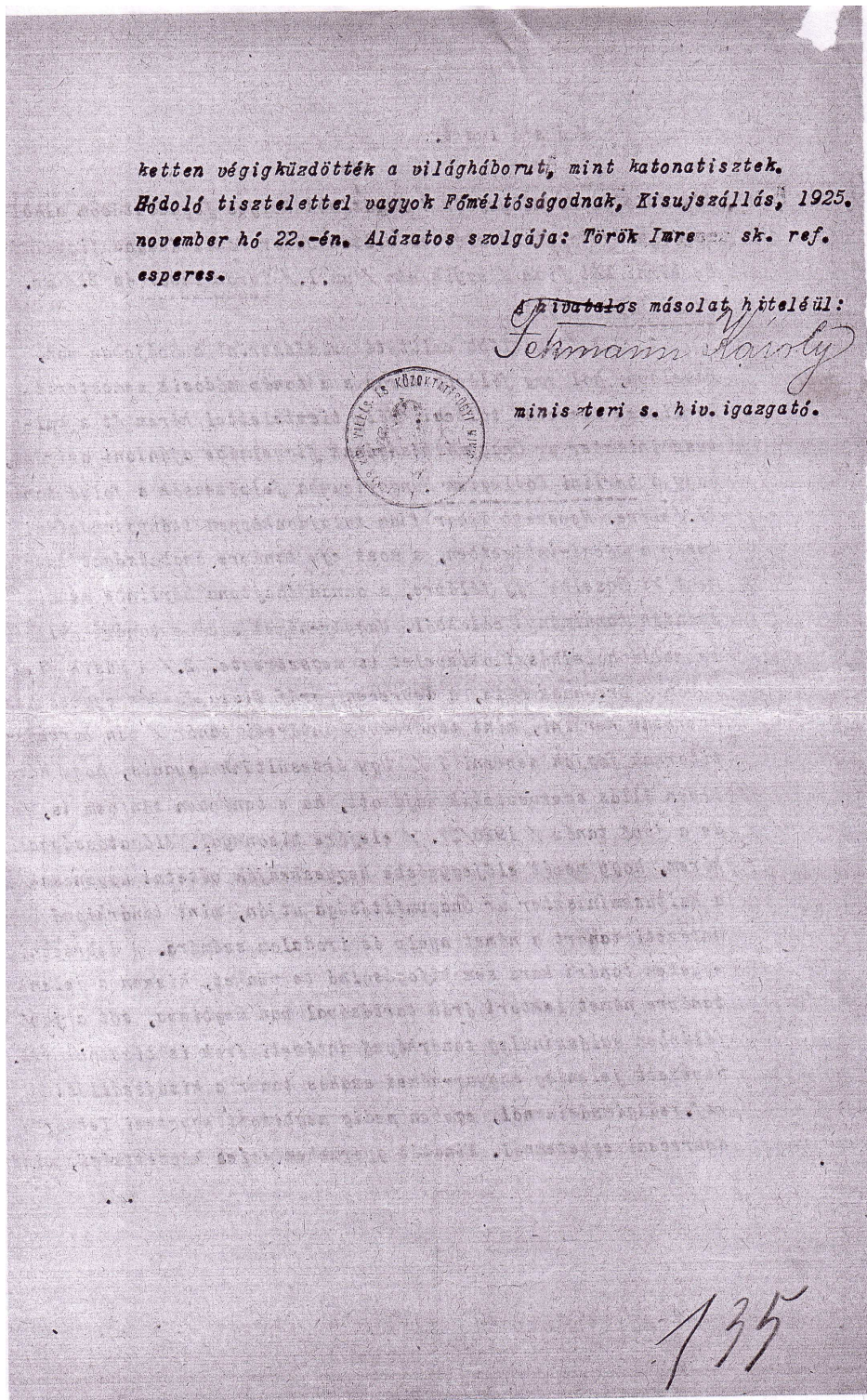
M á s o l a t.

Főméltóságú Kormányzó Úr ! Legutóbbi kegyes fogadtatásom alkalmából alázatos tisztelettel voltam bátor Főméltóságod figyelmébe kérni két fiam / egyik vőm / um.1./ Török Tibor és 2./ Dr. Jausz Béla sorsát.

1./ Az előbb említett ezidőszereint a Svájcban van, Baselben, hol egy félévig marad s a tanév második semesterét Berlinben szeretné töltetni. Mély tisztelettel kérem őt a kultuszminiszter ur Önagyméltóságának figyelmébe ajánlani aziránt, hogy a berlini Collegium Hungaricumba felvétessék a folyó tanév II.felére. Nevezett Tibor fiam tulajdonképpen leánygimnáziumi tanár a Dóczy-intézetben, s most egy tanévre szabadságot kapván ment ki Baselbe egy félévre, s onnan ghajtana Berlinbe menni szintén tanulmányi célokból. Magyar-német szakos tanári oklevele mellé a lelkeszi oklevelet is megszerezte. 2./ A másik fiam / vőm / Dr.Jausz Béla, a debreceni gróf Tisza István egyetemhez szeretne kerülni, mint tanárképző intézeti tanár / tán korrepetitornak fogják nevezni ? / Ugy értesültünk ugyanis, hogy három ilyen állás szerveztetik majd ott, ha e tanévben tán nem is, de a jövő tanév / 1926/27. / elejére bizonynyal. Alázatossággal kérem, hogy nevét előjegyzésbe kegyeskedjék vétetni ugyancsak a kultuszminiszter ur Önagyméltósága útján, mint tanárképző intézeti tanárt a német nyelv és irodalom számára. A debreceni egyetem tanári kara sem kifogásolná tervünket, hiszen a jelen tanévre német lektori órák tartásával van megbízva, sőt a jövő félévben valószínűleg tanárképző intézeti órák is bizatnak rá. Nevezett jelenleg magyar-német szakos tanár a kisujszállási ref.reálgimnáziumnál, egyben pedig megbízott egyetemi lektor a debreceni egyetemenél. Mindkét gyermekem jeles képzettségű, mind-
./.

2. számú dokumentum Jausz Béla apósának, Török Imrének a kérelmező levele Horthy Miklós Kormányzóhoz. I.

HBML VIII. 4. e. 1. doboz. 135/1925.

3. számú dokumentum Jausz Béla apósának, Török Imrének a kérelmező levele Horthy Miklós Kormányzóhoz. I.

HBML VIII. 4. e. 1. doboz. 135/1925.

100683/1925.szám.

IV.ü.o.

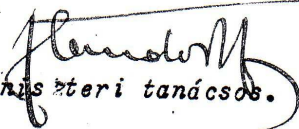
A m. kir. középiskolai tanárképző
intézet Elnökségének,

Debrecen.

A beadvány dr. Jausz Bélára
vonatkozó részét, illetőleg teen-
dő véleményes jelentés végett má-
solatban megküldöm.

Budapest, 1925. évi január hó 8.

A miniszter rendeletéből:

minis zteri tanácsos.

4. számú dokumentum A Horthy Miklós Kormányzóhoz írt kérelem minisztériumi
elbírálása.

HBML VIII. 4. e. 1. doboz. 135/1925.

459/1935-36.

K i v o n a t

a debreceni m. kir. Középiskolai Tanárképzőintézet igazgatótanácsa
1936. évi augusztus hó 28-án tartott IV. rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből.

16. s z á m.

A VKM. ugyanezen rendelete alapján felhívja elnök az igazgatótanácsot, hogy miután a gyakorló gimnázium I. és V. osztályának a fenti módon való feldíltatása biztosítva van, vegye tárgyalás alá a tanári kar kijelölését.

Vitéz Dr. Bessenyei Lajos a debreceni tankerület iskoláit tekintetbe véve, kimerítő előterjesztést tesz arra nézve, hogy a kijelölendő tanárok személyét illetőleg milyen lehetőségek állnak az igazgatótanács rendelkezésére.

Beható vita után, amelyben az igazgatótanács minden tagja részt vett, az igazgatótanács egyhangulag elhatározza a következőket:

a) Megállapítja, hogy a debreceni gyakorló gimnázium egyenrangú lévén a budapestivel, annak igazgatója és tanárai ugyanazon fizetésben és jogokban részesülnek, mint a budapesti testvérintézet igazgatója és tanárai.

b) Az intézet igazgatójaként Dr. Kun Sándort, a debreceni ref. kollégium gimnáziumának igazgatóját (szaktárgyai: magyar-latín) hozza javaslatba azzal, hogy mint a budapesti gyakorló gimnázium igazgatója, úgy ő is az V. fiz. oszt. - ba neveztessék ki.

c) A latin nyelv tanárának ajánlja első helyen Szathmáry Lajost, a hódmezővásárhelyi ref. Bethlen Gábor gimnázium tanárát

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

1. sz. osztály

50608

K 592-1935-1937-3-Debreceni Gyakorló Gimnázium - Tanári kijelölése 222
(36565/1936)

5. számú dokumentum A Debreceni m. kir. Középiskolai Tanárképzőintézet Igazgatótanácsa elnökségének előterjesztése a Gyakorló Gimnázium igazgatójára, és tanáira. A lapon a b.) pontban olvasható az eredeti javaslat az igazgató személyére, mellette ceruzával, kézzel odaírva a minisztériumi javaslat (halványan látható).

MOL-K592-1935-1937-1-Jausz Béla 460/1935-36.

M. KIR. VALLÁS- ÉS KÖZOKTATÁSÜGYI MINISZTERIUM.

V. 1. osztály.

36580

sám. Ér. 1936 IX. 1

A beadvány száma és kelte:

Előirat: 36.565/1936.0.1.

Utóirat:

Lássa:

Kiadványozás (jóváhagyás) előtt:

Kiadványozás (jóváhagyás) után:

Elküldés előtt (letisztázás és aláírás után):

Elküldés után (irattárba helyezés előtt):

Tárgy:

Jausz Béla gsk. főm. tanár igazgatói megbízatása

Csatolási utasítás: az 1. és 2. sz. kiadványhoz!

Együttel elintézett szám:

Kapcsolatos szám:

Határidő:

Kiadóba érkezett: 1936 szept 10.

Letisztázta: dr. Benesné IX/9.

Egyeztetett: Zana IX/9.

Elküldés napja: 1936 szept 10. Elküldte: Lankó

Az iktatókönyvben kivezette:

Irattárba érkezett: XI. 17

Elintézés:

Határidő:

A válaszirat alapjául szolgáló beadvány (átirat, felterjesztés, jelentés stb.) száma:

Tárgy:

Kütfő:	Tétel:	Alsószám:
1		

Csomó:

Jausz Béla
ip. megbízatása

32. c. r. sz. I. Kis-fogalmi.

M. kir. állami nyomda. Budapest, 1935. — 2238.

K 592 - 1935-1937 - 1 - Jausz Béla - 36580/1936

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. szekció

6. számú dokumentum Jausz Béla igazgatói megbízatása a Debreceni Magyar Királyi Középiskolai Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma vezetésére.

MOL-K592-1935-1937-1-Jausz Béla 36580/1936. V. 1. ü. o.

Szily Öcsi. Vörösi e írték.

Vay főispán. fe. rept. hó 2. és
Könyvvel. Kézikönyv. az ügy-
Könyvvel. hó. hó. hó. hó.
Béla igazgatási ügy-
Könyvvel. hó. hó. hó. hó.

Uő. hó. hó. hó. hó.

1.
Törvény.

S. Jausz Béla urak,

áll. Gyakorló Gimnázium

tanár

Debrecen

M. kir. Központi Tanárképző
Intézet.

Tanár Urak jelenlegi
állomásánál a Gyakorló
intézetben a Debreceni áll.
Gyakorló Gimnáziumhoz
illetve a megbízott ügy-
Béla igazgatási ügy-
Intézet.

Amiért enélkül tudni
vegyek intézetben, felhívom, hogy
az igazgatási ügy-
vegyek a Debreceni m. kir.
Központi Tanárképző Intézet
elődénél jelenleg.

Uő.

2.
Hát. hó. hó. hó. hó.

A Debreceni Központi Tanárképző

Tanárképző Intézet elnökének

ORSZÁGOS LEVÉLTÁR
K. SZÁM

7. számú dokumentum Jausz Béla igazgatási megbízatása a Debreceni Magyar Királyi Központi Tanárképző Intézet Gyakorló Gimnáziuma vezetésére. A lap bal felső sarkában olvasható Szily Kálmán és Vay Főispán telefonos egyeztetése Jausz Béla igazgatási kinevezéséről.

MOL-K592-1935-1937-1-Jausz Béla 36580/1936. V. 1. ü. o.

Oktatásügyi Minisztérium

Küldő szerv:

Cím: [] [] [] [] [] [] [] [] [] []

Rovat:

1411-J7/1954.

Jausz Béla

Kinevezem t

Alkalmazom osztályvezető O.M.

és besorolom a 38 /1950/I. 29./M. T. sz. fendelet értelmében, 1954. VII. hó

osztályvezetői, [6] kulcs sz. [1] hiv. csop. [] fizetési fokozatra

2500,- 50% Ft. alapfizetéssel. [] [] [] [] [] [] [] [] [] []

Budapest, 1954. július 11. n.

P. H.

gyakornok
Gacoplan' ur.
Szel.

R. Bóni
VII. 20

K. Andrási VII. 21

Magyar Országos
Levéltár

XIX-I-2-f-1411-J7/1954
(29 doboz)

8. számú dokumentum Jausz Béla kinevezése az Oktatásügyi Minisztérium Módszertani Osztályára.

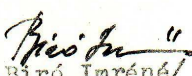
MOL XIX-I-2-f-1411-J7/1954. 129. doboz.

Másolat. Művelődésügyi Minisztérium, Budapest V. Szalay u 10-14.-----
Ügyiratszám: 14/855-J1/4-1957.XII.u.p.-----Tárgy: Jausz Béla egyetemi
tanári kinevezése.-----Melléklet: 1 db + 1 létszámlap---Barta János
elvtársnak, a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektora---Debrecen-----
Tudomásulvétel végett megküldöm Jausz Béla tanszékvezető docenshez
írt levelem másolatát.----- Mellékelem a névreszóló kinevezést, vala-
mint a létszámváltozási lapot. Felhívom, hogy az ezzel kapcsolatban
szükséges intézkedéseket tegye meg.-----Budapest, 1957. április 27.-----
Szigeti József s.k. a miniszter első helyettese.-----A kiadmány hiteles
Simon R.s.k. irodavezető P.H.-----
A Művelődésügyi Minisztériumnak jelen kelet és úgyszám alatt Jausz Bé-
la tanszékvezető egyetemi docenshez /Debrecen, Kossuth Lajos Tudomány-
egyetem Bölcsészettudományi Kara/ intézett levelének másolata:
Értesitem, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Önt a
debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara
Neveléstudományi Tanszékére egyetemi tanárrá kinevezte.----- Ennek kö-
vetkeztében - 1957. évi április 16-i hatállyal - a jelenlegi 652-es
kulcsszámu, egyetemi docensi munkaköréből a 651-es kulcsszámu, egye-
temi tanári munkakörbe sorolom át, és illetményét - a VII. korcsoport-
nak megfelelően - havi 3.900 Ft-ban állapítom meg.-----Egyidejűleg meg-
bizom a Neveléstudományi Tanszék vezetésével. Tanszékvezetői működé-
si pótléka folyósításáról gondoskodtam.-----Budapest, 1957. április
27-én.-----Szigeti József s.k. a miniszter első helyettese.-----A másolat
hiteles: Simon R.s.k. irodavezető ---P.H.-----

984-1957.I.etsz.

A másolat hiteles.

Debrecen, 1957 május hó 2.

/Dr. Biró Imréné/
főelőadó

9. számú dokumentum Jausz Béla egyetemi tanári kinevezése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által, Szigeti József művelődésügyi miniszterhelyettestől.

Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

M á s o l a t . --- MÜVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM. --- 14/855-34/1957.
III/9. --- Jausz Béla egyetemi tanár. D e b r e c e n . 10. ---
Értesitem, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 1957.
augusztus 1-i hatállyal a Kossuth Lajos Tudományegyetem rektorává
kinevezte.--- Rektori működési pótlékának folyósításáról egyidejű-
leg intézkedtem.--- Budapest, 1957. július 31. --- Ph.--- Kállai
Gyula sk. miniszter. --- A másolat hitelül: Rebruss sk.irodavezető.

A másolat hiteles:
Debrecen, 1958. január 28.
Kiss Sándor
Kiss Sándor/
szem.csop.v.

10. számú dokumentum Jausz Béla rektori kinevezése a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány által Kállai Gyula művelődésügyi miniszter megbízásából.

MOL XIX-J-2-f 14/855-34 sz. 1957. július 25.

M á s o l a t : --- MÜVELŐDÉSÜGYI MINISZTERIUM, --- Budapest, --- Ügyirat-
szám: 23495/1959.III.ú.o. --- Tárgy: dr.Jausz Béla egy.tanár rektori
kinevezése. --- Dr.Tatár Lajos elvtársnak, a Kossuth Lajos Tud.egye-
tem gazd.rektorhelyettese. --- Debrecen. ---
Tudomásulvétel és a szükséges intézkedések megtétele céljából má-
solatban megküldöm. ---
Budapest, 1959. évi augusztus hó 31. --- Molnár János s.k. miniszter-
helyettes. --- A kiadmány hiteles: Simon R. sk. irodavezető. --- PH. ---

A Művelődésügyi Minisztériumnak jelen kelet és ügyszám alatt dr.Ja-
usz Béla egyetemi tanárhoz /Debr.Kossuth Lajos Tudományegyetem/ in-
tézett levelének másolata: ---
Értesitem, hogy a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány Önt a
debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemen betöltött rektori tiszt-
sége alól - 1959. évi szeptember hó 1-i hatállyal - felmentette. ---
Áldozatos munkával végzett rektori tevékenységéért köszönetemet
fejezem ki. ---
Budapest, 1959. évi augusztus 31. --- Molnár János sk.miniszterhelyet-
tes. --- A másolat hiteles: Simon R. sk.irodavezető. --- PH. ---

2151-1959.I.etsz.

A kiadmány hitelül:

Biró Imréné
/Dr.Biró Imréné/
főeladó

SZEMÉLYZETI CSOPORTNAK,

H e l y b e n

Intézkedéstétel céljából, ill.
tájékoztatásul másolatban közlöm a
Min. fenti rendeletét.
Debrecen, 1959.szeptember 2.

Dr.Sulán Béla sk.
rektor

11. számú dokumentum Jausz Béla rektori tisztség alóli felmentése, az új rektor Sulán Béla tájékoztatásával. Jausz Béla személyi anyaga. Debreceni Egyetem Rektori Hivatal.

ELŐTERJESZTÉS

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának
az egyetemek és főiskolák új vezetőinek kinevezésére.

Az egyetemek új rektoraira vonatkozó javaslataimat az alábbiakban terjesztem
elő:

Jelenlegi rektor:

✓

Javasolt rektor:

KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM, DEBRECEN:

Jausz Béla egy.tanár

✓ Jausz Béla egy.tanár, a Neveléstudományi
tanszék vezetője. Pártonkívüli.
Hosszú gyakorlati munka visszatekintő
pedagógus, akinek eddigi tevékenysége
bebizonyította azt, hogy kiváló gyakorlati
eredményei alapos és sokoldalú fel-
készültségre támaszkodnak.

12. számú dokumentum A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának az egyetemek új rektoraira vonatkozó javaslatai az 1958. évben. I. (A dokumentumon csak a Jausz Bélára vonatkozó részek láthatóak).

MOL-M-KS-288. f.-7./33. ő. e. Előterjesztés 1958. július 24.

Kérem a Titkárságot, hogy előterjesztésünket hagyja jóvá.
B u d a p e s t , 1958. évi július hó 24-én.
Kerecsényi Sándor
ORSZÁGOS LEVÉLTÁR

Dr. Szigeti József
Dr. Szigeti József
miniszterhelyettes

13. számú dokumentum A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának az egyetemek új rektoraira vonatkozó javaslatai az 1958. évben. II. Szigeti József aláírásával. (A dokumentumon csak a dátum, pecsét, aláírás láthatóak.)

MOL-M-KS-288. f.-7./33. ő. e. Előterjesztés 1958. július 24.

5.3. Melléklet II. Fényképek

1. számú kép Jausz Béla katonai egyenruhában 1918. VII. 15.

Foto: magánarchívum. A képeket Tallós Gyuláné (szül.: Jausz Judit) magántulajdonából bocsátotta rendelkezésünkre. A képek hátulján Jausz Béla kézírásával látható az események megnevezése.

2. kép

A Bárány Ötörös József-Collegium
az 1917-1918. tanév II. félévében
tanulmányi szabadságon volt
katonasági tagjai.
Budapest, 1918. márc. hó 15.-én.

Foto: magánarchívum

3. kép Jausz Béla Kisújszálláson, 1925. június, gimnáziumi tablókép.

Foto: magánarchívum

4. kép Jausz Béla a Kisújszállási Református Főgymnasium tanári karával az 1921-22. tanévben.

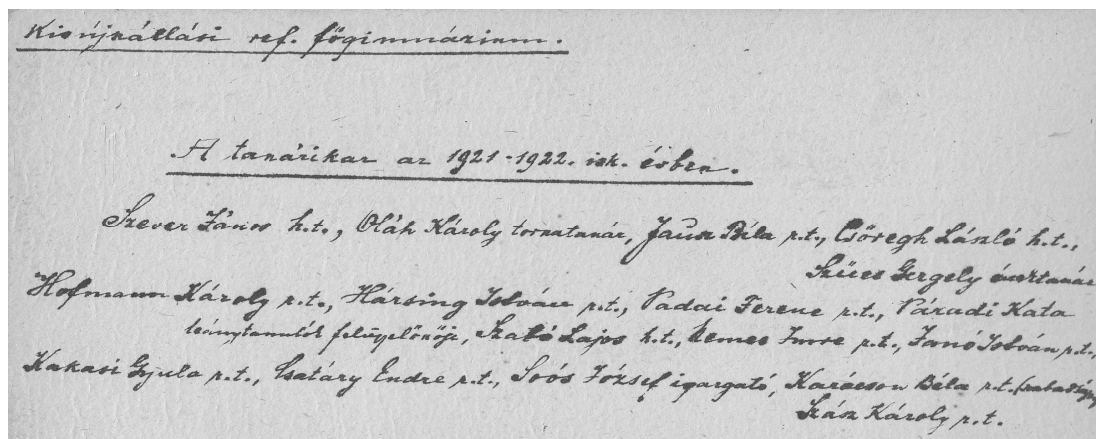

Foto: magánarchívum

5. kép Jausz Béla a cserkésztszti sátor előtt a Gödöllőn rendezett jamboree alkalmával 1933 augusztusában. A világtalálkozón a kisújszállási cserkészcsapat is részt vett.

1933 augusztus
jamboree.

Foto: magánarchívum

6. kép Tablókép Jausz Béla tanárral.

Foto: magánarchívum

7. kép Első ballagási ünnepély a Gyakorló Gimnáziumban, 1940 májusában. A képet Nagy Györgytől kapta Jausz Béla, aki a fénykép hátuljára saját kezűleg írta rá az eseményt.

Mély tisztelettel és szeretettel
 Nagy György.
 Debrecen: 1940. május 10.
 Első ballagás a Gyakorló
 Gimnáziumban.

Foto: magánarchívum

8. kép Kiss Árpád, Jausz Béla, Némedi Lajos a gimnázium tanárai közül 1940-ben.

Feljes hűzetelel és szenelelel.
 Kupa György.
 1940. jún. 1.

Foto: magánarchívum

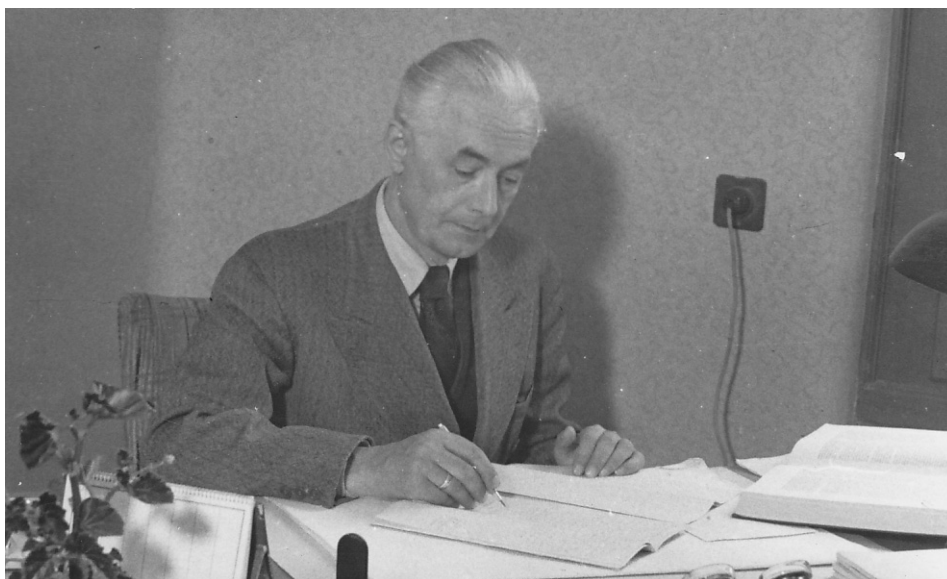

9. kép Jausz Béla a Kossuth Lajos Tudományegyetem tanévnyitó ünnepségén. 1954. szeptember 1.

Hebesi Kossuth L. Tud. Egyetem
 tanévnyitó ünnepségén, 1954. szept. 1.

 Balról jobbra: Szabó Pál PK-délán,
 Forgácsné párttitkár h., Kovács Kálmán
 könyvtárosigazgató, Kádár László rektor,
 Juhász Géza prof., Bartha János old. peltör. h.,
 Kálmán Béla PK-délán, Jausz Béla.

Foto: magánarchívum, a hátoldalon Jausz Béla kézírásával.

10. kép Jausz Béla a neveléstudományi tanszéken. 1954. július.

*Debreceni Kossuth L. Tud. Egyetem
nevelőtest. Intézetében Jausz
Béla tanszékvezető. 1954. július.*

Foto: magánarchívum, a hátoldalon Jausz Béla kézírásával.

11. kép KLTE Neveléstudományi Intézet, tanszéki szoba 1954. július.

*Debrecen, Kossuth L. Tud. Egyetem
nevelőtest. Intézetének tanári
szobája, 1954. július.*

Foto: magánarchívum, a hátoldalon Jausz Béla kézírásával.

12. kép Doktoravatás 1958. április 2. Jausz Béla rektor az új talárt viseli a rektori láncsal. A képen jól láthatóak a dékánok által viselt talárok a dékáni láncsal.

Foto: Képek a TTK történetéből. <http://www.cic.klte.hu/ttk50/ttkort.htm> (Letöltés dátuma: 2012. március 9. 10. 17.)

13. kép Doktoravatás 1958. december 19. Jausz Béla rektor az új talárt viseli a rektori láncsal. A képen jól láthatóak a dékánok által viselt talárok a dékáni láncsal, a háttérben a gerundiumot tartó diákok díszruhában.

Foto: Képek a TTK történetéből. <http://www.cic.klte.hu/ttk50/ttkort.htm> (Letöltés dátuma: 2012. március 9. 10. 17.)

